

ХМЕЛЬНИЧЧИНА

**В КОНТЕКСТІ
МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ
ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ
XX - ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ**

міждисциплінарна
науково-практична
конференція

*Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Кафедра суспільних дисциплін*

**ХМЕЛЬНИЧЧИНА
В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ
ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ**

*Хмельницький
2023*

УДК 94(477.43)-044.922/-048.35«19/20» X
65

*Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 7 від 29. 06. 2023 р.)*

Рецензенти:

- С. Е. Баженова**, докторка історичних наук, професорка (м. Кам'янець-Подільський)
С. Д. Гальчак, доктор історичних наук, професор (м. Вінниця)
Ю. В. Телячий, доктор історичних наук, професор (м. Хмельницький)

Редакційна колегія:

- І. М. Шоробура**, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор (гол. ред.);
В. М. Островий, кандидат історичних наук, доцент (заст. гол. ред.);
В. Р. Адамський, кандидат історичних наук, доцент (відп. ред.);
О. Л. Бакіна, заступник директора з навчально-виховної роботи Хмельницького ліцею № 15 імені О. Співачука;
Г. В. Бучківська, доктор педагогічних наук, професор;
О. М. Гадус, доктор педагогічних наук, професор;
Л. М. Левандовська кандидат історичних наук;
С. О. Семенчук, кандидат історичних наук, доцент;
О. С. Поліщук, доктор філософських наук, професор.

Х 65 Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття: матеріали всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 травня 2023 р.) / [І. М. Шоробура (гол. ред.), В. М. Островий (заст. гол. ред.), В. Р. Адамський (відп. ред.), О. Л. Бакіна, Г. В. Бучківська та ін.]. Хмельницький: ХГПА, 2023. 257 с.

У збірнику вміщені повідомлення, виголошені авторами, в якості доповідей на всеукраїнській міждисциплінарній науково-практичній конференції «Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття», в яких розкрито різні методологічні рефлексії, проблеми політичної, економічної та соціальної історії краю.

Адреса редакційної колегії: м. Хмельницький, вул. Проскурівського підпілля, 139, E-mail: kdpa_nauka@ukr.net

© Автори статей, 2023

**ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Шановні учасники конференції!

Ми зібралися у надто відповідальний для кожного із нас та держави загалом період. Він позначений збройною агресією росії проти України. Сьогодні йдеться про саме існування Української державності, про збереження національної ідентичності, про природне право бути і залишатися українцем, з притаманним йому світоглядом та самоідентифікацією.

На передовій військового фронту нас захищають наші Збройні Сили України. Їм допомагає увесь український народ, свідченням чого є масовий волонтерський рух, опіка над вимушено переселеними особами, реалізація численних гуманітарних проєктів.

Одним із таких культурно-освітніх заходів є сьогоднішня всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція, організована кафедрою суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Проведення подібних наукових форумів уже стає доброю традицією, вартою підтримки. Адже ми маємо можливість бути причетними до створення ще однієї платформи з метою обговорення важливих питань нашої минувшини і сьогодення.

Повідомлення, які планується заслухати на пленарному та секційних засіданнях, вирізняються неймовірною актуальністю в плані національного самопізнання. Особливо хочу звернути увагу на предметні дослідження, в яких аналізуються різні аспекти російсько-українського протистояння на різних етапах національної історії та героїчні вчинки наших воїнів і представників тилу у сьогоднішній відсічі російському агресору.

*Зичу усім плідної роботи, достойно тримати вістря наукового фронту і тим самим, виховуючи молоде покоління на засадах патріотизму, невпинно наближати нашу **УКРАЇНСЬКУ ПЕРЕМОГУ!***

***Інна Шоробура, доктор педагогічних наук, професор,
ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії***

УДК 94(477)

С. А. Коржик,
сміт Летичів

ЄВРЕЙСЬКІ ПОГРОМИ НА ЛЕТИЧІВЩИНІ В КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена дослідженню подій, що відбулися на території Летичівщини в кінці XIX – на початку XX століття. У статті описано причини та наслідки різних єврейських погромів, що сталися в цьому регіоні, включаючи аналіз соціально-економічних, політичних та культурних факторів, які спричинили дані події. Також описано реакцію уряду та місцевої громади на описані події, а також роль зовнішніх факторів у процесі розвитку погромів. Автор статті звертає увагу на те, що єврейські погроми були складною та багатовимірною проблемою, яка потребує комплексного підходу до вивчення та розуміння.

Ключові слова: євреї, погроми, Летичівський повіт, жертви, групи самооборони.

У сучасній українській історіографії велику увагу приділяють темі етнонаціональних відносин, яка досліджується у працях численних авторів, зокрема таких як О. Завальнюк, О. Комарницький, В. Лозовий, С. Маркова, Л. Місінкевич, С. Білошицький, Ю. Блажевич, І. Рибак, І. Самарцев, В. Сергійчук, П. Слободянюк та інших. В їхніх дослідженнях розглядаються історія, культура, традиції єврейської національної меншини та її взаємини з іншими етносами.

За офіційними переписами населення 1897 р. євреї становили другу за чисельністю (після українців) етнічну спільність подільського регіону. Згідно з даними перепису в Летичівському повіті проживало 184 477 чоловік. З них 80,83 % — українці, 13,22% — євреї, 3,69% — росіяни, 1,72% — поляки [1].

Кількість населення повітового міста Летичева наприкінці XIX ст. і на початку XX ст. є майже однаковою. До початку Першої світової війни в Летичеві поруч жили і працювали представники трьох народів: євреї, поляки та українці. Євреї займалися в основному торгівлею, посередництвом, ремеслом, утримували

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

заклади громадського харчування тощо. Вони об'єднувалися навколо синагог і релігійних шкіл, активно підтримували сиріт та зубожлих або старих членів громади. У ХІХ столітті єврейське населення у Летичеві порівняно з ХVІІІ значно зросло — у 1897 році тут жило близько 4100 євреїв (60% від усього населення).

Широко увійшов в ужиток після першої значної хвилі антиєврейських ексцесів 1881–1884 рр. в Російській імперії термін «єврейські погроми». Погроми єврейські – насильницькі акти по-антисемітському налаштованого цивільного населення і військових переважно в періоди соціальних катаклізмів і ослаблення централізованої влади, спрямовані проти євреїв, які супроводжуються знищенням майна, грабуванням, наругою над особистістю, а часто – і позбавленням життя [2].

Науковці виділяють три хвилі єврейських погромів, які спричинили масові еміграції євреїв до Сполучених Штатів Америки та інших країн.

Погроми 1882 року.

Летичівський погром 1882 року був одним із масштабних, поруч з київським, смілянським, одеським та балтським, які мали місце в перші два роки (1882-1884). Ці погроми відбувалися на економічному ґрунті та були спричинені політичною нестабільністю після вбивства російського імператора Олександра ІІ, а почасти – і пропагандою окремих народовольців. Згідно з офіційними документами, на Поділлі ще у 1881 р. сталися два погроми: у Меджибожі в березні 1881 року та у Жмеринці в квітні 1881 року. Перший погром стався після того, як двоє п'яних солдатів пограбували єврейську крамницю, а продавець-єврей відібрав у них украдене. Солдати повернулися і почали бити єврея, але поліція затримала правопорушників.

Через сім місяців, у жовтні 1881 року, стався ще один погром поблизу Меджибожа, коли двоє козаків напали на єврейську родину, побили їх і грабували їхній будинок, вкравши цінні речі, зокрема сувої Тори. Сусідський селянин, який допомагав козакам, був затриманий поліцією, а всі речі, окрім сувоїв Тори, були повернуті власнику.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Після цього військова адміністрація Меджибожа вибачилася офіційно та вивісила папери з текстом вибачення на стінах молитовних будинків та синагог Меджибожа.

Антисемітські виступи продовжилися і в 1882 році. Найбільш великий і жорстокий погром був у Балті на Великдень. У результаті нього десять євреїв були вбиті, багато жінок звалтовано, після погрому залишилися сотні поранених, і єврейській громаді було завдано значної шкоди. Погром тривав до 31 березня. Цілком можливо, що погром у Балті спричинив Летичівський погром, що розпочався 30 березня 1882 року.

У звітах поліції було сказано, що напруженість у ставленні до єврейського населення зростала з кожним днем. Так, 25 березня у Ставниці, за два кілометри від Меджибожа, загорівся будинок. Єврейська пожежна команда прибула для гасіння цього будинку, але з боку навколишніх селян не отримала жодної підтримки.

Погром у Летичеві розпочався в останній день Великодня приблизно о 4.00 годині ранку. Були вибиті вікна в синагозі та в двох молитовних будинках. Діти міщан почали кидати в євреїв каміння та яйця. Загалом у групі нападників було близько сорока осіб. Це була невелика прелюдія до заворушень, що трапились на наступний день.

Суперечка на ринку між купцем-євреєм Тсідіскісом і його колишнім працівником українцем Петром Карташевським перетворилася на бійку. Карташевський зажадав 2,25 рубля за роботу, яку він зробив, але Тсідіскіс сказав, що Карташевський нічого не робив і ніяких грошей йому не належить. Карташевський був п'яним, і в п'яній люті почав нищити товари, що знаходились у магазині Тсідіскіса. До Карташевського приєдналися інші п'яні українці і почали громити не тільки магазин Тсідіскіса, а й навколишні магазини, таверни і будинки євреїв, розбивали вікна і меблі в єврейських будинках, знайдені гроші, різні побутові предмети і випивку вони вкрали.

Усіх євреїв, які перебували на той час на ринку, було жорстоко побито, а двоє з них унаслідок побоїв згодом померли. У сім'ї Ізраїля Сінгера існує розповідь, яку передають дітям і онукам. Їхній предок на той час був меламедом у місцевому хедері, а коли він

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

повертався додому із синагоги, то хтось кинув у нього камінь і сильно розбив голову, а члени сім'ї знайшли його на вулиці в калюжі крові, і всі думали, що він помре, але він поступово одужав.

Місцевий поліцейський інспектор Лук'ян Воронцов повідомив про погром у районне поліцейське відділення. Після отримання письмового запиту для військового втручання, військовим начальником Дорошинським було направлено двадцять п'ять солдатів з 3-го батальйону 48-го Одеського полку з наказом про припинення погрому. Очевидно, що громадянська адміністрація не змогла самотужки припинити погром і звернулася до військових частин, які перебували у Меджибожі, а солдатам Одеського полку допомагали солдати 46-го Резервного батальйону та частина солдатів з Летичівського гарнізону. Солдати впоралися з погромниками. Близько двадцяти з них було спіймано і посаджено до в'язниці.

З настанням темряви натовп п'яних хуліганів зібрався біля в'язниці. Вони вимагали випустити заарештованих, інакше погрожували непокорю владі в разі, якщо їхні вимоги не будуть виконані. Поліція розігнала натовп по домівках. Деякі з них пізніше були притягнуті до суду.

Однак, незважаючи на попередження і військові патрулі, в навколишніх селах банда з п'ятдесяти чоловік зібралася на вулиці в Залетичівці і почала ламати і грабувати єврейські будинки. Солдати спіймали і заарештували близько тридцяти осіб. Аналогічний погром відбувся у селі Покасівка – передмісті Летичева. Його теж було припинено солдатами.

Дуже напруженим був день 1 квітня. Натовп селян за змовою зібрався, щоб почати грабувати єврейські будинки, але розбігся з появою солдатів. Схожі спроби організації грабежів були і наступного дня, але оскільки було введено комендантську годину і вулиці патрулювали військові, то в погромників нічого не вийшло.

Так про це писала єврейська газета того часу: «...Шибки було вибито в трьох будинках, у деяких будинках було розламано меблі, сорок осіб було заарештовано, і порядок було відновлено лише о 12-й годині ночі» [3].

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Погроми поширилися й на інші села в районі Летичева. У неділю 4 квітня юрба, в якій перебувало близько триста українських селян, зібралася на площі в Меджибожі та почала грабувати єврейські будинки й розбивати в них вікна. Це призвело до втручання солдатів та козаків Меджибізького гарнізону під командуванням генерала Форінова, які розігнали погромників. Одразу ж кількох людей було заарештовано. 5 квітня було заарештовано десять осіб з групи тридцяти чоловік, які почали грабувати власника таверни в Требухівцях. 6 квітня арешти було здійснено у Ставниці, Голоскові, Копачівці, Марківцях і Лисогірці [3].

Запис про офіційний звіт про погром у єврейській таверні у Вовковинцях дає можливість відтворити ставлення погромників до євреїв: «...селяни сказали, що причиною погрому була сварка власника корчми з селянином, якому євреї не дав вісімдесят копійок... Місцеві селяни здебільшого скаржаться, що з початком будівництва залізниці з'явилося багато приїжджених євреїв, які утримують як легальні, так і нелегальні шинки, забираючи до них всі гроші селян...».

Моральний аспект християнсько-єврейських відносин можна проілюструвати на такому прикладі. Євреї прийшли до місцевої влади просити військового захисту. Вони сказали, що у Вовковинцях бандити були зібрані Антоновим, відставним офіцером поліції, який бере участь в даний час в торговому бізнесі. Перевіркою було встановлено, що Антонов був шанованою людиною в місті. Він був розумний, добре забезпечений, і дійсно був хорошим бізнесменом. Це свідчить про те, що проблеми, пов'язані з настроями євреїв, слід вирішувати зі стриманістю та обережністю, щоб уникнути помилкових дій. Навмисна брехня деяких людей може спотворити ці сумні події, як серйозне звинувачення проти «великого російського народу» [3].

Наслідки погрому 1882 року.

11 квітня губернатор відвідав Поділля. Побував він і в Летичеві, відвідавши перед цим Балту. Він був направлений сюди за наказом графа Миколи Павловича Ігнат'єва, міністра внутрішніх справ, для розслідування порушень і встановлення

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

істини, щоб покарати тих, хто брав участь у заворушеннях. Єврейські делегати, які зустрілися з губернатором, просили, щоб солдатів не відкликали, «бо селянські маси не заспокоїлися». Згідно з розповіддю єврейської делегації, основними призвідниками заворушень у Летичеві були майор у відставці Сахаров і Стрельбицький (їх було помічено разом із погромниками до фактичного початку заворушень). Загалом було заарештовано більше, ніж вісімдесят осіб, у тому числі п'ять євреїв. Більшість погромників, яких було визнано винними, отримали дуже легкі вироки, як правило, від трьох днів до одного тижня ув'язнення. Один з убивць отримав тюремний термін до одного року. За іронією долі, чотирьох євреїв було відправлено до в'язниці до закінчення Йом Кіпур.

Резонанс у пресі та за кордоном з'явилися після кривавої бійні в Балті. Російська преса, а також багато російських чиновників, звинуватили євреїв у провокуванні погромів.

Обмежувальні закони щодо євреїв, хоча й обговорювалися в Комітеті міністрів, були, нарешті, передані як «тимчасові декрети» 3 травня 1882 року. Євреям було заборонено залишати свої міста і переїздити в інші райони. Бідні євреї не могли купити або орендувати землю.

Дебати в Комітеті міністрів призвели до того, що 10 травня в Сенаті було ухвалено рішення про покарання місцевих чиновників, які допустили акти насильства у своїх округах. Міністр Ігнат'єв подав у відставку. Його наступник граф Дмитро Толстой зайняв жорстку позицію щодо погромників. Влітку 1882 року вони отримали суворі вироки. Конфлікт між євреями і навколишнім населенням не був погашений і як би продовжував тліти [3].

Євреї Летичівського повіту пробували відновлювати своє життя, і створили фонд для допомоги постраждалому населенню. Списки учасників фонду регулярно публікувалися в пресі.

Інші євреї вирішили не пов'язувати своє майбутнє з Росією та емігрували в Америку. Серед них була сім'я Аарона Купстофа. Глава сім'ї був багатію людиною. Він пожертвував гроші на будівництво будівлі пожежної команди в Летичеві. Під час погрому один з погромників заліз на пожежну каланчу у п'яному стані та,

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

впавши з неї, забився на смерть. Міська влада звинуватила Купстофа в цьому нещасному випадку. Було створено думку, що якби не було побудовано каланчу, то не було б нещасного випадку. Як покарання у Купстофа зажадали компенсацію. Йому довелося заплатити, і після цього він емігрував до Америки і врятував цим своїм вчинком 12 дітей. Його сім'я оселилася у Балтіморі у Філадельфії, і надалі він був видатним діячем місцевої єврейської громади [3].

Вогонь погромів не вщухав. Ось уривок зі стенограми суду в Кам'янці-Подільському, що відбувався 5 і 6 липня щодо Гунчака, Рушицького, Костецького і Сніжинського. Суть справи полягала в наступному: 31 березня 1882 року мешканка Летичева Броня Аушенберг подала в поліцію скаргу, що група людей напала на її будинок, розбила вікна в будинку, знайшла в будинку горілку і випила її і вкрала в будинку 30 рублів готівки, 10 срібних ложок і дві пари годинників, загалом 330 рублів. Свідки, які були присутні на суді, підтвердили цей випадок. Один із них, Тобіс, розповів, що 31 березня о третій годині дня, коли сидів у корчмі Аушенберг, бачив, як група людей почала бити вікна в будинку, потім група з п'яти осіб, у якій були члени міської ради Гунчак і Рушицький, забрала з каси Аушенберга певну кількість грошей, які знаходились там. Будівлю суду переповнили люди, і на вулиці перед судом зібрався натовп, що складався з євреїв та інших осіб, які чекали на рішення суду.

Аргументи адвоката Реб Зева, який був призначений, були «... як каміння, яке він кидав у бік своїх супротивників, які намагалися виправдовувати себе і пускати суддям пил у вічі, щоб оскаржити обвинувачення». 9-го липня суд добіг кінця, і погромиці отримали вирок, а присутні в суді отримали моральне задоволення, тому що знали, що краще жити у мирі з сусідами.

Інший свідок Лейба Коган підтвердив усе сказане Тобісом і додав, що коли він намагався переконати Гунчака припинити грабіж і навіть поцілував йому руку, тоді йому Гунчак сказав: «...йди геть, а то тобі буде те ж саме...». Звертаючись до Рушицького, Гунчак сказав: «Нічого не бійся, я знаю що роблю». Потім він узяв годинник і сказав натовпу, який зібрався на вулиці,

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

щоб він розходився, а того, що відбувалося потім, свідок не бачив, а Касецького і Сніжинського свідок впізнав у суді як учасників погрому. Інший свідок, Лейба Розенблїт, додав, що разом із ложками було вкрадено і виделки.

Загалом серед обвинувачених були член міської ради Яків Гунчак і посадові особи ради Томас Рушицький, Павло Костецький і Сніжинський. Вони не визнали себе винними і дали наступні свідчення. Обвинувачений Гунчак сказав, що під час заворушень 31 березня він був цілий день удома, що можуть підтвердити кілька людей, зокрема унтер-офіцер Беккер, Осташевська, Орел і Кастер – сусід єврей, і він не знає, чому євреї-свідки вказують на нього як на учасника погрому.

Далі Гунчак сказав, що за тиждень після закінчення погрому його обрали в міській раді торговим представником для перевірки ліцензій, а оскільки більшість євреїв торгували без ліцензії, то вони, будучи невдоволені його діяльністю, вирішили позбутися його в такий спосіб. Унтер-офіцер Беккер, який виступив у ролі свідка, показав, що він проходив ринковою площею і побачив, як хлопчик розбиває вікна в будинку Аушенберг. Далі він пішов додому до Гунчака (останній був у себе вдома з відвідувачами), і розповів йому про подію, провівши в будинку близько двох годин. Свідок Орел показав, що він теж був у будинку Гунчака протягом дня, і в цей час Гунчак не покидав будинок. Свідок Кастер сказав, що він бачив погром, але не бачив Гунчака серед погромників. Відповідач Рушицький пояснив, що 31 березня він був удома цілий день, і це може бути підтверджено кількома свідками. Інші свідки сказали, що 31 березня Рушицький був п'яним і зі свого будинку не виходив. Відповідач Павло Костецький сказав, що він у цей час ловив рибу і що єврей Коган обмовив його за свою матір, яка не заплатила йому 5 рублів. Відповідач Сніжинський показав, що він був лише глядачем і не брав жодної участі в заворушеннях. Згідно запису у протоколі суду, Якову Гунчаку 38 років, одружений, є членом міської ради. Томашу Рушицькому – 54 роки, одружений, має два будинки. Павлу Костецькому – 32 роки і Сніжинському – 22 роки.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Протокол підписали: голова суду генерал-майор Ушаков, прокурор капітан Іванов, адвокат унтер-офіцер Штітський. Обвинувачені не визнали себе винними, і після допиту свідків судове засідання закінчилося. Судове засідання почалося тільки наступного дня (6 липня) о 10-й годині ранку. Прокурор, виступаючи в суді, використовував свідчення свідків, щоб звинуватити Гунчака, Рушицького, Костецького, і Сніжинського, і зажадав максимального покарання. Адвокат обвинувачених намагався довести безпідставність звинувачень. Він висловив сподівання, що суд звільнить підсудних, які були заарештовані у зв'язку з невдалим збігом обставин і необ'єктивністю слідчих. Адвокат продовжив, що розповіді жертв виглядають

«імпровізацією». Важко було повірити, що шановні домовласники, стали б так сміливо залазити в кишені інших людей. Свідчення були надто хисткі. Це були проплачені свідки. Оскільки адвокат не зміг знайти достатньо доказів, щоб виправдати обвинувачених, він попросить суд, якщо не звільнити їх, то принаймні пом'якшити покарання. Суд засудив обвинувачених Гунчака і Рушицького і ухвалив, що Гунчак утримуватиметься в трудовому таборі засуджених протягом двох років (вирок буде призупинено, доки інші його справи розглядаються), Рушицький був ув'язнений на вісім місяців. Костецький і Сніжинський були виправдані [3].

8 липня відбувся суд у справі мешканців Лeticева Філмановича Якова і Василя Скрипника та Івана Шліхевського, які брали участь у погромі 31 березня 1882 року. Усіх обвинувачених було засуджено до різних строків покарання. У той самий час відбулися інші суди й учасників погрому було суворо покарано.

За повідомленнями в пресі дізнаємося, що 30 і 31 березня 1882 року у Лeticеві стався погром (постраждали 4 шинки, кілька лавок, 8 єврейських будинків). Завдяки своєчасним діям місцевої адміністрації та використання військових патрулів для наведенню порядку, обійшлося без кровопролиття.

За повідомленнями генерал-губернатора «у Лeticеві та його передмістях бурхлива юрба розбивала скло у вікнах та вітринах, руйнувала шинки і знищила в декількох приміщеннях єврейський

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

мотлох. Замахи повторювалися тричі, кожного разу були вчасно відвернені...».

Бійки між християнами та іудеями на побутовому рівні, які були підсилені алкогольними напоями, стали причиною єврейських погромів на Поділлі у 1882 році. Використовуючи ці події як привід, царський уряд прийняв тимчасові правила у травні 1882 року, які обмежили права євреїв ще більше у смузі осілості і породили нову кризу міжнаціональних відносин на Поділлі [3].

Погроми в період 1896-1907 років.

Наслідки погрому 1882 року заставили євреїв у Летичівському повіті бути постійно напозотові. 1896 року в Меджибожі п'яні солдати підбурювали натовп селян напасти на єврейські будинки. Це спонукало деяких торговців узагалі закрити свій бізнес.

Наступна хвиля погромів у Росії розпочалася в 1903 році з Кишинівського погрому.

Раптовий напад японців на російські броненосці в Порт-Артурі 27 січня 1904 року поклав початок російсько-японській війні, яка показала, що Росія не готова до цієї війни, і в суспільстві почалися протести. В усьому звинуватили євреїв, а антисемітські настрої у країні знову призвели до нових нападів на євреїв у смузі осілості. У Деражні відбувся протягом чотирьох днів страйк залізничників. Деякі молоді євреї виїжджали у великі міста і приєднувалися до революційного руху. Фріон Грубишлетен зі Старо-Закревського Майдану, який виїхав до Одеси, був заарештований поліцією і звинувачений в анархізмі. На Поділлі в ці роки відбулося не менше сорока погромів [3].

Погроми в Летичівському повіті.

Історик В. Любченко визначає, що друга хвиля масових єврейських погромів припала на 18–29 жовтня 1905 р. – час після проголошення Височайшого маніфесту 17 жовтня (окремі погроми мали місце й 1906 р.); зареєстровано понад 600 погромів і понад 800 убитих, матеріальні втрати близько 200 тис. євреїв склали понад 62 млн карб. Як наслідок, в одну лише Північну Америку 1906–1907 рр. емігрувало 240 тис. євреїв [2].

Загроза початку нової хвилі погромів призвела зінківських євреїв 1905 року до утворення групи самооборони, які отримали з

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Проскурова дозвіл на створення групи та купили зброю. У Деражні на ринку п'яні хулігани підбурювали оточуючих до початку погрому, але ця спроба була припинена групою бондарів. У 1906 в Летичеві було створено відділення Союзу для досягнення повної рівноправності єврейського народу в Росії, яке очолив казенний рабин Самуїл Буриштейн.

Через двадцять п'ять років після першого погрому, під час Великодня в Летичеві в 1907 році стався наступний погром, поліція зайняла нейтральне становище, і євреям довелося самим захищатися від погромників. В черговий раз міським євреям довелося зібрати велику суму грошей для виплати чиновникам і поліцейським за свій захист [4].

Погроми у 1917-1921 роках.

У листопаді 1918 р. на теренах Подільської губернії утвердилась влада Директорії УНР. Було відновлено скасований за часів гетьмана П. Скоропадського закон Центральної Ради про національно-персональну автономію. Відновило також свою діяльність Міністерство єврейських справ (МЄС).

Погроми 1917-1921 рр. були найстрашнішим актом насильства проти євреїв у ХХ столітті, що впливало із загального стану в Росії. Перша світова війна, повалення царя, революція і зростання українського національного руху призвело до різкого посилення антиєврейських настроїв у суспільстві. Найряснішим на погроми став 1919 р., коли анархія, спричинена агресією російських більшовиків, сягнула свого апогею. Українська влада, яку в той час представляла Директорія УНР, виявилася безсилою зарадити лихові. Не встигнувши навіть як слід сформувати уряд, вона під ворожим натиском уже в перші дні лютого змушена була залишити Київ, відступаючи на захід. Її армія, втративши надії на забезпечення взуттям, теплим одягом, ліками тощо, все більше деморалізувалася, окремі вояки в пошуках їжі вдавалися до грабежів. Територія, на яку номінально поширювалася влада Директорії, нею не контролювалася.

У тих районах України, які перебували під контролем Директорії, погроми стали для євреїв постійним лихом. Що то є не абстрактні вигадки, свідчить відозва Центрального Комітету

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

допомоги потерпілим від погромів, надрукована «Робітничою газетою». «...Розлилась нова хвиля кривавих погромів і катування над низкою міст та містечок. В Овручі, Бердичеві, Житомирі, Летичеві, Чернякові, Коростишеві, Горностайполі, Івановці, Рівному, Чуднові, Олександрії (що на Волищині), Дожбровицях, на станціях – Бобринській, Бахмачі, Фастові, Сарнах, Коростені тощо забито багато євреїв; їх мордовано, над ними знущалися; єврейське добро стає подарковим; летється єврейська безневинна кров. Нещастя набирає величезних розмірів, і не змалювати цього лиха. Сироти та вдови, старі та діти кричать про допомогу. Десятки тисяч євреїв, які залишились голими та босими, без хліба і притулку, вимагають нашого співчуття та допомоги. Важко підрахувати збитки, які піднеслися вже до сотні мільйонів... Не гайте часу, бо лихо не жде і розміри його великі... З глибоким жалем і великим гнівом стоїмо перед своїми незасохлими могилами, а кривавим болем у серці бачимо нове нищення, яке поширюється все далі та далі» [5].

Чимало лиха завдали євреям й інші повстанські отамани. У Брацлаві члени банди Волинця вбили й поранили на початку травня 1919 р. близько 200 євреїв. У Брусиліві знищили все єврейське населення, у Гайсині загинуло 152 особи. Здійснюючи рейд в Ольгопільському повіті (Вінниччина), Волинець на чолі відділу 40 кінних (половина вершників не мала сідел і замість них пристосувала подушки та перини) увійшов до міста Бершаді та зажадав від єврейської громади міста 5 мільйонів рублів. Утім, євреї сторгувалися на суму один мільйон рублів. Зауважимо, що реквізиції під час війни були поширені. Більшовики узаконили їх у вигляді політики «воєнного комунізму». Щодо повстанців, то в умовах партизанської війни джерелом постачання були селяни, які обмінювали продукти харчування на крам чи цукор або продавали за гроші. Інколи повстанці розплачувалися розписками, які були підставою для компенсації.

За даними О. Завальнюка та О. Комарніцького, погроми із людськими жертвами, які здійснила армія УНР, відбулися у 15 подільських містечках. Більшість таких погромів зводились до пограбувань жител, крамниць, накладання контрибуцій на

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

єврейське населення. Ці акти проводило переважно деморалізоване військо, голодні солдати [6, с. 163-164].

Десятки єврейських погромів влаштувала й Червона армія. Єврейський діяч С. Гольдельман стверджував, що «більшовики-богунці, тарашанці» довели «своє артистичне уміння обчищати жидівські хати до такого ступеню, до якого українці ніколи не піднімалися...». Про пограбування червоноармійцями містечкового єврейського населення «до сорочки» повідомляв 28 серпня 1919 року Проскурівський повітовий комісар [6, с. 165]. Загалом із грудня 1918 р. до серпня 1919 р. війська Директорії влаштували десятки єврейських погромів, знищивши десятки тисяч людей.

За період 1917-1921 років у Летичеві влада змінювалася більше ніж 17 разів [4]. За кожної зміни влади найперше з-поміж інших людей страждали євреї. Криваві погроми у 1919 році вчинили загони Директорії в Летичеві, Меджибожі, Деражні, Вовковинцях, Новокосянтинові, Лознах. За наказом командування загін Волинця рішуче придушив більшовицьке повстання в районі Літин—Летичів—Меджибіж (на межі Вінницької та Хмельницької областей). Невдовзі особовий склад полку збільшився майже на 800 осіб. «...люди босі, неодягнені. Заказав тут чоботи, білизну, шинелі. Скоро зможу одягнути козаків і узутти», — в телеграмі до начальника штабу Правобережного фронту зазначав Волинець та просив відстрочити відправку на фронт на 3 дні. Гайсинський курінь знову вдався до реквізицій, зокрема з єврейського населення. З листа, датованого 25-тим січня 1919 року у містечко Вовковинці до Міністра з єврейських питань від членів професійного союзу робітників Летичева і єврейського населення та повітового лікаря Габая дізнаємося, що на початку січня 1919 року при вступі в місто Летичів Гайсинського куреня імені Петлюри під командуванням Волинця, солдати даного куреня провели в місті безліч обшуків і реквізицій серед євреїв. «Однак ці реквізиції вірно було б назвати просто грабежами. Під час обшуків над євреями знущалися і страшенно били. Декілька дівчат було згвалтовано». При цьому було сильно побито і заарештовано міщанина єврея Соломона Лейбензона. Про нього члени професійного союзу робітників Летичева відзиваються як про

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

людину помірковану. За переконаннями – бундівець, ніколи не був більшовиком. На його утриманні знаходяться мати і донька. Уже довгий час він утримується під арештом у солдат, його продовжують бити, хоча він має погане здоров'я. Тому жителі міста просять надіслати в Летичів слідчу комісію для розгляду справи єврейських погромів та грабежів та вимагають звільнення Соломона Лейбензона [7].

Про єврейські погроми у Деражні солдатами Брацлавського куреня, іншими військовими формуваннями у деяких населених пунктах Летичівського повіту свідчать листи від Вінницької єврейської общини до начальника штабу 11-го корпусу, датовані початком січня 1919 року [8].

Про погром у Вовковинцях Летичівського повіту відомо зі спогадів Дори Вайшток. Під час першої світової війни її мама, Рівка Вайшток вийшла заміж за Якова Шимона Башкова з Майдану й оселилася у Вовковинцях. Їхня донька Дора, 1916 року народження, згадує події близько 1920 року: «Ми сховалися в підвалі, який був заповнений жінками і дітьми, що ховалися від солдатів. Я випадково поглянула у вікно, і побачила солдата верхи на коні, який чекав на мого батька з довгим батогом, вдарив він його чи ні, я не можу сказати.

Ми залишалися там ще деякий час, і коли вже здавалося усе безпечним, ми пішли додому. З того, що я розумію, мій батько був предметом численних пошуків. Він постачав царську армію всім необхідним. Він був свого роду посередником, і я думаю, що саме тому солдати так хотіли, щоб дістатися до нього. Іншим разом, деякі з них прийшли шукати мого батька в нашому будинку, але, звичайно, він переховувався десь в іншому місці» [3].

У селі Лозни Багринівської волості Летичівського повіту (14 верст від Летичева) 25 липня 1919 років загін бойовиків отамана Шепеля із 40-ка осіб вимагав у місцевих євреїв повторно контрибуцію у розмірі двадцяти чотирьох тисяч рублів. Одержавши необхідні кошти, солдати вдалися до насильства і вбили сімох працівників Лознянського цукрового заводу, віком від 28 до 64-ох років. При цьому була убита уся родина Авраама

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Леонтійовича Буриштейна. Солдати не пожаліли і убили навіть його 8-річного сина [9].

З доповідних записок члена Новокостянтинівського Комітету допомоги постраждавшим від погромів Л. Рабиновича дізнаємося про погромні дії, вчинені отаманом Вацлавом Гавловичем та солдатами Першого Радянського загону у містечку Новокостянтиніві Літинського повіту. Протягом двох тижнів липня-серпня 1919 року у Новокостянтиніві було повністю пограбовані усі єврейські будинки, торгові лавки, забрана домашня худоба, вивезені навіть дрова, заготовлені на зиму. У результаті жорстоких кривавих погромів було вбито 21 особу та 20 поранено [10].

Відомий діяч УНР, а в 1919 р. заступник міністра внутрішніх справ Павло Христюк в 1922 р. писав: «Не тільки в контррозвідці, але і взагалі серед військових «отаманів» було чимало відомих погромщиків: Палієнко, Симосенко, Біденко, Козир-Зірка і так далі. Прямим обов'язком вищих військових властей було щонайменше садовити отаманів-погромщиків до в'язниці. Однак військові влади не виявляли особливого завзяття в боротьбі з погромщиками. Так на домагання правительства названі вище перші три отамани були заарештовані і посаджені до кам'янецької в'язниці, але через деякий час їх випущено без пред'явлення обвинувачення. Старшинський склад української республіканської армії мав в собі багацько старих царських та гетьманських реакціонерів, і з їх отруйним впливом трудно було правительству боротись» [11].

Однак, на щастя, не усі керівники військових формувань вдавалися до насильства серед євреїв. Окрім того, що Гальчевський не зводив особистих поррахунків (особисті поррахунки у нього були з поневолювачами!), він був принциповим противником єврейських погромів. І засуджував тих отаманів, які дозволяли реквізиції в євреїв, «псуючи ідейних козаків» [12, с. 59].

Відомий такий епізод з єврейською родиною, яка «на свою біду поверталася з Америки до Проскурова. Їхала вона через Літин на Летичів. Якраз на цій дорозі проектувалася засідка проти червоних, тому повстанці змушені були на якийсь час затримати родину. Під

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

час обшуку в євреїв знайшли 25000 доларів – на той час просто величезну суму. Старшини запитали у отамана, що робити з грішми? Орел наказав гроші віддати. Через деякий час здивовані й вдячні євреї вирушили далі. Та не довго вони дякували Єгові за дивовижне спасіння: незабаром по дорозі їм зустрілись більшовики, які не тільки забрали гроші й речі, а навіть постягували з жінок панчохи.

Єврейська родина, зрозуміло, широко розголосила про ці два випадки. Внаслідок розголосу чимало євреїв з Літина, Ялушкова, Бара та Летичева виявили бажання вступити до повстанчого відділу Орла. Власне, вони й раніше не один раз могли пересвідчитися, що Яків Гальчевський завжди виступав проти погромів. Отаман, зрозуміло, ввічливо відмовився від пропозиції «посилити відділ», та все ж послугами єврейського населення користувався» [12, с. 60]. Відомо, що євреї працювали на розвідку повстанського загону отамана Я. Гальчевського [13, с. 123].

Сучасні вітчизняні дослідники зазначають, що за 1918-1921 роки на території радянської України відбулося всього 2000 великих і малих погромів. Сотні містечок і єврейських кварталів в містах були зруйновані, півмільйона євреїв залишилось бездомними. Від грабунку єврейства не відмовлялись ні війська місцевих отаманів, ні місцеве населення. Особливо дісталось єврейству від погромів, влаштованих військами 1-ї Кінної армії. Так, за даними єврейської преси того часу, тільки протягом 1918-19 року більшовиками було влаштовано близько двохсот погромів [14, с. 111].

27 травня 1919 р. Міністерством внутрішніх справ УНР утворено особливу слідчу Комісію для розслідування «єврейських погромів на території України і злочинної агітації проти єврейського населення, виявлення винних і притягнення їх до карної відповідальності» [15].

Військовий суд виніс ряд смертних вироків погромникам. В армії було заведено «інститут державних інспекторів з великими повноваженнями, котрий енергійно бореться з погромними елементами...» [15].

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Із середини літа 1919 р. ставлення Директорії до євреїв почало змінюватися. Цивільна адміністрація, до якої перейшла влада в Кам'янці-Подільському, засудила погроми і закликала євреїв співпрацювати з українцями. 17 липня С. Петлюра прийняв делегацію євреїв міста, які запевнили його, що єврейське населення підтримає Директорію, якщо вона рішуче припинить погроми. Петлюра обіцяв вжити відповідних заходів і 20 липня видав наказ, який зобов'язував командирів військових частин боротися з погромною агітацією в місцях їхньої дислокації. У наказі йшлося: «Євреї стали на шлях допомоги нам у боротьбі з ворогом і в будівництві Української незалежної республіки. Тому будь-які насильства принесуть нам лише шкоду, внесуть розбрід у наші лави і погублять усю нашу справу». Аналогічну відозву було підписано Петлюрою 26 серпня 1919 р. У липні-жовтні в Кам'янець-Подільському, Проскуріві, Вінниці та низці інших міст і містечок було організовано мітинги солідарності євреїв із Директорією. Делегати конференцій єврейських партій (Фарейнікте, Бунду, загальних сіоністів, Поалей-Ціон, Цірей-Ціон, Фолкспартей), які відбулися в Кам'янець-Подільському наприкінці серпня, висловилися на підтримку УНР. З кінця серпня 1919 р. Директорія, головною небезпекою для якої на той час стали не більшовики, а денікінці, всіляко демонструвала свою готовність допомогти євреям. Збір пожертв на користь постраждалих від погромів організував Евобщестком. Уряд УНР виділив Комітету допомоги постраждалим від погромів 11,4 млн гривень (близько шести мільйонів карб.). Активізувалася діяльність міністерства у єврейських справах; у низці населених пунктів воно відновило єврейські школи, провело вибори до Рад єврейських громад. У Кам'янець-Подільському університеті було створено кафедри єврейської історії та літератури [16].

Грунтуючись на накопичених документах про загиблих унаслідок погромів, ми дійшли висновку, що, ймовірно, не більш як 100-150 євреїв було вбито в Летичівському повіті у 1919 році. Меджибізький дитячий будинок прийняв дітей-сиріт, які залишилися без батьків внаслідок єврейського погрому 1919 р. При цьому, вже у 1922 р. вихователі та діти змушені були самотійно

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

утримувати себе, так як Будинок був знятий з державного утримання. Діти повинні були виконувати відповідні роботи як по Будинку так і по лінії сільського господарства. На початку 1920-х років у Летичеві був відкритий дитячий будинок для більш ніж двох сотень місцевих дітей, які втратили своїх батьків під час погромів та епідемій. Він займав територію, де тепер розташований заклад дошкільної освіти № 4 «Дзвіночок». У травні 1921 року відповідно до Постанови IV з'їзду Рад про боротьбу з неписьменністю в приміщеннях жіночого монастиря у селі Головчинцях організована Головчинецька Комуна із школою лікбезу. 28 травня 1922 року Декретом Ради народних комісарів України культові споруди, землі, господарські будівлі монастиря передані Головчинецькій дитячій колонії.

Влітку 1921 року дитячий будинок було відкрито у містечку Деражні Летичівського повіту. На початку до школи було прийнято вісімдесят дітей з найбільш погромленого населення, але поступово кількість дітей, які потребували цієї школи, зростає до ста п'ятдесяти [17, с. 93-114].

Отже, прослідкувавши інтенсивність розвитку антиєврейського погромного руху в Летичівському повіті впродовж 1882-1920 рр., слід відзначити, що найчастіше та найжорстокіше його прояви відбувалися в першій половині 1919 року. Найбільші з них сталися у Летичеві, Меджибожі та інших селах і містечках повіту. Серед основних сил, причетних до антисемітських акцій, були як розрізнені повстанські формування, так і окремі частини української, червоної та добровольчої армій.

Дослідження, які залишаються актуальними, мають невирішені проблеми, такі як необхідність уточнення кількості жертв погромів та конкретизації винних осіб.

Список використаних джерел та літератури:

1. Перший загальний перепис населення Російської імперії 1897 року / Вид. Центр. Стат. комітетом М-ва вн. справ ; під ред. Н. А. Тройницького. [СПб.], 1897-1905.
2. Любченко В. Б. Погроми єврейські [Електронний ресурс] . – Режим

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Pohromy_ievr (останні й перегляд: 12. 04. 2023).

3. David Chapin, Ben Weinstock *The Road from Letichev, Vol. 1: The History and Culture of a Forgotten Jewish Community in Eastern Europe Paperback – August 1, 2000.*

4. Коржик С. А. *Летичів та Летичівщина у вирі Української революції 1917-1921 рр. / Світлана Анатоліївна Коржик. Хмельницький: ФОП Стрихар, 230 с.*

5. *Робітнича газета. – 1919. – 20 січ.*

6. Завальнюк О., Комарніцький О. *Подільські містечка в добу Української революції. - Кам'янець-Подільський, 2005.*

7. ЦДАВО. – Ф. 3301. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 6-7.

8. ЦДАВО. – Ф. 3301. – Оп. 2. – Спр. 61. – Арк. 1-2.

9. ЦДАВО. – Ф. 3301. – Оп. 2. – Спр. 71. – Арк. 1-2.

10. ЦДАВО. – Ф. 1123. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 1-5.

11. Христюк П. *Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. Т. 4. Відень: Український соціологічний інститут, 1922. (Репринтне відтворення. Київ: Академкнига, 2011). С. 165.*

12. Коваль Роман. *І нарекли його отаманом Орлом: Біографія полковника Армії УНР Якова Гальчевського. Літин, 2004.*

13. Котляр Ю. В. *Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917-1931). Київ-Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 156 с.*

14. Мирський Р., Хонігсман Я., Найман О. *Юдофобія проти України / Р. Мирський, Я. Хонігсман, О. Найман. Львів, 1998. 111 с.*

15. *Вісник Української Народної Республіки. - Вінниця, 1919. Ч. 24. - 9 червня.*

16. ДАХМО. – Ф. Р-1684. – Оп. 1. – Спр. 22.

17. *Дитячі будинки на Летичівщині у 20-роках ХХ століття // День Соборності України: історико-політологічні дискусії: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький: Вид-во МАУП, 2023. Вип. 10. 302 с.*

УДК 929:27-36(477.44)

Р. М. Зелінський,
м. Вінниця

СВЯТИЙ З КУЛИГИ

У повідомленні аналізується життєвий шлях та професійна діяльність уродженця с. Кулиги Літинського повіту Подільської губернії В. Мазуренка. Простежено його становлення як особистості та служіння на церковній ниві. Акцентовано увагу на кримінальній справі, за якою радянська влада звинувачувала В. Мазуренка. Зроблено висновок про безпідставність звинувачень священника, свідченням чого виступають реабілітаційні документи.

Ключові слова: *непересічна особистість, село, В. Мазуренко, Державний архів Вінницької області, життєдіяльність, священник, кримінальна справа.*

Кожне українське село багате своїм скарбом, ім'я якому – українці. І хоча не кожен куточок України був місцем розвитку буремних подій на історичних шляхах, хоча не кожен село відзначене видатними постатями, все ж в минулому наших сіл присутні яскраві особистості, якими пишаються односельці. З плином часу імена багатьох припали пилом архівних документів та вимушеним забуттям через владні заборони. До таких осіб належить ім'я Мазуренка Василя Кириловича.

Час народження Василя Мазуренка, 1882 рік, припадає на той період, коли його рідне село Кулига було в складі Російської імперії та віднесене до Літинського повіту Подільської губернії.

Предводитель дворянства Літинського повіту Антон фон Швенцон в своїй праці «Описание Литинского уезда Подольской губернии» наводить такі статистичні дані про Кулигу станом на 1901 рік. В селі Кулига на той час було 157 дворів, в яких проживало 805 осіб. Сільськогосподарських угідь в селі було 1501 десятина, з яких 389 десятин належало Колчаку Михайлу Дмитровичу, 86 десятин – спадкоємцям Олександра Тимофійовича та 1026 десятин – наділеної селянської землі.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

В селі була православна церква, а також однокласне церковно-приходське училище, відкрите у 1870 році та розміщене в найманому будинку. У 1899-1900 роках тут навчалось 46 дітей. Очевидно в цьому училищі навчався й Василь Мазуренко, яке на допиті він назве сільською школою.

Документи Державного архіву Вінницької області зберегли для нащадків окремі відомості про життєдіяльність Василя Мазуренка. Забігаючи наперед зауважимо, що майбутній священник став жертвою більшовицьких репресій, а тому чимало відомостей про нього дослідники черпають з матеріалів кримінальної справи.

Саме з цього документу дізнаємось, що Василь Мазуренко народився в багатодітній родині з п'яти дітей, де він був найстаршим. Батько Василя Кирило Мазуренко вів домашнє господарство на землі в сім десятин, мав пару коней, корову та сільськогосподарський інвентар. Василь закінчив 4 класи сільської школи та проживав й працював в селі разом з родиною до 1910 року. Згодом життєві дороги повели його до Києва, де він став послушником Феофанівського скиту. Церковну діяльність Василь Мазуренко продовжив в Катеринославі де з 1916 року проживав в архиєрейському будинку та прийняв тут чернечий постриг з іменем Володимир. У 1922 році він повертається до Кулиги. Пробувши в рідному селі два тижні отримує від Вінницького єпископа Амвросія призначення до Немирівського монастиря. В цій обителі отримав сан диякона, а згодом рукопокладений на священника.

Невідомо як сприйняв отець Володимир буремні роки революцій та воєн, як відклались в його свідомості події українських національно-визвольних змагань – про це у протоколі його допиту не зазначено. Але достеменно відомо, що священник впав в немилість радянській владі.

З 1924 року отець Володимир служить в Кулизі. Згодом шляхи його церковного служіння пролягають до Гранівського монастиря, де він служив у 1927 році протягом місяця. Наступного року він служить в селі Антонівка Соболівського району, а у 1929 року його

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

доля привела до Ладжинських Хуторів, де священник оселився в помешканні селянина Семена Кондратюка.

На допиті отець Володимир повідомляє, що в Ладжинських Хуторах до нього на квартиру заходили прихожани у церковних справах. Дехто з них скаржився на владу щодо вилучення селянського хліба. Навіть на вулиці селяни висловлювали своє незадоволення священнику здирицькою політикою радянської влади. У відповідь отець Володимир закликав невдоволених до покірності, мотивуючи, що настав важкий час, а владі потрібно підкорятися.

Далі священник дає покази слідчому про коло його співрозмовників. Зокрема дізнаємося, що отець Володимир підпорядкований благочинному протоієрею Лотоцькому, що проживає в селі Ульяниці. Благочинний не має до нього особливих симпатій та ставиться зверхньо через відсутність у Мазуренка В.К. належної церковної освіти. Єдине, що запитував його Лотоцький : "Чи існує ще боротьба між старослов'янами та українцями?" Крім цього, продовжує на допиті отець Володимир, він неодноразово зустрічався зі священником села Губник Угриновичем, який цікавився податками для церкви та церковнослужителів. Таким чином звинувачуваний підсумовує, що взагалі про політику ніяких розмов не вів, і антирадянською діяльністю не займався.

Формальність радянської інквізиції передбачала також показання свідків. Такі свідки зазвичай самі були жертвами режиму і мусили під диктовку давати відповідні "свідчення". Або ж використовували можливість помститися звинуваченому через особисту неприязнь.

З показів таких свідків у справі зазначено, що ієромонах Володимир в Ладжинських Хуторах групував навколо себе так зване сестринство, до якого входили жінки у віці від сорока до шістидесяти років. Це стало зайвим приводом для радянських репресивних органів звинуватити священника в антирадянській діяльності. Мовляв, ця група була осередком формування ворожих для колгоспної системи настроїв. Спілкування отця Володимира зі своїми прихожанами слідчими органами було кваліфіковано злочинною діяльністю проти радянської влади. В кримінальній

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

юриспруденції того часу була універсальна для всіх «ворогів народу» стаття 54-10 Кримінального Кодексу УСРР. Ця норма радянського закону кваліфікувала антирадянську пропаганду чи агітацію, що містять у собі заклик до повалення, підризу чи послаблення радянської влади чи до здійснення окремих контрреволюційних злочинів, а також розповсюдження чи виготовлення, чи зберігання літератури такого ж змісту. Саме цю статтю і «пришили» Василю Мазуренку. 21 квітня 1931 року отця Володимира арештовано та вислано на північ на три роки. Після відбуття покарання священник продовжив церковне служіння в Тульській області. Однак пильне око НКВС не випускало з поля зору отця Володимира і в листопаді 1937 року відбувся повторний арешт, внаслідок чого Трійка НКВС 30 грудня 1937 року засудила Мазуренка В.К. до розстрілу. Вирок було виконано 8 січня 1938 року в одній з тюрем Тульської області.

Понад півстоліття його ім'я було у забутті, але справедливість перемогла. Реабілітований Мазуренко Василь Кирилович 8 січня 1990 року рівно через 52 роки після загибелі. А у 2006 році ієромонах Володимир Мазуренко канонізований до лику преподобномучеників.

Мабуть чимало безіменних жертв радянського тоталітарного режиму позначено на історичному шляху села Кулиги. З часом їх імена стають загальним надбанням народної пам'яті. Автор статті вважає за громадянський обов'язок поширити історичну правду про свого земляка-односельця Мазуренка Василя Кириловича.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Вінницької області. Фонд Р-6023. Опис 4. Справа 23812.
2. Описання Литинського уѣзда Подольской губернии. (составилъ А. Швенцонъ). 1901. Репринтне видання /упорядник Р. М. Зелінський. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2018. 180 с.

УДК 94 (477.43) «1917/1920»

А. М. Трембіцький,
м. Хмельницький

**УКРАЇНЬСКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РР.
НА ПРОСКУРІВЩИНІ У СПОГАДАХ ЇЇ УЧАСНИКІВ**

У статті за спогадами відомих українських громадсько-просвітницьких діячів Наталії Вікторівни Савченко (уродж. Дорошенко), Івана Федоровича Розгіна та інших безпосередніх учасників Української революції 1917–1921 рр., розкрито її витоки та перебіг революційної стихії у Проскуріві та повіті.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., Проскурів, повіт.

Події Української революції 1917–1921 рр. – одна з найбільш доленосних, хоча й драматичних, сторінок історії України ХХ ст., оскільки саме тоді українці зробили, хоча не до кінця вдалу, спробу вийти з імперської тіні. Становлення та розвій української справи на Проскурівщині, діяльність свідомих українців, розкрили у своїх споминах громадсько-просвітницькі діячі Іван Федорович Розгін (*1897, с. Куманів, Городоччина – †1972, Детройт) [5; 6; 7; 8] та Наталія Вікторівна Савченко (уродж. Дорошенко, *1888, с. Білоцерківці, Полтавщина – †1974, Нью-Йорк) [1; 2; 3].

Наталія Савченко згадувала, що місто та повіт опинилися в епіцентрі національно-політичного і культурно-освітнього життя Поділля, оскільки «були у виїнятковому становищі, з огляду саме на колишню приналежність до Польщі. Тут жандармське око було пильніше, ніж деінде, особливо під час Першої світової війни... населення довго не мало права голосу і цілком залежало від державної адміністрації. До того ж на Поділлі діяв розпорядок про «обрусені краю». Серед 47 тисяч мешканців повітового Проскурова перед Першою світовою війною більше половини становили євреї, «далі йшли поляки, росіяни й, нарешті, українці», які здебільшого були робітниками, дрібними урядовцями, вчителями тощо. «Більшість чужинців робила місто назовні російським. Здавалося, для успіху української революції шанси

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

були більш ніж сумнівні» [1], про те «українська народна стихія ніде на Україні не завмерла, навіть в так пильно береженій царським режимом Подільській землі. Вона була лише приглушена, загнана під пресією й заборонами царату. Коли ж вдарив дзвін волі, українським діячам легко було відкрити очі засліпленим землякам» [3]. Вже з перших днів після Лютневої революції 1917 р. українці Проскурівщини діяльно взялися за організацію українського державного життя, «на вулицях міста Проскурова з'явилися хлопці, які бігали й кричали: «Революція, революція в Росії!...» Н. Савченко згадувала: «Жадібно читаю ці перші вістки про довгождану подію, а думка сверлує мозок: як то тут з українською справою виступати, до кого звертатися?... Яка ж була моя радість, коли через пару днів читаю оголошення, що закликають українців прийти на збори тоді то і тоді, туди то й туди. В призначений час іду з завмиранням серця... На моє приємне здивування бачу повнісіньку залю. Серед публіки досить солдатських шинелів, зауважую й дві уніформи військових лікарів. Отже, війна допомогла нам. В Проскурові заквартирував військовий шпиталь, а, крім того, з різних причин опинилося тут досить вояцтва... Серед присутніх із здивуванням побачила й кілька вчителів(-льок) виділових шкіл: настав час, українці скинули фальшиву машкару й виявили своє правдиве обличчя...». Зборами кермували два військові лікарі: М. Стаховський і П. Блонський, був присутній і К. Місевич [1].

На початок революції 1917 р., «обплутане економічно, морально залежне від багатьох чинників, село було не виразне щодо українства, – наголошував Іван Розгін, «Проскурівщина була найменш національно-освідомлена. У повіті і в самому місті було всього декілька національно-свідомих українців: кілька учителів, що жили напівлегально, два чи три священики, кілька урядовців місцевого земства і один медичний лікар (Микола Стаховський, *1879, с. Стетківці, Волинь – †1948)» та «кілька галичан, що були адміністративно вивезені з окупованої Галичини і знаходилися «під наглядом поліції» [5]. Український визвольний рух на Проскурівщині у цей період очолювали Трохим Верхола (*1883, містечко Сатанів – †1922), Кость Місевич (*1890, с. Лезнево – †1943),

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Микола Таранович та ще декілька свідомих українців. Разом із ними, пізніше відомими українськими суспільно-політичними діячами Української революції 1917–1921 рр., активну участь у національному громадсько-політичному житті Проскурова та повіту, як «урядовець для особливих доручень» Проскурівського повітового комісаріату, брав старшина Армії УНР Іван Розгін, який не сприйняв політику П. Скоропадського, демобілізувався та повернувся на рідне Поділля [10].

10 березня 1917 р. у Проскурові зорганізувалася Українська громада, головою якої обрали М. Стаховського [1]. Її засновниками, а одночасно членами її управи, стали головний лікар шпиталю Червоного Хреста Микола Стаховський (голова), лікар земської лікарні Пантелеймон Блонський (заступник), телеграфіст Проскурівської залізниці Кость Місевич (секретар), демобілізований вояк Трохим Верхола, директорка Проскурівської виділової школи для дівчат Наталя Дорошенко-Савченко, вчителька Ольга Осецька з приміського села Іванківці, вчитель народної школи В. Чухрій [2]. Крім того, Громада обрала М. Стаховського і П. Блонського своїми представниками на загальноармійські збори, що мали відбутися 11 березня.

Першим кроком Української громади було «улаштування української маніфестації. Це сталося в неділю після служби Божої». Протягом ночі напередодні патріотично налаштовані українці з Громади разом з Трохимом Верхолюю виготовили синьо-жовті прапори. «Був гарний весняний день. Маніфестанти вишикувалися струнками рядами, на чолі з управою. Весело лопотіли національні прапори на весняному вітрі, нашвидку зорганізований хор співав український гімн, «Заповіт» та інші патріотичні пісні. До маніфестації приєднувалося по дорозі все більше й більше народу, так що коли прямували головною, Олександрівською вулицею, маніфестація набрала вже поважного вигляду. Учасники і собі приєднувались до хору. На рогах вулиці пані в українських одягах причіпляли маніфестантам національні кокарди. Поляки й росіяни здивовано оглядалися і чулися здивовані голоси: «і відкіля це все набралось?». Особливо

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

зворушливо було бачити солдатів із українськими відзнаками, що їх дехто з них причіпляв до кашкетів» [2].

Найбільш значимою подією для місцевої української громади в боротьбі за «українське обличчя Проскурівщини» стали вибори в березні 1917 р. до повітової управи. Завдяки наполегливій просвітницькій праці серед селянства членів Української громади Трохима Верхоли, Костя Місевича, Наталії Дорошенко-Савченко, вчителів Ольги Осецької, Чухрія та інших, головою повітової управи було обрано Миколу Стаховського, а членами – Трохима Верхолу, трьох учителів та селянина. І це, наголошувала Наталя Савченко, відбулося в місцевості, де «перед тим всеціло панували росіяни й поляки, де ще так недавно й писнути не можна було по-українському – і раптом така перемога українців!» У новій управі було шестеро українців, керівником освітнього відділу став Трохим Верхола, який «енергічно прийнявся за українізацію шкіл. На вільні місця призначав вчителями кол. полонених галичан». Так зав'язалася співпраця Громади з Василем Мудрим (*1893, с. Вікно, Тернопільщина – †1966), котрий за часів Директорії УНР був Проскурівським повітовим комісаром освіти та головою повітового осередку Українського національного союзу [2], а пізніше віце-маршал польського сейму, редактор часопису «Діло» (Львів), голова Центрального представництва української еміграції в Німеччині [5].

«Наступною справою була висилка делегата на Український Національний Конгрес, ним обрано Т. Верхолу. Хоч мали ми вже після Національного Конгресу свою Центральну Раду», повітове та міське самоврядування було ще в руках росіян і поляків, які косим оком дивилися на нашу роботу. Особливо вороже ставився шкільний інспектор Попов». Тому черговою важливою справою стало унормування шкільних відносин й організація вчительства. 18 квітня 1917 р. була організована Проскурівська «Просвіта», «при якій постала й бібліотека. Українські книжки для неї закуплено в київських книгарнях». Місцева інтелігенція по різному поставилася до просвітян. Так, «один міський суддя, якого до того часу вважали чорносотенцем, несподівано для нас дав у користання української Громади в своєму будинку дві кімнати, в одній з них і була

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

приміщена бібліотека. Майже всі члени управи щодня перебували в тій домівці все пополуно, аж до ночі. Сюди зверталися різні особи за порадою чи допомогою, приїздили й доколичні селяни за різними вказівками» [2]. Було створено осередки політичних партій, у т. ч. повітовий відділ Українського національного союзу на чолі з В. Мудрим, відкрито різні «курси українознавства»: двомісячні для вчителів повіту, короткотермінові для залізничників, для урядовців «військового начальника», для службовців місцевих органів самоврядування тощо. Розпочато інтенсивну українізацію установ, засновано міський український національний хор, реорганізовано реальне училище в українську реальну школу з українською мовою викладання, згодом відкриті хлопчача і дівоча вищі початкові школи, почали виходити перші україномовні газети, засновано українську книгарню [5].

Крім того у своїх споминах Наталя Савченко подала деякі аспекти скликання і проведення першого повітовий учительський з'їзду, на якому заснували Українську вчительську спілку та ухвалили, що мовою викладання в початковій школі (семирічній) по селах повіту має бути українська. Розкрила боротьбу Української громади за українське обличчя Проскурівщини та вибори Повітової земської управи [2]. Висвітлила процес обрання головою Повітової земської управи М. Стаховського та її членів [3].

У травні 1917 р. Наталія Савченко була делегована повітовим земством на курси українознавства у Києві, а після їх закінчення повернулася до Проскурова, де за сприяння земства зорганізувала «короткореченцеві курси українознавства для вчителів». Слухачам курсів читали лекції з таких предметів: «українська мова і література, українська історія, географія, українське мистецтво, кооперація і спів», який до речі «викладав композитор Стеценко». Та евакуація Проскурова наприкінці червня, перешкодила роботі курсів, і Наталія Вікторівна, як «директорка дівочої виділової школи», була змушена вивезти курси до Полтави. Подальші життєві обставини склалися так, що вона в половині жовтня 1917 р. приїздила до Проскурова «аби передати виділову школу новій директорці» [3].

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

---

29 квітня 1918 р. владу в Україні взяв Павло Скоропадський. Суспільно-політична ситуація була вкрай важкою, оскільки, як писав Іван Розгін, «крім гетьманської адміністрації, яка була вся російською і ворожою українською населенню, на Проскурівщині стояли залогами по містах, містечках і навіть в більших селах австрійські військові частини здебільшого мадяри». Вони встановили справжній окупаційний режим, ввели обов'язкову реєстрацію і періодичні явки майже всіх національно-свідомих українців до військових комендатур. Повітовий староста, місцевий російський діяч «малорос», Столяров проводив страшні каральні експедиції по селах і екекуції над селянами, неприховану русифікацію установ і шкіл. Проте все це лише «штовхало до активної праці, кристалізувало ідею активної боротьби за здобутки української революції». У період повстання проти гетьмана, повітовий осередок Українського національного союзу «опанував ситуацію, і відновив діяльність всіх українських установ і організацій», призначив повітовим комісаром М. Тарановича, а його заступниками – А. Постоловського, І. Розгона і «П. Є.». Новостворений інформаційний відділ повітового комісаріату проводив значну просвітницьку роботу серед населення і «поборював ширення більшовизму по селах». Були зорганізовані органи влади у містечках: Сатанові, Фельштині (нині Гвардійське – авт.), Чорному Острові, Ярмолинцях [6].

Невдовзі Армія і уряд УНР з усіма центральними інституціями опинилися на території Поділля, настали важкі й відповідальні часи для місцевого населення і місцевої влади. Зважаючи на те, що Армія УНР мала змінні успіхи, в самому Проскуріві активізувалися більшовики, у важкому стані опинилися національно-свідомі українці під час приходу поляків, що «заводили свої порядки і поводитися як на завойованій землі», а також «під час короткотривалого перебування в повіті денікінців» (узимку 1919 р.). Денікінці запроторили В. Мудрого до місцевої в'язниці і лише завдяки втручання голови Червоного Хреста С. Кисельова його було звільнено. У квітні 1920 р. вже поляки заарештували В. Мудрого, щоб вивести до Галичини, але в дорозі він утік і на початку осені повернувся до Проскурова, де став повітовим

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

комісаром і головою «Просвіти», яка розмістилася в «одному з кращих будинків місцевого лікаря-хірурга Голуб'єва». Проскурівська «Просвіта» навіть під час польської окупації Поділля не припиняла своєї діяльності, хоча й проводила свої зібрання нелегально, та навіть створювала нові просвітянські осередки, зокрема, у волосному центрі – Малиничках [6]. Загальним завданням просвітян у цей період було «всіляко захищати селян від нападів польського війська»; організація місць переховування втікачів із «правдивого «табору смерті» інтернованих вояків УГА в Проскуріві і їх подальша відправка за Збруч чи в райони бойових дій Армії УНР; допомога «селянам приховувати харчові продукти від «продрозверстки» шляхом зменшення або звільнення «через своїх людей» від податку»; переправа «членів родин або й самих діячів українських визвольних змагань» через кордон на Збруч; сприяння зв'язковим, що приходили із-за кордону від ДЦ УНР і різних політичних організацій; збирання й переховування зброї для майбутніх активних дій проти більшовиків, зокрема, під час Другого Зимового походу Армії УНР [7]. Так, хорунжий УГА, а згодом сотник Армії УНР Володимир Левицький у своїх споминах писав, що саме просвітяни організували йому втечу із табору військовополонених у Проскуріві, куди його разом з іншими вояками III галицького корпусу УГА 30 квітня 1920 р. запроторили поляки [4, с. 18]. Вже 2 травня йому, разом з кількома побратимами, вдалося «під доглядом одного «могільона» (рядовий війська польського – авт.) піти до міста та непомітно зайти у «Просвіту», де довідався, «що в Проскуріві є українське евіденційне військове бюро, яке вербує до петлюрівських частин. З урядуючим старшиною можна буде щойно завтра бачитися». 3 травня купивши в «могільона» за 5 марок дозвіл піти у місто, відвідав військове бюро, де його зареєстрували «як старшину Армії УНР родом із м. Ставища Таращанського повіту». 8 травня члени «Просвіти», які постачали харчі до табору, допомогли отримати документи «старшини петлюрівської армії», «потвердити їх в польській «дефензиві та відпровадити його з двома побратимами, на двірць» (залізнична станція – авт.). Так, після десятиденного перебування у таборі йому вдалося втекти і щасливо доїхати до

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Могилева у район бойових дій Армії УНР. А всіх інших «під багнетами повезли до таборів полонених у Тухолі на Поморь» [4, с. 20–21].

Характеризуючи тогочасну загальну ситуацію Іван Розгін писав, що умови «для стихійного і організованого спротиву московським окупантам на Поділлі в роках після 1920-го були своєрідні». Оскільки тут найдовше перебували «уряд і військо УНР», «діяла українська цивільна адміністрація і органи самоуправління, а після відходу Армії Уряду УНР за Збруч, багато різних функціонерів уряду, політичних організацій, або звичайних рядових учасників визвольних змагань залишилися «на рідному ґрунті», волюючи вмирати на рідній землі, аніж поневірятися на чужині». Більшовицька окупаційна влада приходила уже із готовими формами цивільної адміністрації для прикордонних районів, що формувалися в губернському центрі – Вінниці. Червона армія і більшовицька адміністрація складалася з чужинців, «які жорстоко розправлялися з місцевим населенням Проскурівщини, як тільки вступали на територію повіту» і «в першу чергу, винищували активних учасників українського політичного і культурного процесу» [5].

Більшовики окупувавши наприкінці 1920 р. Проскурівщину розпочали «устабілізування цивільної влади і запровадження в прикордонних районах особливого режиму «прикордонних смуг». Це означало, що для тих, хто брав участь у «національному рухові, а навіть для кожного більш-менш свідомого інтелігента чи селянина не було життя в цих місцевостях». Почались гоніння, арешти, переслідування і знищення тих, хто не встиг евакуюватися за Збруч, разом із військом і урядом УНР, серед них «Лопатинський, Пендак, Таранович» та ін. [7]. Багатьох національно свідомих українців більшовики висилали з прикордонних районів, вони мусіли якнайскоріше виїжджати «в центральні терени України, або у великі міста», до Вінниці, Кам'янця-Подільського, Києва, Одеси, Харкова, «учитися», або «працювати в різних установах, або вчителювати, бо становище вчителя давало контакт з населенням і більш-менш забезпечувало прожитковий мінімум» [8]. Проте «кілька осіб зразу попало на

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

становища, дуже для нас важливі. Найбільше автоматично перейшло з Українського комісаріату на працю в бюрах Ревкому», що в подальшому дало змогу мати відомості про всі плани і дії більшовиків. Не зважаючи на небезпеку, просвітяни вже з перших днів панування нової влади, «взялися до активної праці», досить швидко відновила свою діяльність «Просвіта» в Проскурові на чолі з паном М. Тарановичом [7]. Просвітяни організовували різні виступи «чи протестаційні маніфестації»: демонстрація на учительському повітовому з'їзді проти русифікації шкіл із співом українського гімну «Ще не вмерла Україна»; маніфестація і жалібний похід по селі Розсоші з національними прапорами і тризубом у Шевченківські дні; демонстративний похід від Проскурова до Іванковець з українськими прапорами і вінками з синьо-жовтими стрічками під час похорон учительки О. Осецької; використання принагідного здвигу народу під час візитації подільських єпископів І. Теодоровича та Й. Оксіюка для пропаганди скороминучості більшовицької влади і відновлення влади УНР та ін. [8].

У 1921 р. «розгнуданий більшовизм позначив невинною кров'ю свій розбишацький шлях на всьому просторі країни», зокрема, у Проскурові «під кулями чекістів лягли в ями за міським цвинтарем чотириста молодих членів «Просвіти». «З туману небуття ще досі виринають світлі постаті і шістнадцятилітньої Мані Мазур, і артистки-аматорки Таращук, і трудолюбного техника Верхоли, і багатьох інших незабутніх проскурівчан». «Так у безприкладних звірствах, у гекатомбах невинних жертв більшовики – ці виродки людства – занурили всю країну у жахливу пітьму...» [9].

Список використаних джерел та літератури:

1. Дорошенко-Савченко Наталія. Початки національної революції на Проскурівщині: спогад. Свобода (Джерсі-Сімі). 1955. № 249. 28 грудня. С. 2.
2. Дорошенко-Савченко Н. Початки національної революції на Проскурівщині: спогад. Свобода (Джерсі-Сімі). 1955. № 250. 29 грудня. С. 2.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

---

3. Дорошенко-Савченко Н. Початки національної революції на Проскурівщині: спогад. Свобода (Джерсі-Сіті). 1955. № 251. 30 грудня. С. 2.
4. Левицький В. Воєнні спомини: УГА–ЧУГА–Армія УНР / Упорядн., передм. та післям. А. М. Трембіцький. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2017. 170 с.
5. Розгін Іван. Деякі епізоди боротьби з большевиками на Поділлі. Свобода (Джерсі-Сіті). 1955. № 86. 6 травня. С. 3.
6. Розгін Іван. Деякі епізоди боротьби з большевиками на Поділлі. Свобода (Джерсі-Сіті). 1955. № 87. 7 травня. С. 3.
7. Розгін Іван. Деякі епізоди боротьби з большевиками на Поділлі. Свобода (Джерсі-Сіті). 1955. № 89. 10 травня. С. 3.
8. Розгін Іван. Деякі епізоди боротьби з большевиками на Поділлі. Свобода (Джерсі-Сіті). 1955. № 90. 11 травня. С. 5.
9. Сталінське рабство не повернеться ніколи. Український голос (Проскурів). 1942. № 90. 8 листопада. С. 1.
10. Чабан М. Розгін Іван Федорович. Українська журналістика в іменах. Львів, 1999. Вип. 6. С. 288–291.

УДК 315.68:32

К. В. Завальнюк,
м. Вінниця

ЛІТИНЧАНИ В БОРНІ ЗА УКРАЇНУ

У статті висвітлено хронологію участі літинчан у визвольній боротьбі за незалежність України. Вказано імена загиблих в різні часи. Зосереджено увагу на участі літинчан в сьгоднішній російсько-українській війні. Відзначено героїзм літинчан у боротьбі за незалежність України.

Ключові слова: літинчани, незалежність України, боротьба, героїзм, свобода.

На історичному шляху на долю Українства випали поневіряння та страждання від свого споконвічного ворога - Московії. Впродовж багатьох віків дорога до незалежності України

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

встелена численними жертвами її героїв. Серед цих жертв також сила-силенна безневинних людей, життя яких скінчилося не на полі бою. Масові репресії, голодомори, цькування та переслідування позбавили їх життя за те, що вони українці.

Немає жодного куточка української землі, який би не був уславлений своїми героями. Перлина Поділля Літинщина також має славні державотворчі традиції та славних людей, перед якими мусимо схилити голови.

Зауважимо, що Літинщина належала до різних адміністративно-територіальних утворень. Тому в статті згадуються імена осіб, які народилися або проживали в Літинському повіті, Літинському районі та Літинській селищній територіальній громаді.

В різні часи літинчани були на вістрі національно-визвольної боротьби. Проте не всі історичні періоди донесли до нас імена героїв. Цим оглядом охоплено період українських національно-визвольних змагань 1917-1921 років, роки націоналістичного підпілля під час Другої світової війни та у повоєнний час, а найголовніше – наше сьогодення в часі новітньої російсько-української війни.

Відкриває мартиролог загиблих літинчан за волю України ім'я Розпашнюка Андрія Семеновича, який став жертвою більшовицької розправи над учасниками Другого зимового походу (Листопадового рейду). Дослідник Роман Коваль опублікував архівні документи, де зазначено, що А. С. Распашнюк (так вказано в анкеті) народився 20 серпня 1899 р. у м. Літин Подільської губернії. Українець. Міщанин. Без освіти. Швець. Безпартійний. В українській армії з 1918 р. Інтернований у табір м. Александров Куявський. Під час Другого Зимового походу – швець у нестройовій сотні 4-ї Київської дивізії. Потрапив у полон 17 листопада під с. Малі Миньки. Розстріляний 22 листопада 1921 р. у м. Базар. Реабілітований 27 квітня 1998 р. [4]

Серед звитяжців періоду Української революції 1917-1921 років – ім'я славного літинчанина Битинського Миколи Оверковича – мистецтвознавця, художника, геральдиста. Микола Оверкович у ранзі молодшого старшини брав участь у подіях Української

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

революції 1917–1921. Збройну боротьбу завершив у складі 6-ї Січової стрілецької дивізії, інтернованої у листопаді 1920 р. на території Польщі. Виконував обов'язки заступника начальника культурно-освітнього відділу Групи інтернованих українських військ у таборі Олександрово. У 1922–1923 рр. працював учителем українських навчальних закладів у таборі Щип'орно. У 1924–1929 рр. навчався на історико-літературному відділі Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі. 1939 учителював в Українській державній гімназії в с. Білки (нині село Іршавського (зараз Хустського) р-ну Закарпатської обл.), де вступив до лав Карпатської Січі. Певний час перебував на службі в Управі Музею визвольної боротьби України в Празі, а 1942–45 – на примусовій праці в Німеччині. 1945–50 учителював в українських освітніх закладах у таборах для переміщених осіб, займався політичною, громадською, культурно-освітньою роботою. 1951 р. емігрував до Канади, де працював викладачем історії України та українського мистецтва на Курсах українознавства ім. І. Котляревського в м. Торонто. Автор підручників «Архітектура», «Українське малярство», поетичної збірки «В гromі і бурі». У різні роки співпрацював у багатьох українських часописах у Польщі, Чехословаччині, Німеччині, Канаді та США. Найбільш знані мистецькі праці з української геральдики та фалеристики: Державні відзнаки України, виготовлені у 30-х рр. XX ст. на замовлення уряду УНР на еміграції, «Альбом гербів українських земель» (32 таблиці), проект відзнаки – хреста ім. Симона Петлюри та ін. Помер 1972 р. у м. Торонто (Канада) [5].

Вінницький науковець і краєзнавець Костянтин Завальнюк дослідив та опублікував чимало постатей Подільського краю, які в зазначений період боролись з більшовизмом за утвердження Української держави. Серед значної кількості цих осіб нараховуємо 44 уродженців Літинщини, які загинули від більшовицької зброї, розстріляні каральними радянськими органами та померли в ув'язненні.

Серед цих постатей імена легендарних отаманів Якова Гальчевського та Якова Шепеля. Називаючи ці постаті неможливо не згадати про їх героїчні та водночас трагічні долі.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Гальчевський Яків Васильович («Орел», «Орлик», Гальчевський - Войнаровський) – повстанський отаман, полковник Армії УНР, командуючий Подільською повстанською групою (1922) та усіма повстанськими силами Правобережної України (1922-1923). Народився 22.10 (3.11.) 1894 р. в с. Гута-Літинська (нині – с. Малинівка) Літинського повіту. Батько Василь Лукович. Мати Мотрона Іванівна. Перша дружина Марія Оксентівна Жуматій (вчителька за фахом) вислана в Узбекистан (нар. 06. 10. 1897 р.). Друга дружина Надія Іванівна Которович (донька священика, вчителька) разом з сином Романом після Другої світової війни проживала в м. Філадельфія (США). Закінчив Майдан-Трепівську учительську школу, працював учителем у с. Сахни теп. Летичівського району Хмельницької області. В 1914 р. призваний до царської армії, де дослужився до штабс-капітана. Після демобілізації рік працював учителем у с. Бруслинів Літинського повіту. Командир 3-го батальйону в 61-му Гайсинському полку отамана А. Волиця. З 23. 04. по 05. 1919 р. очолював вищезгаданий полк. З 05. 1919 р. – повстанський отаман (з 1921 р. діяв під псевдо «Орел»). Восени 1920 р. загін Гальчевського нараховував до 220 багнетів. У 1922 р. організував та очолив Подільську повстанську групу. 15. 02. 1922 р. призначений Петлюрою командуючим повстанськими силами на Правобережній Україні. Під час рейду 1922 р. загоном Гальчевського були захоплені такі важливі населені пункти, як Віньківці (6.06), Бар (5. 08), Ялтушків (7. 08), Лозни (8. 08), Летичів (10. 08), Зіньків (16. 08) та інші.; вбито комполку 71 Александровича, завгоспа того ж полку Чугунова, комвзводу загону ЧОН, кілька начальників міліції, ряд партійних та радянських активістів. Наприкінці 1922 р. загін Гальчевського відступив за Збруч, продовжуючи бойові рейди до середини 20- х рр. Від 01. 09. 1930 р. до 09. 1939 р. перебував на службі у Війську Польському (мав звання майора). Учасник 2-ї світової війни. У Кракові (1941 р.) та Львові (1942 р.) Гальчевський видав книгу спогадів «Проти червоних окупантів». Автор рукопису «З воєнного нотатника» та історіософічної праці без назви. Був військовим консультантом Т. Бульби-Боровця. Приятелював з І. Огієнком. Під час Другої світової війни організував Грубешівський штаб

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

самооборони. Загинув 22. 03. 1943 р. в с. Пересоловичах біля м. Грубешів, відбиваючись від загону польських шовіністів. Похований у Грубешові (могила пізніше була зруйнована поляками) [3, с. 40-41]

Шепель Яків Матвійович – повстанський отаман, командувач б повстанського району (1921 р.), полковник Армії УНР. Член партії українських соціалістів-революціонерів. Народився 1896 р. в с. Волячин Літинського повіту (нині – с. Городище Вінницького району Вінницької області). Закінчив 3 курси юридичного факультету Одеського університету. Воював на фронтах 1-ї світової, був поранений у 1915 р. під Ригою. Дослужився до прапорщика. Деякий час учителював. У грудні 1918 р. – ад'ютант командира Літинської сотні Окремого Гайсинського куреня Національної гвардії. У лютому 1919 р. – підстаршина 61-го Гайсинського полку А. Волинця. У ніч на 14. 05. 1919 р. Шепель із загonom в 150 чол. вчинив напад на м. Літин, повністю очистивши його від більшовиків та звільнивши із в'язниці політичних арештованих. Того ж місяця загін Шепеля в 3,5 тис. чоловік, озброєних переважно косами, вилами і рушницями, зайняв без бою м. Синяву теп. Хмельницької області (більшовицький гарнізон в 400 чол. на чолі з Волошиним і Ємцем наживав із міста п'ятами). Також без бою 20. 05. 1919 р. було зайняте м. Хмільник, мешканці якого за 150 тис. карб. змусили більшовиків покинути місто. Згодом Шепелем з боєм було взято м. Летичів, а зі ст. Деражня прогнано ешелонів із червоноармійцями. Також починаючи з травня і закінчуючи серпнем 1919 р. загопи Шепеля вели запеклі бої за губернський центр – м. Вінницю. Особливо інтенсивними були бої 21-23. 05. 1919 р. Повстанцям вдалося захопити Слов'янку - один із районів міста. У бою з повстанцями 23. 05. 1919 р. загинув член губпарткому, голова Подільського губревтрибуналу Є. Едельштейн. 20-24. 06. 1919 р. бої велися в районі Пирогівської вулиці, Садків, Польського цвинтаря. Штурм міста у цей час вели об'єднані сили Шепеля, Волинця, Саранчі, Тищенка. Однак червоним, попередженим про виступ повстанців колишнім царським полковником Маковським, вдалося відбитися. Втративши бл. 500 чол., повстанці відступили. Серед інших боїв цього періоду

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

варто також відзначити зайняття ним м. Літина (28. 06. 1919 р.,

05. 07. 1919 р.), а також зайняття Вінниці 25. 12. 1919 р. та бої за неї у квітні 1920 р. За даними історика Б. Козельського, Шепель також 23. 02. 1920 р. після 4-денних боїв зайняв м. Вінницю. У його руки дісталось майже все майно, захоплене більшовиками в Денікіна. Восени 1920 р. загін Шепеля відходить на польську територію. Деякий час Шепель працює при штабі Ю. Тютюнника, допомагаючи готувати всенародне повстання в Україні. Згодом, оцінюючи бойові заслуги Шепеля, Головний Отаман С. Петлюра відзначає: «Якби у мене було три-чотири таких отамани, як Яків Шепель, я би давно сидів у Києві». Влітку 1921 р. Шепель повертається на Україну в якості командувача 6 повстанського району. Від Петлюри мав завдання підготувати повстання в Літинському, Лeticівському, Проскурівському, Могилів-Подільському, Кам'янець-Подільському та Вінницькому повітах. На початку серпня 1921 р. загін Шепеля в 90 чол. розміщувався у Соломірському лісі теп. Хмельницького району. 3. 09. 1921 р. загін Шепеля мав бій із загоном 10 червоноармійців в лісі біля с. Дяківці теп. Вінницького району. 5. 09. 1921 р. вчинено напад на м-ко Янів (нині

- с. Іванів Хмельницького району), а також на продтранспорт, що рухався з Хмельника до Вінниці (вбито 2 супроводжуючих). За даними від 08. 09. 1921 р., загін Шепеля у 120 піших і 60 кінних при 1 кулеметі «Максим» і 3 ручних розміщувався в лісах у районі Уладівки-Кам'яногірки-Бруслинова-Миколаївки. Помічниками Шепеля в цей час були Антон Брежесінський, мешканець с. Пустовійти, Федір Шмалій («Залізник»), мешканець с. Літинка, Паньковецький, мешканець с. Вонячин (нині – с. Городище), начальник загону чорних терористів Орел, комендант штабу Хмара. 10. 09. 1921 р. в районі с. Почапінці теп. Жмеринського району знайдено відозви Шепеля, які закликали населення припинити внесення продподатку, витрачати радянські гроші, чекати швидкого приходу Петлюри. В ніч на 12. 09. 1921 р. загін Шепеля в 30 кінних при 1 кулеметі вчинив напад на с. Сахни теп. Лeticівського району Хмельницької області, де вбив 1 продагента, а також на Лознянський цукровий завод. У серпні-вересні 1921 р. у Шепеля виникли непорозуміння з командуючим Північною

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

повстанською групою полковником Карим (С. Яворським). Для з'ясування обставин Шепель виїжджає за Збруч, передавши командування загоном сотнику Є. Добровольському. За даними Я. Гальчевського Шепель убитий у вересні 1921 р. під час переходу кордону братами Паньковецькими. [3, с. 195-197]

Уродженці Літинщини були також активними учасниками збройної боротьби ОУН-УПА проти радянського та нацистського режимів (1941 – сер. 1950-х рр.). Діяльність націоналістичного підпілля на Вінниччині змістовно досліджена подільськими краєзнавцями Василем Гуриним, Костянтином Завальнюком, Іваном Коломійцем, Олександром Петренком та Тетяною Стецюк. Дослідники віднайшли в архівних документах імена і псевда підпільників-націоналістів. Серд цих імен можливо виокремити 63 осіб, уродженців Літинського району та інших країв, які загинули на Літинщині, або померли в більшовицькому ув'язненні. [1; 2].

У цьому пантеоні слави по-особливому виділяється постать Омеляна Грабця, чиє ім'я носить одна з вулиць Літина. Полковник «Батько», хоча й не був уродженцем Літинщини, але ця земля стала йому останнім земним притулком. Грабець Омелян Петрович народився 1 серпня 1911 року в с. Нове Село, Холмщина (зараз – с. Нове Село Любачівського повіту, Польща). Український військовик, діяч «Пласту», ОУН. Полковник УПА, член Головного військового штабу ОУН, учасник похідних груп ОУН 1941 року, обласний провідник ОУН Рівненщини (1941-1942), Кам'янець-Подільщини (1942-1943), провідник Центральної округи ОУН на східноукраїнських землях (СУЗ) (1943-1944), організатор та командир ВО «Вінниця» групи УПА-Південь у Вінницькій та Хмельницькій областях (літо 1943 – 10. 06. 1944). Влітку 1943 р. Омелянові Грабцю присвоєно звання полковник, він призначений командиром групи УПА-Південь. Організовує відділи УПА- Південь у Хмельницькій та Вінницькій областях. Чисельність вояків УПА на Вінниччині, за оцінками різних дослідників, складала понад 6 тисяч бійців. Загинув 10 червня 1944 року у бою з об'єднаними 189-м, 203-м, 209-м каральними батальйонами НКВС поблизу с. Микулинці Літинського району Вінницької області.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Місце поховання командира повстанців Вінниччини Омеляна Грабця не встановлено. У селі Микулинці Вінницького району Вінницької області встановлено меморіальну плиту на символічній могилі «Батька». У Літині відкрито меморіальну дошку Омелянові Грабцю на будівлі Дитячо-юнацької спортивної школи.

З початком новітньої російсько-української війни на сході України літинчани з 2014 року в ході Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил, знову зі зброєю в руках захищають незалежність своєї Батьківщини. В цій борні віддали життя семеро мешканців колишнього Літинського району.

Ось їх імена. Кіріс Василь Васильович, 1966 р. н., уродженець с. Івча Вінницького (згодом Літинського) району Вінницької області. Загинув 10 грудня 2014 року у вогневому бою з противником поблизу с. Кам'янка Дебальцевського району Донецької області. Похований в с. Літинські Хутори Літинського (нині Вінницького) району Вінницької області. Встановлена меморіальна дошка на будівлі гімназії с. Івча.

Рожанський Пантелеймон Петрович, 1993 р. н., уродженець с. Городище Літинського району Вінницької області. Загинув 5 січня 2015 року в дорожньо-транспортній пригоді під час здійснення ротації військовослужбовців та добровольців біля села Мінківка Артемівського району Донецької області. Похований в с. Сосни Літинського (нині Вінницького) району Вінницької області. Встановлена меморіальна дошка на будівлі Літинського ліцею № 2.

Склярів Дмитро Сергійович, 1983 р. н., уродженець м. Волгоград (РРФСР). У 1991 році з сім'єю переїхав на постійне місце проживання в Україну, в с. Журавне Літинського району Вінницької області. Загинув 20 січня 2015 року при обороні Донецького аеропорту. Похований в с. Журавне Літинського (нині Хмельницького) району Вінницької області. Нагороджений посмертно орденом Богдана Хмельницького» III ступеня (Указ Президента України № 461/2015 «Про відзначення державними нагородами України»). Встановлено меморіальну дошку на будівлі Журавненського ліцею.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Саїнчук Василь Васильович, 1979 р. н., уродженець с. Якушинці Вінницького району Вінницької області. Згодом разом з батьками переїхав в с. Дашківці Літинського району Вінницької області. Загинув 11 березня 2015 року в м. Краматорську під час службового відрядження при виконанні службових обов'язків. Похований в с. Дашківці Літинського (нині Вінницького) району Вінницької області. Встановлено меморіальну дошку на будівлі Дашковецького ліцею.

Наумов Ігор Васильович, 1966 р. н., уродженець с. Теси Хмільницького (згодом Літинського) району Вінницької області. Під час проведення АТО на сході України служив солдатом на посаді кулеметника 3-го відділення 3-го взводу мотопіхотної роти військової частини В2317. Трагічно загинув 10 липня 2015 року в зоні проведення АТО. Похований в с. Теси Літинського (нині Хмільницького) району Вінницької області.

Чеботарь Руслан Петрович, 1978 р. н., уродженець смт Копайгород Барського району Вінницької області. Переїхав з матір'ю на постійне місце проживання до смт Літина. Загинув 8 липня 2016 року в бою під час артобстрілу поблизу с. Бахмутка Донецької області. Нагороджений посмертно орденом «За мужність» III ступеня (Указ Президента України № 476/2016 «Про відзначення державними нагородами України»). Похований в смт Копайгород Барського (нині Жмеринського) району Вінницької області.

Бондар Ярослав Володимирович, 1986 р. н., уродженець с. Губник Гайсинського району Вінницької області. Загинув під час виконання бойового завдання 24 жовтня 2017 року в с. Новолуганське Бахмутського району Донецької області. Похований в смт Літин Літинського (нині Вінницького) району Вінницької області.

З початком широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну, з 24 лютого 2022 року Літинщина втратила на фронті 30 захисників України. Наймолодшому з них 19 років, найстаршому – 58 років. Літин і 13 сіл територіальної громади стали місцем останнього земного спочинку героїв.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Літинщина шанує пам'ять загиблих та пишається своїми героями, які і сьогодні у збройному протистоянні з окупантом захищають нашу незалежність.

Високого звання Герой України удостоєні Собко Сергій Станіславович (у 2015 р.), уродженець Літина, бригадний генерал ЗСУ, начальник штабу – заступник командувача Сил територіальної оборони ЗСУ та Дозірчий Дмитро Леонідович (у 2022 р.), уродженець Літина, старший лейтенант, командир роти 59-ї окремої мотопіхотної бригади імені Якова Гандзюка.

За символічним збігом обставин літинчанин-герой Дмитро Дозірчий портапив до військового підрозділу імені, іншого також героїчного уродженця Літинщини, Якова Гандзюка.

Генерал Яків Гандзюк, уродженець села Багринівці, в далекому 1918 році загинув від рук більшовицьких карателів, захичаючи незалежність молодій Українській Народній Республіки. Сьогодні, через більш як сотню років, його нащадки також відстоюють свободу України. Свободу, яка неомінно здолає кремлівське зло.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гурин В. Й., Завальнюк К. В., Петренко О. С., Стецюк Т. В. Нескорені: національно-визвольний рух на Вінниччині 40-50-х років ХХ ст. мовою документів та досліджень. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. 247 с.
2. Коломієць І. ОУН-УПА на Вінниччині в роки боротьби за Українську самостійну соборну державу. Літин: КП «Літинська районна друкарня», 2010. С. 204.
3. Завальнюк К. В. Провісники волі. Повстанський Рух на Поділлі у персоналіях (20-і роки ХХ ст.). Літин: Літинська райдрукарня, 2005. 263 с.
4. Рейд у вічність / під заг. ред. Р. Коваля/. Київ: Діокор, 2001. С. 60.
5. Савчук Ю. К., Шпак Л. М. БИТИНСЬКИЙ Микола // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2003. С. 255.

УДК 908-029:93/94:929-051Александрович Ю.(477.44)

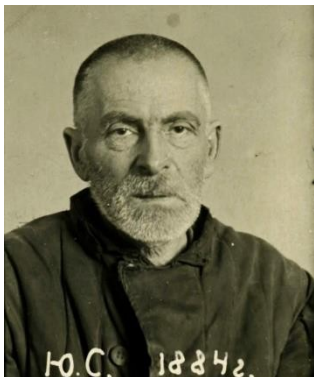
В. П. Рекрут,
м. Київ

**НОВІ ШТРИХИ ДО ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
АЛЕКСАНДРОВИЧА ЮРІЯ (ГЕОРГІЯ) СЕМЕНОВИЧА
(1884-1952)**

«Єдина моя «провинність» у сфері моєї наукової діяльності була в тому, що вона була спрямована на розвиток української науки» [1, арк. 155].

У статті розглядається життєдіяльність видатного подільського збирача української старовини, краєзнавця, етнографа, музеєзнавця, діяча архівної та пам'ятко-охоронної справи Ю. С. Александровича. Вперше висвітлюються матеріали щодо його освіти та релігійної діяльності. Окремо акцентується увага на переслідуванні вченого з боку більшовицької влади та оприлюднюються дані про дату й місце його смерті.

Ключові слова: Ю. С. Александрович, Степашки, Вінниця, Київ, етнографія, музей, архівна справа, виставкова діяльність, нацистська окупація, репресії НКВС.

Александрович Юрій (Георгій) Семенович (1884-1952) – видатна постать у системі історичного краєзнавства, музеєзнавства та архівної справи України. Його багатогранну діяльність розглядали відомі науковці та краєзнавці Л. Баженов, С. Гальчак, К. Завальнюк, Т. Кароєва, О. Коляструк, О. Кравчук, О. Нестуля, В. Прокопчук, В. Рекрут, А. Трембіцький, О. Будзей та ін. [2, с. 20]. Більшість опублікованих матеріалів висвітлювали здобутки

Ю. Александровича на ниві музейництва, етнографії, народних промислів, колекціонування, охорони культурної спадщини,

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

архівного будівництва та ін., переважно торкаючись періоду його

життя на Поділлі. Утім, автори зазначених вище розвідок із відомих причин (обмеження в доступі до матеріалів архіву СБУ) не проаналізували повний спектр музейної та наукової діяльності вченого в роки проживання в Києві (1923-1944). Зокрема, вказані вище причини не дозволяли висвітлити життя Ю. Александровича в період нацистської окупації України (1941-1944), а також обмежували можливості щодо встановлення його подальшої долі, зокрема місця і дати смерті.

Враховуючи, що протягом останніх років в Україні відбулися суттєві зрушення в доступі до матеріалів кримінальних справ громадян, які перебували в окупації (1941-1944), ми отримали можливість ознайомитись із матеріалами кримінальної справи Ю. Александровича. Тому в статті на підставі аналізу отриманих даних висвітлюються маловідомі сторінки його життєдіяльності в 20-30-х роках ХХ ст. та вказуються рік смерті і місце поховання Ю. Александровича. В підсумку оприлюднена нами інформація сприятиме ліквідації частини «лакун» в його біографії.

Отже, Александрович Юрій (Георгій) Семенович народився 1 квітня 1884 р. в с. Степашки Гайсинського н-ту Подільської губ. (нині: село Гайсинського р-ну Вінницької обл.). Він став первістком в сім'ї, в якій подружжя походило з родин спадкових священнослужителів. Батько – Симеон Якович Александрович (1842-1904) – народився в с. Наливайківка Балтського повіту Подільської губернії в родині священника (нині с. Бандурове Гайворонського району Кіровоградської області) [3]. Мати – Ганна (1853-1925) – була донькою священника Іоанна Саббатовського (1823-1892), котрий від 1883 р. до дня смерті служив священником в с. Степашки Гайсинського повіту [4].

За дослідженнями відомого краєзнавця О. Будзея, батько Юрія Александровича не відразу отримав сан священника. Так, після закінчення Шаргородського духовного повітового училища він переїхав до Кам'янець-Подільського, де 04. 11. 1864 р. обійняв посаду дрібного службовця в Подільській духовній консисторії. Через п'ять років (27. 11. 1869 р.) на його прохання він перейшов на службу в Подільське дворянське депутатське зібрання. Вже згодом, згідно з резолюцією Подільського губернатора (13. 11. 1880 р.)

С. Александрович перейшов на службу в штат канцелярії Подільського губернського правління. Звіти його відрядили для занять у розпорядження Балтського поліцеймейстера. Імовірно, отриманий статус службовця балтської поліції не відповідав його духовним потребам. Тому через два роки він подав прохання про звільнення зі служби, яке було задоволено 19. 06. 1882 р. [3].

На нашу думку, на рішення С. Александровича покинути поліцейську службу вплинув його шлюб з Ганною Саббатовською, з якою він обвінчався, ймовірно, навесні 1882 р. Саме з переведенням батька нареченої отця Іоанна Саббатовського на службу в Степашки молодята прибули в це село, де Семен Якович став службовцем поштового відомства. Як зазначалося вище, 1 квітня 1884 р. на берегах Південного Бугу в мальовничих Степашках в родині Семена та Ганни Александровичів народився син Георгій (Юрій), про якого ведеться мова в даній статті [3].

Однак служба поштового конторника аж ніяк не вписувалася у світогляд родини. Тому Семен Якович (звісно, з допомогою батьків) повернувся на духовну стежу. Відомо, що 06. 10. 1886 р. преосвященний Анатолій, єпископ Балтський та вікарій Подільської єпархії, призначив відставного колезького секретаря Симеона Александровича псаломщиком у село Струньків Гайсинського повіту (нині: частина м. Гайворона Кіровоградської обл.). Утім майже через три місяці Симеон Якович (29. 12. 1886 р.) вже читав псалми для прихожан православної церкви с. Поліамполя (нині: Поліамполь – с. Долинівка Гайворонського району Кіровоградської області) [3].

У Струнькові С. Александрович довго не затримався. Вже в жовтні наступного року він посів місце псаломщика Покровської церкви Руських фільварків у передмісті Кам'янця-Подільського. В січні 1888 р. єпископ Подільський і Брацлавський преосвященний Донат висвятив Семена Яковича на сан диякона, а згодом (18. 11. 1888 р.) перевів до Предтеченської церкви Кам'янця-Подільського. Тут псаломщик Симеон справляв службу повних 7 років. Але 17. 11. 1894 р. він вже був псаломщиком Успенської церкви м. Летичева, а через 2 місяці обіймав посаду першого псаломщика Миколаївської церкви в с. Гаврилівці Кам'янецького повіту [3].

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Подальше життя родини Александровичів було пов'язане з діяльністю Семена Яковича, який з 1898 р. вже в іпостасі священника здійснював службу Божу в с. Антополі Ямпільського повіту (нині: село Вапнярської територіальної громади, Тульчинського району, Вінницької обл.). Як зазначалося вище, там у 1904 р. закінчилося його земне життя [3].

Не викликає сумніву, що протягом службових «мандрів» з місця на місце батьки Юрія (Георгія) Александровича зуміли надати йому гарне виховання й достатній рівень початкової освіти. За даними О. Будзея, Юрій у 1897 р. вже був учнем Кам'янецького духовного училища, навчаючись за кошти батька [3]. Разом з тим, в матеріалах авторів розвідок відсутні точні дані про його освітній рівень. Окремі дослідники зазначають, що він закінчив Подільську духовну семінарію та навчався в Київському університеті ім. Св. Володимира тощо. Однак в анкеті для співробітників Вінницького держархіву про рівень освіти Ю. Александровича значилося таке: «має звання вчителя історії та географії повітового училища, екстерном набув свідоцтво зрілості (закінчення гімназії), був вільним слухачем історичного факультету університету. Документів на руках не має» [5, арк. 2].

Привертає увагу те, що Ю. Александрович не мав відповідних посвідчень про закінчення названих вище закладів освіти. Дійсно, проведений нами аналіз видання «Подольських єпархиальних ведомостей» підтверджує, що серед учнів Подільської духовної семінарії його прізвище не значилося. Виявлено, що в Кам'янецькому духовному училищі він навчався лише протягом 1894-1897 р. До того ж, після закінчення 3-го класу в зв'язку з хворобою перехідні іспити в 4-й клас для нього були перенесені на осінь 1897 р. [6, с. 290]. Утім у наступних 1897-1900 роках серед випусників цього училища його прізвища не значилося. Тому можна припустити, що в зв'язку з хворобою та переїздом родини до с. Антополя, Юрій (Георгій) не закінчив навчання в духовному училищі, а зосередився на самоосвіті та в домашніх умовах займався вивченням предметів за програмою гімназії. На жаль, нам не вдалося встановити, коли й де він здійснив відповідні іспити на атестат зрілості, а також в'яснити яка установа присвоїла йому

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

звання вчителя повітових училищ. На нашу думку, Юрій Семенович жодного навчального закладу не закінчив. Він самотужки зумів набути знання за рівнем середньої освіти, а вищу освіту, за його словами, здобув «шляхом науково-дослідної діяльності» [1, арк. 18].

Слід зазначити, що трудовий шлях Ю. Александровича у 1904-1923 рр. достатньо висвітлений авторами опублікованих про нього розвідок. Утім період становлення Юрія Семеновича як відомого дослідника творчості українського народу та його самотужки культури вартий додаткової уваги. На наше переконання, ще з дитячих років він виявив неабиякий інтерес до історії рідного краю, цікавився особливостями побуту та культури подолян, намагався пізнати всі тонкощі «українського народного духу». Тому закономірним наслідком втілення його уподобань стало те, що навчаючись в Києві, він познайомився з М. Біляшівським (1867-1926) – директором КХПНМ (Київський художньо-промисловий і науковий музей), видатним українським вченим, громадським діячем, археологом, етнографом, мистецтвознавцем, одним із засновників та дійсним членом Української Академії Наук (від 1919 р.) [7, с. 4]. Знайомство з М. Біляшівським стало визначним моментом у подальшій діяльності Ю. Александровича щодо збирання предметів старовини та етно-соціальних досліджень в сферах побуту і кустарного виробництва населення Поділля.

Про невтомну працю як дослідника і збирача предметів народної творчості доречними можуть стати декілька штрихів із його діяльності. Зокрема, за даними Ю. Александровича, на одному із господарств Поділля існувала пасіка, на вуликах якої були зображені герої й епізоди народного повстання часів Коліївщини, а в с. Степашки Гайсинського повіту зберігся стілець, частини і деталі якого з'єднувалися без цвяхів. До речі, цей зразок народної творчості XVIII ст. був переданий до Київського музею [8, с. 81]. Крім того, Юрію Семеновичу вдавалося знаходити унікальні експонати, що змальовували бойові походи і побут козаків на теренах Поділля [9, арк. 296-298]. Зокрема, він викупив у «чорних» археологів козацький нагрудний хрест і подарував цю знахідку Київському музею. Унікальність цього раритету полягала в тому,

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

що він розкривався на дві половини. За народними легендами, кожен раз, відправляючись у бойові походи, козаки закладали всередину хреста крихти ґрунту з власної оселі, щоб у разі смерті вмирати не на чужій, а на своїй рідній землі. Нею ж засипалися очі померлих від ран і загиблих у боях. До речі, хрест був викопаний на острові посеред річки Південний Буг між с. Анчиполівкою Брацлавського повіту та с. Сокілець на Гайсинщині (нині острів затоплений в акваторії Ладиженського водосховища – В. Р.), де, за переказами місцевих жителів, мешкав козак Сокіл. За повідомленням Ю. Александровича, біля села Сокілець на березі річки під скелею існувало козацьке поселення, яке ще на початку ХХ ст. неодноразово грабувалися «чорними хижаками». За даними дослідника, там знаходили значну кількість людських кісток, черепків, різноманітних монет і ще 5 таких хрестів [9, арк. 235 зв.].

Загалом, за короткий період Ю. Александрович зібрав і передав до КХПНМ близько 80 предметів старовини, які стали унікальними експонатами, що змальовували бойові походи і побут козаків на теренах Поділля [9, арк. 296-298].

Варта уваги участь Ю. Александровича в організації виставкової діяльності, яка згодом стала йому в нагоді. Так, у числі наукової громадськості Києва він став ініціатором виставки, де можна було б продемонструвати надзвичайно широкий спектр творчості українського народу. Офіційно генерал-губернатор дозволив її провести за назвою: «Перша Південноросійська виставка ужиткового мистецтва і кустарних виробів» й встановив терміни її діяльності в Києві: з 19 лютого до 1 травня 1906 р. [10, с. 109.]

Для збирання експонатів в межах Подільської губернії Ю. Александрович та І. Зборовський стали членами спеціальної експедиції й почали інтенсивно скуповувати кращі, на їх погляд, зразки народної творчості і кустарного промислу. Як виялось у підсумку, подоляни Ю. Александрович та І. Зборовський значилися серед кращих збирачів експонатів [11, с. 98].

Крім того, українська музеєзнавча і наукова громада за підсумками виставки, та враховуючи здійснену роботу у попередні роки, визнала неабиякі заслуги подільських кразнавців. На початку

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

1907 р. загальні збори «Київського товариства старожитностей і мистецтв» (КТСМ) ухвалили рішення про прийняття Ю. Александровича та І. Зборовського членами-кореспондентами цього наукового осередку [11, с. 98]. Безперечно, ця подія стала підтвердженням високої оцінки праці Ю. Александровича з боку української культурницької громади. Він отримав визнання і приєднався до когорти членів-кореспондентів С. Гамченка, Ф. Красіцького, Ю. Сіцинського, А. Сластіона та ще декількох відомих дослідників української старовини й мистецтва, прийнятих до товариства ще у 1902 р. [9, арк. 57].

Окремим періодом життєдіяльності Ю. Александровича стали буремні 1917-1920 роки, під час яких він проводив інтенсивну організаційну роботу щодо влаштування культурно-освітніх, архівних та музейних установ Поділля. Такі заходи Юрія Семеновича широко висвітлені в матеріалах збірника «Вінницький обласний краєзнавчий музей. Історичні аспекти та сучасний розвиток: матеріали наук.-практ. конф. 16–17 травня 2018 р. / Вінниц. обл. краєзн. музей. Вінниця. 480 с. : іл.». Тому ми зупинемося лише на деяких штрихах його діяльності, яка не згадується там. Мова йде про участь Ю. Александровича в заходах щодо відкриття освітніх закладів для підготовки фахівців кустарних промислів на Поділлі. Так, обіймаючи посаду інструктора відділу позашкільної освіти Подільської губерської управи, Юрій Семенович 30 грудня 1918 р. прибув у Гайсин, де на надзвичайних зборах Гайсинської повітової народної ради виступив з промовою. Він переконав учасників зібрання, що в зв'язку з нестачею виробів для потреб армії було би важливим відкриття мінімум 2-х шкіл (ткацької і шевської), які здійснювали підготовку фахівців для цих промислів. При тому, він повідомив, що Губернська управа зі свого боку надасть штат учителів та допоможе придбати відповідне обладнання для утворених профшкіл [12, арк. 74-74 зв.]. До речі, місцева громадськість із задоволенням прийняла таку ініціативу і восени 1919 р. ініціювала відкриття ще декілька таких закладів, зокрема для виробництва кераміки та підготовки фахівців аграрної сфери [13, с. 332].

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Відомо, що в роки Української революції (1917-1920 рр.) у Вінниці більшовики декілька разів брали владу у свої руки. Кожного разу діяльність Ю. Александровича привертала їхню увагу. Звісно, їхні спецслужби вносили його прізвище до списків українських націоналістів і запеклих ворогів советської влади. За свідченнями Юрія Семеновича, у 1917 р., коли «більшовики ще не мали значної політичної сили», з їхнього боку розпочалося переслідування та висміювання його колекційної діяльності. «Ім було незрозуміло те, – згодом писав він, – що я тоді почав роботу щодо збирання пам'яток та взагалі будь-яких матеріалів із вивчення революції: звернень, газет, плакатів і т. п., які у величезній кількості друкували існуючі тоді політичні партії...» [1, арк. 155].

Вже після утвердження «твердої влади» в кінці 1920 р. нові керманічі ставили завдання перед музейниками й архівістами збирати тільки те, що відповідало ідеям більшовизму. За даними Ю. Александровича, «пам'ятки революції належало збирати, пересіваючи їх крізь фільтр, щоб документи, для більшовиків неприйнятні, до колекції не потрапляли» [1, арк. 155].

У доповіді Подільського губернського архівного управління за підписом Ю. Александровича від 9 червня 1921 р. зазначалося, що «...у Вінниці існує так званий народний музей, в якому, до речі кажучи, нічого народного немає і який складається переважно з експонатів мистецьких і очевидно має на меті художню освіту населення» й доводилася необхідність створення наукового музею колегіальної форми правління, до якої б увійшли представники всіх державних установ, кооперативних і громадських організацій: «наш край повинен бути культурною стороною і нам треба утворювати вогнища культурні, принаймні такої сили, як це є на Московщині. але наш край має більше цікавого матеріалу, хоч і сирого, неопрацьованого, як Московщина, бо культура у нас зав'язалась раніше, ніж у них. Треба тільки ці матеріали зібрати до купи та опрацювати» [14, арк. 195–198]. Звісно, такі висновки Ю. Александровича про зверхність української культури над московською та його свідоме відкидання того, що російський культурний простір був засновником інших субкультур, «зацікавили» вінницьких чекістів. До того ж, він вже перебував на контролі в ЧК як культурний діяч, що активно опікувався проблемами збереження української історичної

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

спадщини. Його виключно науковий підхід, спрямований, першою чергою, на збирання українських матеріалів, став як «більмом в оці» для місцевих чекістів. Тому влітку 1921 р. Юрій Семенович потрапив до вінницької буцегарні, де його утримували протягом 10 днів за звинуваченнями в «українському націоналізмі». У в'язниці він «сидів» разом з відомим релігійним діячем Ю. М. Машкевичем (1887-1937) – очільником Вінницької Округової Церковної Ради. За свідченнями Юрія Семеновича, слідчі тов. Драг і Логінов методами «моріння голодом» намагалися отримати від нього потрібні свідчення. Але він не виправдав сподівань чекістів і його звільнили з-під арешту [1, арк. 170].

Вийшло так, що тодішня колегія Подільського губчека на чолі з відомим катом українського народу Л. Заковським не ухвалила постанову про страту Ю. Александровича лише тому, що він не дав на себе ніякого компромату. Також чекісти взяли до уваги, що він не належав до жодної політичної партії, не брав участь зі зброєю в руках у повстанській боротьбі проти большевиків-ленінців, а переважно опікувався створенням закладів пролетарської культури. Разом з тим, Юрія Семеновича попередили, що з ним може статися так як зазначалося в листівці Подільського губчека. Там читаємо таке (витяг): «Нехай памятає кожний, що Подільське ЧК напоготові і будь-хто, котрий спробує порушити наше мирне життя, всерівно хто б він не був, буде нещадно знищуватися» [15, арк. 36].

Після звільнення з буцегарні Ю. Александрович працював на посаді завідувача Губернського державного архіву й виявляв наполегливість у збиранні пам'яток старовини, продовжуючи наповнювати сховища документами з історії українського народу. Звісно, подібна діяльність привернула увагу з боку співробітників ДПУ, які в 1923 р. знову попередили Ю. Александровича про те, що він буде мати серйозні проблеми, якщо не відступиться від «українського націоналізму». За його свідченнями, це для нього означало, що потрібно покинути Вінницю й шукати інше місто для життя і праці [1, арк. 155 зв.].

Високий авторитет Ю. Александровича серед науковців та музеєзнавців м. Києва став у нагоді для подальшого його працевлаштування. Зокрема, тодішній голова Київського

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

губвиконкому, водночас очільник Київської міської ради Г. Ф. Гринько (1890-1938) запропонував йому приєднатися до відомих вчених Є. Д. Сташевського і П. Р. Сльозкіна та разом з ними створити Всеукраїнський сільськогосподарський музей в Києві. До речі, у 1924-1933 рр. керівником цього закладу був Євген Дмитрович Сташевський (1884-1938) – український історик, економіст (доктор історичних наук, професор), родом із Зінькова на Східному Поділлі. Закінчив у 1908 р. юридичний та історико-філологічний ф-ти Київського ун-ту. У 1921-1922 р. викладав історичні дисципліни в Інституті народної освіти в Кам'янці-Подільському. У 1936-1937 рр. – співробітник Інституту історії України АН УРСР. Заарештований 1938 р., загинув у в'язниці [16, с. 377-378].

За даними Ю. Александровича, крім музею вчені створили «Постійну виробничо-показову виставку», яка згодом набула статусу «Виставки досягнень народного господарства України» (ВДНГ). Там Юрій Семенович зумів організувати відділ кустарної промисловості й від 1924 до 1931 р. був його завідувачем [1, арк. 155 зв.].

Доречно вказати, що, ймовірно, в 1924 р. життя Ю. Александровича наповнилося важливими подіями, котрі змінили його статус «старого холостяка» і призвели до одруження. Він узяв шлюб з Ганною Кириченко – уродженкою Саратовської обл. Росії, а в 1925 р. у подружжя народилася донька Ірина. Сім'я замешкала в с. Ірпінь під Києвом. Але в спільному житті щось не склалося й у 1928 р. Ганна Іванівна та Юрій Семенович розлучилися [1, арк. 7].

Зазначимо, що в роки роботи в музеї та в процесі формування експонатів показових павільйонів виставки Юрій Семенович спрямовував науково-дослідну і практичну діяльність на популяризацію досягнень української кустарної промисловості й акцентував увагу на її національній своєрідності. Звісно, подібна позиція завідувача в період згортання сталінської політики «українізації» вкрай не сподобалася керівнику ВДНГ тов. Тальському, який у 1931 р. розпорядився про звільнення «націоналіста» Ю. Александровича з роботи [1, арк. 155 зв.].

Втрата улюбленої роботи згубно вплинула на його психологічний стан. Він змушений був звернутися до відомих професорів-психіатрів і певний час користувався консультаціями фахівців Київського психоневрологічного інституту та отримував там амбулаторне лікування. За визначенням проф. Є. Попистинієнка, він намагався вилікуватися від «...депресивних явищ астенизації, послаблення пам'яті і працездатності, а також від суїцидних думок» [1, арк. 95].

Вочевидь, що відомі в Києві психотерапевти допомогли йому подолати хворобу. Крім того, позбутися депресії та відродити впевненість у собі сприяла його висока репутація в галузі музеєзнавства та чималий досвід у виставковій діяльності. Його професійними можливостями зацікавилось керівництво Всеукраїнського кооперативного музею, який на той час розміщався в Києві в приміщенні кооперативного інституту імені В. Чубаря [17, с. 184]. Протягом 1931-1932 рр. Юрій Семенович організував там відділ кустарної промисловості, який став додатковою структурною одиницею до вже діючих там 14 відділів музею [17, с. 185]. Однак політичному куратору установи, члену правління Вукоопспілки В. Целаріусу не сподобався «національний ухил» завідувача відділу в бік висвітлення давніх традицій українців щодо виробництва товарів широкого вжитку на кооперативній основі. Звинувативши Ю. Александровича в «націоналізмі», тодішній ідеолог советської кооперації наказав звільнити завідувача відділу кустарної промисловості [1, арк. 155 зв.].

Втрата заробітку в музеї змусила Юрія Семеновича зосередитися на роботі в ВУАН, де він був членом постійної комісії щодо вивчення продуктивних сил України. Вчений вимушений був більшу частину часу здійснювати відрядження до різних регіонів республіки. Однак несподіваний арешт працівниками НКВС у 1933 р. знову глибоко вразив психологічний стан Юрія Семеновича. Перебуваючи протягом місяця в Лук'янівській буцегарні в одній камері з С. Гіляровим, П. Курінним та іншими визначними діячами української культури і науки, він усвідомив, що в Українській СРР розгорнулася доба масового терору проти

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

духовно-культурного та літературного покоління 20-х і 30-х рр. ХХ ст. До катівень і спецтаборів ДПУ-НКВС потрапили всі, хто продовжував плідну працю в галузях науки, музеєзнавства, літератури і мистецтва, відстоюючи українську ідентичність. Зокрема, апологет советської пролетарської культури А. Хвиля ставив перед українськими вченими завдання зірвати з минушини України шати «безбуржуазності» української нації. На його вимогу, зберігати потрібно тільки ті пам'ятки, щоб стоячи перед ним кожен трудящий відчув, наочно побачив «...як його діди й батьки терпіли неволю, він знову й знову побачить, що тільки під прапором партії Леніна-Сталіна трудящий нарід України зміг розгромити гетьманів, попів, панів, капіталістів і в спілці з братніми народами великого Радянського Союзу будує своє нове, щасливе життя» [18]. Тому, як показала історія, майже всі діячі, котрі підтримували тезу «безбуржуазності» української нації, були знищені під час епохи сталінського «великого терору».

Інформація про масові арешти серед колег і знайомих діячів, а також знущання з боку слідчого остаточно зруйнували його психічний стан. Загострення хвороби стало приводом для поміщення Ю. Александровича до спеціалізованого медичного закладу в системі НКВС. Через певний час звідки він вже без слідства і суду потрапив на волю [1, арк. 156].

Звільнившись з-під арешту, в другій половині 1933 р. Ю. Александрович влаштувався на роботу в Київському науково-дослідному інституті мінеральної сировини, де очолив маолітову групу. Однак, за втілення українських народних орнаментів в 1935 р. в черговий раз був звільнений з посади [1, арк. 156].

Опинившись без роботи в Києві, Юрій Семенович, вирішив «знайти щастя» в м. Бар на Вінниччині. На жаль, нам не вдалося встановити чим він там займався. За його даними, там у 1935 р. барські чекісти його заарештували, але через певний час відпустили на волю [1, арк. 170].

Повернувшись у Київ, Ю. Александрович усвідомив, що влаштуватися на роботу йому не вдасться, тому порушив клопотання про вихід на пенсію. Дійсно, використовуючи висновки лікарів та користуючись підтримкою деяких керівників наукових установ, в яких він працював, у 1935 р. йому призначили

пенсію. Отримавши державні гарантії щодо соціального забезпечення, того ж року він переїхав до Ірпіння й там протягом наступних 6-х років господарював у власному домашньому господарстві.

Вибух німецько-російської війни означив для Ю. Александровича нові, неймовірні випробування, котрі, власне, й стали для нього фатальними. Вийшло так, що вже в кінці серпня 1941 р. німецькі війська окупували Ірпінь і, першою чергою, розпочали етнічні чистки. За підозрою нацистів, Юрій Семенович був заарештований, адже зовнішні ознаки лиця (довгий ніс і великі вуха), ініціали і прізвище вказували на його належність до іудейського народу. Тому його разом з ірпінськими євреями пішим ходом довелося йти до м. Радомишля, де нацисти влаштували концтабір і там знищували всіх громадян єврейської національності. Юрію Семеновичу вдалося переконати карателів, що він нічого спільного з родом Адамовим не мав. Більше того, він сподівався, що його звідти звільнять. Однак, довідавшись, що Ю. Александрович знавець старовини, німці примусили його відбирати серед речей розстріляних євреїв предмети, які представляли історичну цінність для «розміщення їх в берлінських музеях». Карателі звозили відібране майно на склад міської управи, де Юрій Семенович серед них вилучав оригінальні зразки художнього вишивання, стародавні єврейські літописи, рукописи та книжки [1, арк. 65]. Звісно, вчений розумів, що це була ганебна авантюра з боку окупантів, котрі бажали привласнити цінні предмети, за які можна було отримати певні кошти. Протягом місяця Юрій Семенович виконував цю роботу, а після розстрілу всіх бранців концтабору повернувся в Ірпінь.

Виявилось, що за час його відсутності, будинок і все майно було повністю пограбовано. Він, власне, опинився на межі голодної смерті. Тоді в листопаді 1941 р. Юрій Семенович вирішив перебраться в Київ, адже йому було відомо, що Червоний Хрест для наукових працівників видавав обіди. Однак, за його свідченнями, «...ці обіди були дуже обмежені, мені їх зовсім було недостатньо, я весь час був голодний, а тому пробував просити милостиню. Але це також мені нічого не давало. Потім продавав папір,

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

щоб мати кошти на харчування. Але й він швидко закінчився» [1, арк. 65].

У грудні 1941 р. Юрій Семенович зустрів колишнього інститутського співробітника І. Яблонського, який порадив звернутися до Київської міської управи за матеріальною допомогою. Він запевнив Ю. Александровича, що, за розпорядженням німецької влади, управа для осіб, постраждалих від большевицького терору, виділяла певні матеріальні ресурси та продукти харчування. Опинившись на межі голодної смерті, Ю. Александрович скористався цією порадою й звернувся до відділу міської управи, котрий опікувався цією справою. Але там запропонували Юрію Семеновичу звернутися у відділ пропаганди й заповнити анкету та вказати там коли й за що він піддавався репресіям з боку большевиків. Крім того, ще він повинен був написати короткий огляд власної трудової діяльності та висвітлити життєві перепитії в період чинності советської влади. Звісно, в анкеті Ю. Александрович вказав, що він тричі був заарештований большевицькими каральними органами, назвав прізвіща слідчих, які здійснювали допити у 2-х його справах, та відповів на інші питання цього документу [1, арк. 170-170 зв.].

В огляді власного життя, написаному 15. 12. 1941 р., Юрій Семенович висвітлив період трудової діяльності в 1917-1935 рр., акцентуючи увагу на взаємостосунках з большевицькою владою та на переслідуваннями його за причетність до так званого «націоналізму» [1, арк. 155-156].

Отримавши декілька речей одягу, 2 кв. м. дров та 10 фунтів гороху, Юрій Семенович зрозумів, що допомога з боку окупаційної влади не врятує його від голодного існування. Перебуваючи в стані відчаю, він звернувся за допомогою до Бога, вірніше до тих, хто в земному житті вів людей до нього. Користуючись давнім знайомством з архієпископом Антонієм (1867-1942), Юрій Семенович спробував відновити релігійну службу й стати речником слова Божого. За протекцією Владики, архієпископ автономної православної церкви Пантелеймон висвятив Ю. Александровича в сан священника та дозволив йому брати участь у богослужіннях у церквах Свято-Михайлівського

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Золотоверхого монастиря Києво-Печерської Лаври, лікарняній церкві Покровського монастиря та інших храмах Києва. Однак за відсутності належного досвіду працювати священником у столичних релігійних закладах він не зміг, тому попросився у Владика перевести його в парафію на території Вінниччини. Дійсно, архиєписком Пантелеймон видав йому лист, в якому рекомендував вінницьким колегам надати отцю Юрію окрему парафію. На це прохання Преосвященний Владика Балогій, єпископ Вінницький, розпорядженням 16. 10. 1943 р. призначив його на посаду настоятеля церкви в с. Журбинці Козятинського р- ну [1, арк. 169].

Однак, Юрій Семенович в Журбинці не поїхав, а повернувся в Ірпінь, щоб забрати з собою 18-річну доньку Ірину. Проте вона категорично відмовилася їхати з батьком і Юрій Семенович вирушив назад до Журбинець. Утім біля села Вільне (нині: село Томашівської сільської громади Фастівського р-ну Київської обл.) радянські війська відрізали йому шлях на Вінниччину й Юрій Семенович повернувся в Ірпінь.

Після звільнення Києва від окупантів йому вдалося процевлаштуватися на посаду старшого наукового працівника, консультанта Центрального дому народної творчості при Совнаркомі УРСР. Згодом, 13 лютого 1944 р., підчас передачі в Київський архів зібраних ним газет, журналів та інших матеріалів періоду нацистської окупації, Ю. Александрович був заарештований і відправлений до Київської в'язниці НКВС [1, арк. 66].

Як виявилось згодом, підставою для його арешту стали вилучені в міській управі документи агітаційного відділу, де смершівці знайшли згадані вище анкету та огляд життєдіяльності, написані Ю. Александровичем. Саме ці документи стали головними доказами у справі звинувачення Ю. Александровича за ст. 54-10, ч. 2 КК УРСР (антирадянська пропаганда і агітація), що передбачала позбавлення волі аж до розстрілу, або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна).

Всі спроби Юрія Семеновича довести свою невинуватість та скарги на поганий стан здоров'я нічого не дали. На засіданні

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Воєнного трибуналу військ НКВС Київської обл. 28 вересня 1944 р. зазначалося, що підсудний, проживаючи на захопленій ворогом території, «...15 грудня 1941 р. зареєструвався в німецьких окупаційній владі, як скривджений Радянською владою і репресований органами Радянської влади. Крім того, заповнив анкету та написав огляд власного життя, вибудував в двох документах наклеп на ВКП (б) і Радянську владу, спотворюючи радянську дійсність по відношенню до науки та української культури, вказавши там інших осіб, репресованих радянською владою». Оголошений вирок передбачав таке: позбавити Юрія Семеновича Александровича волі терміном на 7 років з обмеженням прав на 3 роки (для нього це передбачало заборону проживати на території України протягом вказаного терміну) [1, арк. 118 зв.].

Покарання Ю. Александрович відбував в Красноярському краї в ВТП на залізничній станції Сулово. Перебуваючи там, вчений намагався виклопотати для майбутнього поселення місто, де після виходу на волю він зміг би займатися наукою [1, арк. 118 зв.]. Звільнення в кінці лютого 1951 р. не виправдало його сподівань поселитися десь на рідній Україні й поринути в улюблену науково-дослідну працю. Советська влада визначила йому за осідок узбецьке місто Самарканд, де вже в наступному 1952 р., перебуваючи в будинку для людей похилого віку, Юрій Семенович відійшов в інший світ [1, арк. 148].

Лише після здобуття незалежності України, за клопотанням його доньки Ірини, котра мешкала в м. Ірпінь, 11 лютого 1992 р. Ю. Александрович як репресований за політичними мотивами був реабілітований [1, арк. 146 зв.].

Отже, аналіз викладених вище матеріалів щодо життя видатного подолянина Ю. Олександровича призводить до висновків, що вивчення життєдіяльності його постаті потребує додаткових досліджень. Було б доцільним дослідити його діяльність в Київських наукових та музейних установах, а також виявити та зібрати його публікації та чималу епістолярну спадщину. Не викликає сумніву, оприлюднення цих матеріалів окремим виданням суттєво збагатило наші знання про історію рідного краю.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково- практична конференція

Список використаних джерел та літератури:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі: ГДА СБ України), спр. 31972 п.ф.
2. Баженов Л. В., Баженов О. Л. Біля витоків архівної справи на Поділлі-Вінниччині (до 125-річчя від дня народження фундатора державного архіву Вінницької області Юрія Семеновича Александровича / Баженов Л. В., Баженов О. Л. // Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина», 2019. № 1 (4).
3. Будзей О. Гаврилівці. Псаломщик Александрович / Олег Будзей // Подолянин, 1920. 17 липня.
4. Будзей О. Подільські Саббатовські / Матеріали приватного архіву дослідника.
5. Держархів Вінницької обл., ф. Р-650, оп. 1, спр. 16.
6. Подольские епархиальные ведомости, 1897. № 27.
7. Бурій В. Академік Микола Біляшівський / Валерій Бурій // Місто робітниче (Ватутіне). 2002. 15 листопада.
8. Александрович Г. Каменетесы-кустари и ремесленники Подольской губернии / Георгий Александрович. Каменец- Подольский, 1916.
9. ЦДАМЛМ України. Ф. 648, оп. 1, спр. 11.
10. Попельницька О. О. М. Ф. Біляшівський – перший директор Національного музею України / О. О. Попельницька // Український історичний журнал, 2008. № 2.
11. Валерій Рекрут. Інполіт Зборовський (1875-1937). На перехресті двох епох. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2014.
12. ЦДАВО України, ф. 538, оп. 1, спр. 27.
13. Валерій Рекрут. Нариси життя Гайсинщини. Українська революція (1917–1921 рр.): Події. Особи. Роздуми. Книга II: Боротьба за державність України в роки гетьманату та становлення директорії УНР. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020.
14. Держархів Вінницької обл., ф. Р-254, оп. 1, спр. 634-а.
15. Держархів Вінницької обл., ф. Р-2233, оп. 1, спр. 19.
16. Перковський А. Сташевський Євген Дмитрович // Малий словник історії України. Київ, 1997.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

17. Оніпко Т. В. *Культурно-освітня діяльність споживчої кооперації України в 20-ті рр. ХХ ст.: монографія / Оніпко Т. В. Полтава: ПУЕТ, 2014.*

18. *У хвості бойових завдань соціалістичної науки («За Радянську Академію» – орган бюро партосередку, президії та МК ВУАН) // Пролетарська Правда. 1933. 31 травня.*

УДК 94.071/077.5(477.43/44)«1917»(09)

В. Р. Адамський,
м. Хмельницький

ПЕРШИЙ ПОДІЛЬСЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД 1917 РОКУ: СКЛИКАННЯ, ДИСКУСІЇ, УХВАЛЕНІ РІШЕННЯ

У повідомленні аналізується процес скликання та діяльності першого Подільського губернського українського з'їзду, що відбувся у Вінниці на початку травня 1917 р. Зосереджено увагу на на актуальних питаннях порядку денного, що стали предметом активного обговорення. Наведено зміст основних рішень, які були ухвалені на форумі українських політичних та громадських сил.

Ключові слова: з'їзд, українство, Поділля, губернія, автономія, федерація, Національний фонд, повіт.

Розвиток українського руху на Поділлі після падіння самодержавства у росії в лютому 1917 р. неодноразово розглядався у дослідницьких студіях [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. Однак проблема скликання Подільського губернського українського з'їзду, що працював 5-6 травня 1917 р., та аналіз ухвалених ним рішень у своїй повноті спеціально не аналізувалась.

У даному повідомленні ставиться за мету розглянути комплекс питань, пов'язаних із скликанням, розгорнутими дискусіями на самому українському форумі та ухваленими рішеннями з актуальних питань весни 1917 р.

На початку березня 1917 р. у Києві постала Українська Центральна Рада. Перетворившись за місяць у всеукраїнський

організаційний центр, вона виступила з ініціативою формування губернських українських структур, які б на місцях реалізовували національні завдання. Зокрема, 13 квітня 1917 р. Комітет Центральної Ради вирішив послати листи у всі губернські міста України з проханням якомога швидше скликати губернські українські з'їзди, аби сформувати губернські українські ради та затвердити обраних представників до Центральної Ради [10, с. 67].

У більш широкому контексті питання скликання губернських, повітових та волосних українських з'їздів розглядалося у спеціальній доповіді Стасюка на другому загальному зібранні УЦР 22 квітня 1917 р. У основних рисах учасники зібрання його схвалили та передали Комітету для детального опрацювання [10, с. 71]. Останній справився з цим завданням дуже швидко.

На Поділлі практично уся організаційна робота зі скликання губернського українського з'їзду виконувалась представниками Союзу подільських українців, що був заснований у Вінниці 5 березня 1917 р. Його очолював відомий у краї кооператор Д. Маркович. У порозумінні з Центральною Радою були вирішені питання, які дозволили скликати форум на 5-6 травня 1917 р. Про це ширші кола громадськості 18 квітня повідомила газета «Нова Рада»: «Центральна Українська Рада спільно з союзом Подільських Українців скликає на 5-6-7 травня в Вінниці національний український з'їзд цілого Поділля. На з'їзд мають право прибути представники від українських організацій («Громад», «Гуртків», «Просвіт», «Селянських спілок» тощо) по два представники від кооперативів і по одному від волосних комітетів. Скликається з'їзд головним чином для вибору губернської і повітових Українських Рад, але, крім того, на порядку деннім намічаються: 1) вибор чотирьох постійних представників до Центральної Української Ради, 2) доклад члена Центр[альної] Укр[аїнської] Ради про її діяльність, 3) доклад про національний укр[аїнський] фонд і способи побільшення його, 4) про місцеву українську пресу, 5) про земельну справу. Частина докладчиків приїде з Києва. Привітання читатись не будуть, а замість того просять делегатів коротенько поінформувати з'їзд про діяльність тих організацій, від яких вони будуть послані» [11, с. 144–145].

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

З організаційними питаннями вдалося справитись досить швидко. 29 квітня 1917 р. «Нова Рада» оголосила про норми представництва на з'їзд та оприлюднила порядок денний: ««Українська Центральна Рада» постановила організувати губернські з'їзди українців. Ідучи на зустріч сій постанові «Союз подільських українців» запрошує всіх українців-подолян прибути на Губернський з'їзд Подільських Українців до м[іста] Вінниці на 11 годин 5-го і 6-го мая 1917 року у помешканні Городського театру.

Позаяк усіх українців не має змоги запросити, запрошуємо представників од організацій: од просвіт і кооперативів по два представники і волосних комітетів і інших організацій по одному представникові.

Програма з'їзду така:

1. Обміркування сучасного стану українців Поділля.
2. Селянська справа що до об'єднання у селянські союзи.
3. Організація подолян-українців у губернські і повітові (уїздні) Ради.
4. Вибори губернської Ради і її правління.
5. Вибори представника до Центральної Ради. Прибувші на з'їзд матимуть помешканне на ніч дурно.

Кожний член з'їзду вносить два карбованці на покриття видатків по організації з'їзду.

Комітет Союзу подільських українців» [11, с. 170–171].

Як бачимо, у порівнянні з попереднім оголошенням програма форуму дещо змінилася. Але і ця зміна була не останньою. Остаточний порядок денний був затверджений на самому з'їзді. Він містив розгляд уже дев'яти питань: «1) привітання, 2) автономія і федерація, 3) національний з'їзд у Києві, Українська Центральна Рада та її діяльність, 4) діяльність Союзу подільських українців та інших організацій на Поділлі, 5) про т[овариств]ва «Просвіта»,

- 6) селянська спілка та земельна справа, 7) організація цілого Поділля,
- 8) вибори до Центральної, Губернської та повітових рад,
- 9) національний український фонд» [12, с. 9].

Загалом на український губернський форум зібралося понад 400 учасників, з яких 311 мали право ухвального голосу [13, с. 7]. Це

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

були представники від волосних комітетів, кооперативних товариств, просвітницьких організацій, відділів Союзу подільських українців та інших громадських і професійних структур.

З'їзд урочисто відкрив Д. Маркович. Він наголосив, що його скликано по постанові Української Центральної Ради. Лідер українців закликав присутніх «працювати на славу України». Після цього хор трічі проспівав національний гімн «Ще не вмерла Україна» і присутні перейшли до розгляду робочих питань.

На пропозицію Д. Марковича з'їзд обрав головою форуму лікаря М. Стаховського, а його заступниками члена Центральної Ради М. Любинського, вчителя І. Миколайчука, селянина Слободяника, офіцера Гарделя, кооператора П. Северенчука та солдата Виборного. Також з'їзд затвердив чотирьох секретарів: В. Боржковського, І. Крекотеня, П. Зарубайла та Г. Тустановського [12, с. 9]. Почесним головою одноголосно обрали голову Союзу подільських українців Д. Марковича.

Після сформування робочої президії з'їзд заслухав низку привітань. Зокрема, з вітальними промовами виступили М. Стаховський, Вінницький міський голова І. Олтаржевський, представник від ради робітничих і солдатських депутатів та єврейських демократичних партій Л. Горвиц, від Вінницького земства М. Василювський, від польської демократії на Поділлі В. Сведерський, від селян Слободяник, від Проскурівської «Просвіти» і «Громади» Н. Дорошенко. Як зазначав сучасник, «в привітаннях було то тепле слово, то надія, що український народ здобуде собі кращу долю, сполучивши своє щастя з щастям других націй» [12, с. 9].

Першим із доповіддю виступив М. Литвицький. Його він присвятив актуальній проблемі української автономії та перетворення росії на федерацію вільних народів. Доповідач лапідарно зхарактеризував добу Богдана Хмельницького, коли Україна, «прилучившись до Москви, як та квітка пишалась серед деспотії». Згодом московські царі знищили українські вольності і права, а тому сьогодні необхідно добиватись національної автономії, тобто «права самим порядкувати в своїй землі». Це право мало реалізовуватись через скликання українського Сейму. Однак,

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

вважав М. Литвицький, щоб ми були сильними, то не варто, як іншим народам, що населяли росію, відділятися від неї. Потрібно добиватися федеративної демократичної республіки.

Обговорення питання продемонструвало наявність найбільш болючих проблем. Воно звелось не до розмірковувань щодо загальноукраїнських стратегій, а виявилось дещо приземленішим. Тон дискусії задав представник від Баговицької волості Кам'янецького повіту І. Григоришин. Основний лейтмотив його виступу полягав у тому, що необхідно терміново ліквідувати земство, «бо воно народ у панщину заведе. Забрало воно худобу, зноїло хліб, був сахар, а тепер нема. Так от податків тепер не треба платити» [12, с. 10].

Така категоричність викликала аргументовані заперечення. З своїми думками на цей предмет поділилися П. Северенчук, Д. Маркович, Слободяник та інші. Квітесенцію їхніх роздумів досить влучно передав М. Литвицький. Він зазначив, що в першій промові не торкався земства, «бо то дрібниця. Земство можна порівняти з шклянкою: коли туди влити дьогтю, то пити не будеш, а коли влити іскристого вина, то рука всякого потягнеться до шклянки. Ото ж і треба налити туди доброго вина» [12, с. 10].

Після перерви П. Северинчук знову повернувся до проблеми земства. Очевидно, питання було настільки гострим, що залишати його не вповні вирішеним було б неправильно. Однак на цей раз він не лише аргументував доцільність збереження земських структур, але й запропонував присутнім винести окрему ухвалу про прискорення виборів до нового земства, яке буде дбати про справедливі запити селянства. З'їзд підтримав цю пропозицію.

Далі з вітальним словом від Української Центральної Ради виступив М. Любинський. Побіжно він торкнувся історії створення громадської організації, але достатньо ґрунтовно проаналізував рішення Національного конгресу, який відбувся у Києві 6-8 квітня 1917 р. На ньому Рада була переобрана і до її складу увійшли представники від усіх регіонів України. Це означало, що з суто київської громадської інституції вона перетворилася на голос усього українського народу. Виступ М. Любинського завершився ухваленням достатньо чіткої постанови: «Заслухавши доклад

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

представника Української Центральної Ради добродія Любинського і довідавшись з нього про енергійну і невпинну працю, яка провадиться Центральною Радою, Перший Український Подільський з'їзд цілком приєднується до постанов Національного Українського з'їзду, вважає Центральною Радою єдиною всеукраїнською організацією і бажає їй найбільшого успіху в роботі, обіцяючи з свого боку всіма силами піддержувати Українську Центральну Раду» [12, с. 11].

Наступним із доповіддю про організацію Союзу подільських українців виступив І. Крекотень. Він нагадав, що громадська структура виникла 5 березня 1917 р. у Вінниці за участі представників різних політичних партій. Крім залучення інтелігенції, Союз цілком свідомо орієнтувався і на селянство, свідченням чого є випуск шести «Листів до українського громадянства». Вони розійшлися в числі 75000 примірників. На загальних зборах 13 березня було вирішено заснувати місцеву «Просвіту». Наразі Союз делегував своїх представників до Вінницького земства, міської думи, продовольчого комітету та інших інституцій. Власними зусиллями він організував видавництво «Воля», яке з 5 травня розпочало видання тижневика «Подільська воля». У планах Союзу подільських українців стояло питання заснування Селянської спілки.

Після виступу І. Крекотеня з'їзд від кам'янецьких просвітян вітав Ю. Богацький. Він поділився досвідом роботи місцевого товариства, зазначивши, що його представники входять практично до усіх самоврядних та громадських структур Кам'янець-Подільського, зокрема, до губернського і повітового земства, міської думи, виконавчого комітету Кам'янець-Подільського. Завдяки просвітянам повітове земство усе своє діловодство перевело на українську мову. Делегати від місцевої «Просвіти» були присутніми на Національному конгресі, вчительському з'їзді та на форумі духовенства.

Дану тему розвинули просвітяни з Летичева, Гайсина, Ольгополя, Проскурова, Могилева-Подільського, Літина та інших регіонів Поділля. Кожний промовець наголошував на уже зреалізованих проектах та ділився планами на майбутнє. Як

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

приклад, можна навести фрагмент виступу Н. Дорошенко з Проскурова: «Дорошенко каже, що громада зорганізувалась 10 березня, послала представників на з'їзд учителів і селян, організувала «Просвіту». На шевченківську хату дає 10000 карбованців, які асигновано товариством «Самопоміч». Вводить націоналізацію земства, де голова і члени, за винятком двох, українці» [12, с. 12].

Крім виступів з місць, С. Іваницький виступив з окремою доповіддю, присвячену завданням просвітніх організацій за нових суспільних умов. Сучасник так передав основний зміст його промови: «... добродій Іваницький читає доклад про потребу і організацію «Просвіт». Говорить, що по всьому світі найбільше дбають про освіту народу. Сего треба й нам всіма способами добиватись. Широко розгорнувши сю справу, ставить на голосуване врешті таку пропозицію: «щоб піддержувати культурно-просвітний розвиток українського народу на Поділлю, треба організувати скрізь товариства «Просвіта». Дрібніші товариства приєднуються до більших Тов[ари]ств повітових, як їх відділи, роблять вкладку грошову ширшим товариствам, присилають туди свої справоздання та делегатів на річні збори. Всі т[овари]ства приймають статут для всіх однаковий в головних рисах.

Заснування т[овари]ств дрібніших повинно йти як від широких організацій, котрі посилають своїх інструкторів, так і від самих громад, коли ті хочуть їх заснувати» [12, с. 13]. Делегати одноголосно підтримали запропоновану резолюцію.

Вагомого значення на форумі було надано земельним питанням. І це природно в умовах подільського малоземелля. П. Відибіда, зокрема, наголосив на тому, що при всій актуальності і важливості земельної проблеми, її мають вирішити Установчі збори. А поки що селяни мають організуватись у Селянські спілки.

Цю ж тему розвинув Д. Маркович. Він розповів про форми володіння землею та ознайомив присутніх із різними течіями і напрямками щодо підходів до поділу землі. Обґрунтовуючи власну позицію, доповідач виступив проти інституту приватної власності.

«Чи можлива приватна власність?» питає докладчик і тут же

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

відповідає: «Ні, не можлива», бо земля Божя і торгувати нею неправдиво і непотрібно. Земля повинна бути власністю народу – нації. Ділити землю легко на папері і в веселій розмові, а в натурі – це важне питання. Одні кажуть – земля Божя і тому, як повітря, повинна належати всім. Але це неправдиво. Хто не працює на землі, той не повинен мати права на неї. Земля тільки для того хлібороба, хто її власними руками обробляє» [12, с. 13]. При цьому Д. Маркович виступив проти свавільного розподілу землі. На його думку, це завдання мав виконати Український Сейм.

В обговоренні питання взяло участь багато зацікавлених промовців. М. Литвицький, Рішитник, Семенов та інші зупинилися на аналізі окремих її аспектів. У результаті в підсумковій резолюції з цього питання, прийнятою більшістю голосів, значилося:

«1) Передати вирішення земельної справи в український народний Соїм, який має бути в Києві.

2) Приватна власність на землю повинна бути скасована, і земля повинна перейти без викупу в український земельний фонд, яким має порядкувати український народний Соїм. З цього фонду земля буде даватись тільки тим, хто обробляє її власними руками.

3) З'їзд постановив вимагати від Російського правительства видати закони про заборону купна, продажі і закладу землі, а також проти збиточного винищення лісів.

4) До видання земельного закону для забезпечення війська, населення, фабрик, заводів і залізниць паливом і строевим лісом, пасовиськами, ловлею риби, установленне цін на робочі руки розроблення і підготовку матеріалу для земельного закону, повинні бути переведені в життя, і то як найскоріше, повітові, губернські і краєві земельні комітети» [12, с. 14].

Далі до слова запросили П. Відибіду, котрий зупинився на питанні структурної організації Поділля. Основний лейтмотив виступу зводився до необхідності брати активну участь у виборах до органів місцевого самоврядування та організації українських інституцій: «Ми тільки що винесли постанову про потребу домагатись переведення національно-територіальної автономії України Але чи ж досить того? Ні! Ми, українці, стоїмо на ґрунті законности і гаразд розуміємо, що перевести автономію можемо

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

лиш через Установчі Збори. Так хто ж буде нас боронити тепер, від сьогодні, хто ж буде нам помагати будувати свою хату, переводити ту автономію, так сказати б явочним порядком? Докладчик має на увазі городські самоврядування, а головно земства. Наближається пора реорганізації земства, на основах безпосереднього, прямого рівного та тайного голосування.

Наші земства зараз же повинні стати оборонцями народніх інтересів, для того повинні бути українізовані. А се можна зробити, коли українське громадянство дружньо, як їден чоловік, свідомо поставиться до виборів. Для того необхідна організація громадянства і його дисципліна. Потрібна установа, котра б координувала справи громадянства. У нас є Центральна Українська Рада, яка творить великої ваги державну справу. Але вона буде безсила, якщо не буде підтримана на місцях всім громадянством. Тож треба, щоб губернські та повітові Ради були зорганізовані, та одностайно виступали в обороні України» [12, с. 15].

У цьому контексті слід зазначити, що учасники українського форуму не приділили належної уваги питанню діяльності державних структур на регіональному рівні. Зокрема, не обговорили питання щодо підтримки узгодженої кандидатури на посаду Подільського губернського комісара. А це питання розглядалося на організаційному зібранні Подільської ради громадських організацій, яка розпочала свою роботу 7 травня 1917 р. у Кам'янці-Подільському [14, с. 15].

Після виступу П. Відибіди та оголошених Д. Марковичем вітальних телеграм на адресу з'їзду, присутні приступили до виборів губернської української ради. Крім Летичівського повіту, звідки не було представників, до ради увійшли:

«Від Балтського повіту: д[обродії] Прохоренко І. М., Вировенко А. П., Добровольський Г. І., Літвицький М. О.; кандидати: Бабко М. А., Баранов Т. К.

Від Брацлавського повіту: Відибіда П. П., Козярук, Дацюк, Пригода; кандидати: п[а]ні Ющенко і Северенчук П. В.

Від Вінницького пов[іту]: д[обродії] Маркович Д. В., Крекотень І. Ф., Журавель П. В.; кандидати: Турчин Н. І. і Ковалев С. Е.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Від Гайсинського повіту: д[обродії] Миколайчук І. М., Мальований І. Ф., Павловський О. І., Ковальчук Т. Е.; кандидати: Іваницький М. М., Мачушенко І. Ф.

Від Кам'янецького повіту: Пащенко М. Ф., Мартинов І. Ф., Богацький Ю. А., Шмерко Ф. М.; кандидати: Миронюк Д. Е., Штех О. П.

Від Літинського повіту: Мацькайло П. А., Слободянюк Ф. К., Зарубайло П. Я., Бачинський І. К.; кандидати: Помагайба, Кулижський.

Від Могилівського повіту: д[обродії] Іваницький С. М., Сеньков Г. З., Моцний Т. І., Смолюшак Т. М.

Від Ольгопольського повіту: д[обродії] Зосіматю Д. Г., Христич І. С., Бугаєнко Ф. С., Луштей Т. М.; кандидати: Дабіжа Т. В., Возний І.

Від Проскурівського повіту: д[обродії] Стаховський М. А., Верхола Т. Ф., Швед В. Т., Никитенко С. Е.; кандидати: Крутий А. М., Осецька О. І.

Від Ушицького повіту: Бесараба М., Курочка Г., Яджин С., Врублевський М.

Від Ямпільського повіту: д[обродії] Мельник С. Б., Мачушенко В. С., Калинчук О. С., Горбатюк; кандидати: офіцер Гардель і Бідний [12, с. 15–16].

Головою губернської ради обрали відомого кооператора і письменника Д. Марковича, а його заступника – лікаря М. Стаховського. На пропозицію останнього зібрання затвердило раніше обраних до Української Центральної Ради представників від Поділля. Ними були В. Приходько, М. Любинський, П. Відибіда та Н. Григор'єв.

На завершення форуму лідери українського руху на Поділлі М. Литвицький, Д. Маркович, І. Крекотень наголосили на важливості збору коштів, які спрямовувалися на розвиток української справи. На 11 травня у Вінниці була запланована маніфестація, під час якої планувалося збирати кошти на український національний фонд.

О 10 годині вечора 6 травня голова закрити збори. Присутні проспівали народний гімн «Ще не вмерла Україна» і розійшлися.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

9 травня 1917 р. М. Любинський від імені Подільського губернського українського з'їзду привітав Українську Центральну Раду на її третій загальний зборі [10, с. 83].

Таким чином, падіння самодержавства в Росії у лютому 1917 р. детермінувало процес національного відродження народів, що входили до складу імперії. На початку березня у Києві постала Центральна Рада, як громадська інституція, що досить швидко перетворилася у всеукраїнський організаційний центр. Вона задекларувала реалізацію двох принципових завдань для українського народу: добитися національної автономії та перетворити імперію на федерацію вільних народів. На початку квітня було ухвалено рішення про створення регіональних українських осередків, які мали опікуватися українською справою. З метою організації українства Поділля на 5-6 травня 1917 р. був скликаний перший Подільський губернський український з'їзд. Він заслухав низку повідомлень з актуальних питань порядку денного. Учасники форуму підтримали основні гасла Центральної Ради, що було зафіксовано в окремих резолюціях. Також з'їзд обрав персональний склад губернської української ради та сформував її керівництво. Після форуму розпочалася активна робота з реалізації намічених завдань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лозовий В. С. Поділля в добу Центральної Ради (Історичний нарис). Київ, 1999. 29 с.
2. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Подільські містечка в добу Української революції 1917–1920 рр. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. 320 с.
3. Рекрут В. П. «З людьми і для людей...» (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Вінниця: ПП Балук, 2006. 408 с.
4. Завальнюк О. М., Стецюк В. Б. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 220 с.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково- практична конференція

---

5. Завальнюк О. М., Олійник С. В. *Поділля та Південно-Східна Волинь за Центральної Ради: навч. посіб. для студ. іст. фак. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2017. 130 с.*

6. Логінов О. В., Семенко Л. І. *Вінниця у 1917 році: Революція у провінційному місті. Вид. 2-ге, виправ. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. 272 с.*

7. Реєнт О. П., Рекрут В. П. *Нариси життя Літинщини 1917–1921 рр.: революційні події та повсякденність / наук. ред. акад. В. А. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2017. 298 с.*

8. Рекрут В. *Нариси життя Гайсинщини. Українська революція (1917–1921 рр.): Події. Особи. Роздуми. Кн. 1: Доба Української Центральної Ради (4 березня 1917 – 29 квітня 1918 рр.).* Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2018. 420 с.

9. Адамський В. Р. *«Просвіти» Поділля в добу Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Дослідження. Документи. Матеріали.* Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2018. 478 с.

10. *Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах. Київ: Наукова думка, 1996. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. 588 с.*

11. *Поділля в добу Української революції. Рік 1917: Документи та матеріали / ред. кол.: І. М. Шоробура (відп. ред.), В. Р. Адамський, В. Г. Байдич, Ю. І. Блажєвич, О. М. Галус, Ю. В. Легун, Н. В. Маковська, В. М. Островий; упоряд.: В. Р. Адамський. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. 847 с.*

12. *Перший Подільський Український зїзд у Вінниці. 5-6 травня (мая) 1917 року. Подільська воля (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. № 2-3. 23 травня. С. 9–16.*

13. *Дудич В. Дві маніфестації. Подільська воля (журнал-тижневик). Вінниця. 1917. № 2-3. 23 травня. С. 7–8.*

14. *Адамський В. Р. Подільський губернський комісар (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Дослідження. Документи. Матеріали. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2021. 275 с.*

УДК 94(477.43-21Кам'янець-Подільський)«1919»

О. М. Завальнюк,
м. Кам'янець-Подільський

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ВЛІТКУ 1919 РОКУ:
ВИЗВОЛЕННЯ ВІД БІЛЬШОВИКІВ І ОРГАНІЗАЦІЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНО-
ПОЛІТИЧНОГО ЦЕНТРУ УНР**

На основі конкретно-історичного матеріалу, почерпнутого з різних опублікованих джерел, досліджуються бої за визволення Кам'янця-Подільського, його збройний захист на близьких і більш віддалених підступах та розгортання тут процесу формування і діяльності Державного центру УНР у Кам'янці-Подільському влітку 1919 року. Звернено увагу на переїзд та розгортання тут активної державницької роботи Директорією, Радою народних міністрів УНР та підлеглими їй міністерствами, представниками Трудового Конгресу України, активізацію громадсько-політичних структур, позитивні зміни в культурно-освітньому житті та інформаційній сфері, роботу органів місцевого самоврядування, зокрема щодо подолання продовольчої кризи та підтримки найбільш важливих об'єктів міського господарства.

***Ключові слова:** військова операція, Кам'янець-Подільський, Державний центр УНР, Директорія, уряд, міністерства, політичні партії, делегати Трудового конгресу України, українізація, міська влада, продовольча криза, Дієва армія УНР, галицьке військо.*

В історії Української революції 1917-1921 рр. важливу роль відіграли кілька периферійних міст, які на певний час ставали місцем осідку і діяльності вищих органів УНР, спрямованої, зокрема, на продовження збройної боротьби за національну державність, вирішення різноманітних складових державного життя народу. Одним із таких міст був Кам'янець-Подільський, який не раз приймав українських очільників і міністерства. Однак найбільшу підтримку державним структурам молодій країні він надав з червня до середини листопада 1919 року. Чимало дослідників називають той період кам'янецькою добою Директорії УНР, у якій Кам'янець-Подільський виконував роль столиці або

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

державного-політичного центру. Щоправда, не до кінця з'ясованими залишаються аспекти, пов'язані з його організацією так основними напрямками діяльності у червні-серпні.

Метою статті є висвітлення основних подій, пов'язаних з визволенням Дієвою армією УНР Кам'янця-Подільського від Червоної армії та поступовою організацією тут цілеспрямованої, багатогранної, змістовної роботи із функціонування державного центру УНР, як важливої умови продовження революційного процесу, порозумінням з галицьким політикумом та збройним захистом республіки від російської загрози, відновленням роботи місцевого самоврядування та вирішенням низки практичних питань, зокрема щодо забезпечення ринку товарами першої необхідності, а також налагодженням небувалого досі демократичного, політичного, культурного та освітнього життя.

В ході загального наступу Української армії, що нараховувала близько 30 тис. осіб, 2-3 червня було прорвано 140-кілометровий фронт Червоної армії, відбулося визволення значної частини західного Поділля від противника [13, с. 97]. Зокрема, 3 стрілецька дивізія підполковника О. Удовиченка, яка нараховувала тисячу бійців і була дислокована в районі Скали над Збручем, розпочала наступ на кам'янець-подільському напрямку і завдала противнику поразки, відбила усі його контратаки і, розвиваючи наступальні дії, проникли у глибокий тил червоних. Кам'янець-Подільський було визволено, він дістав неофіційний статус столиці УНР [27, с. 181; 71, с. 70]. Командування Червоної армії, що діяла на цьому відтинку Українського фронту, 5 червня 1919 р. повідомляло, що місто залишили під тиском сил противника, при великій кількості артилерії. Тому, відійшовши, зосередилися на висотах східніше Кам'янця-Подільського [71, с. 483-484].

У праці Я. Тинченка стверджується, що цим військом командував М. Шаповал і саме його загін, представлений Синьожупанним куренем, прогнав червоноармійців з міста 1 червня [36, с. 67]. Цікаво, що генерал-квартирмейстер М. Капустянський, який очолював у той час оперативний відділ Генерального штабу Дієвої армії УНР, засвідчує інше і пише про вмілі дії О. Удовиченка при форсуванні річки Збруч, заволодінні

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Кам'янцем-Подільським та захистом його від ворожих контратак [73, с. 101].

Щодо дати визволення адміністративного центру Поділля, то вона авторами подається по-різному – від 1 до 3 червня. В електронних джерелах зазначено, що ця подія сталася 2 червня після того, як о 16.00 українська піхота, після гарматного бою, захопила на західному напрямку приміське село Довжок і околицю міста Підзамче. Бій тривав близько трьох годин. Червоноармійці відступили до Дністра, а звідти на схід [4]. Ув'язнений тоді у міській буцегарні приват-доцент Л. Білецький згадував, що вранці через тюремні стіни було добре чути гарматні постріли наступаючого війська і вибухи. «Большевицькі гармати з-під Кам'янця стріляли одна за другою; військові говорили, що це стріляло щось три батареї. Але через деякий час ці стріли стали рідшати, а натомість частіше вибухали гармати з протилежної сторони, частина гарматних стрілів падали в напрямі большевицьких батарей. А частина кільцем падали навколо тюрми. І дедалі то робились частішим. Почулись стріли кулеметні та крісові. <...> Стрілянина продовжувалась із годину, а може й більше. Большевицькі гармати замовкли, лише одна якась нещасна інколи гавкала. Дивлячись у вікна, які виходили на Підзамче і Довжок (село коло Кам'янця), ми бачили ту біганину большевицького війська <...> Було помітно, що большевики з Кам'янця втікали. Коло год[ини] 9-ї ранку в Кам'янці було зовсім тихо і сторожа говорила, що большевиків в Кам'янці вже немає. Інша влада не надходила, а десь коло 1 год[ини] дня до тюрми надійшов наказ, щоби уряд тюрми випустив усіх українських політичних в'язнів. <...> А через деякий час до Кам'янця вступило українське військо» [13, с. 204-205].

Цікаво, що під час цих боїв, за їхнім перебігом спостерігали окремі відважні кам'янчани. Один із них згодом опублікував свої враження у місцевій пресі. Він стверджував, що 3 червня, коли розвіднілося, то він побачив чимало мешканців, які поспішали на міський ринок і не зважали на вибухи снарядів. Дивлячись у бінокль, він на фільварецькій горі побачив людей, які стояли і сиділи, стежачи за боєм. Між 13.00-14.00 (за радянським часом)

червоноармійці почали покидати позиції і «тікати світ за очі» [20, с. 2]. Цей відступ не був планомірним. «Більша частина їх йшла в розбрід через той же Турецький міст. З самого початку проїхало 3 групи кінноти, душ по 15-25 в кожній. <...> Снаряди стали падати ближче. Один розірвався над річкою, недалеко від мосту. Тоді саме проходила через міст більшовицька піхота. Зачувши вибух, червоноармійці почали бігти, але не всі разом, а маленькими групами, душ по 10-15 в кожній. Постоявши з півхвилини по той бік мосту, де стоїть фортеця, і ніби набравшись духу, кожна така група хутко перебігала міст, очевидно, боячись розриву снаряда. Частина більшовиків тікали через фільварецьку гору. А частина, спустившись біля самого мосту, йшла Руською вулицею в напрямку електричної станції. <...> Через деякий час з'явилася на мосту наша розвідка. За нею приїхав загін кінноти. Пізніше провезли гармати й обоз. Нарешті з піснями вийшли на міст козаки. Їх уже очікувала чимала юрба людей, що стояли по цей бік мосту. Зачувши рідну пісню, яка вкупі з нами, українцями, теж переживала дні неволі, я стрепенувся, і щось тепле підступило до горла, до очей, аж дихати стали важко... Боже, це ж наша пісня!» [21].

Один із тодішніх політв'язнів, професор В. Біднов, якого разом з Л.Білецьким було кинуто до буцегарні за українську діяльність, теж засвідчив, що місто визволили 3 червня війська підполковника О. Удовиченка [13, с. 153]. Цією датою послуговується й відомий дослідник кам'янецької доби Директорії УНР В. Лозовий [16, с. 37]. Словом, сумніву в достовірності запропонованого хронометражу не повинно бути.

Напередодні цієї події, 2 червня рада Кам'янець-Подільського державного українського університету, вболіваючи за те, щоб військові дії не завершилися погромом мирного єврейського населення, звернулося до воїнів, які наступали на місто, із закликом не проливати кров цих людей. Це звернення підтримали різні політичні, громадські структури, зокрема «Просвіта», робітничо-селянський клуб, Селоспілка, а також студентська громада та українські соціалісти [4]. Більше того, студенти робили практичні кроки, щоб забезпечити спокій у місті. Одні з них вийшли

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

назустріч українському війську, а інші патрулювали на вулицях, забезпечуючи порядок і спокій та не даючи змоги різним мародерам і кримінальним елементам поживитися статками кам'ячан, громити приміщення установ і закладів, які спішно евакуювалися [10, с. 369]. Коли до міста увійшли підрозділи О. Удовиченка, то, за спогадами очевидця, жителі міста і особливо студенти продемонстрували свою щирю радість – кудись «подівся похмурий настрій останніх тижнів» [13, с. 328].

Однак командування Червоної армії на цьому не заспокоїлося і 5 червня зробило спробу відвоювати Кам'янець-Подільський з району м-ка Шатава. Бої тривали два дні. Дивізія О. Удовиченка упродовж двох днів успішно стримала наступ ворога, перейшла у наступ і захопила спочатку Шатаву, а 8 червня – Дунаївці [72, с. 129]. В місто повернулося мирне життя.

Вибір центру Поділля під столицю УНР був не випадковий. На думку С. Литвина, «Петлюра і провід УНР виходили з таких стратегічних міркувань: по-перше, при наступі більшовицьких та польських військ забезпечити собі тил, оскільки Кам'янець-Подільський знаходився недалеко від кордону з нейтральною Румунією та Східною Галичиною; по-друге, таке місце розташування політичного центру УНР давало можливість підтримувати через Румунію дипломатичні відносини з країнами Західної Європи; по-третє, з огляду на нейтральність Румунії, була можливість закупити у неї необхідні для армії зброю та амуніцію, а також забезпечити через її територію транзит зброї і товарів з європейських країн; по-четверте, йшла підготовка плацдарму, на який могла б відійти УГА у випадку неуспіху на галицько-польському фронті» [14, с. 298-299]. Це міркування має право на життя, хоча, на наш погляд, не підтверджується відповідними заявами керівництва республіки. Запропонований четвертий пункт видається сумнівним, бо тісних контактів із ЗУНР на той час ще не було. До того ж, одне місто не могло бути плацдармом для майже 50 тис. старшин і бійців УГА, яким поставили стратегічне завдання наступати на позиції Червоної армії у проскурівському напрямку. Та й для самого війська було краще, коли його Начальна команда знаходилася поближче до нього.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

На час визволення Кам'янця-Подільського галицьке військо готувалося до проведення проти польської армії Чортківської наступальної операції (розпочалася 8 червня) і про залишення ним теренів Східної Галичини тоді ніхто мови не вів. Ситуація змінилася на гірше після поразки галичан. Лише на початку липня командування Галицького війська розглядало три можливих варіанти передислокації: Карпати, Румунія, УНР. До того ж робилися певні кроки по зближенню з більшовицькою Росією. І лише після зустрічі диктатора ЗОУНР Є. Петрушевича з Головним Отаманом С. Петлюрою у Чорткові 1-2 липня було досягнуто певних усних домовленостей. Після цього 4 липня Начальна команда УГА надіслала телеграму С. Петлюрі, у якій йшлося про готовність армії перейти Збруч і розміститися на теренах Поділля [9, с. 59-60].

У визволеному місті встановили комендантську годину. Військові патрулі стежили за дотриманням режиму перебування у місті, затримували порушників і відправляли до комендатури, хоча їх було загалом небагато. А вже 21 червня, враховуючи, що на вулицях стало спокійно, комендант своїм наказом продовжив час перебування кам'янчан поза домом до 23.00 [21], що позитивно сприйняли у міській громаді.

Важливо з'ясувати хронологію формування державно-політичного центру УНР в Кам'янці-Подільському. Твердження, яке зустрічається у низці праць, про те, що уряд УНР прибув сюди 6 червня [3, с. 158; 14, с. 283; 15, с. 298; 16, с. 37; 18, с. 41], не підтверджується фактами, оскільки ще 9 червня і впродовж кількох наступних днів він продовжував перебувати у м-ку Чорний Острів Проскурівського повіту (тут відбулася партійна нарада урядової коаліції, було завершено переговори між членами уряду та представниками Всеукраїнського, українськими есерами та незалежними соціал-демократами) [1, с. 300-301; 16, с. 42]. За І. Мазепою, він появився у місті 12 червня (преса повідомила, що це сталося днем раніше – 11 червня; разом з ним прибули міністри земельних справ М. Ковалевський і торгівлі Д. Одрин [20, с. 4]), ще до переїзду туди усіх центральних державних установ; тут він зустрів лише С. Петлюру [17, с. 266]. Газети писали, що Головний

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

отаман прибув сюди 10 червня і на його честь місцеві діячі влаштували колективний обід, на який запросили також члена Директорії Ф. Швеця, військового міністра Г. Сиротенка, міністра праці Й. Безпалка, губернського комісара М. Куриленка та інших [20, с. 2]. Щодо Г. Сиротенка, то він появився у місті не пізніше 5 червня і приступив до тимчасового виконання обов'язків начальника місцевої залоги (незабаром його змінить отаман Ф. Колодій). Тоді ж він призначив комендантом міста С. Січинського, а т. в. о. Подільського губернського коменданта – полковника Гончаренка [5].

Іншим державним виконавчим органом, що прибув на нове місце і негайно приступив до праці, стало Міністерство внутрішніх справ. Його керівник П. Христюк звернувся до населення та громадських установ із закликом взяти належних заходів «до відновлення нормального громадського і господарського життя як в м. Кам'янці, так і в губернії» [19]. Чи не останнім прибуло до Кам'янця-Подільського Міністерство народної освіти (МНО) УНР, яке до того знаходилося в Коломиї (9 липня одне із періодичних видань повідомило, що це сталося тиждень тому [33], а інше вказувало, що МНО з'явилося не пізніше 28 червня, напередодні відзначення другої річниці I Універсалу Української Центральної Ради, у якому, за наказом цього ж органу, мали взяти участь усі шкільні заклади міста). Сам міністр освіти А. Крушельницький появився у Кам'янці-Подільському лише 7 липня [42].

Про час приїзду сюди українського уряду точно не відомо. Історик В. Солдатенко стверджує, що це відбулося між 12-15 червня [35, с. 194]. Тобто, урядові структури появилися тут, скоріш за все, у середині червня. На це вказує і журнал засідання Кабінету Народних Міністрів (КНМ) від 15 і 16 червня. Перше із цих двох засідань (в окремих виданнях помилко стверджується про 25 червня [3, с. 160]), відбулося після 5-денної перерви, пов'язаної, очевидно, з переїздом КНМ до Кам'янця-Подільського з Чорного Острова [7, с. 365-368]. Помилкою є наведене в одній із праць твердження міністра преси та інформації І. Лизанівського про те, що уряд проводив своє засідання не 15, а 14 червня (не виключено, що тут має місце технічна погрішність) [11, с. 166-167].

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Про діяльність Директорії у державно-політичному центрі УНР частково розповідає газета «Україна», починаючи з 12 серпня 1919 р. Відповідна інформація розміщена в збірнику документів і матеріалів. Як видно, основне, чим вона тут займалася, це перш за все затвердження прийнятих урядом законів та постанов. Серед маси цих актів варто виділити низку кадрових призначень (7, с. 581); **постанови**: про заміну смертної кари одному із козаків залізничної охорони на безстрокову каторгу, допомогу державним службовцям; асигнування в розпорядження військового міністра 6 млн грн. на вивчення досвіду іноземних військ та організацію зв'язку із зарубіжжям (7, с. 580); видачу добових коштів службовцям місцевих урядових установ Кам'янець-Подільського, Проскурова і Рівного в період перебування там центральних державних органів; відкриття кредиту в розпорядження міністра земельних справ (1 млн грн.) на видачу позик районним сільськогосподарським кооперативним союзам Поділля; виплату заборгованості за 1918 р. служачим та інструкторам оргкомісії Центральної ради УНР; тимчасові правила щодо засобів боротьби з діяльністю окремих осіб, які загрожують республіканському ладові, спокою і внутрішньому порядку УНР; асигнування в розпорядження міністра закордонних справ 5 млн. грн. на інформування та непередбачені видатки (7, с. 581); виплату коштів родинам загиблих під час більшовицького режиму міліціонерів, а також чинам адміністрації і поліції, які постраждали в ході війни (7, с. 584); асигнування коштів подільському земству у зв'язку з пошестю худоби (5, с. 584); допомогу службовцям залізниці (7, с. 587); виділення коштів на утримання залізничної охорони (7, с. 587-588); допомогу службовцям Міністерства шляхів у зв'язку з їх хворобою (7, с. 588); **законів** – про поповнення армії і флоту (7, с. 580); скасування губерніальних правлень та передачу їх функцій відповідним інституціям (7, с. 581); виконання хлібної повинності з урожаю 1919 року (7, с. 581-582); запровадження відсоткових надбавок служачи державних інституцій через інфляцію (7, с. 582- 583); проведення мобілізації на території Кам'янецьчини та інших повітів України; виплату коштів судовим слідчим на їхню професійну діяльність; збільшення такс за користування

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

державною телефонною мережею (7, с. 584); допомогу дітям захисників УНР (7, с. 586); тимчасовий розпис окладів урядовцям місцевих установ, підпорядкованих Міністерству земельних справ; право міністра фінансів затверджувати розмір платні робітникам цукроварень; запровадження підводної повинності з метою формування військових транспортів (7, с. 587); добові доплати служачим військово-санітарних установ, які обслуговують пошесних хворих (7, с. 588). Насправді наведений обсяг зазначеної роботи був у рази більшим, відповідно до напрацювань уряду.

Крім процедури затвердження державних актів, члени Директорії здійснювали й іншу роботу, зокрема приймали офіційні делегації, окремих державних діячів, простих українських громадян. Про це повідомляла місцева преса. Так, в будинку Директорії (вул. Висока, 6, колишній будинок дружини російського генерала Осаулова) Голова Директорії, Головний Отаман військ УНР С. Петлюра приймав в урядових справах щоденно, з 10.00 до 12.00; в приватних питаннях – по вівторках і п'ятницях (12.00-14.00) за попереднім записом; члени Директорії Ф.Швець і А.Макаренко вели прийом щоденно, з 12.00 до 14.00 [2]. Цей графік в основному виконувався. Так, С. Петлюра зустрівся із земською делегацією, яка звернулася до нього з конкретними проханнями та пропозиціями, пов'язаними з місцевими справами (7, с. 583); прийняв керівника Верховної слідчої комісії у справі П. Болбочана і В. Оскілка; військового міністра і начальника штабу Дієвої армії УНР з оперативним звітом, вислухав їхні доповіді у справі постачання війська (7, с. 585-586); делегацію повстанського отамана Зеленого (7, с. 586); представників галицьких політичних партій. Крім того, разом зі своїми осавулами і комендантом тилу зробив об'їзд кількох частин залоги, побував в одній із казарм, поспілкувався з козаками [59, с. 7]. Ф. Швець відвідав шпиталь № 11, де лікувалися українські захисники, з'ясував потреби цього лікувального закладу (7, с. 585).

Велику активність розгорнув у Кам'янці-Подільську український уряд. За два з половиною місяці, з 15 червня і по 30 серпня 1919 р., Кабінет Міністрів УНР провів 54 засідання, на які виносилися невідкладні питання державного управління. Як

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

свідчать опубліковані журнали засідань КНМ (з 1 серпня – Ради Народних Міністрів), головну увагу урядовці приділяли організаційним, структурним, кадровим, дисциплінарним і безпековим питанням (7, с. 365, 369, 370, 371, 377, 378, 379-380, 385, 387, 391, 395, 397, 398, 400, 402-403, 403, 407, 407-408, 408, 409, 413-414, 424, 427, 428, 429, 434, 437, 437-438, 441, 442, 445, 446, 447, 448, 458, 462, 463), державному (7, с. 388, 393, 431, 436, 465, 466, 470, 472, 476, 477); військовому будівництву, мобілізаціям, роботі медичних комісій, становищу на фронті та бойовим діям та міжнародній військовій співпраці (7, с. 370, 371, 372, 375, 377, 378, 380, 385, 393, 396, 401, 403, 404, 406, 408, 411, 412, 417, 426, 426, 437, 448, 449, 451, 454, 456, 467, 477, 479); питанням правопорядку, цивільному та військовому судочинству (7, с. 396, 429, 434, 439, 467, 480); шляхам сполучень, розмірам коштів на відрядження з держскарбниці (7, с. 398, 457); фінансово-фіскальним заходам, грошовим зборам, розміру тарифів, виплаті авансів, розміру окладів (зарплат) і доплат робітникам і держслужбовцям, погашенню заборгованості (7, с. 373, 374, 390, 397, 398, 413, 421, 425, 444, 450, 451, 452, 454, 457, 458, 465, 468, 475, 477); місцевому управлінню (7, с. 399); врегулюванню цін на продовольчому ринку, реалізації нового врожаю (7, с. 376, 399, 456); міжетнічним взаєминам та їх резонансу в країні і за кордоном (7, с. 367-368, 461); зовнішній політиці, складу та утриманню дипломатичних установ (7, с. 365-366, 368, 372, 376, 378, 396, 400, 402, 405, 409, 410, 411, 413, 415, 419-420, 426-427, 441-442, 473, 476); взаєминам із ЗОУНР, допомозі УГА і біженцям з Галичини (7, с. 369- 370, 378, 380, 392, 394, 395, 402, 406, 409, 411 411-412, 412, 414, 418, 437, 439, 468-469, 480-481); поверненню українського майна з-за кордону, придбанню військової амуніції в європейських країнах та США (7, с. 393, 412, 425, 459, 464); механізму проведення земельної реформи (7, с. 423); регулюванню ринку нерухомості, встановленню нових телефонних такс (7, с. 439-440, 445); матеріальній підтримці різних структур (7, с. 423, 443, 454); трудовій і возовій повинності громадян, реквізиції коней цукроварень (7, с. 422, 433-434, 444, 460, 469); допомозі єврейському населенню, яке постраждало під час погромів (7, с. 432); охороні здоров'я, соціальним питанням цивільних і військових, збору білизни (7, с. 382, 385, 386, 389, 391,

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

399, 410, 414, 415, 416, 418, 421-422, 429, 430, 432, 432-433, 433, 434, 434-435, 437, 440, 444, 445, 446, 453, 457, 459, 474, 478); цензурі і друкарським справам (7, с. 382, 436); освітнім закладам (6, с. 474); забороні критики діяльності уряду (7, с. 449); розвантаженню Кам'янця-Подільського від різних установ і окремих військових частин, можливого переїзду уряду після взяття Києва (7, с. 430, 478) тощо.

Є змога показати діяльність окремих міністерств. За В. Лозовим, ці органи прибули до міста не пізніше 25 червня [16, с. 43]. Один із них – Міністерство внутрішніх справ, не гаючи часу, виробило штати міліції, інструкцію для їхньої роботи, приступило до організації Кошу охорони ладу в Україні, зокрема 1-го Подільського полку, вироблення законопроекту про організацію влади на місцях та проекту статуту про губернських та повітових інспекторів як представників уряду [36]. Міністерство преси й інформації (МПІ) УНР затвердило свій циркуляр про запровадження цензури, який стосувався усіх друкарень, літографій та інших друкарських підприємств. Ці обмежувальні заходи стосувалися періодичних і неперіодичних видань (часописів, журналів, книг, брошур, відозв, мап та інших форм друку). За порушення вимог мала наступити відповідальність за законами воєнного часу [74]. Міністерство народного здоров'я організувало обстеження притулків для дітей. Міністерство народної освіти (МНО) розпорядилося залучити школи і притулки до відзначення другових роковин оповіщення І Універсалу УЦР [44, с. 6]. Крім того, воно поставило такі завдання перед освітньою сферою: 1) дерусифікувати навчальний процес; 2) виробити такі шкільні програми, які б відповідали новим вимогам педагогіки та життя; 3) забезпечити заклади освіти українськими підручниками; 4) поглибити працю у дошкільному вихованні та позашкільній освіті. Зверталася увага на децентралізацію управління в галузі, проведення демократичних змін у вищій початковій та середній школах, негайний перехід на україномовне навчання. При МНО з 20 липня запрацювала «Комісія для технічного проведення реформи школи в Україні», яка виробляла проєкт єдиної шкільної системи, що складалася з трьох ступенів [8, с. 64-65, 66].

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Через воєнно-політичну ситуацію у Кам'янці-Подільському опинилися щонайменше 50 членів Трудового Конгресу України (ТКУ). 6-11 липня вони провели кілька своїх засідань, на яких побували член Директорії Ф. Швець і 4 міністри. Було розглянуто важливі питання життя УНР, зокрема про залучення робітничих мас до розбудови держави, становище українських залізниць, подолання наслідків єврейських погромів, військові справи, постачання армії, діяльність комісії закордонних справ ТКУ тощо. Було ухвалено рішення відрядити 18 членів конгресу на фронт для збору необхідної інформації [43; 69; 70]. Після цього члени конгресу офіційно більше не збиралися (для правомірних рішень не вистачало кворуму).

Активно протікало життя партійних осередків. Тут знаходилися керівні органи різних політичних сил. Вже 7 червня відбулися загальні збори міської організації Української партії соціалістів-революціонерів [19, с. 4]. 10-11 червня на свої збори зібрався відділ Головного комітету Партії соціалістів-федералістів. Разом з Подільським губернським комітетом цієї структури, було ухвалено резолюцію, яка засудила більшовицький режим в Україні, його експерименти, наголосила на необхідності проведення демократичної політики у місті і на селі, організації прогресивного державного ладу. Також засудили міжпартійні непорозуміння, критику українського війська, заявили про необхідність об'єднання усіх течій організованої політичної думки, а також відновлення Національного Союзу [20, с. 4].

Активність проявляли й інші політичні партії. Так, 22 червня, в приміщенні робітничо-селянського клубу імені Івана Франка відбулися загальні збори УПСР, на які прибули 35 партійців. Вони обговорили низку актуальних питань. Зокрема, йшлося про об'єднання здорових сил по обидві сторони антибільшовицького фронту, боротьбу проти неправдивої інформації. Наголосили, що ЦК партії засуджує виступи отаманів П. Болбочана і В. Оскілка, обстоює існування республіки за трудовим принципом «певного соціалістичного мінімуму» [38, с. 4-5; 39, с. 6-7].

25 червня представники різних політичних сил, Трудового конгресу та громадських організацій провели спільні збори, на

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

яких обговорили питання необхідності боротьби із більшовиками та білогвардійцями, підтримки української влади у цьому питанні. Вони визнали за необхідне організувати «усі живі сили громадянства для боротьби з ворогами Української Народної Республіки і для спільної праці в цьому напрямку з правительством УНР» [69]. Ці та інші резолюції свідчили про підтримку уряду, на який мали великі надії. Щоправда, між урядовими партіями не завжди було порозуміння. Зокрема, 11 серпня на зборах членів УПСР вказувалося на суперечки між есерами і соціал-демократами щодо запровадження трудового принципу в системі державного управління [59, с. 7].

За І. Мазепою, в Кам'янці-Подільському діяли й праві партії, які не підтримували українську соціалістичну владу (вони об'єдналися в Український Національно-Державний Союз). Основна їхня вимога полягала в необхідності запровадження парламентаризму, про що було прийнято відповідне рішення на ТКУ ще у січні. Правих поглядів дотримувалися й низка місцевих громадських діячів, зосереджених у Кам'янці-Подільському. Майже 20 осіб (їх назвали опозицією) спрямували Директорії і опублікували в пресі свій меморандум, у якому наголосили на недоліках вищої влади в УНР, відсутності Конституції, різних проблемах внутрішньої і зовнішньої політики, військового будівництва тощо. У зв'язку з цим пропонувалося запровадити в республіці одноосібне президентство з тимчасовою Конституцією, сформувати позапартійний уряд для визволення країни від зовнішніх ворогів, запровадити порядок і дисципліну, провести за рахунок держави земельну реформу в інтересах безземельного і малоземельного селянства, забезпечити права людини і громадянина, відновити нормальну роботу судової системи, запровадити загальну військову повинність, скасувати закон про трудові ради, впорядкувати фінанси, вільну торгівлю і промисловість, провести ревізію державних видатків. А ще – переглянути політику щодо національних меншин, налагодити нормальні міжнародні стосунки із зарубіжжям, добитися реальної злуки з Галичиною. Для розгляду цього меморандуму пропонувалося скликати державну нараду, до якої варто було

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

закликати земських діячів, членів комісії ТКУ, представників усіх політичних організацій та відомих громадських діячів [66, с. 2].

Влада ознайомилася з документом, утім відреагувала своєрідно: 30 червня глава уряду під час вечері, на яку були запрошено й частину підписантів, частково відповів на критику, зокрема щодо діяльності Міністерства фінансів, пояснивши існуючі проблеми складнощами воєнного часу [17, с. 267-268]. Згодом це міністерство роз'яснило, що на підприємствах Німеччини та Австрії воно замовило виготовлення гривні, крім того, організувало роботу експедиції заготівлі державних паперів, де почали випуск своєї валюти. Актуальним стало питання вилучення із грошового обігу значної кількості підроблених купюр [47, с. 6].

12 серпня уряд прийняв декларацію, у якій повідомив, що працює над законопроектами про «вибори в Парламент з правом Установчих зборів і про утворення реформованих органів управління (самоврядування на місцях на основі всенародного, безпосереднього, таємного, рівного і пропорційного виборчого права» [17, с. 303]. Утім відставка голови РНМ Б. Мартоса наприкінці серпня не дала змоги довести розпочате до кінця.

Навколо уряду мали згуртуватися усі здорові українські політичні сили і широка громадськість УНР. На це була націлена, зокрема, маніфестація з нагоди оголошення I Універсалу УЦР. Про необхідність її проведення йшлося на засіданні уряду 22 червня. Утім святкування перенесли, як наголосили, «по технічних перешкодах» [7, с. 375]. Преса повідомляла, що Рада Народних Міністрів ухвалила роковини видання першого Універсалу, яке припадало на 23 червня, «святкувати на всій території У.Н.Р., звільненій від ворога» у неділю, 29 червня [25]. У зв'язку з цим створили спеціальну комісію (її склад невідомий) по улаштуванню заходу. На 28 червня запланували її нараду в робітничо-селянському клубі імені Івана Франка, на яку запросили представників політичних партій та громадських організацій. Тут збиралися виробити остаточний варіант плану святкування, зокрема визначитися з промовцями. Списки і заявки на участь пропонували надсилати на адресу учительської семінарії [38, с. 1].

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Скоріш за все, що нарада відбулася, адже у пресі з'явився заклик від 28 червня до всього населення міста прибути наступного дня «для участі у святкуванні других роковин першого Універсалу». Учасникам свята запропонували програму урочистих заходів, яка складалася з трьох частин [38, с. 5]. Міністерство єврейських справ УНР звернулося до єврейських громадських рад, політичних партій, професійних і культурно-просвітніх організацій взяти участь у відзначенні цієї події, «як свята великого значення в русі визволення України» [53].

Як свідчать газетні звіти, кам'ячани дружно відгукнулися на запрошення. Місто по-святковому прибрало. Скрізь виднілися різні відозви і оголошення, що привертало увагу мешканців. На губернській (комісаріатській) площі спорудили арку і трибуну для промовців. Будинки і балкони прикрасили зеленю, килимами, національними і червоними, тобто партійними, прапорами. Вранці 29 червня з різних куточків доносилися звуки духових оркестрів. По місту, в бік Соборної площі, де мали відбутися урочистості, крокували колони озброєних українських військовиків, залізничників, урядовці держбанку, поштовики та інші. Прибули члени Директорії Ф. Швець і А. Макаренко, члени уряду. О 10.00 біля кафедрального собору розпочався святковий молебєн. Після нього відбувся військовий парад, який приймав міністр Г. Сиротенко. Він виступив з короткою промовою. За ним слово надали помічнику держінспектора І. Романченку. Війські частини присягнули на вірність УНР, поклялись захищати її та уряд до останньої краплі крові.

Потім присутні направились на губерніальну площу, де відбулася маніфестація. Тут знаходилися колони українських (УСРП, УСДП) і єврейських (Бунд», «Поалей-Ціон», «Цейре-Ціон») політичних партій, зі своїми прапорами, багато міських жителів. До присутніх звернулися міністри Д. Одрина, Й. Безпалко, П. Красний, єврейські політики С. Гольдельман, А. Альтман, українські політики В. Чеховський, А. Степаненко, С. Вітик, П. Христюк. Промовці з'ясували значення І Універсалу, закликали усіх до єднання та боротьби за незалежність України. Лунали старі революційні пісні, зокрема «Ви жертвою впали», «Марсельєза». Хор

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

виконував актуальні твори – «Не пора, не пора», «Ще не вмерла Україна». Зі Старого міста учасники маніфестації направилися до Народного будинку, де до присутніх звернулися А. Макаренко та І. Романченко. Вшанували загиблих козаків. Потім відбувся мітинг. Подібні заходи пройшли у синагогах. Профспілки та партійні організації роздавали своїм членам членські квитки. Увечері відбулися концерти, присвячені святу волі. На Старому бульварі народна гулянка затягнулася допізна [39, с. 7; 40, с. 3; 59].

Голова Директорії УНР С. Петлюра не брав участі у заході. Знайти пояснення цьому факту поки що не вдалося. Скоріш за все, це було пов'язано з подіями на фронті. Глава уряду Б. Мартос від імені уряду направив йому того дня телеграму такого змісту: «В день великого свята роковин Першого Універсалу Центральної Ради Українське Народне Правительство вітає Вас – Славного борця за щастя і волю народу й героїв-козаків, що невтомно боронять рідний край від лютих напастників. Слава Українській Народній Республіці. Слава її республіканській Армії, її вождю Петлюрі» [41, с. 4].

Державно-політичний центр УНР продовжував свою активну діяльність навіть за погіршення ситуації на фронті упродовж перших двох тижнів липня. В районі Жмеринки командування Червоної армії створили потужну оперативну групу і, за твердженням М. Капустянського, поставили їй завдання якомога швидше повернути Кам'янець-Подільський, відрізати українську військово від Збруча та не допустити УГА на територію Наддніпрянщини. Ситуація була критичною. За І. Мазепою, більшовицькі частини вже 7 липня були в Дунаївцях. За кілька годин вони могли опинитися під стінами Кам'янця-Подільського. 8 липня було створено лінію оборони міста, за яку відповідав отаман Ф. Колодій (в його розпорядженні було близько 88 багнетів і 2 гармати), але цих військ було замало, щоб протистояти ворогові. На засідання уряду, яке відбулося 9 липня, прибули наказний отаман О. Осецький і начальник штабу В. Тютюнник та обмалювали невтішне становище на фронті. На їх думку, якщо за кілька днів на допомогу не прийде Галицька армія, то слід чекати припинення збройного спротиву більшовикам [17, с. 272].

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Основні бойові дії відбувалися на проскурівському напрямку, де діяла Запорізька група Армії УНР. Вона зосередилася на південний схід від м-ка Ярмолинці. Успішні дії 8-ї Запорізької дивізії дали змогу прикрити кам'янець-подільський напрям. Але ненадовго. 13 липня українські частини відступили на південь від Солобківців, червоні захопили Нову Ушицю. Бої за Ярмолинці точилися з перемінним успіхом. Вирішальним у цій ситуації стала телеграма від Начальної команди Галицької армії про те, що 14 липня 7-ма Галицька бригада з Гермаківки буде направлена через Ніверку на Кам'янець-Подільський. Після цього, як стверджував М. Капустянський, «боятися за Кам'янець і того, що нас відріжуть від Збруча, не доводилося. Так скінчився дуже скомплікований, тяжкий і кривавий захист підступів до Кам'янця та передпілля» [74, с. 155, 157, 160, 166]. Перехід УГА на подільські терени став вирішальним в організації протистояння з Червоною армією і забезпечив майже на 4 місяці більш-менш стабільну роботу державного центру УНР.

Важливою складовою української політики стало залучення до підтримки молодого республіки єврейської спільноти. Після низки погромів, які мали місце в різних куточках Поділля, забезпечити лояльне ставлення євреїв до УНР було непросто. Утім після розвінчання нещодавньої політики більшовицького ревкому щодо кам'янецького єврейства, його політичні настрої змінювалися на краще, про що засвідчила, зокрема, згадана участь у відзначенні роковин І УЦР.

Були й інші кроки у цьому напрямку. 23 червня міська єврейська громада провела свій мітинг у великій синагозі. Адвокат А. Альтман від імені національної спільноти переказав С. Петлюрі через представника українського війська М. Овдієнка, що «єврейська община і все єврейське населення м. Кам'янця визнає самостійність України, бажає їй повного розцвіту. Але вимагає, щоб євреям, мешкаючим на Україні, були забезпечені рівні зо всіма націями права, а особливо недоторканість особи» [37].

12 липня трудова група Кам'янець-Подільської єврейської громадської ради опублікувала декларацію, прийнятую загальними зборами євреїв міста. Обіцяючи підтримку в боротьбі за

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

«самостійну і незалежну Українську Народну Республіку», учасники зібрання засудили погроми в Україні і вимагали, щоб уряд «рішуче і до кінця продовжував боротьбу з темними і провокаторськими елементами, котрі приймають пряму і посередню участь в кривавих єврейських погромах» [44]. А вже 17 липня Головний Отаман прийняв єврейську делегацію, яка складалася з представників партій, організацій, духовенства – М. Клейдермана, А. Альтмана, Я. Крайза, Е. Бограда, І. Брахлера. Під час зустрічі він заявив, що разом з урядом підтримує єврейський народ, бореться з провокаторами ексцесів проти нього, закликав до тісної співпраці. Відвідувачі заявили, що єврейство готове «разом з українським народом боронити самостійну Українську Державу», висловили впевненість, що «лише демократичний український уряд зможе забезпечити єврейському народові повні права». У відповідь С. Петлюра пообіцяв посилити боротьбу зі злочинними антисемітськими проявами, про що засвідчують його наступні кроки: 20 липня було видано наказ (ч. 69) усім командирам українського війська і представникам державного інспекторату про їхню особисту відповідальність за покарання винних у протиеврейській агітації; у місті розпочала роботу особлива слідча комісія із розслідування єврейських погромів, яка щодня приймала відповідні заяви; 26 серпня за підписом Головного Отамана вийшла відозва «Проти погромів» Тоді ж відбулися збори єврейської соцпартії «Поалей-Ціон» [8, с. 62; 11, с. 170-173, 184; 50; 52, с. 4; 54, с. 7]. На 30 серпня було заплановано роботу конференції об'єднаного Бунду [63, с. 6].

Багато уваги приділялося поширенню в контексті реалізації політики українізації суспільно-політичного життя друкованого і усного українського слова, розвитку національного світогляду вояків і цивільних громадян, піднесення рівня їхньої самосвідомості. Це було тим більш важливо, що Кам'янець-Подільський, в якому українці упродовж багатьох десятиліть становили меншість у національній структурі (найбільш чисельною групою була єврейська), українська мова була малопоширеною. Цей факт компенсувала поява багатой українськомовної преси, представленої такими друкованими

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

органами як: «Визволення», «Відродження», «Вістник Української Народної Республіки», «Галицький голос», «Громада», «Каменярі», «Козак», «Новий шлях», «Останні новини Українського Телеграфного Агентства», «Робітнича газета», «Селянська громада», «Трудова громада», «Трудовий шлях», «Український козак», «Шлях» та інші, які відстоювали українські інтереси і мали своїх постійних читачів. З цими виданнями та різноплановою патріотичною літературою частина кам'янчан і біженців з різних регіонів, що вимушено опинилися в місті, знайомилися в місцевій «Просвіті», яка мала свою книгозбірню і читальню [55].

Наприкінці червня департамент пропаганди МПІ безкоштовно роздавав україномовну літературу різного характеру козакам, що прибули з фронту [38, с. 6]. Велика увага приділялася усній пропаганді, а також лекційній роботі із суспільно-політичної, педагогічної та культурно-освітньої тематики. Починаючи з 29 червня і упродовж першої декади липня, на базі місцевого держуніверситету було прочитано цикл лекцій для трудового колективу, місцевих мешканців та військовиків. В день відзначення І Універсалу УЦР виступали П. Клименко («Історія українських універсалів»), В. Біднов («Перший універсал Української Центральної ради і його значення»), І. Огієнко («Культурно-просвітнє життя України за два останні роки»).

У вечірній час свої науково-популярні виклади представили: І. Огієнко («Що таке українська мова»), П. Клепатський («Українська народна лекція»), В. Біднов (з української історії), П. Клименко («Історія літературного становища України» та «Історія міжнародного становища України»), М. Драй-Хмара («Слов'янознавство»), А. Синявський («Економічні питання»), Н. Косенко («Соціалізм і політичні партії»), Л. Білецький («Елементи психології») [28; 64, с. 4]. За повідомленням преси, на цих виступах побувала «сила народу», яку ледь вмещувала лекційна аудиторія [29]. 10 серпня у цьому ж виші відкрилися курси для урядовців, старшин і козаків Окремого корпусу кордонної охорони. Вони прослухали лекції В. Біднова (з історії України), П. Клепатського (з історії українського письменства), В. Гериновича (з географії України) [57]. Через 10 днів аудиторія

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

змінилася – слухати лекціїї прибули учителі-неукраїнці міських шкіл, які, на виконання розпорядження департаменту середньої освіти Міністерства народної освіти, прослухали цикл лекцій з української мови і отримали відповідні знання та навички для роботи з школярами [54]. Окремі тритижневі курси з українознавства було влаштовано для учителів міських середніх шкіл. Їм викладали українську мову (6 годин на тиждень), нарис історії української культури (2 години), термінологію з мови та письменства, історії, фізики і математики, природознавства та географії (2 години на тиждень для кожної дисципліни) [57]. Наприкінці серпня І. Огієнко виступив з лекцією «Як повстала українська мова», Л. Білецький – «Старе українське письменство» [55, с. 7].

Існували й інші осередки лекційної роботи, зокрема робітничо-селянський клуб імені І. Франка. 17 червня тут була прочитана лекція «Українське жіноцтво в сучасній добі» (М. Струтинська). 22-го відвідувачі прослухали ще один виступ для жінок - «Жіноче видання на Україні» [24]. Через 5 днів педагогиня С. Ф. Русова прочитала лекцію «Дитина і громада» [64, с. 8]. А 29 червня в клубі виступили М. Струтинська, Л. Старицька-Чеховська і А. Животко, які в ході концерту з нагоди І Універсалу УЦР високо оцінили цю надзвичайно важливу подію в українській історії [41, с. 6]. 12 липня для жінок-робітниць А. Животко виступив з темою «Леся Українка як жінка і громадянка» [46].

Лекційна секція кам'янець-подільської організації УСДРП з 1 липня приступила до безкоштовного ознайомлення кам'янчан з історією визвольного руху та сучасним становищем України. Першу лекцію – «Революційна боротьба українського робочого народу за визволення» – прочитав В. Чехівський [44, с. 1]. В будинку товариства «Просвіта» відвідувачі слухали лекції з соціально-політичних та економічних питань [56]. Окремі партійні осередки, зокрема УПСР, влаштували лекторії для своїх членів. 7-9 серпня свої лекції читали В. Голубович («УПСР та її програма»), Л. Шрамченко («Державний устрій») і А. Степаненко («УПСР і Селоспілка») [55, с. 1].

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Низку лекцій прослухали понад 40 учасників курсів волосних інструкторів-інформаторів, які представляли 6 повітів Поділля. Так, 11 лекцій з історії України прочитав В. Біднов, 5 – з історії українського письменства – П. Клепатський, 7 – з національного питання та міжнародного становища України – В. Чехівський, 5 – про кооперацію та її значення в державному будівництві – О. Міцюк, 5 – з історії Української революції – П. Христюк, 3 лекції із земельної справи виголосив М. Ковалевський, 2 – про класове панування та відносини між Україною та Росією – Д. Одрин, 2 – присвячені земському господарству – П. Міховський, 1 – щодо програми і тактики УСДРП – П. Феденко, 1 – про теперішній соціалістичний уряд УНР – І. Мазепа, 7 – стосувалися порядку роботи інструкторів та УПСР – М. Кондрашенко, 3 лекції з виборчого права і виборчих систем – С. Кондрашенко [51].

Робилися перші кроки із українізації Служби Божої. Так, В. Чехівський 28 серпня, під час літургії в соборі Олександра Невського на честь Пречистої, українською мовою розповів про життя і смерть Богоматері. На присутніх це справило «надзвичайно глибоке враження» [65, с. 6]. Прикладом для православних храмів міста у цьому вкрай складному питанні була Миколаївська церква Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ), яка постійно послуговувалася у своїх заходах українською мовою. В структурі цього вишу діяв богословський факультет, який готував священників для Української автокефальної православної церкви.

В липні-серпні К-ПДУУ проводив прийом документів для зарахування студентів на перші курси п'яти факультетів, два з яких було засновано навесні 1919 р. [44, с. 7], що свідчило про зростання ролі цього вишу в національно-культурному житті регіону. Значну частину студентського контингенту становили представники багатонаціональної міської молоді. Станом на 22 серпня необхідні документи для зарахування подали 243 особи (найбільше на сільськогосподарський факультет – 96) [63, с. 8].

З визволенням Кам'янця-Подільського його почали відвідувати різні зарубіжні діячі. Не в останню чергу через те, що через місто рухалися групи знедолених полонених австрійської

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

армії, які потрапили у неволю під час Першої світової війни і направлялися на батьківщину з російських таборів. У серпні тут побували: делегація американського Червоного хреста, яка вивчала потребу медичної допомоги УНР; майор Сегане, представник головного командування країн Антанти на сході, який передав у фонд місцевого відділу Українського товариства Червоного Хреста 3 тис. крб. для лікування поранених козаків Дієвої армії УНР [8, с. 78; 11, с. 3; 57].

У зв'язку з проведенням у квітні-травні більшовицької продрозкладки, з Кам'янецьчини було вивезено багато продовольчих ресурсів. І вже у червні Кам'янець-Подільський почав відчувати нестачу борошна для випікання хліба. Щоб ще більше не ускладнювати становище, доки не надійне зерно із нового врожаю, Подільський губернський комісар 25 червня видав обов'язкову постанову про заборону виготовлення кондиторських виборів, під загрозою адміністративної відповідальності (6 тис. грн. штрафу за кожен виявлений випадок порушення або арешт у в'язниці терміном до 3-х місяців) [37, с. 1]. Брак борошна відразу позначився на цінах, які пекарні брали із споживачів. 11 червня на міському ринку продавали селянський домашній хліб невисокої якості, утім його ціна кусалася – 10 крб. за фунт [18, с. 4]. Надалі на цей продукт ще більше дорожчав: 13 липня він коштував вже 30 крб., а 14-го – 45 крб. за фунт [6; 25; 29; 31]. Через такий стрімкий ріст цін, за свідченням тодішньої преси, «найбідніша частина населення і службовців різних установ і навіть більш заможний клас не мають змоги щось купити» [28]. Зафіксовано факти, коли спекулянти торгували неякісно випеченим хлібом (наполовину з гнилої квасолі), через що люди труїлися [72].

Для боротьби зі спекуляцією отаман місцевої залоги Ф.Колодій 16 липня видав наказ, яким зобов'язував Кош Охорони Республіканського ладу на чолі з отаманом П. Богацьким і міську міліцію не допускати підвищення цін на продукти першої необхідності і створювати «в базарні і ярмаркові дні <...> досить сильні застави на всіх дорогах міста... Міліція має слідкувати аби ціни не збільшувалися [на базарі] щогодини...» (спекулянтам загрожувало притягнення до Надзвичайного суду, який міг

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

засудити до трирічного ув'язнення або накласти штраф в розмірі 200 тис. грн.) [49].

Одним із методів боротьби проти хлібної спекуляції стало встановлення Міністерством народного господарства (МНГ) твердих цін на збіжжя, які у 5-6 разів були нижчими від ринкових. У результаті цього ситуація змінилася на гірше – хліба у місті поменшало. З цього приводу міська управа змушена була заявити про передчасність запровадження твердих цін, доки не буде зібраний новий врожай (пропонували зачекати 2-3 тижні), бо, на думку фахівців, вони щодня посилюватимуть наявну в місті харчову кризу [55].

Згодом збіжжя урожаю 1919 р. почали активно доставляти до міста, і вже 7 серпня ціна фунта випеченого хліба зменшилася до 24 крб. (у 1,8 раза), що серйозно зменшило напругу на споживчому ринку [54, с. 8]. До кінця місяця ціни на хліб продовжували знижуватися (до 14-15 крб.). Але на інші продукти харчування вони трималися на високому рівні. Так, фунт м'яса коштував по 35-40 крб., вершкового масла – 80, пляшка молока – 10-12, десяток яєць – 20-25, мішок картоплі – 500, капусти – 600-800 крб. Щоб населення міста було з хлібом і надалі, МНГ розпорядилося, аби продовольчі відділи Летичівського, Ушицького і Проскурівського повітів доставили до Кам'янця-Подільського 30 тис. пудів збіжжя [64, с. 6]. Враховуючи важке становище працівників державних і самоврядних структур, Директорія 18 липня затвердила постанову уряду щодо виплати їм одноразової допомоги в зв'язку з подорожанням життя [26, с. 256-257]. Але більшість мешканців продовжували шукати засоби для життя.

Низкою інших питань життя громади займалися органи місцевого самоврядування – міська дума та її міська управа, які не працювали під час більшовицької окупації. Представницький орган вперше зібрався 14 червня, хоча прибули не всі гласні. Його зібрання відкрив голова Міранський. Найпекучішою виявилася проблема про становище єврейської громади міста, коли тут господарював ревком, і після його повалення. Присутні ухвалили резолюцію, спрямовану проти насильства над мирними євреями і

обрали делегацію до української влади, щоб заявити про це. Крім того, було вироблено зміни до штату міської управи [22].

Під час наступних засідань, які відбулися у липні-серпні, йшлося про продовольче питання; придбання моторів для міської електростанції; випуск бонів як дрібних розмінних грошових знаків; виплати додаткових грошей робітникам електростанції, які працювали у нічні зміни; запровадження натуральної плати за оренду міської землі, інші земельні питання; зрівняння у зарплаті учителів національних і загальноміських шкіл; виплати добових грошей учителям міських шкіл у зв'язку з дорожнечою; надання одноразової допомоги сім'ї учителя, який нещодавно помер, та інші [44, с. 6; 47, с. 7; 48; 53, с. 6; 54; 56, с. 7; 57; 60].

Активно протікало національно-культурне життя кам'ячан. 25 червня в Народному будинку виступила оперна співачка М. Шекун-Коломийченко. В її репертуарі були українські та італійські твори. В літньому театрі йшли вистави товариства українських акторів під керівництвом Адіна (режисер Туманніков). У робітничо-селянському клубі імені Івана Франка давали вистави артисти під проводом Ю. Гаєвського й П. Стадника, свою майстерність демонстрував робітничий хор. А ще у різних концертах виступав міський національний хор під керівництвом В. Бесядовського. У міському парку кам'ячани насолоджувалися виступами державного симфонічного оркестру, а на Новому бульварі – бригадного оркестру Українських січових стрільців. 11 липня за сприяння артистичного агентства Й. Стадника провели міський культурний ярмарок, у програмі якого були народні гуляння, хорові співи, виступи духового оркестру, кобзаря тощо. У серпні з аншлагом проходили виступи кобзаря В. Ємця, які дуже полюбилися українським захисникам [8, с. 76-77; 47; 55; 58; 64; 65, с. 7]. Мали місце непоодинокі вистави на ідиш, влаштовані прибулими акторами-євреями. Влаштовувалися масові єврейські народні гуляння [61; 64; 65, с. 6, 8].

Отож, у першій половині червня 1919 р. визволений від більшовиків невеликий Кам'янець-Подільський почав відігравати роль Державного центру УНР: тут розмістилися вищі органи влади УНР, осередки різних політичних партій, члени Трудового

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Конгресу України, громадські організації. Їхня діяльність була націлена на захист міста, розвиток державного будівництва, визволення щонайменше правобережної частини України від ворога і повернення її під свій контроль, налагодження міжнародну співпрацю, хоча не обходилося без політичних конфліктів. Безпеці міста і району сприяло передислоковане на Поділля галицьке військо. Політичні сили мали різні підходи до вироблення державної моделі. Реалізовувались заходи із консолідації суспільства, наддніпрянсько-галицької співпраці, українсько-єврейського примирення. Продовжувалася традиція відзначення важливих всеукраїнських подій. Розвивалися український університет, школи. Робилися спроби українізувати церкву. Читачам пропонувалися більше десятка україномовних газет. Поширювалися змістовні лекторії державною мовою. Культурне життя представляли українські і єврейські театральні трупи, хоріві колективи, окремі митці. Діяли органи місцевого самоврядування, які переймалися інтересами міської громади.

Список використаних джерел та літератури:

1. Верстюк В.Ф., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. Київ: Наукова думка, 1995. 688 с.
2. Визволення. Кам'янець-Подільський, 1919. 20 липня. № 25. С. 1.
3. Гай-Нижник П.П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917-1920 рр.). Київ: «ЩеК^о», 2010. 304 с.
4. Громада. Кам'янець-Подільський, 1919. 8 червня. № 2. С. 1.
5. Громада. 1919. 19 червня. № 14. С. 2.
6. Громада. 1919. 21 червня. № 14. С. 3.
7. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах. 3-х частинах / Упоряд.: В.Верстюк (керівник) та ін. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2006. Т. 1. 688 с.
8. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський в Українській революції 1917-1920 рр.: Навч. посіб. зі

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

спецкурсу для студентів історичного факультету. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 116 с.

9. Завальнюк О. М., Олійник С. В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): монографія. Вид.2-е, доп. і переоб. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. 292 с.: іл.

10. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 644 с.

11. Іванис В. Симон Петлюра – Президент України. Друге видання. Київ: Наук. думка, 1993. 270 с.

12. Історія Кам'янця-Подільського: електрон. ресурс.

13. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-19210. Ювілейні спогади / Упоряд. та автор передм. В. Р. Адамський. Кам'янець-Подільський: «Медобори- 2006», 2015. 359 с.

14. Литвин С. Симон Петлюра у боротьбі за самостійну Україну. Київ: Смолоскип, 2018. 680 с.

15. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2001. 640 с.

16. Лозовий В. Внутрішня та зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки. (Кам'янецька доба). Київ-Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. 224 с.

17. Мазепа І. П. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921: I. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. II. Кам'янецька доба. Дніпропетровськ: Січ, 2001. 415 с.

18. Нариси історії Української революції 1917-1921 років: наук.-популярне видання У двох книгах / Бойко О. Д., Верстюк В. Ф. та ін. Київ: Наук. думка, 2012. Кн. 2. 464 с.

19. Новий шлях. Кам'янець-Подільський, 1919. 12 червня. Ч. 2. С. 1, 4.

20. Новий шлях. 1919. 13 червня. Ч. 3. С. 2, 4.

21. Новий шлях. 1919. 15 червня. Ч. 5. С. 2.

22. Новий шлях. 1919. 17 червня. С. 3.

23. Новий шлях. 1919. 21 червня. Ч. 11. С. 3.

24. Новий шлях. 1919. 24 червня. Ч. 12. С. 4.

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

---

25. *Новий шлях*. 1919. 25 червня. Ч. 13. С. 4.
26. Петлюра Симон. *Статті. Листи. Документи* / упоряд. В. Сергійчук. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2006. Т. 4. 704 с.
27. Пінак Є., Чмир М. *Військо Української революції 1917- 1921 років / під заг. ред.. К. Галушка*. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 432 с.: іл.
28. *Подольський край*. Каменець-Подольск, 1919. 28 юня. № 405. С. 2.
29. *Подолський край*. 1919. 12 юля. № 412. С. 2.
30. *Подольський край*. 1919. 14 юля. № 414. С. 2.
31. *Подольський край*. 1919. 15 юля. № 415. С. 2.
32. *Подольський край*. 1919. 16 юля. № 416. С. 2.
33. *Подольський край*. 1919. 18 юля. № 148. С. 2.
34. Савченко В. А. *Дванадцять воїн за Україну*. Харьков: Фолио, 2008. 415 с.
35. Солдатенко В. Ф. *Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки. У 4-х т. Рік 1919*. Київ: Світогляд, 2010. Т. III. 453 с.
36. Гинченко Я. *Дієва Армія УНР, листопад 1918 – листопад 1919 р.: науково-популярне видання*. Київ: Темпора, 2017. 164 с.: іл.
37. *Трудова громада*. Кам'янець-Подільський, 1919. 25 червня. № 6. С. 3.
38. *Трудова громада*. 1919. 28 червня. № 9. С. 1, 4-5, 6.
39. *Трудова громада*. 1919. 29 червня. № 10, с. 5, 6-7.
40. *Трудова громада*. 1919. 1 липня. № 11. С. 1-2.
41. *Трудова громада*. 1919. 2 липня. № 12. С. 3-4, 6.
42. *Трудова громада*. 1919. 9 липня. № 13. С. 7.
43. *Трудова громада*. 1919. 10 липня. № 14. С. 4.
44. *Трудова громада*. 1919. 11 липня. № 15. С. 1, 6, 7.
45. *Трудова громада*. 1919. 12 липня. № 16. С. 2, 3.
46. *Трудова громада*. 1919. 15 липня. № 17. С. 7.
47. *Трудова громада*. 1919. 17 липня. № 19. С. 6, 7.
48. *Трудова громада*. 1919. 18 липня. № 20. С. 2.
49. *Трудова громада*. 1919. 19 липня. № 21. С. 7.
50. *Трудова громада*. 1919. 20 липня. № 22. С. 6.
51. *Трудова громада*. 1919. 24 липня. № 24. С. 7-8.
52. *Трудова громада*. 1919. 25 липня. Ч. 16. С. 2.

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

---

53. Трудова громада. 1919. 26 липня. № 25. С. 4, 6.
54. Трудова громада. 1919. 31 липня. № 27. С. 7, 8.
55. Трудова громада. 1919. 7 серпня. № 31. С. 1, 7.
56. Трудова громада. 1919. 9 серпня. № 33. С. 6, 7.
57. Трудова громада. 1919. 12 серпня. № 35. С. 8.
58. Трудова громада. 1919. 13 серпня. № 36. С. 8.
59. Трудова громада. 1919. 14 серпня. № 37. С. 6, 7, 8.
60. Трудова громада. 1919. 16 серпня. № 39. С. 7.
61. Трудова громада. 1919. 19 серпня. № 41. С. 6, 7.
62. Трудова громада. 1919. 22 серпня. № 43. С. 8.
63. Трудова громада. 1919. 26 серпня. № 46. С. 6, 8.
64. Трудова громада. 1919. 27 серпня. № 47. С. 7.
65. Трудова громада. 1919. 30 серпня. № 49. С. 6, 7, 8.
66. Трудова громада. 1919. 31 серпня. № 50. С. 7.
67. Трудовий шлях. Кам'янець-Подільський, 1919. 27 червня. Ч. 2. С. 4.
68. Трудовий шлях. 1919. 29 червня. Ч. 3. С. 2, 4.
69. Трудовий шлях. 1919. 19 липня. Ч. 14. С. 2.
70. Трудовий шлях. 1919. 20 липня. Ч. 15. С. 4.
71. Удовиченко О. І. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921. Київ: Україна, 1995. 200 с.: іл.
72. Україна. Кам'янець-Подільський, 1919. 21 серпня. Ч. 10. С. 3.
73. Україна. 1919 рік: М. Капустянський «Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році». Є. Маланюк «Уривки зі спогадів». Документи та матеріали: Документально-наукове видання / Перед. Я. Тинченко. Київ: Темпора, 2004. 558 с.: іл.
74. Український козак. Кам'янець-Подільський, 1919. 22 червня. Ч. 14. С. 1.
75. Український козак. 1919. 3 липня. Ч. 23. С. 1-2.

УДК 338.2/43(477.43/44) «921-1929»(09)

*О. М. Свідерська,
м. Хмельницький*

**ВПЛИВ ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ЗАХОДІВ НА РОЗВИТОК
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ПОДІЛЯ
І ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ВОЛИНИ В РОКИ НЕПУ (1921-1929
рр.)**

У сучасних умовах, коли здійснюються перетворення в аграрному секторі країни зростає потреба в глибокому осмисленні історичної аграрної науки. У статті зроблено спробу проаналізувати досвід минулого, у регулюванні соціально-економічних відносин на селі. Визначено, що політика влади завжди була пріоритетом у суспільстві. Обираючи ті чи інші методи впливу, держава визначала шляхи розвитку всієї країни. А державне регулювання, було і залишається, ядром економічної та політичної стабільності населення.

Ключові слова: неп, державний фонд, волосні комісії, сільське господарство, агрономічне обслуговування, сільськогосподарські кооперації.

Становлення ринкових відносин на кожному етапі реформування вимагає адекватних організаційних, економічних, фінансових перетворень. У сучасних умовах, коли в країні намагаються реформувати аграрний сектор економіки, постала потреба у переоцінці досвіду минулого. Зокрема, слід звернути увагу на впровадженні НЕПу та його особливостей для окремих регіонів.

Аналіз вітчизняного наукового надбання з даної проблеми показав, що вона є невичерпною і актуальною в будь-який період розвитку української держави. Торкаючись історіографії даної проблеми слід виділити праці М. Гуревича [1], О. Філіповського [2]. Серед досліджень, присвячених аграрній політиці радянської влади в Україні у відбудовний період, заслуговує на увагу робота Б. Мигалія [3]. В ній висвітлено питання, які безпосередньо стосуються індивідуального селянського господарства, зокрема: передача селянам земельних фондів, землеустрій, державна допомога у відродженні тваринництва, машино-постачання,

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

проведення агропропаганди тощо. Серед сучасників слід

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

відзначити праці В. Калініченка [4], І. Рибачка [5], Ю. Святця [6], А. Морозова [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. В роки НЕПу держава не стояла осторонь соціально-економічних процесів, що відбувались в селянському господарстві. Потрібно було подолати кризу в сільському господарстві, при цьому не допустити розвитку індивідуального селянського господарства. Виконання цього завдання ускладнювалось необхідністю переборювати наслідків посухи 1921 року і пізніших недородів. Одночасно політика радянської влади на селі була підпорядкована тому, щоб підтримати всіма засобами соціалістичну лінію розвитку і залежно від обставин на різних етапах непу по-різному обмежувати капіталістичну тенденцію розвитку селянського господарства [8, с. 86].

Подільська губернія належала до тих, де спостерігався деякий підйом. Ось що говорять результати весняного опитування. За 100 беремо цифру 1920 року: худоба – 110,6 в 11 повітах, посівна площа – 108,85 по 10 повітах Проте по висновкам весняного опитування в сільському господарстві Подільської губернії залишалось без робочої худоби – 98,1% без корів – 103,5 % [9, арк. 123]. Все ж таки, з 1923 р. сільське господарство Поділля вийшло порівняно зміцнілим.

Недорід ярових на Поділлі в 1924 році затримав подальше зміцнення сільського господарства. Хоч недорід охопив, головним чином, ярові культури, але наслідки його були відчутними у всіх галузях сільського господарства, особливо в скотарстві. Кількість худоби зменшилась на 100 тис. голів.

Посуха 1924-25 років призвела до голоду, який поширився на всю територію Подільської губернії. Так, сількор із с. Онитківці Тиврівського району писав, що 50% селян голодує, є випадки голодної смерті, чекають нову посуху. [10, с. 73]. Голод 1925 року найтяжче позначився на жителях Ямпільського, Бабчинецького, Яришівського, Муровано-Куриловецького, Даринецького, Ярузького районів Могилівського округу. В Подністров'ї голодувало 80-85% населення, що складало 170 тис. чоловік. РНК УСРР для боротьби з наслідками недороду як і в 1921 році утворила

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

в 1924 році надзвичайну комісію. В неврожайних районах комісія зменшила ставки сільськогосподарського податку і обов'язкового страхування, виділила кредити і надавала безповоротну допомогу селянам, розподілила насіннєву і продовольчу допомогу голодуючим [10, с. 73-74].

Проте, не дивлячись на такі рішучі кроки зі сторони влади, майже в усіх повітах Подільської губернії хлібороби заявили, що навіть тоді, коли вони продадуть весь вирощений врожай, то й тоді не зможуть повністю розрахуватись зі всіма податками. Червоноармійці щоденно роз'їжджали по селах і спільно з місцевими органами влади відбирали у селян хліб, не залишаючи навіть на сім'ю [4, с. 58].

Всього за 1921-1925 роки селяни отримали з державних фондів 307 млн. пудів зерна на посів і для харчових потреб [11, с. 1]. У 1927 році недорід знову охопив значну площу України. Уряд з держфондів видав допомогу: 13,8 млн. пуд зерна і кредитів на суму 22,9 млн. крб. [12].

У ході відбудови селянського господарства в Україні була відновлена мережа державних та кооперативних племрозплідників. Зокрема, наприкінці 1926 року діяло 13 державних кінних заводів, 180 кооперативів кінних племрозплідників, де нараховувалось 16,9 голів коней; 87 племрозплідників великої рогатої худоби, де налічувалось 7,4 тис. голів племінної худоби; 437 племрозплідників із 4,3 тис. голів свиней; 8 племрозплідників овець у 4,1 тис. голів. Окрім того, в 1926-1927 роках в Україні діяло 1091 ветеринарних дільниць, які забезпечували надання допомоги 4,1 млн. голів худоби, проведення ефективної боротьби з пошестями [13, арк. 2-3].

Таким чином, протягом 20-х років держава надавала селянському господарству допомогу у ліквідації наслідків недородів. Але ці заходи не могли запобігти причинам появи недородів у майбутньому. Потрібні були радикальні заходи зі сторони влади.

Для стабілізації землекористування сесія ВУЦВК визнала якнайшвидше прийняти в Україні нові закони про землекористування і землеустрій. Це було виконано в тому ж році

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

прийняттям Земельного Кодексу. План ВУЦВК передбачав створити страховий насінницький фонд у розмірі 15 млн. пудів, як у 1921 р. Сесія запропонувала уряду виділити 1,5 млн. крб. золотом і підписати угоду з кооперацією на збір коштів у населення для закупівлі коней. Держава зобов'язалась відкрити мережу кінних ярмарок, встановити пільгові транспортні тарифи для перевезення робочої худоби в степові райони. Сприяти кредитом в організації кооперативних товариств для вирощування молодняка, зобов'язати земельні громади організувати на кошти зацікавленого селянства злучні пункти. Передбачалось при посередництві товариств «Село-техніка» і «Село-допомога» та сільськогосподарської кооперації придбати частину необхідного реманенту за кордоном і передати його в першу чергу потерпілим від недороду селянським господарствам на умовах пільгового кредиту.

Таким чином, план прийнятий сесією ВУЦВК 24 травня 1922 року, передбачав серйозну державну допомогу селянському господарству у відбудові та реорганізації сільського виробництва. VII Всеукраїнський з'їзд Рад (грудень 1922 року) схвалив цей план і ухвалив впровадити його в життя [14, арк. 204].

Держава організувала агрономічне обслуговування селянських господарств. Уже в 1922-1923 роках агрономічний персонал земельних органів в Україні налічував 1067 спеціалістів. Кожний округ було поділено на агрорайони, у кожному агрорайоні діяла група спеціалістів сільського господарства – агроном, зоотехнік, садівник тощо. Так, Подільську губернію обслуговувало 14 спеціалістів, з яких 4 працювали в окружному масштабі, 4 райагрономи, 4 помічники і 2 зав. агробазами. [13, арк. 10].

В кожному адміністративному районі організовані агропункти при яких були прокатні пункти, зерноочисні пункти. В період з 1923-1924 рр. агроперсоналом було проведено 35 сільськогосподарських бесід з загальною кількістю слухачів до 750. Темати для читання і бесід слугували питання, які головним чином пов'язані з колективізацією, організацією господарства, землеустроєм, сівозмінами тощо. Проводились спеціальні

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

короткотермінові курси з загальною кількістю слухачів до 450 чоловік [13, арк. 15].

Важливе значення для зростання товарного селянського господарства мав розвиток переробної господарської промисловості, передусім цукрової, тютюнової, олійної галузей. У роки, коли здійснювався новий курс у сільському господарстві, тобто з 1924-1925 рр. до 1927-1928 рр., виробництво цукру в Україні збільшилось з 38,5 млн. пудів до 93,8 млн., тобто в 2,4 разу; виробництво соняшникової олії зросло з 1,3 млн. пудів до 4,42 млн., тобто в 1,3 разу [16, с. 59]. Що стосується окремо Подільського регіону, то площа тютюну, яка в 1923 році досягла найвищої кількості (приблизно 1,500 дес.) вже починаючи з 1924 року все зменшується.

Разом з тим, необхідно відзначити, що незважаючи на значні досягнення у відбудові і реконструкції сільського господарства, наявних капіталовкладень у цю галузь економіки було недостатньо.

За станом на 1 січня 1922 року в Подільській губернії налічувалось 14 колективних господарств, в 1924 році їх було вже 51, а у 1925 році – 591 [17, арк. 32]. Таким чином, протягом 20-х років спостерігався процес поступового посилення державного регулювання розвитку селянського господарства.

Держава надала значну допомогу селянам у подоланні наслідків недородів, була вироблена і впроваджувалась у життя система регулюючих заходів по стимулюванню прогресивного розвитку сільського господарства (землевпорядження, перенаселення і розселення, постачання сортовим насінням, очистка зерна, створення агрорайонів, агропропаганди тощо). Але капіталовкладень в сільське господарство було недостатньо. Отже, селянське господарство розглядалося, кремлівськими зверхниками, як перехідне, обмежене у часі явище. І до нього влада ставилася із певними застереженнями, які полягали у тому, щоб не дати йому можливості радикально зміцнити свої позиції. Селянське господарство Поділля в умовах радянського тоталітарного режиму, було приречене на дуже низький рівень розвитку.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Список використаних джерел та літератури:

1. Гуревич М. Б. Питання сучасного селянського господарства України. Харків, 1927. 168 с.
2. Філіповський О. К. Розвідка з організації селянського господарства на Україні. Харків, 1926. 243 с.
3. Мигаль Б. К. Первые итоги мелиорации крестьянской земли на Украине (1917–1929 гг.) // Вопросы истории СССР. Харьков: Высшая школа, 1987. Вып. 32. С. 60–68.
4. Калініченко В. В. Селянське господарство України в період непу: історико-економічне дослідження. Харків: Основа, 1997. 399 с.
5. Рибак І. В. Індивідуальне селянське господарство Поділля у добу непу. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2008. 244 с.
6. Святець Ю. А. Українське селянське господарство та нова економічна політика Дніпропетровськ: вид-во Дніпропетровського національного ун-ту, 2007. 216 с.
7. Морозов А. Г. Діяльність спеціалізованої сільськогосподарської кооперації на Україні (1923–1928 рр.) // Український історичний журнал. Київ: Київська правда, 1989. № 8. С. 76–88.
8. Матеріали до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів зїзді КП (б) У. Київ, 1930. 108 с.
9. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 3040. Оп. 1. Спр. 29. Арк. 123.
10. Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27 - 1927/28: Матеріали до звіту уряду XI зїзду Рад. Харків. 1929. С. 73.
11. Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду УРСР. Харків: Вид-во Нар. ком. юстиції, 1920-1924. 215 с.
12. Матеріали до характеристики стану сільського господарства України: Для делегатів зїзду КП(б)У. Київ, 1930. 108 с.
13. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2292. Арк. 2-3.
14. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 5. Спр. 112. Арк. 14.
15. ДАВО (Державний архів Вінницької області). Ф. П. 1. Оп. 1. Спр. 198. Арк. 15.
16. Савич О. Сільськогосподарська кредитова кооперація. Харків, 1926. 234 с.
17. ДАВО. Ф. Р-252. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 32.

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

УДК 930.2:050]:[94(477.43) «192/193»:27

*О. Б. Комарницький, Л. М. Комарницька,
м. Кам'янець-Подільський*

**АНТИРЕЛІГІЙНА РОБОТА СЕРЕД МОЛОДІ ПРИКОРДОННИХ
ОКРУГІВ ПОДІЛЛЯ НАПРИКІНЦІ 1920-х – НА ПОЧАТКУ
1930-х рр.: НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТ «КОМСОМОЛЕЦЬ
ПРИКОРДОННЯ» І «СТУДЕНТ ПРИКОРДОННЯ»**

У статті на основі матеріалів газет «Комсомолец Прикордоння» і «Студент Прикордоння» показано антирелігійну роботу серед молоді прикордонних Кам'янець-Подільського, Могилівського і Проскурівського округів наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. З'ясовано, що молоді люди, насамперед, комсомольці, виконуючи вказівки комуністів, нерідко ставали ініціаторами закриття культових споруд, зняття дзвонів з церков та костьолів, практикували організацію антирелігійних вечорів. Антирелігійні кампанії особливо активізувалися з наближенням релігійних свят, насамперед різдвяних і великодніх. Автори зазначають, що ідеї атеїзму, які пропагували більшовики, не знайшли широкої підтримки у молоді, частина якої так і не зріклася своїх релігійних поглядів.

Ключові слова: газета, культові споруди, антирелігійна робота, комсомольці.

Для людей різного віку журнали і газети служать джерелом знань, допомагають дізнатися і оцінити життя, зрозуміти закони суспільних відносин і явищ природи. Особливо велика роль преси для формування соціальних і моральних ідеалів людини, для засвоєння їм норм суспільної поведінки. Це твердження стосується як сьогодення, так і попередніх десятиліть, зокрема міжвоєнного періоду, коли більшовики, використовуючи політику диктату, «будували соціалізм». Звісно, радянські періодичні видання проходили цензуру. Водночас, відкинувши ідеологічні штампи, на їхніх шпальтах можна знайти масу цікавих фактів. Наше дослідження базується на матеріалах газет «Комсомолец Прикордоння» і «Студент Прикордоння».

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Перша з цих газет являла собою додаток до газети «Червоний кордон» і вважалася органом окружних комітетів ЛКСМУ Кам'яниччини, Проскурівщини і Могилівщини. Підзаголовком видання був напис «Сторінка-газета робітничо-селянської молоді Західного Поділля й Наддністрянщини». Перший номер газети було видано 9 лютого 1928 р. У більшості видання публікували на двох сторінках.

Навесні 1929 р. започаткували газету закладів вищої освіти Кам'янця-Подільського «Студент Прикордоння». Редакція містилася спочатку у «Палаці праці», а потім на вулиці Шевченка,

35. Газета друкувалася на 4-6 сторінках.

У нашому дослідженні покажемо як на сторінках цих видань представлено антирелігійну роботу серед молоді прикордонних Кам'янець-Подільського, Могилівського і Проскурівського округів наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст., з'ясуємо наскільки вона була результативною і чи вдалося більшовицькій владі реалізувати взятий курс на суцільну атеїзацію радянського суспільства на прикладі вищезазначеного регіону.

Важливе місце у політиці радянської влади займала боротьба з релігією, насадження атеїзму. Особливу увагу більшовики приділяли поширенню антирелігійних поглядів серед молоді.

Комсомольці, виконуючи вказівки комуністів, нерідко ставали ініціаторами закриття культових споруд. Так, у лютому 1930 р. на Руських фільварках в Кам'янці-Подільському у присутності 300 місцевих жителів один із активістів виголосив доповідь «Про контрреволюційну роль релігії». Значна частина присутніх закликала учасників зібрання не голосувати за закриття церков і «не продавати Христа». На шпальтах газети особливо акцентували увагу на т. зв. «соціально-ворожих елементах» – спекулянтках Ватральській і Слонецькій, торгівцю Ризницькому, колишньому чиновнику Андруценку, самогонщику Вінницькому. Присутні під тиском владних органів ухвалили просити закрити собор Олександра Невського і Казанський собор [1]. У соборі Олександра Невського планували відкрити міжвишівський студентський клуб. Саме таку думку 4 листопада 1929 р. на зборах висловили студенти сільгоспінституту [2; 3].

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Подібні рішення виносилися і на зборах в інших населених пунктах Поділля. Так, у с. Ружичанка Проскурівського району підняли питання про передачу будинку церкви під семерічку та кіно [4]. На загальних зборах с. Майдан Сахнянський Лещинського району ухвалили забрати землі у монастиря, а в будинках, що належали монастирю відкрити школу [5]. У с. Озаринці з ініціативи комсомольців єврейського осередку приміщення синагоги використовували під клуб, де систематично організовували читання та масові вечори [6].

Крім того, ухвалювали рішення про зняття дзвонів з церков та костьолів. Наприклад, загальні збори с. Завалля Волочеського району ухвалили зняти всі дзвони й передати їх державі на потреби індустріалізації [7]. Подібне мало місце і в с. Привороття Староушицького району [8], селах Морозів і Морозівка Солобковецького району [9].

У селах практикували організацію антирелігійних вечорів. Так, 4 травня 1929 р. у с. Боришківці члени драмгуртка, редколегія світлової газети, струнний оркестр організували такий вечір: «Лиш повечеріло і подвір'я школи заревло, зашуміло як у великому рою. Факельні, ракетні і бенгальські вогні викликали інтерес до вечірки у самих набожних селянок, які замість церкви спинилися на шкільному подвір'ї, де й почули кілька бесід про походження релігійних свят зокрема Пасхи. Програма вечора була досить змістовна і селяне одержали велике моральне і естетичне задоволення, вони мали можливість бачити постановку драмгуртка, світляну газету, що влучно відбили селянський побут, слухати музику, співи, декламації тощо. Перед ранком було улаштовано факельний похід по селу зі співами комсомольських пісень» [10].

Антирелігійні кампанії активізувалися з наближенням релігійних свят, насамперед різдвяних і великодніх. Зокрема, з с. Турчинці Кузьминського району повідомляли, що комсомольський осередок провів антиріздвяну кампанію [11]. У ніч перед Пасхою у с. Маків влаштували антирелігійний суд. Молоді читали лекції, проводилися бесіди про сутність Пасхи, завдання культурної революції. Після цього відбулася масова вечірка і

вистава. Безпосередньо на свято Пасхи осередки ЛКСМУ Макова і Шатави влаштували великі гулянки на Кармелюковій горі. Свято відбувалося у супроводі музичного оркестру та драматичного гуртка [12]. У травні 1929 р. в газеті «Студент Прикордоння» йшлося про обмануті надії жителів с. Гуменці, які чекали на Пасху на студентський хор Кам'янець-Подільського ІНО. Кореспондент А. Боберський так висловив розчарування гуменчан: «Поморосив дощик і вони [студенти] не прийшли, але це нічого, добре що Кам'янецький карнавал не обійшовся без них, та крім того вони ж танцювали до 4-х годин ранку, з цим теж треба рахуватись, а в Гуменці можна й на другу неділю... Чекали, чекали нарешті махнули рукою» [13]. Комсомольці с.

Бахтинок Мурованокуриловецького району взяли у лісництві 12 га землі, яку орали та сіяли і в неділю, і в релігійні свята. Спецкореспондент з піднесенням зазначав, що «урожай на нашій землі гарний. І не диво – бо не бог дає врожай, а вчасна сівба й добра обробка ґрунту» [14]. У Ялтушкові під час єврейських релігійних свят 6 жовтня 1929 р. містечковий осередок ЛКСМУ влаштував недільник. Вся єврейська молодь не пішла у синагогу, а пішла працювати на завод [15]. Звісно, такі пафосні дописи писалися під диктовку владних органів і тому про їхню оригінальність важко судити. З іншої сторони, церква дійсно відчувала більшовицький диктат, що ускладнювало її діяльність.

Більшовикам так і не вдалося викорінити із молодіжного середовища релігійних переконань. Так, у с. Нова Гута Новоушицького району комсомольський осередок «бучно» святкував великодні свята [16]. Сільська молодь с. Мартинківці Юринецького району на Різдво колядувала, серед них комсомольці П. Сидорів і Т. Самборський [17]. Дописувач газети «Студент Прикордоння» А. Боберський повідомляв і про незадовільну антирелігійну роботу в Кам'янець-Подільському ІНО. Він звертав увагу на інертність молоді. Дописувач інформував, що після доповіді Ларіна на тему «Релігія та антисемітизм» жодний студент не виявив зацікавленості даною проблемою. Не проявляв активності і антирелігійний гурток [18].

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

У низці публікацій повідомляється про те, що частина комсомольців брали церковний шлюб, що ставило хрест на їхній комсомольській кар'єрі. У с. Борбухи Ярмолинецького району один з комсомольців подав заяву виключити його з комсомолу, оскільки хотів одружитися і взяти церковний шлюб [19]. Церковний шлюб взяли і комсомолец з с. Косиківці С. Ксенік [20], секретар осередку с. Крутиборода Зіньківського району Г. Плінський [21]. Комсомолец з с. Жищинці Городоцького району Г. Баргишен був за свідка під час вінчання у церкві [22]. Секретар осередку с. Будьки Станіславчикського району М. Гриневич був за старшого дружбу на релігійному весіллі [23].

Антирелігійні погляди були властиві низці інших комсомольців. Так, у Смотричі секретар осередку організував випічку маці, а комсомолец у Дунаєвецькому районі відвідував костьол [24]. Комсомолка с. Студениця Самборська тісно контактувала з попівнами [25]. Комсомолец с. Черче Куровський «дуже боїться бога й щоби здати свої гріхи, завжди лупить поклони в костьолі перед порогом. А щоб з'їсти кусок свяченої паски, так обов'язково побіг до ксьондза сповідатися» [26]. Комсомолец Г. Ковальчук із с. Жванчик Миньковецького району покинув комсомол і пішов до баптистів, де став керівником хору [27]. З с. Пільний Олексинець Городоцького району повідомляли, що комсомольці замість сільбуду щонеділі ходили до церкви [28]. Відвідували церкву і комсомольці с. Слобідка Шаргородського району [29]. Комсомолец Раколупського осередку Староушицького району Ткачук мирувався у церкві. Священик вихвалявся, що «навіть комсомольці починають до церкви ходити» [30].

Таким чином, 1920-1930-ті рр. позначені процесами суцільної атеїзації, які були складовою ідеологічної політики більшовиків, спрямованої на прищеплення різним категоріям населення, у т. ч. молоді, комуністичної ідеї. Молоді люди, насамперед, комсомольці, виконуючи вказівки комуністів, нерідко ставали ініціаторами закриття культових споруд, зняття дзвонів з церков та костьолів, практикували організацію антирелігійних вечорів Антирелігійні кампанії особливо активізувалися з наближенням релігійних

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

свят, насамперед різдвяних і великодніх. Все ж ідеї атеїзму, які пропагували більшовики, не знайшли широкої підтримки у молоді, частина якої так і не зріклася своїх релігійних поглядів. Це стосується і частини комсомольців.

Список використаних джерел та літератури:

1. Церкву та собор на соціально-культурні проблеми // Комсомолец Прикордоння. Кам'янець-Подільський, 1930. 10 лютого. № 4 (83). С. 3.
2. В. Занедбана ділянка // Студент Прикордоння. Кам'янець-Подільський, 1930. 6 січня. Ч. 4 (11). С. 1.
3. Ястремський. За міжвишівський клуб // Студент Прикордоння. 1929. 18 листопада. Ч. 1 (8). С. 3.
4. Гнідий К. Відберемо церкву під культурну устанovu // Комсомолец Прикордоння. 1929. 2 листопада. № 33 (74). С. 4.
5. Супрун П. Не впливає вже понівський дурман // Комсомолец Прикордоння. 1928. 10 квітня. № 10. С. 2.
6. Кац. Треба охопити більше робітничо-селянської молоді // Комсомолец Прикордоння. 1929. 2 листопада. № 33 (74). С. 2.
7. Дзвони на індустріалізацію // Комсомолец Прикордоння. 1930. 10 лютого. № 4 (83). С. 3.
8. Невідомий. Викликаємо інші села // Комсомолец Прикордоння. 1930. 3 лютого. № 3 (82). С. 3.
9. Д. Вислати попа з села // Комсомолец Прикордоння. 1930. 3 лютого. № 3 (82). С. 3.
10. Н. П. Культпохід // Студент Прикордоння. 1929. 11 червня. Ч. 7. С. 2.
11. Ковальчук В. Добровільні групи оживлюють роботу // Комсомолец Прикордоння. 1929. 5 лютого. № 5 (46). С. 2.
12. Як ми готуємося перевести пасху // Комсомолец Прикордоння. 1928. 10 квітня. № 10. С. 2.
13. Боберський А. Як ми чекали іновський хор // Студент Прикордоння. 1929. 21 травня. Ч. 5. С. 2.
14. Бахтинські комсомольці пропонують жати і в релігійні свята // Комсомолец Прикордоння. 1929. 27 липня. № 23 (64). С. 1.

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

---

15. Каплан. Влаштували недільник // Комсомолец Прикордоння. 1929. 24 жовтня. № 32 (73). С. 4.
16. По рядочку з осередку // Комсомолец Прикордоння. 1928. 26 травня. № 14. С. 2.
17. Замість проти різдвяної кампанії – пішли колядувати // Комсомолец Прикордоння. 1929. 16 лютого. № 5 (46). С. 2.
18. Боберський А. Про антирелігійну роботу в І.Н.О. // Студент Прикордоння. 1929. 1 травня. Ч. 4. С. 3.
19. Свій. Кидає комсомол, бо жениться // Комсомолец Прикордоння. 1928. 10 квітня. № 10. С. 1.
20. Чи винен Косиковецький осередок ЛКСМУ в тому, що Ксенік «посковзнувся»? // Комсомолец Прикордоння. 1928. 9 червня. № 16. С. 1.
21. Терпугом // Комсомолец Прикордоння. 1928. 3 липня. № 20. С. 2.
22. Комсомольським терпугом // Комсомолец Прикордоння. 1928. 26 травня. № 14. С. 2.
23. Комсомолец. «І тут сознає і там робить» // Комсомолец Прикордоння. 1929. 7 грудня. № 36 (77). С. 4.
24. Грінберг. Більше боротьби з антикомуністичним впливом на молодь // Комсомолец Прикордоння. 1929. 23 травня. № 15 (56). С. 2.
25. Кислиця. Попівни тнуться біля комсомолу // Комсомолец Прикордоння. 1928. 18 лютого. № 2. С. 2
26. Зоркий. Не місце цьому в комсомолі // Комсомолец Прикордоння. 1928. 10 квітня. № 10. С. 1.
27. З комсомолу до баптистів // Комсомолец Прикордоння. 1929. 16 лютого. № 5 (46). С. 2.
28. Ткачук. І гадки не мають // Комсомолец Прикордоння. 1929. 15 червня. № 18 (59). С. 1.
29. Комсомолія Шаргородщини до весни готується мляво // Комсомолец Прикордоння. 1930. 20 лютого. № 4 (84). С. 2.
30. Бувалий. Допмагає класовому ворогу // Комсомолец Прикордоння. 1929. 29 червня. № 20 (61). С. 2.

УДК 373.014.3«1956-1964»(09)

В. С. Прокопчук,
м. Дунаївці

РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ» (1956-1964)

У статті аналізуються причини, успіхи і недоліки реформування освіти у постсталінський період.

Ключові слова: загальноосвітня школа, реформа, закон, політехнізація, ідеологізація, русифікація.

З середини 1950-х років, після смерті Й. Сталіна й розвінчання культури його особи, з'явилися ознаки демократизації суспільного життя, так звана «хрущовська відлига», розпочалися реформи, які торкнулися різних галузей економіки, політичної і духовної сфер, у тому числі й освіти.

Реформування освіти було викликане низкою причин. Насамперед, роллю школи у вихованні підростаючого покоління. Школа була і залишається важливою ідеологічною інституцією держави, у програмах, підручниках і навчальних посібниках закладено потужний інформаційний контент, який разом із словом вчителя і через його діяльність суттєво впливає на спосіб мислення, формує світогляд і патріотичну позицію молоді людини. Тогочасне партійно – державне керівництво тримало курс на побудову нового раніш незнаного суспільного ладу і робило все, щоб «на етапі переходу від соціалізму до комунізму» суспільство поділяло його погляди і підтримувало обраний курс. А для цього потрібні були освічені та ідейно загартовані кадри, які готувала система освіти. Була ще одна не менш прагматична причина – в країні з недостатнім технологічним рівнем економіки потрібні були робочі руки. У той же час невпинно наростав дисбаланс між кількістю випускників, які бажали вступити у вищі навчальні заклади, і тими, що поповнювали ряди робітників і колгоспників. Отже освіта з урахуванням названих причин потребувала удосконалення і суттєвої корекції. На думку тодішнього очільника партії і держави Микити Хрущова, стержнем освітньої

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

реформи

мало бути «зміцнення зв'язку школи з життям» – поєднання загальної і політехнічної освіти, професійна підготовка школярів - надання їм певної професії і спрямування більшої частини випускників з школи на виробництво.

Основні напрями освітньої реформи знайшли нормативне зафіксування в законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи освіти в СРСР», прийнятому Верховною Радою СРСР 24 грудня 1958 року, та його українському аналогові «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР», затвердженому сесією Верховної Ради УРСР 17 квітня 1959 року і підписаному головою президії Верховної Ради УРСР Д. Коротченком і секретарем А. Зленком. У законі причини реформи освіти подані більш дипломатичною мовою: школа відстає від вимог комуністичного будівництва; спостерігається відрив навчання від життя; недостатня підготовленість тих, хто закінчує школу, до практичної діяльності [4, с. 465].

Оскільки в аналізі основних напрямів будемо спиратись на абсолютно ідентичний союзному закон Української РСР, поглянемо на його структуру. Він складається з приамбули, чотирьох розділів (I. Про середню школу; II. Про професійно – технічну освіту; III. Про середню спеціальну освіту; IV. Про вищу школу), 55 статей [4]. У заключному абзаці зазначено очікуванні від реформи результати: «... наближення школи до життя створить необхідні умови для кращого виховання (виділення моє. – Авт.) підростаючого покоління, яке житиме і працюватиме при комунізмі». Як бачимо, на першому місці все – такі комуністичне виховання. А далі: «Перебудова системи народної освіти матиме величезне значення для дальшого матеріального і духовного розвитку суспільства, підвищить роль радянської школи в навчанні і вихованні молоді, краще забезпечить підготовку висококваліфікованих кадрів для всіх галузей народного господарства, науки і культури і ще в більшій мірі сприятиме зростанню могутності Батьківщини» [4, с. 482].

У відповідності з предметом даного дослідження торкнемося змін, які стосувалися загальноосвітньої школи і визначили подальше життя і діяльність мільйонів громадян республіки – педколективів, учнів і батьків і, навіть, підприємств, організацій,

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

колгоспів і радгоспів. Зафіксовані вони ледь не в половині статей закону – у 21 з 55.

Великий суспільний резонанс викликала ст. 9 про мову навчання: «Навчання в школах Української РСР здійснюється рідною мовою учнів. В школу з якою мовою навчання віддавати своїх дітей, вирішують батьки... Доручити Раді Міністрів Української РСР розробити заходи, які б забезпечували всі необхідні умови для вивчення і поліпшення якості викладання в школах з українською або іншою мовою навчання російської мови, яка є могутнім засобом міжнаціонального спілкування...» [4, с. 470]. Таке формулювання мовної статті виглядало ніби й демократично, а насправді ставило українську мову у нерівноправне становище порівняно з російською, а українську націю – у неприродний стан, робило її двомовною. Крім того фіксувало переважне становище російської мови – вона мала вивчатися обов'язково. І, якщо врахувати декларований партією курс на злиття націй та всебічну державну підтримку російської мови, яка мала вищий соціальний статус, стаття дев'ята узаконювала подальшу русифікацію школи і суспільства.

Це викликало спротив передових кіл суспільства. У лютому 1963 року відбулася республіканська конференція з питань культури української мови за участі кількох педагогів, письменників і науковців, яка переросла в публічну форму протесту проти утисків рідної мови. Її учасники засудили теорію двомовності нації й закликали владу покращити стан функціонування української мови. Однак партійно – державне керівництво виявилось безсилим щось змінити. Москва пильно відстежувала ситуацію, досить скоро за нібито національний ухил усунула з посади першого секретаря ЦК компартії України П. Шелеста та міністра вищої і середньої освіти України Ю. Даденкова, який своїм інструктивним листом поставив завдання поступово перевести навчання, видавничу справу, проведення офіційних заходів на українську мову. А 1978 року постановами ЦК КПРС «Про дальше вдосконалення вивчення і викладання російської мови в союзних республіках» і Ради Міністрів СРСР «Про заходи з поширення вивчення російської мови в союзних республіках», 1983 року – спільною постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про додаткові заходи з

удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх навчальних закладах союзних республік» по суті узаконила посилену русифікацію союзних республік [7].

Позитивним кроком на шляху реформування загальноосвітньої школи стало введення законом загальної обов'язкової восьмирічної освіти та одинадцятирічного терміну навчання. Тепер середня освіта мала здійснюватися у два етапи: базову середню давала восьмирічна школа, повну середню – три типи закладів: денні, вечірні і заочні середні школи, а також технікуми й училища. Так перед світом демонструвався черговий крок радянського суспільства до комунізму і в той же час закладалися декомпенсаційні важелі в тандемі загальна і політехнічна освіта – адже на трудове і виробниче навчання, професійну підготовку новим навчальним планом передбачалося близько третини навчальних годин. Зокрема навчально – виховна робота у восьмирічній школі, твердила ст. 2 закону, мала будуватися на поєднанні вивчення основ наук, політехнічного навчання і трудового виховання, «знайомити учнів з різноманітними видами праці в нашому суспільстві, допомагати школярам виявити свої здібності та обрати майбутню професію» [4, с. 468].

Важливим завданням органів влади, передовсім шкіл та відділів освіти, став всеобуч, тобто надання освіти в обсязі не нижче 8 класів. У законі підкреслювалося, що загальне обов'язкове восьмирічне навчання є найважливішим державним завданням, його здійснення повинно стояти в центрі уваги органів державної влади, громадських організацій і всіх батьків. І здійснити його належало протягом трьох начальних років. Однак зусиллями освітнього керівництва і педагогічних колективів Дунаєвецького району виконати це державне завдання вдалося достроково - за підсумками першої чверті 1960-1961 навчального року райвідділ освіти констатував, що закон про всеобуч виконаний повністю, не навчалось лише 49 хворих, одна сліпа, 4 глухонімих і 9 розумово відсталих дітей [8, с. 49]. Правда, ще чимало працюючої молоді залишалося без восьмирічної освіти. Тому наприкінці 1961 року на виконання наказу облВНО № 777 від 22 грудня 1961 року для максимального охоплення працюючої молоді навчанням і

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

створення її умов для отримання освіти в обсязі 8 класів при Дунаєвецькій середній школі робітничої молоді, Великожванчицькій, Зеленчанській і Маківській середніх, Вихрівській, Великокужелівській, Чанківській, Малокужелівській, Міцівецькій, Яцовецькій восьмирічних школах були відкриті класи з прискореним терміном навчання за 8 класів [11, с. 6-7]. У такий спосіб вирішувались завдання всеобучу і на Ушиччині.

Поширення набували заклади нового типу: школи – інтернати, спеціальні школи для дітей з особливими потребами, школи для обдарованих дітей. Наказом по обласному відділу освіти від 24 серпня 1961 року Миньковецький дитбудунок у Дунаєвецькому районі був реорганізований у допоміжну школу-інтернат, яка взяла на себе функцію надання восьмирічної освіти складній категорії дітей не тільки Дунаєвецького, але й інших районів [9, с. 57]. 1962 року на базі Дунаєвецької СШ № 2 була створена юнацька математична школа, яку очолив П. В. Юрченко, набрано 25 учнів. Двічі на тиждень двогодинні заняття з ними проводили П. В. Юрченко, Н. Ю. Олексієва, А. Й. Годлевський, В. С. Вейхерман, Н. Ю. Коломієць, Г. Ф. Онишко [11, с. 70].

Саме в цей час у ході різних хрущовських реформ (поділу обкомів і райкомів партії на промислові і сільськогосподарські, територіально – адміністративних експериментів та ін.) у відповідності з указом президії Верховної Ради Української РСР від 30 грудня 1962 року відбулося чергове укрупнення районів – до Дунаєвецького був приєднаний Новоушицький район і низка сільрад сусідніх Смотрицького та Ярмолинецького районів. Тому з початком 1963 року в систему освіти району влилося кілька десятків нових навчально-виховних закладів, які стали об'єктом особливої турботи відділу освіти. Постала потреба трудовлаштувати працівників ліквідованого Новоушицького відділу освіти, здійснити перестановки, призначення. Скажімо, завідувач відділу освіти Іван Семенович Кордонський, здавши справи, 1 березня 1963 року очолив восьмирічну школу в рідному селі Куражин, а з 1 серпня того ж року – Новоушицьку заочну середню школу, інспектор шкіл М. П. Бавровський переведений на рівнозначну посаду в Дунаєвецькій РВНО [12, с. 14, 18, 39].

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

У зв'язку з розширенням мережі був переглянутий штат громадських інспекторів Дунаєвецького райвідділу народної освіти і поповнений новими людьми. 26 січня 1963 року ними стали й директори Новоушицької середньої та Бучаївської восьмирічної школи та ін. [12, с. 26-27]. У списку шкіл, які мали педагогічний досвід з різних проблем, з'явилися Вільховецька, Глібівська, Калюська, Новоушицька середні, Браїлівська і Тимківська [63, с. 17- 18].

15 лютого 1960 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР постановою «Про організацію шкіл продовженого дня» зажадали створення матеріальних і кадрових умов і розгортання мережі груп і шкіл продовженого дня.

Водночас набирала сили і такий передбачений законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи освіти в СРСР» напрям діяльності як удосконалення навчально – матеріальної бази. 22 липня 1960 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про шкільне будівництво і заходи по зміцненню матеріальної бази шкіл», а Рада Міністрів УРСР, щоб розібратись у наявній базі, встановити її дійсний стан – постанову «Про перепис шкільних будинків і матеріальної бази шкіл», поклавши виконання на органи освіти і ЦСУ. Дунаєвецький РВНО зобов'язав директорів шкіл до 1 грудня здійснити перепис і не пізніше 10 грудня передати переписні листки до районного статуправління [10, с. 17-18]. На той час використовувалося чимало будівель, зведених ще в XIX ст., а також пристосованих приміщень. Тільки для відкриття восьмих класів у восьмирічних школах потрібно було мати додатково 28 класних кімнат. У цих умовах, виходячи із своїх можливостей, на місцях з допомогою колгоспів, підприємств здійснювались капітальні ремонти, реконструкції, добудови і навіть зведення нових шкільних приміщень. У 1961-1962 навчальному році в 1549 загальноосвітніх школах області здобували освіту 260612 учнів. До 1966 року кількість учнів в області збільшилася на 20093, було відкрито 16 нових шкіл. І це вже був чималий успіх у країні, яка нещодавно завершила повоєнну відбудову [3, с. 62]. Для учнів з

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

дочірних сіл при середніх школах організовувались пришкольні інтернати та гаряче харчування.

Головною вимогою перебудови системи народної освіти було поєднання навчання з продуктивною працею. Вводилося виробниче навчання, у сільських школах - підготовка трактористів, водіїв, тваринників. На виконання закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи освіти в СРСР» вже 1959 року почали створюватися учнівські виробничі бригади. Саме в цей час і в такій освітній атмосфері розгорталася діяльність тисяч прекрасних педагогів загальноосвітніх шкіл України, у тому числі й Федора Степановича Бацури, учителя біології Вільховецької середньої школи на Ушиччині. Він, як кажуть у народі, опинився в потрібний час і в потрібному місці, щоб реалізувати неабиякі генетичні можливості, знання й організаторські здібності.

Закон ставив завдання виробниче навчання і суспільно корисну працю учнів середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл з виробничим навчанням організувати в учбових і виробничих цехах найближчих підприємств, у колгоспах і радгоспах, в учнівських бригадах, у шкільних і міжшкільних учбово – виробничих майстернях. Колгоспам рекомендовано забезпечити оплату праці членів учнівських виробничих бригад відповідно кількості вироблених ними трудоводнів.

І вже 1959 року почали створюватися учнівські виробничі бригади. У Морозівській СШ Дунаєвецького району до її складу ввійшло 48 учнів, очолили бригаду десятикласник Віктор Бабійчук та учитель виробничого навчання агроном Л. Н. Вільчанський. Члени бригади брали участь у збиранні зернових, картоплі, кукурудзи, посадці шестигектарного молодого саду, виготовленні торфоперегнійних горшечків, доглядали колгоспний сад. Ланки Галини Грохольської та Галини Тихої вирощували цукрові буряки на площі 2,5 га. Під час зимових канікул 1960 року учні 10 класу Іван Олійник, Ніна Побожна, дев'ятикласники Броніслава Бучківська, Станіслава Розгонюк та інші заготовляли попіл, пташиний послід.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

У Миньковецькій СШ виробничим навчанням охопили не тільки старшокласників, а й учнів молодших класів. Учні старших класів вивчали автомобільну, тракторну і швейну справу. По закінченні 1959-1960 навчального року 28 випускників разом з атестатами отримали свідоцтва про набуття спеціальності тракториста, 28 учениць – швей 4 і 5 розрядів, 8 хлопців стали колгоспними трактористами. У шкільних майстернях учні виготовляли меблі на замовлення. Лише під час літніх канікул 1960 року школярі виготовили 250 учнівських парт, зібрали 10 тонн металевого лому, розповсюдили літератури на 16 тис. крб., виростили 400 кролів, посадили 1600 фруктових дерев, 400 метрів живої загорожі, гектар лісу. На початок 1961-1962 навчального року в районі діяло 12 учнівських виробничих бригад у складі 600 учнів, створено 58 шкільних майстерень.

Творчість повоєнних педагогів породила різноманітні форми поєднання навчання з продуктивною працею. В області та за її межами була відома оранжерея Ставищанської восьмирічної школи, її творець і організатор роботи директор Адольф Іванович Пец-Ольд, біолог за фахом. Він встановив зв'язки з Київським та Кам'янець-Подільським ботанічними садами, влітку і взимку в оранжереї цвіли квіти. На дослідних ділянках, закріплених за старшокласниками, вирощувались рекордні врожаї нових сортів сільськогосподарських культур. Школа була учасницею Всесоюзної виставки досягнень народного господарства в Москві, учні відзначені медалями. У Ставище приїжджали екскурсанти, учасники семінарів, школа ділилася не тільки досвідом, а й насінням [16, с. 234-235].

Велику дослідницьку роботу у Вільховецькій СШ вів учитель біології Ф. С. Бацура. Він створив один з кращих на Хмельниччині біологічний кабінет, виробив свою методику проведення уроків, організував гурток юннатів, поділений на секції, на площі 2 га навчав учнів агротехніки вирощування овочів, фруктів, зернових і технічних культур, за завданнями науковців проводив експерименти. При цьому кожен учень мав персонально закріплену ділянку, а отже й відповідальність за її стан і кінцевий результат. Крім того в школі було парникове господарство,

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

кролеферма, сад, дендропарк, пришкільна територія потопала в квітах. На дослідних ділянках зі своїми вихованцями Федір Степанович вирощував високі урожаї, зокрема 120-центнерний урожай кукурудзи. Він став науковим кореспондентом Науково – дослідного інституту педагогіки, обрав тему і підготував монографічне дослідження «Метод бесіди як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках ботаніки», яке 1964 року побачило світ нечуваним для наших днів тиражем – 4,5 тис. примірників [1]. Досвід Ф. С. Бацури вивчали колеги – учителі біології, Хмельницький інститут удосконалення учителів [2], заклад став місцем проведення нарад, семінарів, круглих столів, часто приймав організаторів освіти області, директорів шкіл, представників влади різного рівня [5, с. 84-85, 215]. Школа та учні не раз відзначалися золотими і срібними медалями ВДНГ, а учитель – знаком «Відмінник народної освіти УРСР», медаллю А. С. Макаренка, почесним званням «Заслужений учитель школи Української РСР» і найвищим орденом тогочасної держави – орденом Леніна [6, с. 39].

Ті, хто навчався в школах на зламі 1950-1960 років, пам'ятають естафету «За бережливе ставлення до природи», конкурси «На кращу дослідну ділянку з біології», «На краще озеленення шкільної садиби», зльоти, де відбувався обмін досвідом, відзначались кращі представники учнівських виробничих бригад. У листопаді 1969 року такий форум був проведений і в Дунаївцях. Досвідом ділилися бригадири учнівських виробничих бригад Зоя Слободян (Морозівська СШ), Анатолій Гаврилюк (Миньковецька СШ), Віктор Грабовський (Смотрицька СШ), Петро Гикавий (Рахнівська СШ), а також юннати Ірина Герцман (Дунаєвецька СШ № 2), Неоніла Тиж (Дунаєвецька СШ № 1), Ольга Калинюк (Маківська СШ). Учасники зльоту отримали нагороди, подарунки і прийняли звернення.

Для посилення управлінського впливу, кращої організації виробничого навчання і профорієнтаційної роботи у відділах освіти вводилась посада інспектора з виробничого навчання, а в деяких середніх школах – заступників директора з цього ж питання. 1 березня 1963 року інспектором Дунаєвецького райВНО з

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

виробничого навчання був призначений А. М. Єремеев, 12 травня того року ці обов'язки перебрав В. Г. Лесков [12, с. 18], 30 вересня 1966 року на посаду заступника директора з трудового навчання Дунаєвецької СШ № 2 призначений Л. П. Магера [14, с. 60]. З метою кращої координації юннатівського руху створювались станції. 1964 року районна станція юних натуралістів на громадських засадах почала діяти на базі Миньковецької СШ Дунаєвецького району. Її завдання – «надання методичної допомоги юним натуралістам шкіл, проведення дослідів на пришкольніх дослідних ділянках, а також узагальнення і поширення передового досвіду роботи юних натуралістів» – реалізовували директор СЮН учителька біології Є. Б. Олійник та методист учителька О. Я. Бойко. Куратором цієї громадської інституції був інспектор шкіл РВНО Г. Г. Гончарук [13, с. 21].

У 1958–1961 роках повну середню освіту в Рахнівській СШ Дунаєвецького району здобував і автор цієї статті. З вдячністю згадую працю на пришкольніх ділянках, в учнівській виробничій бригаді під педагогічним патронатом учителя Івана Васильовича Алексеєва. У бригаді все було як у колгоспі – ланки на чолі з учнями – ланковими, бригадир і його заступник. За бригадою правління колгоспу закріпило площі цукрових буряків, кукурудзи. Ланки – супутники з числа учнів середніх класів у жнива працювали на току, учні навіть у літній канікулярний час доглядали кролів. Дехто з юнаків, що вивчали тракторну справу, у канікули працював помічником тракториста, а після закінчення школи став колгоспним механізатором. Дівчата допомагали тваринникам доглядати телят, опановували професією доярки. Уроки тракторної справи у нас проводила молоденька учителька Галина Михайлівна Овчарук, практику проходили на тракторній бригаді. У результаті я отримав посвідчення тракториста та значний досвід трудового життя, за що не раз дякував своїм наставникам.

Популярним був рух «Усім класом – на ферми, тракторні стани». Скажімо, 18 випускників Гірчичнянської СШ Дунаєвецького району на комсомольських зборах заявили про готовність залишитись у колгоспі. Правда, далеко не всі

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

дотримались обіцянки – життя коригувало раніш прийняті рішення. І все ж агітаційна робота давала відчутні результати. Скажімо, 1969 року 24 випускники Смотрицької СШ залишилися працювати в колгоспі, а 18 у цей час навчалися у Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті.

Рух усіляко підтримувався. Після двох років роботи на фермі телятницею вихованка Рахнівської СШ Марія Войт була нагороджена медаллю «За трудову відзнаку» [15, с. 199].

У підсумку варто зазначити, що хрущовські освітні реформи мала свої плюси, а також і недоліки.

Непересічне значення мали запровадження загальної обов'язкової восьмирічної освіти, шкіл-інтернатів (1956), шкіл подовженого дня (1960), спеціальних шкіл для хворих дітей та окремих форм роботи з обдарованими дітьми, відміна плати за навчання в старших класах (1956), посилення навчально-матеріальної бази.

На жаль, помітних результатів ця реформа не могла дати. Її здійснення було слабо підкріплене матеріально – бракувало навчальних посібників, приладдя для лабораторій, навчально-виробничих майстерень, не вистачало добре підготовлених кадрів виробничого навчання. Не супроводжувалося реформування демократизацією освітянської справи, а навпаки – посиленням централізації управління, ідеологічним тиском, ігноруванням національних особливостей. Недооцінювався гуманітарний аспект освіти – зменшення навчальних годин на загальноосвітні дисципліни.

Опоненти Микити Хрущова постановами ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про зміну терміну навчання в середніх загальноосвітніх трудових політехнічних школах з виробничим навчанням» (1964) та «Про заходи дальшого вдосконалення роботи середньої загальноосвітньої школи» (1966) зліквідували більшість напрямів попередньої освітньої реформи: загальноосвітня школа повернулася до десятирічного терміну навчання, у початковій ланці навчання скорочувалося з чотирьох до трьох років, професійна підготовка в старшій ланці залишалася в невеликій кількості добре оснащених шкіл, вводились нові навчальні плани і

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

програми з усіх предметів та чимало інших інновацій, які стосуються заключного етапу функціонування радянської парадигми освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бацура Ф. С. Метод бесіди як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках ботаніки: монографія. Київ: Рад. школа, 1964. 65 с.

2. Його. Активізація навчального процесу на уроках біології // З досвіду роботи вчителів шкіл області / Хмельницький облВНО, обласний ІУВ. Хмельницький, 1960. С. 53-66.

3. Дарманський М.М. Соціально – педагогічні основи управління освітою в регіоні. Хмельницький: Поділля, 1997. 384 с.

4. Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР: Закон УРСР від 17.04.1959 // Відомості Верховної Ради УРСР. 1959. № 14. С. 465-482.

5. Енциклопедія освіти Хмельниччини / [редкол.: Берека В.Є., голова, Фасоля О.І., Харчук А.М. - співголови, Прокопчук В.С. та ін.]. Хмельницький: Мельник А.А., 2017. 460 с.: фото.

6. Кордонська Н.І. Сіяч знань і добра. Про життєвий шлях педагога – практика з Хмельниччини Кордонського І. С. Хмельницький: Мельник А.А., 2006. 376 с.

7. Освіта [Електронний ресурс]. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-9396.html>.

8. Поточний архів відділу освіти Дунаєвецької районної державної адміністрації. Книга наказів № 12 по Дунаєвецькому районному відділу народної освіти (6. 01. – 15. 12. 1960), 55 с.

9. Там само. Книга наказів № 13 по Дунаєвецькому районному відділу народної освіти (10. 01. – 22. 09. 1961), 63 с.

10. Там само. Книга наказів № 14 по Дунаєвецькому районному відділу народної освіти (20. 09. – 21. 11. 1961), 20 с.

11. Там само. Книга наказів № 15 по Дунаєвецькому районному відділу народної освіти (01. 01. – 30. 12. 1962), 74 с.

12. Там само. Книга наказів № 16 по Дунаєвецькому районному відділу народної освіти (10. 01. – 9. 08. 1963), 42 с.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

13. Там само. Книга наказів № 18 по Дунаєвецькому районному відділу народної освіти (15. 04. – 15. 08. 1964), 31 с.

14. Там само. Книга наказів № 22 по Дунаєвецькому районному відділу народної освіти (10. 01. 1966 – 22. 12. 1967), 171 с.

15. Прокопчук В. С. Освіта на Дунаєвеччині: від перших шкіл – до суспільства знань: монографія. Дунаївці; Кам'янець– Подільський: Зволейко Д.Г., 2018. 412 с.: іл.

16. Щербюк Ю. Шкільна оранжерія // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій : зб. наук.- краєзн. пр. Київ; Дунаївці; Кам'янець–Поділ.: Абетка-Світ, 2003. Вип. 3. С. 234-236.

УДК 272-774(477.43)«19» (09)

*Л. М. Левандовська,
м. Хмельницький*

СТАНОВИЩЕ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ ПАРАФІЙ НА ЯРМОЛИНЕЧЧИНІ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

У статті розглянуто історію римо-католицьких парафій на Ярмолинеччині у радянський період. Описано становище католицьких храмів у селищі Ярмолинці, селах Михайлівка, Солобківці, Шарівка, Ясенівка за більшовицької влади. Також проаналізовано причини занепаду римо-католицьких костелів у 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: римо-католицизм, парафія, костел, релігія, Поділля, Ярмолинеччина, СРСР.

Зі зникненням із карти світу російської імперії – виникли нові культурні та релігійні реалії для населення колишньої самодержавної країни. Нова держава, яка утворилася на її уламках не мала кардинальних відмінностей із своєю попередницею у внутрішній та зовнішній політиці стосовно власного населення та чужих народів. На перший погляд здавалося, що більшовицькі ідеї є дуже прогресивними, новими, спрямованими на добробут людей, демократію, загальну суспільну рівність та національне рівноправ'я. Але насправді радянські керівники були настільки

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

чинними, що зробили те чого навіть не робили російські царі, - забрали у людей можливість вірити, молитися, відвідувати культові споруди. Особливо це стосувалося римо-католиків.

Сьогодні, у часи російсько-української війни, релігійне питання набуло особливого характеру. Більшість громадян країни відверто висловилися проти православної церкви московського патріархату. У великій кількості парафій було проведено збір підписів серед вірян за перехід до Православної церкви України. Складно підрахувати скільки осіб продовжують відвідувати церкви московського патріархату. У великих містах і навіть невеличких містечках ситуація для людей у плані відвідування храмів певної приналежності простіша, адже є можливість вибору. В селах здебільшого одна церква, тому мешканці села повинні відстоювати свою позицію, що і відбувається фактично від початку російського повномасштабного вторгнення.

Величезну роль у подіях сьогодення відіграло отримання Томосу про Автокефалію Православної Церкви України. «Побожний український народ чекав цього благословенного дня цілих сім століть», – заявив Патріарх Варфоломій після підписання. Після надання Томосу Православній церкві України про свій перехід від московського патріархату до ПЦУ заявили 1370 громад. Цікаво, що найбільше громад покинуло УПЦ МП на Хмельниччині – 285.

Варто зазначити, що наступ на римо-католицьку церкву на Поділлі розпочався після другого (1793 р.) поділу Речі Посполитої і відходження цього регіону до складу російської імперії. Через страх російських імператорів перед сепаратизмом, держава всіляко намагалася послабити польський вплив у регіоні, адже католицизм в більшості сповідували поляки за національністю.

Ще більших утисків римо-католики зазнали з приходом більшовизму. Спочатку радянська влада заgravала із національними меншинами, але пізніше показала своє справжнє обличчя.

Аналіз джерел та останні дослідження. Фактично усі дослідження з даної проблематики були зроблені після 1991 року.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

У виданні «Римсько-католицька церква на Поділлі у 20-ті – 90-ті рр. ХХ ст.» В. Сторчовий та В. Нестеренко розглянули основні етапи діяльності РКЦ на Поділлі в новітній час. У роботі відображено становище Кам'янець-Подільської дієцезії в умовах радянської антирелігійної політики відносно католицької конфесії в 1918 – 1929-х рр. [587]. Репресивну політику радянської влади відносно РКЦ на Поділлі В. Нестеренко досліджував у роботі «Злочини проти розуму і совісті: репресії проти української інтелігенції та Церкви на Поділлі». Автор головну увагу звернув на 1930-ті рр., але з метою раціонального дослідження цього періоду розглянув й зміну більшовицької антирелігійної політики щодо Римо-католицької церкви наприкінці 1929 р. [9].

Становище Римо-католицької церкви на території Хмельницької області в умовах радянського релігійного тиску досліджував О. Пасечник у своїй монографії «Римо-католицька церква в Кам'янець-Подільській (Хмельницькій) області в 1920-1941 рр.». У роботі відображено механізм і методи боротьби радянської влади з Римо-католицькою церквою на сучасній території Хмельницької області. На думку автора, характерні особливості, що відрізняли життя римо-католиків на території Хмельниччини від інших регіонів України, пояснювались специфікою географічного становища області, що межувала з Польщею. Автор важливу увагу приділив господарчо-релігійній характеристиці досліджуваного регіону та аналізу процесу відновлення Кам'янець-Подільської дієцезії [4].

Також окремі матеріали, які стосуються досліджуваної тематики, містяться у збірнику наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції, яка відбулася 23-24 червня 1999 року в м. Хмельницькому, присвяченій історії заселення та проживання етнічних поляків на Поділлі та Південно-Східній Волині (території сучасної Хмельницької області) від найдавніших часів до сьогодення. Збірник був опублікований під назвою «Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки» [5].

За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції «Релігія і церква в Подільському регіоні: історія та сучасність», яка відбулася 14-15 грудня 2001 року в Хмельницькому інституті регіонального

управління і права при участі в її організації Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, було опубліковано збірник. Він був першою збіркою в Україні, яка всебічно розглядає релігійне життя одного регіону в контексті його історії і сьогодення, багатоманітні конфесійних визначеностей і правовому забезпеченні. Збірка вміщує статті як науковців, так і богословів, статті, як утверджують толерантність міжконфесійних відносин [8].

Найновіші дослідження на релігійну тематику досліджуваного регіону опубліковані у «Працях Хмельницького церковно- історичного товариства». На даний час друком вийшли шість збірників протягом 2020–2023 років. Наукові статті збірників містять цінну інформацію про історію різних релігійних конфесій, персоналії священнослужителів, культові споруди, церковну пресу, богословські заклади на Поділлі [6].

У 2022 році була опублікована монографія авторського колективу Ю. А. Хоптяра, А. Ю. Хоптяра, А. О. Хоптяр

«Ярмолинеччина від найдавніших часів до сьогодення». Монографію присвячено опису, який показує перебіг історичних подій на Ярмолинеччині від XV до початку XXI ст. У виданні на значній джерельній базі автори відтворили складні історичні процеси краю [10].

Фонди Державного архіву Хмельницької області (ДАХМО) зберігають значний об'єм документів, що стосуються Римокатолицької церкви Подільського регіону в радянський період. У фондах П-3 – Кам'янець-Подільський окружний комітет КП(б)У та П-301 – Проскурівський окружний комітет КП(б)У знаходяться директиви ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У з питань агітації і пропаганди, листування райкомів та окружкомів з питань релігії й великий обсяг протоколів, резолюцій та звітів із засідань окружних антирелігійних комісій та Польбюро. Постанови, розпорядження, циркуляри, плани та звіти Наркомату внутрішніх справ, адмінвідділів, ліквідкомів щодо реєстрації римокатолицьких громад, здійснення віруючими релігійних обрядів та інших питань з відокремлення церкви від держави і школи від церкви зберігаються у фонді Р-1057 – Адміністративний відділ

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

виконавчого комітету Кам'янець-Подільської окружної ради. Чи не найважливішим фондом ДАХМО в вивченні питання РКЦ на Поділлі в радянський період є Р-6193 – Управління Служби Безпеки України Хмельницької області. В даному фонді знаходяться кримінальні справи в звинуваченні римо-католицьких священників, що зберігають їх біографічні відомості, історію арештів та винесені радянською владою несправедливі вироки. Проаналізовані архівні справи ДАХМО сприяють формуванню повноцінної картини радянської релігійної політики щодо Римо-католицької церкви на Поділлі та Ярмолинеччині зокрема, у радянський період [1, 2].

Сьогодні на території Ярмолинеччини знаходиться шість римо-католицьких парафій. З них: Матері Божої святого Скапулярія в селі Михайлівка (до території парафії належать села Баламутівка, Виноградівка, Іванівка, Іванківці, Міхалківці, Монастирок, Королівка, Лука, Видошня, Соснове); Відвідин Пресвятої Діви Марії в селі Проскурівка; Пресвятої Діви Марії з гори Кармель в селі Солобківці; Пресвятої Діви Марії Розарія в селі Шарівка (до території парафії належать села Магнишівка, Вихилівка, Левківці, Буйболівці, Боднарівка, Борбухи, Виноградівка, Лебедівка, а також в таких селах як: Голохваста, Васильківці, Пасічна, Вербка, Правдівка, Жилинці, Антонівці знаходяться каплиці); Воздвиження Всечесного Хреста в селі Ясенівка (до території парафії належать села Балакіри, Савинці, у селі Косогірка є каплиця); Святих апостолів Петра і Павла у селищі Ярмолинці (до парафії належать села: Станція Ярмолинці, Нове Село, Томашівка, Сутківці, Кадеївка, Слобідка Кадеївська, Волудринці, Посьолок Шевченка, Лисівка, Соколівка) [3].

Метою нашого дослідження є вивчення становища римо-католицьких парафій на Ярмолинеччині у радянський період.

Дослідження римо-католицьких парафій у радянський період на невеликій частині Подільської землі, а саме Ярмолинеччині, потрібнорозпочати із парафії Святих апостолів Петра і Павла у селищі Ярмолинці.

Після польського повстання 1830-31 рр. посилюється політика царизму відносно русифікації населення Поділля, частиною якої було закриття католицьких святинь, у тому числі в Ярмолинцях.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Щоправда гоніння не торкнулися Петропавлівського римокатолицького костелу, заснованого 1792 р., у якого в кінці XIX ст. було 3498 прихожан. До костелу парафіяни встигли перенести із ліквідованого раніше у Ярмолинцях Бернардинського монастиря білозолотий голубий вітвар з копією картини відомого іспанського художника доби бароко Бартоломе Мурільйо (1618-1682), надгробок з каррарського мармуру Яна Орловського, похованого в монастирі (1811 р.). До того ж, під костелом виявили підземні ходи та цілі підземелля, у яких, за переказами, в минулому існувала кузня [10, с. 37].

У перші роки радянської влади духовенство було віднесене до осіб, позбавлених виборчих прав, що склали 15% усіх «позбавленців» в СРСР. Однак, якщо одразу церкви та костели закрити більшовикам не вдалося через опір прихожан, то церковну землю в Ярмолинцях націоналізували і роздали у 1922 р. безземельним селянам. Лише в 1930-х рр. більшовикам вдалося закрити переважну більшість культових будівель [10, с. 80]. Після проведених репресій на території області залишилося лише 2 прикутих до ліжка ксьонзи, при чому один із них Котик у Ярмолинецькому районі [10, с. 111].

Не менш драматичною виявилася доля Петропавлівського костелу (1792-1862) в радянські часи. Із мемуаристики предків Ю. А. Хоптяра дізнаємося, що у Петропавлівському костелі, орієнтовно 1888 р., похоронили Адама Орловського (1780-1857), встановили надгробок з білого каррарського мармуру, а всередині костелу було споруджено велику тумбу з того ж матеріалу, на якій величалася ім'я графа. Цей камінь в костелі простояв аж до 1932 р., до того часу коли місцеве компартійне керівництво цинічно не вирішило використати білу мармурову тумбу з ім'ям графа для майбутнього постаменту під пам'ятник В. Леніну. Нікого при цьому не засмутило, що тумба підписана. Слюсарі зубилом збили напис «Графу Орловському» і вибили новий...

Але радянська влада не збиралася залишати храм у спокої. Петропавлівський костел за радянської доби зазнав кілька перевтілень, спочатку у кінотеатр, далі – палац піонерів. У 1937 році постала потреба у будинку культури, тому районне

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

компартійне керівництво вирішило відповідно переобладнати костел. Далі на сторінках своєї монографії Ю. А. Хоптяр подає спогади сучасників подій: «Одного дня, сміливці, а може антихрести, за гроші, полізли на дах костелу, щоб зняти хрест, скинули його з гостроверхого даху костелу, але падаючи хрест поціливів прямисінько у склеп-могила графа Адама Орловського, що знаходився праворуч від входу до костелу і проламав склепіння. Навколо пробоїни зібралися робітники, а коли розійшлися люди, сюди підійшли учні, які поверталися зі школи і проявили інтерес до склепу, в якому була проламана діра. Хлопчики полізли в склеп, але їх метушню помітив черговий енкаведист, оскільки поруч з костелом знаходилося приміщення НКВС. До склепу прибув наряд енкаведистів, знову запросили робітників. Коли відкрили труну, уся одяга на покійнику зітліла і розсипалася на очах. На зітлілих останках графа була чорна сукня. На черепі була золота корона, на грудях великий золотий хрест, десь сантиметрів на 40. В руках був золотий скіпетр – титул графської влади і слави. На усіх пальцях були одягнені золоті персні з коштовними каміннями-діамантами. Усі ці коштовності з склепу А. Орловського були конфісковані енкаведистами. Поблизу костелу був маслозавод, на якому мотористом працював Василь Лавренюк. Йому вдалося відламати кусок бронзи від домовини, розраховуючи, що то якийсь дорогоцінний метал. Допомігав йому іздовий маслозаводу Микола Мищинський (на псевдо – Дригула). Так той шматок і валявся у нього в майстерні серед металевого брухту... Пролом склепу разом з труною і останками графа засипали, а натомість збудували фойє костелу. Так під підлогою фойє опинилася могила графа Адама Орловського, і на могилі графа Адама Орловського, фактично, влаштовували танці...» [10, с. 114].

Більшовики конфіскували не тільки костел, але і помешкання ксьондза, яке знаходилося ліворуч від костела. Там було розміщено телеграфну станцію, яка там знаходилася до середини 70-х рр. Поки в містечку не збудували спеціальний двоповерховий будинок [10, с. 175].

Після закінчення воєнного лихоліття розпочався антирелігійний наступ влади, особливо на римо-католиків. У

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

1945 р. обласний виконавчий комітет Кам'янець-подільської області не дав дозвіл на відкриття костелів в Ярмолинцях та Ярмолиницькому районі [10, с. 159].

1990 року святиню повернули, її було відремонтовано зусиллями о. Владислава Ванатса з Городка та освячено єп. Яном Ольшанським [3].

У початковий період радянської влади на Ярмолинеччині були діючими усі римо-католицькі храми. Найдавнішим із них був мурований домініканський костел св. Йосипа Обручника у Солобківцях. В 1590 році монахи домініканського ордену заснували в містечку монастир (кляштор).

В 1650 році, на кошти Яцика Шемберга, було побудовано поряд з кляштором костел Святого Йосипа Обручника. В роки Визвольної війни монастир та костел було зруйновано козацько-селянськими загонами. Це була помста Шембергу, який був королівським ловчим (урядником) та комісаром реєстрових козаків у війську коронного гетьмана Стефана Потоцького, що вів бойові дії проти військ Богдана Хмельницького.

На початку XVIII ст. село стало власністю Ігнація Гумецького – воєводи подільського, який переселив сюди з інших своїх маєтків ремісників і селян, головним чином католицького віросповідання. Так в містечку з'явилася велика польська громада. В 1722 році на кошти Гумецького було відновлено монастир, костел, обладнано шпиталь. В 1734 році на північному заході від Солобковець, в урочищі «Погоня» стався бій між козаками та поляками, яку описано в історичній пісні «Про бій під Солобківцями». Після перемоги гайдамаки вщент розгромили монастир та костел, а братів-домініканців вигнали.

В 1750 році культові споруди було відновлено, а також Гумецьким було відкрито при монастирі шпиталь.

У 1765 році солобковецький маєток потрапив до пана Гоздського, а потім – Раковського.

В 1795 році Поділля переходить під владу Російської імперії. На початку XIX ст. маєток Раковського був розподілений між його кредиторами. Маєтками в Солобківцях тепер володіли пани Бельцековські, Грудзінські, Гобзари.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Після невдалого польського повстання в 1832 році царська влада закрила домініканський монастир, а костел став парафіяльним.

Польське національно-визвольне повстання 1863-1864 року призвело до масового закриття царською владою римо-католицьких храмів на Поділлі. Така ж доля частково спіткала і костел Святого Йосипа Обручника. Парафіяльний храм прийшов в запустіння, частково був зруйнований, хоча і надалі продовжував функціонувати. В 1896 році будівлю було відновлено і знову він отримав статус парафіяльного, Ушиського деканату і обслуговував громади католиків Солобковецької волості, з кількістю 2892 прихожан.

Але найважчі часи для римо-католицької парафії у Солобківцях прийшли зі встановленням радянської влади. У зв'язку з переслідуванням більшовиками католицького духовенства значна його частина була вимушена емігрувати до Польщі. Так, у 1920 р. Кам'янець-Подільську дієцезію залишив ксьондз В. Орент з Солобковець, [5, с. 185].

Хоча, із приходом політики коренізації ситуація дещо змінилася, але не надовго. Для продовження користування культовими спорудами потрібно було зареєструвати релігійну громаду. «Типовий статут» релігійних громад був розроблений адмінвідділом НКВС у 1923 р. для уніфікованого формування релігійними громадами своїх статутів. У 1924 рр. влада зареєструвала громаду с. Солобківці [1, арк. 146]. В цей час майже при кожному костелі Поділля був свій релігійний гурток. У Солобківцях він мав назву «Братство Розарія» [2, арк. 17].

Ситуація кардинально змінилася із згортанням політики коренізації. Антирелігійна кампанія радянської влади призвела до повного руйнування храму. В 1934 році костел частково було розібрано а матеріали використано на будівництво Солобковецької середньої школи № 1, яку було здано в експлуатацію в 1937 році. В повоєнний час залишки від будівлі костелу використано для будівництва районного будинку культури (1951 р).

На відміну від Солобковецького костелу, доля була більш прихильна до костелу у селі Шарівка. Близько трьох десятиліть

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

католики Шарівки після передачі домініканського костелу Благовіщення Пресвятої Діви Марії православним послуговувались тимчасовою каплицею. У 1861 році коштом Хельмінського і парафіян та завдяки зусиллям о. Франциска Островського було споруджено храм, який 1866 року консекрував єпископ-помічник Луцько-Житомирський Кирило Любовидзький. Парафія, до якої належали ще 17 сусідніх сіл, нараховувала понад 3500 вірних, а на кінець XIX століття – 4057 [7, с. 711].

Зі встановленням радянської влади, у 1923 році була зареєстрована римо-католицька громада у Шарівці. У 1936 р. святиня була закрита і тільки зі встановленням німецької окупаційної влади в 1941 р. її відновили, але теж не на довго. Вже у 1956 р. костел знову був закритий владними структурами. Із початком періоду «Перебудови» храм почав функціонувати у 1989 р. Зусиллями священиків: о. Станіслава Завальського і о. Томаша Міркевіча будівлю було відновлено.

В селі Михайлівці у 1714 р. був побудований дерев'яний римо-католицький костел. З каменю святиню тут звели аж у 1824 р., саме за Віслоцьких. Почав зводити власне що пан каштелян Теодор - у 1817 р., закінчував його син Вавжинець (Лаврентій). Освятив костел у 1837 р. кам'янецький єпископ Мацкевич. Костел, задуманий Міхалом у Михалполі, але вимурований аж у XIX ст., був присвячений не відомому архангелу, а св. Кіліану. На кінець XIX ст. мав 2260 прихожан [7, С. 708].

У 20-х рр. XX ст. костел ще функціонував. При ньому були гуртки «Розарія» та «Шкаплежне» [1, арк. 48]. Члени цих гуртків часто влаштовували загальні зібрання, тому владою наказувалось надсилати про їх членів детальні відомості – імена, вік, соціальний та майновий стан [1, арк. 62].

Римо-католицький костел святого Кіліана за часів СРСР у 30-х рр. був перебудований та перетворений на клуб. У 1992 році святиню повернули віруючим. Наразі тут розміщений Костел Матері Божої Святого Скапулярію.

Ще один досить гарно збережений костел знаходиться в селі Ясенівка (колишня назва Сказинці). Місцевий мурований костел було споруджено 1803 року коштом власника села Францішка

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Марковського. Парафія, до якої входили ще майже десяток сусідніх населених пунктів, у тому числі Франпіль (нині – Косогірка), нараховувала дві з половиною тисячі вірних. Прихожан на кінець ХІХ ст. було 2756 осіб [7, с. 735].

З 1948 року по 1989 рік храм був закритий радянською владою та перетворено на сільський клуб. Після повернення вірним святинню відремонтували завдяки зусиллям о. Владислава Ванагса. У 1992 році костел освятив єпископ Ян Ольшанський. Ясенівку обслуговують дієцезіальні священники з парафії свв. Апп. Петра і Павла у Ярмолинцях [3].

Часто релігія була могутнім методом впливу на суспільну думку населення, способом маніпуляції влади народом. Як Російська імперія так і СРСР використовували релігію у своїх політичних амбіціях. Постійне втручання і порушення державою свободи совісті і віросповідання населення призвело до духовного зубожіння та знецінення моральних і релігійних норм. В Україні релігійна ситуація почала значно покращуватися після здобуття незалежності.

Отже, під час проведеного дослідження, було встановлено, що жоден римо-католицьких храм не залишався постійно діючим в радянський період на Ярмолинеччині; три храми із п'яти було перебудовано під культурні організації, такі як кінотеатр, клуб, будинок культури, будинок піонерів у різні часи; один костел залишався зачиненим, один повністю розібрали на будматеріали. Священники та прихожани намагалися чинити опір, але зазнавали репресій та переслідувань. Незважаючи на 70 років релігійного гніту, кожна римо-католицька парафія на Ярмолинеччині була відновлена. Окрім цього створена ще одна нова у Проскурівці в 1998 р.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Хмельницької області (ДАХМО) Ф. П-3. Кам'янець-Подільський окружний комітет КП(б)У Оп. 1. Спр. 68. Протоколи засідань комісії з агітації і пропаганди Подільського

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Губкому і Кам'янець-Подільського окружкому КП(б)У, 8 січня – 10 грудня 1923 р., 67 арк.

2. Спр. 156. Короткий огляд роботи з агітації, пропаганди, партійному просвітництву в Кам'янець-Подільській окрузі, відомості про релігійний рух та боротьбу з ним., 1925 р., 66 арк.

3. Кам'янець-Подільська дієцезія – режим доступу: <https://www.camenecensis.org/parafii-po-oblastyah/>.

4. Пасечник О. Римо-католическая церковь в Каменец-Подольской (Хмельницкой) области в 1920–1941 годах. Хмельницкий: Издатель ЧП Цюпак А. А., 2009. 188 с.

5. Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки: Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (23–24 червня 1999 року) / Мельник А. І., Блажевич Ю. І., Баженов Л. В., Григоренко О. П., Журко О. І., Карван С. Л., Кукурудзяк М. Г., Савчук В. О., Степанков В. С., Філінюк А. Г. Інститут історії України НАН України, Всеукраїнська спілка краєзнавців; Товариство «Спільнота польська»; Хмельницька обласна державна адміністрація та ін. – Хмельницький: «Поділля», 1999. 602 с.

6. Праці Хмельницького церковно-історичного товариства / [редкол. Блажевич Ю.І. (голова), Причишин-Кліновський С. М. (співголова), Єсунін С.М. (відп. секр.) та ін.]. Хмельницький, 2020. Вип. 1. 280 с.

7. Приходы и церкви Подольской Епархии / Под редакцией священника Евфимия Сецинского. Біла Церква: Вид. Олександр Пшонківський, 2009. 996 с.

8. Релігія і Церква в Подільському регіоні: історія та сучасність. Науковий збірник // В.М. Олуйко, А.М. Колодний, Л.О. Филипович та ін.; за загальною редакцією В.М. Олуйка, А.М. Колодного. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького інституту регіонального управління і права, 2002. 230 с.

9. Сторчовий В., Нестеренко В. Римсько-Католицька Церква на Поділлі у 20-ті - 90 роки ХХ ст.: іст.-релігієзнав. дослідж. Центр дослідж. історії Поділля Ін-ту історії України НАН України при Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ті. Коломия: ВІК, 2001. 67 с.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

10. *Ярмолинеччина від найдавніших часів до сьогодення [Текст] : монографія / Ю. А. Хоптяр, А. Ю. Хоптяр, А. О. Хоптяр ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Центр дослідж. історії Поділля, Ін-т історії України НАН України при Кам'янець-Поділ. нац. ун-ті ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г. [вид.], 2022. 299 с.*

УДК 061.23-027.564.2:008(477.43)(09)

П. Я. Слободянюк,
м. Хмельницький

ВСЕУКРАЇНСЬКА БЛАГОДІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ «УКРАЇНСЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ ІМЕНІ БОРИСА ОЛІЙНИКА» НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ (спогади очільника Хмельницького обласного відділення)

У повідомленні аналізується діяльність всеукраїнської благодійної організації «Український фонд культури імені Бориса Олійника» на Хмельниччині. Показана реалізація різних гуманітарних проєктів та добродійних акцій. Зазначено про найбільш активних учасників благодійної організації.

Ключові слова: Український фонд культури, громадська організація, українське суспільство, добродійність.

Понад 35 років тому був створений Український фонд культури – потужна громадська організація національно- демократичного спрямування на чолі з Борисом Іллічем Олійником. Постать Бориса Олійника – Героя України, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, академіка Національної академії наук України, засновника й голови Українського фонду культури, поета Бориса Ілліча Олійника (1935– 2017) стала символом української культури другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Діяльність Українського Фонду культури на чолі з Борисом Олійником була започаткована 11 квітня 1987 р. Серед фундаторів УФК були Б. Олійник, О. Гончар, Д. Гнатюк, О. Білаш,

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

А. Авдієвський, С. Донченко, Ю. Олененко, П. Толочко, В. Бровченко, Б. Біляшівський, О. Лопухов, О. Коломієць, Ф. Погребенник, В. Нероденко, В. Русанівський. П. Симоненко та ін. З-поміж перших активістів Фонду культури були відомі діячі культури і мистецтва України Євгенія Алексеєнко, Борис Біляшівський, Ігор Бугаєнко, Віктор Акуленко, Віктор Сенченко, Віра Ковшура, Леся Лупій, Ніна Кравченко, Наталя Охмакевич, Галина Косян, В.Прокопчук, П.Слободянюк, Лариса Стрельченко, Марія Ярмо, Дмитро Янко та інші.

Це був час докорінні змін в українському суспільстві, які розпочалися у квітні 1985 р. з проголошенням так званої перебудови, і яка на перших порах знайшла підтримку в народі. Однак реформаторські та приватизаційні процеси стали основою відвертого пограбування народу і обтяжливими кризами: економічною, соціальною, демографічною. У надзвичайно важкому стані ігнорування на державному рівні опинилася українська культура – з «обрізанним» фінансуванням базової мережі культурних закладів, ігноруванням нагальних потреб творчих спілок, занепадом художнього аматорства.

Тому УФК став найдемократичнішою громадською благодійною організацією, яка залучала широкі верстви населення держави та українців за її межами до дійової участі у відродженні та розвитку національної культури. Відтак українська культура найшвидшими темпами відновлювала втрачені й заборонені протягом попередніх десятиріч цінності, відновлювала природну інфраструктуру свого соціального буття. Фонд культури сприяв усвідомленню та відновленню окремих сторінок національної історії, насамперед визвольних змагань ХХ ст., переосмислення подій доби Козаччини й часів приналежності до Російської імперії. Відновлював зв'язки з українською діаспорою різних континентів, поширював їх науково-гуманістичні здобутки, вільні від ідеологічних обмежень і переконачень. Налагоджував контакти із західними літературними, образотворчими, театральними діячами і центрами. Серед найважливіших досягнень УФК насамперед слід згадати повернення у дуже широкому об'ємі духовно-релігійної традиції, в тому числі, відновлення поліконфесійності церковного

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

життя, приналежної до греко-католицької, римо-католицької, автокефальної традиції.

Основне завдання Фонду полягало в забезпеченні зусиль інтелігенції і народу в подальшому розвитку матеріальної, моральної і правової допомоги цінним починанням та ініціативам громадськості, всьому, що спрямовано на примноження культурної спадщини, збереження і використання народних традицій, подальший розвиток професійної і самодільної творчості. УФК відкривав перспективи для творчої діяльності самобутніх особистостей і колективів, підтримував фінансово і сприяв їх участі у всеукраїнських, всесоюзних і міжнародних мистецьких акціях.

Були прийняті та здійснювались довгострокові програми діяльності УФК: «Пам'ять», «Краєзнавство», «Тарас Шевченко», «Топоніміка», «Народна пісня, народна творчість», «Рідна мова», «Молодь і культура», які згодом виокремились у окремі програми: «Нові імена», «Мистецтво одного села». УФК був прямо причетний до організації установчих зборів історико-освітнього тов-ва «Меморіал», національно-культурних товариств тюркомовних народів, асирійської, єврейської, вірменської, грецької, грузинської, болгарської, азербайджанської, дагестанської, німецької та інших національних громад України до процесу проектування пам'ятника жертвам репресій у Биківні. УФК був серед засновників Першого міжнародного фестивалю сучасної пісні «Червона рута», що відбувся 1989 року.

Президія УФК постійно турбувалася, аби добродійні активісти, знані майстри культури та їхні творчі здобутки були поціновані державними нагородами, удостоєні почесних звань та літературно-мистецьких премій. У 1990 р. УФК засновано Міжнародну премію імені В.Винниченка, лауреатами якої стали більше 80 діячів культури нашої держави та інших держав. УФК провів установчий з'їзд, на якому започатковано Всеукраїнську спілку краєзнавців на чолі з академіком Петром Троньком. Багато не всі знають, що УФК був причетний до утворення різноманітних громадських осередків, творчих спілок і гуртів як, скажімо, тов-ва української мови ім. Т. Г. Шевченка, Києво-Могилянської академії, музею Івана Гончара, першої в історії України Вищої школи

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

кобзарського мистецтва. Було створено тов-во і відроджена міжнародна премія імені Григорія Сковороди. У 1999 р. утворено республіканське тов-во імені М. Реріха. З 1993 р. присуджувалася літературно-мистецька премія імені Нечуя Левицького, лауреатами якої стали більше 70 прозаїків, поетів, публіцистів, журналістів, мистецтвознавців, кобзарів. Скажімо, у програмі «Повернення» (культурних та історичних цінностей в Україну) Фонду культури вдалося повернути безцінні матеріали Марка Вовчка – періоду її життя і творчості за кордоном; частину творчого спадку Володимира Винниченка, Богдана Лепкого, Уласа Самчука, твори Т. Шевченка, І. Репіна, О. Архипенка, Я. Гніздовського, Є. Буковецького, В. Касіяна, І. Труша, Д. Левицького, О. Павленко, унікальну ікону Охтирської Божої матері та інші неперехідні цінності.

УФК мав обласні, міські та районні осередки, котрі, окрім згаданих всеукраїнських програм, визначили ще й свої, регіональні.

Хмельницьке обласне відділення УФК створено 17 жовтня 1987 р., коли загальні збори творчої інтелігенції в залі Хмельницької обласної філармонії проголосували за створення його обласного відділення, обравши головою директора обласного управління кінофікації Петра Григорчука, а його заступником Сергія Пилявського. У 1990 по 2020 рр. я очолював обласне відділення УФК. Моїми заступниками в різний час були С. Пилявський, М. Камінський, О. Ільїнська, а найдовше К. Івахова.

Активну участь у заходах обласного відділення Фонду культури, зокрема брали: Г. Буяновська, Л. Гавриленко, А. Горпінчук, В. Грищенко, Б. Грищук, С. Карван, В. Карпенко, О. Киричук, В. Кенц, А. Кулак, О. Левчук, А. Обельчак, В. Пасека, В. Прокопчук, Н. Синиця, І. Скіц, Т. Скородим, Т. Стан, М. Федунець, Л. Шерстинюк та ін.

Осередки Фонду культури були створені в більшості районів, у містах Хмельницькому, Кам'янець-Подільському, Шепетівці. В перші місяці робота зводилася до пропаганди ідей і цілей Фонду, створення активу та залучення добродійних внесків для здійснення республіканських та регіональних програм. В основу всієї

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

культурно-творчої діяльності було покладено українізацію духовного життя подолян, яка спрямовувалась на формування національно орієнтованої регіональної культурної політики, спроможної утверджувати національну ідентичність подолян, формувати сприятливе духовно-культурне середовище.

Члени і активісти Хмельницького обласного відділення УФК, здійснюючи всеукраїнські заходи, виробляли і свої програми і заходи духовно-культурного відродження (подій, імен, народних обрядів, звичаїв). Новим національним змістом в області наповнювались клубна, бібліотечна, музейна, пам'ятникоохоронна, книговидавнича справа. У програмі «Народна пісня, народна творчість» в центрі уваги обласного Фонду культури було відродження народних традицій, звичаїв, етнографії, фольклору, народних художніх промислів і ремесел. Їхнє поширення здійснювалося через систему культурно-масових заходів, краєзнавчу, видавничу діяльність. До їх реалізації залучалась велика кількість людей різних поколінь. Зокрема, за програмою

«Народна пісня, народна творчість» обласне відділення брало і організаційну і фінансову участь у відборі кандидатів на фестивалі «Червона рута». Фінансували і творчо допомагали у проведенні творчих звітів міст і районів на обласній сцені, відроджені традиційних свят Івана Купала, щедрівок, Іллі, Миколая та інших мистецьких заходів.

За моєї активної участі як організатора, сценариста й режисера грандіозною загальнонаціональною подією українського національно-культурного відродження стало проведення Третього Республіканського свята народної творчості (гол. режисер нар. артист СРСР Д. Гнатюк) та відкриття 1-3 липня 1988 р. у м.Хмельницькому третього в Україні (після Полтави і Тернополя) Співочого поля. Кульмінацією свята став 2-х годинний концерт професійних і аматорських художніх колективів Хмельниччини та усієї України, в якому виступав зведений 4-х тисячний хор (гол. диригент нар. арт. України А. Авдієвський) і півтисячі учасників зведеного танцювального ансамблю України (гол. балетмейстер нар. арт. України О. Гомон).

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

---

23 вересня 1990 р. на місці переможної Пилявецької битви (нині с. Пилява, Старосинявського району) української козацької армії проти 100-тисячного війська Речі Посполитої (21-23 вересня 1648 р.) під проводом Б.Хмельницького за моїм сценарієм і режисурою пройшло велелюдне всеукраїнське Свято козацької слави «Козацькому роду – нема переводу». У різноманітній програмі свята були: урочиста літургія на честь українського козацтва в місцевій церкві, хресний хід, мітинг, відкриття та освячення Кургану і Хреста на полі битви, театралізовані спортивні діїства і сцени з козацького життя, сторожові вишки, козацькі пісні, танці, бувальщини, виставки козацького провіанту. У святі організованому обласною і Старосинявською владою взяли участь делегації та художні колективи з усіх сусідніх областей, Запоріжжя, міст і районів Хмельниччини, усіх сіл Старосинявського району.

У древньому Кам'янці-Подільському 27-30 серпня 1986 р. під моїм творчим керівництвом проведені обласні свята фольклору, етнографії, гумору і сатири «Подільські візерунки» (у 1991 р. – «Подільські вечорниці»). А в серпні 1992 р. я організував у місті Міжнародне фольклорне свято слов'янських народів «Слов'янське коло», у якому взяли участь понад 30 тисяч учасників з Тупракана (Болгарія), Остроленки, Чеханова (Польща), Білорусії, Молдови, Литви, Словаччини, усіх областей України, міст і районів Хмельниччини. Тут же запроваджено традиційне всеукраїнське Свято байки, присвячене творчості корифея українського гумору Микити Годованця та відкрита дитяча хорова школа (дир. І. Нетеча). В ході свята я організував міжнародну наукову конференцію «Культура України і слов'янський світ» за участю понад 120 провідних науковців, дослідників, краєзнавців, діячів культури. Було встановлено пам'ятник на могилі Ю. Сіцінського та відкрито музей на його батьківщині в с. Мазники в Деражнянському районі. За програмою «Відродження культури народів, що живуть на Україні», при спряні та допомозі обласного відділення Фонду культури створені товариства польської, єврейської та вірменської культури.

За моїми пропозицією і проектом Обласний будинок народної творчості реформовано в Обласний науково-методичний центр

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

культури і мистецтва, надано самостійний статус Меджибізькому музею, відроджено Святе джерело в с. Слобіді Шелехівській. В сільських клубах створювались вокальні фольклорні ансамблі і троїсті музики. Завдяки активістам УФК (В. Бичак, В. Пасека, А. Клименко, І. Мосійчук, А. Обельчак, Є. Станішевська) нової якості набувала підготовка працівників культури і мистецтва у Хмельницькому музичному і Кам'янець-Подільському училищі культури. За безпосередньої участі активістів та прихильників Фонду культури І. Адамця, В. Чікіна, М. Кіпрана, В. Матициної, Г. Войцешука музей М. Островського в Шепетівці був збережений в системі культури і реорганізований в Молодіжний культурно-просвітницький центр.

Пріоритетним напрямком діяльності обласного відділення УФК було краєзнавство. Здійснювалася програма під назвою «Доли, пов'язані з нашим краєм». На виконання програми активісти відкривали в бібліотеках народознавчі світлиці, створювали Книги Пам'яті, літописи сіл, родинних династій, організували клуби за інтересами, проводили літературні свята, авторські вечори. Активно працювали колективи обласної наукової бібліотеки ім. М. Островського (дир. С. Карван) і обласної бібліотеки для юнацтва (дир. Г. Буяновська), Городоцька, Дунаєвецька, Віньковецька, Волочиська, Красилівська, Шепетівська, Славутська, Ізяславська, Полонська, Кам'янецькі (міська і районна), Хмельницька міська централізовані бібліотечні системи на чолі з активістами Фонду культури Н. Солотковською, Т. Прокопчук, Ц. Кайзер, Л. Сіренко, Г. Костюк, Т. Барахман, Н. Поліщук, Є. Романюк, М. Бойцовою, І. Троняк, Л. Билінкою та ін. На Дунаєвеччині за ініціативою члена Республіканського правління УФК, педагога-історика В. Прокопчука у містечку Смотрич створено музей і встановлено меморіальну дошку на честь релігійного діяча і просвітителя Мелетія Смотрицького, на батьківщині письменника І. Сварника в с. Лисогірка – музейну кімнату та меморіальну а в с. Жванчику – письменнику В. Бабляку, меморіальну дошку відомому композиторові В. Зарембі, встановлено в Дунаївцях. Організовано низку наукових

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

конференцій («Дунаєвечна в працях дослідників і краєзнавців», «Видатні постаті Дунаєвечни» тощо).

За участю відділення започатковано проведення наукових досліджень. З метою заохочення науковців, дослідників, діячів культури і мистецтва краю, в 1993 р. я з професором Л. Баженовим ініціювали запровадження обласних премій: ім. Ю. Сіцінського в галузі краєзнавства та збереження історико-культурної спадщини, ім. К. Широцького – мистецтвознавства, фольклору та етнографії, ім. В. Заремби – музичного мистецтва, ім. М. Смотрицького – бібліотечної справи, ім. М. Годованця – літературної діяльності, популяризації української мови, ім. В. Розвадовського – образотворчого та декоративного мистецтва, ім. П. Бучинського – екології, ім. П. Фараонова – в розвитку культури села.

В 1996 р. з моєї подачі утворено і тривалий час діяло під моїм керівництвом Подільське відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, що нині працює в ХГПА. Проведено ряд всеукраїнських науково-практичних конференцій ініціаторами й організаторами яких були голова, члени та активісти Фонду культури Ю. Блажевич, В. Прокопчук, С. Карван, С. Гуменюк, Г. Буяновська, О. Киричук, В. Мацько та науковці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка О. Завальнюк, Л. Баженов, І. Винокур, А. Філінюк, І. Рибак, Є. Сохацька та ін. У 1992 р. вперше в незалежній Україні у м. Кам'янець-Подільському під моїм керівництвом проведена знакова Міжнародна науково-практична конференція «Культура України і слов'янський світ», на якій я виступив з доповіддю «Щодо концепції відродження культури України». У форумі взяли участь понад 140 провідних вітчизняних і зарубіжних науковців. Члени обласного відділення УФК брали участь у проведенні інших національно значимих науково-практичних конференцій, як-то:

«Народні свята і обряди в процесі культурно-національного відродження України» (1990), «Проблеми розвитку культури Хмельниччини в нових суспільних умовах» (1993), «Культура Поділля: історія і сучасність» (1993), «Віньковеччина: історія і сучасність» (1993), «Голодомор 1932-1933 рр. на Хмельниччині: причини, наслідки, уроки» (1993), «Збереження та відтворення

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

культурно-національної спадщини в умовах нової соціальної реальності» (1994), «Полонному – 1000 років» (1995), «Природа Хмельниччини: духовно-етнологічні та екологічні проблеми» (1995), «Володимир Січинський та Україна» (1995), «Шевченко і Поділля» (1999), міжнародний семінар-практикум «Архіви і катастрофи» (2005) та ін.

З 1994 р. в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії (ректор професор І. Шоробура, проректор Ю. Телячий) втілювалася моя концепція щодо проведення наукових форумів циклу «Духовні витоки Поділля».

В коло моїх наукових інтересів входили питання історії України, культурології, етнології, релігієзнавства, мистецтвознавства, фольклористики, поділезнавства. Підготовлено і видано понад 40 монографій, книг і науково-документальних збірників. Це, зокрема такі ґрунтовні індивідуальні та співавторські праці як: «Культура Хмельниччини», «Українська Церква: історія руїни і відродження», «Місцеве самоврядування Хмельниччини: історико-етнографічні витоки, сторінки минулого та сьогодення місцевих громад» (6 книг: «Ради Хмельниччини на межі тисячоліть», історія місцевого самоврядування Хмельницької області та місцевих громад Білогірського, Віньковецького, Деражнянського, Летичівського, Ярмолинецького районів), «Історичні центри Поділля», «Герой України Василь Петринюк», «Нескорені: боротьба ОУН-УПА під проводом Романа Шухевича» (два видання), «Єврейські общини Правобережної України», «Медицина Поділля», «Подільські комунікації», «Чорна дошка» України, «Адміністративно-територіальний поділ Поділля», «Педагоги Хмельниччини – жертви сталінських репресій», «Енергетика Поділля», «Профспілки Хмельниччини: історія та сучасність», «Воєнне лихоліття на Хмельниччині», «Кремінна: минуле і сьогодення», «Україна – моя доля», «Вокально-хорова творчість композиторів Хмельниччини», «В переможеній Німеччині» тощо. А ще було підготовлено фундаментальне видання двох томів Національної Книги пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр. (Хмельницька область), двотомного «Путівника Державного архіву Хмельницької області»,

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

опубліковано низку праць з історії подій Другої світової війни, колективізації, політичних репресій, соціально-економічного та духовно-релігійного життя на Поділлі.

Національно-етнічним змістом були наповнені мої авторські телепрограми на ТРК «Поділля-центр». Це, зокрема, цикл «У пам'яті назавжди!» («Історія Меджибожа і фортеці», Кам'янець-Подільський – столиця УНР», «Спалені фашистами подільські села», «Сталінські політичні репресії на Хмельниччині», «Концтабори і гетто на Хмельниччині в роки Другої світової війни», «Лінія Сталіна», «Устим Кармалюк і Поділля», «Затоплені села Подністров'я», «Гідроелектростанції краю» тощо). А телепрограма «Курська дуга на Поділлі» (Проскурівсько-Чернівецька операція 1944 р.)» на міжнародному телеконкурсі «Победили вместе!» (Севастополь, 2007) з понад 100 телепрограм отримала друге місце.

Доброю школою виховання молодих талантів Хмельниччини стали традиційні відбіркові огляди-конкурси обдарованих дітей в рамках програми Українського Фонду культури «Нові імена України». Відбіркові онкурси походили в районах і містах області та завершувались в області заключних оглядом. Переможці обласного конкурсу рекомендувалися на Всеукраїнський огляд- конкурс. Зазначимо, що з 1991 р. у програмі творчих змагань «Нові імена» УФК в Києві щорічно брали участь з різних регіонів України близько 150 виконавців віком від 6 до 20 років в різних мистецьких номінаціях. За наслідками огляду-конкурсу Попечительською Радою визначались переможці, які удостоювалися стипендій, дипломів, цінних подарунків та інших заохочень. За час дії програми стипендії УФК отримали понад 500 її учасників і більше 3 тис. нагороджено дипломами. Наприклад, серед них високий художньо-мистецький рівень демонстрували юні таланти з Хмельниччини, серед них: Валентина Степова – вокал і Юрій Олійник – ДМШ (Хмельницький, 1994 р.), Ігор Фурлет з Городка – батик і Олена Собіщанська – (1996 р.), Тарас Яропуд – скрипка (Кам.-Под., 1997 р.), Олексій Чередніченко – іконопис (Хмельницький, 1998 р.), Наталія Мамчур – вокал (1998 р.), Неля Вахромеєва – вокал (Кам.-Под.), Андрій Паровий – батик

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

(Городок), Ольга Новікова – графіка, витинанка (Шепетівка, 1998 р.), Денис Смирнов – флейта (Нетішин, 2000, 2001 рр.), Олена Арбузова, Руслана Коваль – вокал (Хмельницький), Роксодана Фуршет – батик (Городок, 2001 р.), Юрій Гаюр, Олександр Миколюк – бандура, Микола Панасюк – іконопис (Хмельницький, 2002 р.), Анатолій Західов – флейта (Нетішин), Олена Гуменюк, Людмила Коваленко – іконопис (Хмельницький, 2003 р.), Ілля Петренко – віолончель (Хмельницький, 2004 р.), Вадим Пануратов – вокал, Марина Тарнавська – іконопис (Хмельницький, 2005 р.), Юлія Юнова – іконопис (2006 р.) та багато інших. За роки дії програми понад 500 дітей одержали стипендії і приблизно 800 відзначені дипломами. Чимало з них уже стали знаними митцями.

Постійним меценатом обласного конкурсу «Нові імена» був мій щирий друг В'ячеслав Володимирович Дубицький (колишій голова Кам'янець-Подільської РДА, народний депутат України, кандидат сільськогосподарських наук, заслужений працівник сільського господарства України). До речі, В'ячеслав Володимирович добре володів грою на баяні, ф-но, був великим книголюбом. Завдяки конкурсу «Нові імена» вісім юних подолян стали студентами вищих мистецьких навчальних закладів. Безпосередньо організацією і координацією проведенням конкурсів разом зі мною займалася заступник голови обласного правління УФК доцент ХГПА Катерина Івахова. Активну участь у проведенні обласних конкурсів «Нові імена» брали В. Пасека, М. Артёмова, народні артисти України М. Ясіновська і М. Балема, заслужений працівник культури України Т. Стан, заслужений діяч мистецтв України Г. Бучківська, заслужений художник України Л. Шерстинюк, кандидати наук Л. Гавриленко, Р. Римар, художники Н. Борецька, В. Грищенко, музичні педагоги Тетяна і Олександр Левчуки, А. Тарчевський та інші,

Велику організаторську роботу з розвитку культури проводили активісти УФК – завідувачі районними відділами і директори районних будинків культур: Віньковецького – С. Король і В. Костюк, Полонського – Ю. Камінська, М. Сміловець, Дунаєвецького – Д. Шевчук, М. Гловінський, Шепетівського –

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Г. Войцещук, Л. Богурська Славутського – С. Сакалюк, Д. Мархайчук, Старокостянтинівського – Валентина і Анатолій Бугери, Білогірського – В. Ріпак, М. Хоменко, Волочиського – Ц. Зюлковський, М. Чепелюк, Деражнянського – В. Таран, В. Шарапов, Городоцького – Т. Стан, Г. Зайковська, Старосинявського – Н. Дідук, С. Нитичук, Летичівського – В. Слободянюк, В. Посітко, Теофіпозьського – В. Романюк, С. Кравець, м. Кам'янець-Подільського – В. Шедловський, П. Ситник, м. Шепетівки – В. Матицина, Л. Брезнер, м. Хмельницького – А. Тарчевський, В. Засаднюк, Л. Пюра. Там діяли народні аматорські колективи, сформовані стабільні педколективи музичних і художніх шкіл. В заходах Фонду культури активну участь брали Нетішинська, Хмельницькі ДМШ, Шепетівська, Кам'янець-Подільська, Хмельницька школи мистецтв, Хмельницька, Шепетівська, Кам'янець-Подільська, Старокостянтинівська художні школи. Справжніми пропагандистами української культури стали ансамбль пісні і танцю «Козаки Поділля», обласний симфонічний оркестр, художні колективи Хмельницького музичного училища, гуманітарно-педагогічної академії, Кам'янець-Подільського училища культури і мистецтв, національного університету імені І. Огієнка, Хмельницького і Кам'янець-Подільського міських будинків культури.

За вагомий внесок в розвиток культури Хмельниччини в 1995 р. мені присвоєно звання «Заслужений працівник культури України»; 1996 р. відзначений обласною премією ім. Костя Широцького в галузі мистецтвознавства, фольклору та етнографії; 1998 р. отримав почесну відзнаку Українського фонду культури «За сподвижництво в культурі»; 2005 р. нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України «За особливі заслуги перед українським народом»; 2007 р. рішенням Вченої ради Кам'янець-Подільського державного університету нагороджений медаллю «За вагомий внесок у розвиток освіти і науки»; 2010 р. за значний особистий внесок у дослідження голодоморів в Україні отримав орден «За заслуги» III ст.; 2012 р. відзначений медаллю Української

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Технологічної Академії «За досягнення в розвитку науки, освіти і культури України» та ін.

Післямова:

Після смерті Б. Олійника (30. 04. 2017 р.) Український фонд культури очолив Бакуменко Олександр Данилович – поет, прозаїк, публіцист, перекладач, літературознавець і мистецтвознавець, автор понад двадцяти п'яти книг поезії, прози та текстів більше ста пісень. Однак 31 грудня 2017 р. приміщення Українського фонду культури (м. Київ, вулиця Липська, 16,) було захоплено рейдерською групою на чолі з колишніми тимчасовими працівниками фонду і пограбовано на більш як півмільйона гривень (архів, документи музею Б.Олійника, оргтехніка, нагородні знаки тощо). Завдяки бездіяльності поліції рейдери винесли з приміщення цінні речі на суму півмільйона гривень.

У результаті Український Фонд культури втратив своє колишнє соціально-культурне значення.

УДК 027.53(477.43):303.6-043.86(045)

*Н. М. Синиця,
м. Хмельницький*

СТАНОВЛЕННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОУНБ ЯК РЕГІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

У статті розкривається питання розвитку Бібліотеки як регіонального інформаційного центру, спрямованого на акумуляцію та надання доступу до регіональних інформаційних ресурсів, підвищення рівня інформованості населення про діяльність місцевих органів виконавчої та законодавчої влади.

Ключові слова: *Хмельниччина, бібліотека, електронний бібліотечний ресурс, інформаційно-комунікативна взаємодія бібліотек, Центр регіональної інформації (ЦРІ), регіональний інформаційний портал (РІП), Пункт доступу громадян до офіційної інформації (ПДГ), краєзнавчі інтернет-ресурси, конференція, комп'ютеризація.*

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Публічні бібліотеки є потужними інформаційними центрами місцевої спільноти, які акумулюють важливу інформацію, що допомагає у задоволенні життєвих потреб громади.

У 2023 році виповнилось 20 років з часу створення Центру регіональної інформації Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки (сьогодні це Сектор регіональної і правової інформації Хмельницької ОУНБ), основним завданням якого є забезпечення прозорості рішень державних органів влади та місцевого самоврядування; створення та надання користувачам Інтернет-ресурсів про область.

Цьому передувала велика підготовча робота.

Здобуття Україною у 1991 році незалежності зумовило підвищення інтересу суспільства до глибин своєї історії та культури, створило нові умови для розвитку бібліотек.

Адже бібліотеки, як і вся країна працювали в умовах економічної кризи, розбалансованості книговидавництва, нехватки, а подекуди і відсутності фінансування, законодавчих норм.

У 1992 році Верховна рада прийняла «Основи законодавства України про культуру», які визначили правові, економічні, соціальні та організаційні засади розвитку культури в Україні. Через три роки у 1995 році було прийнято Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». У цьому ж році начальником управління культури П. Я. Слободянюком було затверджено Заходи щодо реалізації Постанови Верховної Ради України від

27. 01. 1995 р. «Про порядок введення в дію Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», яким було рекомендовано провести у колективах бібліотек області роз'яснення основних положень Закону, внести зміни і доповнення в статuti бібліотек, здійснити перереєстрацію бібліотек у відповідності до вимог Закону.

Крім того важливим питанням, яке витікало з положень Закону було питання організації мережі державних масових бібліотек, питання визначення переліку основних видів безплатних і платних бібліотечних послуг.

1996 р. обласним управлінням культури було оголошено роком Бібліотек «Книги – скарбниця розуму людського». Це був

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

рік початку комп'ютеризації бібліотечних процесів. У бібліотеці було створено три перші автоматизовані робочі місця, розпочато впровадження програми автоматизації формування фондів та інформаційно пошукову систему обробки фондів та організації каталогів. Розпочато створення фактографічної база даних «Хмельниччина в літописі Незалежної України», яка пізніше стала базою для підготовки однойменного видання.

У 1997 року почали формування електронних баз «Періодика», «Зведений каталог періодичних видань, що надходять до найбільших бібліотек області». Формується банк даних статистичних матеріалів з питань економічної, соціальної, природоохоронної та іншої діяльності.

22 березня 2000 року було прийнято Указ Президента України № 490/2000 «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» [1]. З прийняттям Указу, де вказувалась важливість ролі бібліотек у розбудові держави, формуванні громадянського суспільства, для більш ефективного використання їх інформаційного потенціалу поставлено завдання щодо створення національної системи електронного інформаційно-бібліотечного ресурсу; забезпечення повноцінного функціонування мережі бібліотек, поповнення бібліотечних фондів, оновлення технічних засобів, збереження бібліотечних кадрів, створення їм належних умов праці, побуту, вдосконалення системи матеріального та морального стимулювання. Це дало великі передумови щодо докорінної перебудови бібліотечної діяльності.

Вже у серпні 2000 року Кабінет Міністрів України рекомендував головам обласних державних адміністрацій організувати на базі публічних бібліотек збір, зберігання та надання у користування документів з питань діяльності місцевих органів влади. Це стало орієнтиром для обласної наукової бібліотеки в роботі з підвищення рівня інформування з питань діяльності органів місцевого самоврядування та надання цієї інформації користувачам.

У 2002 році Хмельницькою ОДА було прийнято ряд розпорядчих документів: Розпорядження від 24 вересня 2002 р.

№ 350 «Про підвищення рівня інформованості населення щодо

діяльності місцевих органів виконавчої влади», Розпорядження від 27 серпня 2002 р. № 140/2002 р. «Про заходи щодо оприлюднення в мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [2].

За короткий час бібліотека проаналізувала наявні ресурси на паперових носіях, розпочала створення електронної бази офіційних документів, створених владними структурами області було налагоджено зворотній зв'язок з владою.

У 2002 році за ініціативи Міжнародного фонду «Відродження», за підтримки обласної влади розпочато проект «Створення регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек України». У ході реалізації проекту була створена нова модель забезпечення громадськості інформації через співпрацю основних учасників інформаційного поля регіону на засадах партнерства і загальноприйнятих стандартів. Мета проекту — покращення та розширення можливостей доступу до інформаційних продуктів, задоволення інформаційних потреб громади, підвищення конкурентоспроможності краю. Розвиток регіональних інформаційних послуг став головною передумовою налагодження співпраці між бібліотеками та іншими організаціями та установами в області, головним завданням якого є можливість публікації на некомерційній основі та структурований доступ до інформації місцевого й глобального значення через мережу Інтернет, допомагає створити рівні можливості для державних і недержавних підприємств, організацій, закладів культури та освіти, бізнесових структур у презентуванні себе перед місцевими, національними та міжнародними спільнотами в мережі Інтернет.

У 2002 році Хмельницькою ОУНБ підготовлено методичні матеріали «Регіональний Інформаційний портал Хмельниччини: до питання створення», які вийшли у серії «Сучасна бібліотека». У грудні 2002 року спільно з обласним управлінням культури, бібліотеками області проведено актуально-проблемний діалог «Завдання бібліотек по реалізації програми «Створення регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек України», де розглядалось питання

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

структури і змісту (контенту порталу, завдання бібліотек у зборі інформації. Була створена робоча група Хмельницької ОУНБ по наповненню контенту порталу, куди увійшло 12 фахівців бібліотеки, розроблено план дій.

Указом Президента 2003 рік був проголошений роком культури в Україні. Особлива увага була привернута до розширення інформаційного бібліотечного сервісу. Розширились функції обласної бібліотеки – вона стала не тільки культурологічною, а й інформаційною установою. Затверджено програму інформатизації бібліотеки, створено власний сайт, місце користувача Інтернет.

24 січня 2003 року голова Хмельницької ОДА Віктор Лундишев прийняв розпорядження «Про створення на базі Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського центру регіональної інформації та інформаційного порталу (ЦРІ та РІП) з метою «висвітлення в Інтернет об'єктивної інформації щодо різних сфер суспільного життя області, удосконалення інформаційних послуг бібліотек та забезпечення широкого доступу населення до інформації» [3]. Цим розпорядженням по суті ОУНБ надано статус інформаційного центру області. Вона стала не тільки посередником, а й репрезентантом регіональних інформаційних ресурсів у інформаційному просторі.

Це питання було розглянуто на нараді заступників голів ОР та ОДА, прийнято розпорядження голови ОДА «Про підвищення рівня інформованості населення про діяльність місцевих органів виконавчої та законодавчої влади»; Наказом управління культури від 11 лютого 2023 року № 8 бібліотеці було виділено 3 додаткових одиниці для розгортання цієї важливої роботи: завідуючий ЦРІ та РІП, бібліограф та провідний інженер системотехнік.

Торгово-промисловій палаті було рекомендовано подавати ОУНБ для створення зведеної бази даних інформацію про економічний потенціал області, виробників товарів і послуг, обласному управлінню статистики забезпечувати бібліотеку щорічниками і бюлетенями про стан економічного і соціального розвитку області згідно з Законом України «Про обов'язковий примірник документів».

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Створений на правах сектору при відділі краєзнавства центр регіональної інформації здійснював свою діяльність по трьох основних напрямках:

- збір, акумуляція та зберігання документів;
- вивчення запитів користувачів бібліотеки щодо діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, інформування представників владних структур про наявні краєзнавчі ресурси,
- інформаційне обслуговування користувачів, задоволення їх інформаційних запитів.

Фахівцями бібліотеки було проаналізовано інтернет-ресурси Хмельниччини, в результаті було виявлено, що Інтернет-середовище Хмельниччини насичене різноманітним веб-ресурсів, однак їх подача була не структуризована, не відслідковувались, а подекуди були відсутні посилання на ресурси, існувала проблема ступеня достовірності інформації.

Для узагальнення, моніторингу, систематизації інформації проводились міжвідомчі науково-практичні конференції «Бібліотека в інформаційному суспільстві» (2001), «Трансформація бібліотек в інформаційному суспільстві» (2003), «Бібліотека у створенні єдиного інформаційного простору» (2004) тощо.

Вже у 2003 році на Всеукраїнському фокусному семінарі щодо створення порталів в Україні було представлено досвід Хмельниччини у створенні РІП «Релізація проекту на базі Хмельницької ОУНБ: новий погляд на бібліотеку і бібліотекаря».

За підтримки обласного управління культури, туризму і курортів ОДА Бібліотекою проведено обласний огляд-конкурс на кращу організацію роботи з інформування населення про діяльність органів місцевого самоврядування «Влада. Бібліотека. Населення», громадські обговорення «Бібліотека- центр громади».

На Веб-сайті бібліотеки розпочато створення краєзнавчої бази «Регіон», де висвітлюються різноманітні теми краєзнавчого характеру. Бібліотека стала центром формування, використання і дослідження документальної історії і сучасності краю. Документи і матеріали, бази даних активно використовувались населенням, що

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

сприяло як забезпеченню прозорості діяльності органів місцевої влади, так і зростанню позитивного іміджу бібліотеки.

Для побудови мереживної інформаційної інфраструктури зросла інформаційно-комунікативна взаємодія бібліотек області різних рівнів і відомств, адже її метою є раціональне формування та ефективне використання єдиних інформаційних ресурсів бібліотек області.

Ця робота активізувалась і в районних, міських, сільських бібліотеках. Методичну допомогу бібліотекам надавала ОУНБ. Були видані інструктивно-методичні матеріали: «Бібліотека і влада» [4], «Бібліотека і влада: соціальне партнерство» [5], прес-релізи з професійної періодики та методичних видань на дану тематику, проведено тематичні семінари та нараду директорів ЦБС. Спільно з представниками влади у 2003 році на базі Ярмолинецької ЦБС проведено семінар «Публічна бібліотека як інформаційний потенціал місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади». Питання «Про підвищення рівня інформованості населення про діяльність місцевих органів виконавчої та законодавчої влади» було винесено на розгляд колегії ОДА, де було підведено підсумків етапу цієї важливої роботи, прийнято постанову колегії, де накреслено наступні завдання для бібліотек з цього напрямку. З 2006 по 2020 рік бібліотека готувала бібліографічний показчик «Офіційні неопубліковані документи обласної ради та обласної державної адміністрації за ... рік».

Значного розвитку діяльність бібліотек у наданні доступу до ресурсів здобув у рамках ініціативи «Публічні бібліотеки- мости до електронного урядування», яка є частиною Національного плану дій у рамках «Партнерства» «Відкритий уряд». За програмою «Бібліоміст» був оголошений конкурс на проекти залучення населення України до вивчення та використання електронних послуг, ресурсів та інструментів е-урядування. У 2013 році Хмельницька ОУНБ в партнерстві з Асоціацією «Поділля Перший» стали переможцями конкурсу «Бібліотеки- мости до електронного урядування», а у 2015 році бібліотека у партнерстві з обласним відділенням ВГО «Українська бібліотечна асоціація» реалізували

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

грантовий проект «Поінформована громада – демократична країна». Історії успіху за програмою, які набули найбільшого поширення серед користувачів бібліотек було опубліковано [6].

Завдяки проектній (грантовій) діяльності, співпраці з такими стратегічними партнерами як Рада Міжнародних наукових досліджень (IREX), Відділ преси, освіти і культури Посольства США В Україні, Гете-інститут бібліотека зробила стрімкий прорив у входження у інформаційне суспільство. Важливим було те, що кожен проект розпочинався не з чистого листа, а був продовженням напрацювань попереднього. Якщо проект «Інтернет для читачів публічних бібліотек» дав змогу отримати доступ до світових інформаційних ресурсів, то реалізація проекту «Створення регіонального інформаційного порталу та інформаційного центру» дала змогу створити оперативну інформацію про Хмельниччину, забезпечила її структурування, забезпечила доступ до інформації різним верствам населення.

І сьогодні Сектор регіональної і правової інформації виконує функції регіонального інформаційного центру в області, акумулює інформаційні ресурси регіону, забезпечує надання доступу до нормативних актів влади, використовує ресурси і потенціал бібліотеки для забезпечення концепції електронного урядування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України: Указ Президента України від 22.03.2000 № 490/2000 //Законодавство – бібліотекам України: Довідк. Вид. Вип.1. Ч. 2. Загальні засади діяльності бібліотек /Нац.парлам.б-ка України. – К., 2001. - С. 49.
2. Про підвищення рівня інформованості населення щодо діяльності місцевих органів виконавчої влади: Розпорядж. Хм. Обл. держ. адмін від 27 серпня 2002 р.№ 140/2002 р. Неопублік. Док. [Хм.2002]/- 2 арк.
3. Про створення на базі обласної універсальної наукової бібліотеки імені Миколи Островського центру регіональної інформації та регіонального інформаційного порталу: Розпордж.

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

Хм. Обл. держ. адмін від 24 січ. 2003р.№16/2003р. Неопублік. Док. [Хм.2003]/- 1 арк.

4. *Біблотека і влада: Матеріали на допомогу діяльності Публічних центрів регіональної інформації на базі ЦБС. Вип. 3. - Хмельницький. - 21 с. (Сучасна бібліотека).*

5. *Бібліотека і влада: соціальне партнерство: матеріали на допом. діяльності Публічних центрів регіональної інформації на базі ЦБС/ Упр. культури Хмельниц. облдержадмін., Держ. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Островського; Укалад. Н.М. Синиця - Хмельницький, 2002. - 11 с. - (Сучасна б-ка).*

6. *Поінформована громада-демократична країна :історії успіху бібліотек Хмельниччини за програмою «Бібліоміст»/ Упр. культури, національностей, релігій та туризму Хмельниц. облдержадмін., ХОУНБ ім. М. Островського, ХОВ Української бібл. асоц. - Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2015. - 68 с.*

УДК 378.016:94/091.313 : 316.485.26

*В. М. Островий,
м. Хмельницький*

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ
НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ОРГАНІЗАЦІЇ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 014.03
СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ІСТОРІЯ) ПЕРШОГО
БАКАЛАВРСЬКОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ГУМАНІТАРНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ
АКАДЕМІЇ В УМОВАХ
ШИРОКОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано особливості викладання та використання неформальної освіти під час організації освітнього процесу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) першого бакалаврського рівня вищої освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії в умовах

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

широкомасштабної агресії РФ проти України.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Ключові слова: Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, дистанційна, онлайн, змішана освіта, неформальна освіта, організація освітнього процесу, лекція, вебінар, семінар, широкомасштабна агресія рф проти України.

Початок широкомасштабного вторгнення військ рф в Україну поставив на межу існування українську державність, а разом із нею всю систему вітчизняної освіти. Перші дні, тижні, місяці воєнного протистояння внесли низку кризових явищ які негативно позначилися на політичному, демографічному, соціально-економічному, культурному розвитку країни. Один із найсильніших ударів московськими військами в буквальному розумінні, був завданий не в останню чергу, по українській дошкільній, середній та вищій освіті. Тисячі освітніх закладів були пошкоджені, сотні повністю зруйновані.

На перешкоді здобування якісної освіти стали часті повітряні тривоги, а згодом і масове відключення світла, що змушувало переривати освітній процес подекуди на години. Все це супроводжувалося неабияким психологічним стресом в якому опинилися як здобувачі так і професорсько-викладацький склад. В ході роботи приходилося ущільнювати та скорочувати час на викладання окремих тем. Одночасно, акцентувалася увага більше на оптимізації обсягу текстового матеріалу, надавалася перевага його візуалізації. В процесі роботи було скорочено обсяги письмових завдань, а також тривалість відповідей, що окрім економії часу давало можливість зменшити психологічну напруженість, посилити стійкість до стресів та не втратити цікавість до пізнавальної діяльності.

В цих складних воєнних умовах необхідно було вносити певні корективи в освітній процес, зокрема знаходити додаткові освітні платформи, ресурси які б надавали можливість не тільки здобувати програмові знання і компетентності, але й значно розширювали світоглядні обрії в сучасних реаліях. До того ж, знайомство в перспективі з новими людьми, фахівцями, експертами, професіоналами у своїй галузі допомагало долати вже звичну одноманітність.

Оскільки головною тенденцією в сучасній освіті є

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

впровадження принципу «освіта протягом життя», або «безперервність освіти», тобто, такий підхід зумовлює системну необхідність розвивати свої професійні компетентності, навички відповідно до змін які відбуваються навколо, особливо на ринку праці. Враховуючи це, нами – здобувачами спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія), головно першого (бакалаврського) рівня вищої освіти I – IV курсів, було прийнято рішення використовуючи онлайн-формат, по можливості, часу і доступу до мережі, з максимальною користю брати участь у різноманітних освітніх, навчально-методичних, науково-популярних та наукових заходах які будуть нам доступні. Іншими словами, виходячи з вищезазначеного використовувати неформальну, дистанційну, онлайн, а також змішану освіту, тобто поєднання традиційних та онлайн-засобів навчання [1-2]. Тим більше, що неформальна освіта є цінним ресурсом модернізації сучасної вітчизняної системи освіти. Окрім того, обраний підхід мав на меті призвичаїтись в майбутньому не тільки використовувати вже напрацьовані інтелектуальні майданчики і площадки, але й шукати нові.

Заходи які відвідували здобувачі як бакалаврського, так і магістерського рівнів вищої освіти, можна тематично розподілити на певні групи, що представляють собою, або окремі освітні компоненти, або освітні галузі:

- спеціальні історичні дисципліни (археологія, біографістика, вексилологія, геральдика, історичне джерелознавство, історичне краєзнавство, історіографія, історична географія України, історична демографія, палеографія);

- методика викладання історії;
  - історія стародавнього світу;
  - давня історія України;
  - історія середніх віків України;
  - ранньомодерна та модерна історія України (нова історія України);
  - новітня історія України;
  - іноземна мова (за професійним спрямуванням (англійська)).
- Необхідно зазначити, що ведучими, доповідачами, лекторами

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

---

*онлайн-заходів стали як звичайні вчителі-практики, так і
поважні*

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

науковці з різних частин України, з різних закладів освіти, установ подекуди країн світу.

Серед організаторів навчально-методичних, наукових та науково-популярних зібрань необхідно виокремити: «Міністерство освіти і науки України (м. Київ)», «Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)», «Український науково-дослідний та освітній центр вивчення Голодомору Holodomor Research and Education Centre (м. Київ)», «Український освітянський видавничий центр «Оріон» (м. Київ)», «Український інститут вивчення Голокосту «Ткума» (м. Дніпро)», «Відділ соціокультурної діяльності ООУНБ імені М.С. Грушевського, (м. Одеса)», «Центр патріотичного виховання та організації дозвілля дітей та молоді (м. Одеса)», «Національний заповідник ХОРТИЦЯ – Khortytsia National Reserve (м. Запоріжжя)», «Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця». (м. Батурін)», «Канадський інститут українських студій, кафедра історії Східної Європи Мюнхенського університету, Німецько-українська комісія істориків та українського наукового журналу «Україна модерна», «Інститут історії України НАН України (м. Київ)», «Відділ історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Інституту історії України НАН України (м. Київ)», «Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили (м. Київ)», «Національний музей Голодомору-геноциду (м. Київ, Україна)», «Мюнхенський східноєвропейський історичний колоквиум (м. Мюнхен, Німеччина)» та ін.

З освітньою метою, за період (травень 2022 р. – травень 2023 р.) здобувачами спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) було відвідано дистанційно (в онлайн-форматі) шістдесят дев'ять заходів різнопланового характеру та формату, серед яких можна виділити: навчально-методичні, наукові, науково-популярні семінари, лекції, «круглі столи», зібрання тощо [3]:

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

№ п/п	Освітній компонент, напрям	Лектор(и), доповідач(і)	Тема лекції/доповіді, вебінару, семінару, екскурсії, заходу, основні питання обговорення	Курс здобувачів
1.	Спеціальні історичні дисципліни (вексилологія)	Гречило А.Б., д.і.н., фахівць у галузі спеціальних історичних дисциплін, зокрема геральдики, вексилології, фалеристики, емблематики, сфрагистики. Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України, старший науковий співробітник. «Історичний вебінар \ Historical webinar», В. Яценко. «Kharko Historico-Philological Society (M. Harkiv)».	Міти та фейки про український національний прапор.	II - IV
2.	Спеціальні історичні дисципліни (геральдика)	Однороженко О.А., д.і.н., старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського. «Історичний вебінар \ Historical webinar», В. Яценко. «Kharko Historico-Philological Society (M. Harkiv)».	Де, коли і чому виникли герби? Вступ до Візантійської геральдики (X - XII ст.).	III - IV
3.	Спеціальні історичні дисципліни (геральдика)	Однороженко О.А., д.і.н., старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського. «Історичний вебінар \ Historical webinar», В. Яценко. «Kharko Historico-Philological Society (M. Harkiv)».	Геральдика середньовічної Русі (України). Генеза руської геральдики (X - XIII ст.)	III - IV
4.	Спеціальні історичні дисципліни (біографістика)	Смаблом І, к.і.н., доцент Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка, ст. наук. співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського. В роботі наукового	День біографа та постколоніальність української біографістики. В центрі уваги вебінару опинилися питання особливостей розвитку вітчизняної біографістики її завдань в умовах постколоніалізму; пошуків	I - II

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

5.	Археологія	зібрання взяли участь науковці міст Харкова, Києва, Одеси.	нових методів дослідження в біографістиці; боротьба біографістики в справі розвінчування російських фейків (історична маніпуляція) тощо. Скарби Сарматських царів	I – IV
6.	Історична географія України (Нова історія)	Смагоченко О.В. професор, д.і.н., провідний науковий співробітник Інституту Археології НАН України. «Історичний вейбар \ Historical webinar», В. Яценко. «Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)».	Практика делімітації кордонів на Чернігово-Сіверщині у (XIV – XVIII ст.).	II – III
7.	Шкільний курс історії України (Весвітньої історії) та методика навчання.	І. Захарчук, професорка Рівненського гуманітарного університету, координаторка наукового напрямку Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голodomору (HREC in Ukraine), д. філологічних наук. Р. Мельників, завідувач кафедри української літератури та журналістики імені професора Л. Ушкалова Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, член Національної спілки письменників України, к. філологічних наук, доцент; Т. Євсєва, старша наукова співробітниця Інституту історії України НАН України, к.і.н. О.	Епоха Голodomору: діалог історії та літератури <i>У фокусі обговорення:</i> Літературні 1920-ті: контекст – доба «українізації», трансформації української культурної ідентичності «Ніппе чи ковбаса»: Осмислення советського повсякдення у творах українських письменників 1920-х рр. (Над)людина «силі», (над)людина «спраці», на поєзав з Богом та історією як Досвід епохи Голodomору й формування «канону» української	II – IV, VI

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

8.	Шкільний курс історії України (Всесвітньої історії) та методика навчання.	Рябенко, завідувачка кафедри Всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, д. і. н. та багато інших викладачів та науковців.	Особливості роботи історика з літературними джерелами (на прикладі дослідження історії «Торгсінду»). Історичні знання та літературний досвід у ретранслюції знань і пам'яті про наше минуле: про зміни й доповнення шкільних навчальних програм (2022).	III
		В. Курчій, С. Курв'яцький, Л. Гриневич, І. Шурак, Ю. Маленко, С. Баханова, М. Мудрий, І. Гірич, В. Павлов та ін.	<p>Шкільна історична освіта в часи російсько-української війни.</p> <p><i>Основними питаннями для обговорення були:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - ідеологема «денацифікація України» як інструмент геноциду; - коли злочини совєтського і нацистського тоталітарного режимів не осмислені: як розповідати школярам про передумови, характер і наслідки війни росії проти України; - педагогіка партнерства в дії: спротив геноциду історії, які мають бути почуті; - ключові події, явища, процеси в історії XX ст. У сучасних підручниках України та росії: компартивний аналіз змістовного наповнення, ціннісних 	

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

	орієнтацій, методичних підходів до вироблення в учнів критичного мислення; - перегляд і доповнення шкільних програм з предметів гуманітарного циклу в зв'язку з війною росії проти України: кейс - історичні дисципліни. Воєнна історія у шкільному курсі історії.	I - IV	
9.	Шкільний курс історії України (Весівній історії) та методика навчання. В. Павлов, керівник експертної групи політики військових зв'язків з громадськістю Директорату інформаційної політики у сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України, голова Громадської організації «Центр мілітарної історії». І. Шурлак, к.і.н., Заслужений працівник освіти України, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», пост докторант Університету Торонто.	В ході роботи <i>вбінару</i> було розглянуто такі питання: 1. Що учні мають знати з історії воєн? 2. Як розповідати про сучасну російсько-українсько війну учням та їх батькам? 3. Про що йдеться в новій книзі «Воєнно-історичний опис російсько-української війни (лютий – березень 2022 року)» та ін. Дев'ятий всукраїнський методичний семінар для освітян: «Нова українська школа: навчання/знання про Голодомор та інші геноциди» - Шкільна історична освіта в часи російсько-української. <i>Тема обговорення:</i> Вийти з полону «інтелектуальної архаїки»: дерусифікація, десоветизація, деколонізація українського наукового та освітнього просторів.	I - III
10.	Шкільний курс історії України (Весівній історії) та методика навчання. Ангеліка-Габрієла Малуцька, завідувачка Відділу українистики та лабораторії міждисциплінарних і посттоталітарних досліджень Інституту слов'янської філології Вроцлавського університету, членкиня Міжнародної асоціації українців. І. Захарчук, професорка Рівненського гуманітарного університету, координаторка наукового напрямку Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору (HREC in Ukraine), докторка філологічних наук. П. Тий, Ніжний, заступник директора Науково-дослідного		

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

<p>11.</p> <p>Шкільний курс історії України (Весвітньої історії) та методика навчання.</p>	<p>інституту українознавства МОН України, академік УАН. <i>Л. Гриневич</i>, провідна наукова співробітниця Інституту історії України НАН України, директорка Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору (HREC in Ukraine), докторка історичних наук. <i>І. Штуряк</i>, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», постдокторант Університету Торонто, Заслужений працівник освіти України, кандидат історичних наук. <i>В. Гриневич</i>, провідний науковий співробітник Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України, доктор політичних наук. <i>Р. Євтушенко</i>, головна спеціалістка Директорату дошкільної, шкільної та позашкільної освіти Міністерства освіти і науки України, Заслужений працівник освіти України.</p>	<p><i>У фокусі дискусії</i> були такі проблеми: Декolonізація мовно-культурного простору України: чи є локальним питання «радянський або совєтський»? Подолання імперських міфів і нарративів, оновлення методологічного інструментарію та аналітичної оптики в дослідницьких практиках гуманітаристики (мовний, історичний літературознавчий, історичний аспекти); Перша світова війна, Українська революція, УНР vs РСФРР/УСРР, 1917 – початок 1920-х Україна в складі Совєтського Союзу як держави імперського типу Друга світова війна, закономірності та аномалії післявоєнного устрою Світу України, Європа, Росія: конвергенція і дивергенція сучасних моделей історичної пам'яті Особливості оновлення змісту освітнього контенту в гуманітарному просторі сучасної України.</p>	<p>I, III</p>
	<p><i>Тимоті Снайдер</i>, професор історії Єльського університету та постійний науковий співробітник Інституту гуманітарних наук у Відні. Модерував захід професор <i>Мартін Шувальд Вессель</i>, Університет Людвіга Максміліана (Мюнхен, Німеччина).</p>	<p>Історики і війна: переосмислення майбутнього.</p> <p><i>Метою серії семінарів</i>, стало обговорення питань, як і наскільки війна в Україні змінює наше сприйняття минулого та професію істориків.</p>	

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

12.	Шкільний курс історії України (Всесвітньої історії) та методика навчання.	<p>I. Шулак – к.і.н., директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», Заслужений працівник освіти України.</p> <p>Співкери: I. Красуцька – головна редакторка УОВЦ «Оріон», членкиня національної спілки журналістів України, лауреатка міжнародної премії «Тріумф», О. Буряка – учитель історії, заступник директора з НВР Горodiщенського економічного ліцею, Горodiщенської міської Ради, Черкаської області, Заслужений учитель України. I. Піскарьова – керівник освітніх програм Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума». I. Руденко: заступниця головного редактора УОВЦ «Оріон», лауреат Державної премії в галузі науки і техніки, експерт ООН з географічних назв.</p>	<p>П'ятий клас і НУШ – у нас: як викладати історію за новими програмами і підручниками, і який навчально-методичний комплекс можуть отримати вчителі?</p> <p><i>В центрі уваги стояли нагальні питання, зокрема:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -Нові підручники історії за умов історичних випробувань України. - Як ефективно провести урок історії України в умовах широкомасштабної агресії московії (рф) проти України і українців? -«Вступ до історії України та громадянської освіти для 5 кл. / I. Я. Шулак, О. В. Бурлака, I. О. Піскарьова. – Київ : УОВЦ «Оріон», 2022». -Атлас історії України – просто і наочно. -Від моделі програми – до уроку: Робочий зошит і Збірка завдань – для цікавої роботи з тарним настрем. 	IV
13.	Шкільний курс історії України (Всесвітньої історії) та методика навчання.	<p>Канал «Ігор Шулак. Історія з історією». Студенти-історики не тільки познайомилися зі змістом нового підручника, але й новими методичними підходами у викладанні історії в НУШ.</p>	<p>«Історичний вбінар» на якому було презентовано новий підручник з історії для 5 класу, інтегрований курс (автори I. Шулак, Н. Бласова, В. Кронгауз, В. Павловська-Кравчук, Д. Секіринський).</p>	IV
14.	Шкільний курс історії України (Всесвітньої історії)	<p>Валентина Курилів, Раїса Євтушицька, Відим Арістов, Костянтин Баханов, Ігор Гирчи, Владислав Гриневич, Леоніла Гриневич, Юлія</p>	<p>Десятий всукраїнський методичний семінар для освітян.</p>	III – IV, VI

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

та методика навчання.	Малишко, Мар'ян, Мудрий, Валерій, Острівський, Олексій, Социрко, Наталя, Старченко, Ігор, Шулак, Василь, Павлоб.	<p>Нова українська школа: навчання/ знання про Голодомор та інші геноциди» - Шкільна історична освіта в часи російсько-української війни.</p> <p><i>У фокусі дискусії було:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Шкільна історична освіта в часи російсько-української війни: виклики та відповіді на них. • Інноваційні методи викладання у школі історії Голодомору та інших геноцидів, з презентацією видання: Валентина Курилів «Майстерня історика. Викладання історії в ХХ столітті: Людські права та Голодомор (HREC PRESS, 2021). • Оновлення змісту шкільних навчальних програм з історичних дисциплін - 2022: концептуальні підходи, наскрізні змістовні лінії. • Оновлення змісту шкільних навчальних програм з історичних дисциплін - 2022: особливості методичного апарату. <p>Організований <i>Holodomor Research and Education Centre.</i></p>	I, III – IV
15. Шкільний курс історії України (Весвітньої історії)	Доповідачами та учасниками дискусії стали викладачі-практики та науковці: В. Курилів, директорка освітнього напрямку Науково-освітнього консорціуму вивчення	<p>Опіндіянти <i>Всеукраїнський методичний семінар для освітань.</i></p> <p>Нова українська школа: навчання/ знання про Голодомор та</p>	

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

та методика навчання.	<p>голомодору при Канадському інституті українських студій Альбертського університету. <i>Р. Євтушико</i>, головна спеціалістка Директорату дошкільної, шкільної та позашкільної освіти Міністерства освіти і науки України. <i>Л. Гриневич</i>, провідна наукова співробітниця Інституту історії України НАН України, директорка Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору (HREC in Ukraine), д. і. н. Лауреатки/лауреати 7-го Міжнародного міждисциплінарного конкурсу наукових і мистецьких робіт імені Володимира Маняка та Лідії Коваленко: <i>Л. Воляннюк</i>, вчителька історії, вчителька-методистка, Борщівський ЗЗСО І-ІІІ ст. ім. Я.П. Горошка, Тернопільська обл., Кременецький р-н, с. Борщівка. <i>О. Гурбовська</i>, заступник директора з виховної роботи, вчителька історії. Ліцей «Успіх» Доманівської селищної ради, Миколаївська обл., Вознесенський р-н, смт. Доманівка. <i>О. Колесник</i>, викладач шкільної комісії правових та психологічних дисциплін. ВСП «Вінницький фаховий коледж економіки та підприємництва Західноукраїнського національного університету», Вінницька обл., Вінницький р-н, м. Вінниця. <i>Л. Лотоцька</i>, директорка, вчителька історії. Кульчицький ліцей Турийської селищної ради, Волинська обл.,</p>	<p>інші генотипи – Шкільна історична освіта в часи російсько-української війни.</p> <p><i>У фокусі дискусії було:</i> «Пам'ять про Голодомор і погляд на сучасну війну росії проти України крізь призму особистого досвіду: інноваційні методики викладання історичних дисциплін, потенціал міжпредметної взаємодії».</p>
-----------------------	--	---

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

172		<p>Ковельський р-н, с. Кульчин. <i>О. Москаляк</i>, викладачка суспільних дисциплін, <i>О. Титаренко</i>, викладачка фізіологічних дисциплін. Полтавський політехнічний фаховий коледж Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (ВП «ППФК НТУ «ХП»»), Полтавська обл., м. Полтава. <i>О. Попович</i>, учитель історії, основ правознавства та громадянської освіти. <i>Вашківський ЗСО І-ІІІ ст. імені І. Бажанського</i> <i>Вашківської міської ради</i>, <i>Чернівецька обл.</i>, <i>Виженицький р-н</i>, м. <i>Вашківці</i>. <i>В. Рубленко</i>, викладач ліцею. <i>Науковий ліцей міжнародних відносин</i> <i>Університету митної справи та фінансів</i>, <i>Дніпропетровська обл.</i>, м. <i>Дніпро</i>. <i>І. Слюська</i>, вчителька історії, методист. <i>Остерський ліцей № 2</i>, <i>Чернівецька обл.</i>, м. <i>Остер</i>. <i>Ю. Тарасова</i>, вчителька історії. <i>Серпентий ліцей</i> <i>Валківської міської ради</i>. <i>Харківська обл.</i>, <i>Богодухівський р-н</i>, с. <i>Серпенте</i>.</p>		II – IV
16.	Шкільний курс історії України (Весвітньої історії) та методика навчання.	<p><i>О. Гладун</i>, заступник директора з наукової роботи Інституту демографії та соціальних досліджень імені <i>М.В. Птухи</i> <i>НАН України</i>, д.е.н. <i>В. Гриневич</i>, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень <i>НАН України</i>, д.п.н. <i>Людмила Гриневич</i>, провідна наукова співробітниця Інституту історії України <i>НАН України</i>, директорка</p>	<p><i>Тринадцятий Всеукраїнський методичний семінар для освітян «Нова українська школа: набуття/знання про Голодомор та інші геноциди» – Шкільна історична освіта в часи російсько-української війни</i></p> <p>Тема: Шкільна історична освіта в часи російсько-української війни. Питання для обговорення:</p>	

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

<p>Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору (HREC in Ukraine), д. і. н. <i>Р. Євтушенко</i>, головна спеціалістка Директорату дошкільної, шкільної та позашкільної освіти Міністерства освіти і науки України. <i>Ю. Миленко</i>, старша наукова співробітниця відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, к.п.н. <i>М. Мудрий</i>, доцент кафедри новітньої історії імені М. Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, к.п.н. <i>В. Островський</i>, в. о. доцента Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, к.п.н. <i>В. Павлов</i>, керівник експертної групи з питань внутрішніх комунікацій Директорату інформаційної політики у сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України. <i>Р. Пастушенко</i>, заступник директора Львівського обласного Будинку вчителя. <i>І. Щітняк</i>, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», член Ради директорів UJE, к.п.н.</p>	<p>Яких змін потребує шкільна історична освіта України?: попередні результати анкетного опитування. Війна росії проти України в новітніх академічних дослідках та оновлених навчальних програмах з історичних дисциплін. Концептуальні засади реформування шкільної історичної освіти: виклики та відповіді на них.</p> <p><i>У фокусі дискусій питання:</i> На межі втрати етнічного «фундаменту» нації: вплив війни на демографічну ситуацію в Україні Із жа як зброя в сучасній війні росії проти України Чому збройну агресію російської федерації проти України слід кваліфікувати як геноцид? Концентричний підхід до вивчення історії. Єдиний курс з історії України/Всесвітньої історії: «за» і «проти». Історичний досвід етнічних/національних відносин: «зайва» змістова лінія в (модельних) навчальних програмах з історії? Якою має бути оптимальна кількість годин (на тиждень) для якісного навчання історії? Значна кількість модельних навчальних програм з історії: «за» і «проти». Чому багатьох учасників</p>
---	---

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

17.	Шкільний курс історії України (Весвітньої історії) та методика навчання.	Ковбальць Тарас, к.і.н., асистент кафедри історії України ЧНУ імені Юрія Федьковича, дослідник українського козацтва і козацьких повстань (першої половини XVII ст.) у Речі Посполитій <i>Обох Народів</i> . «Історичний вебінар / <i>Historical webinar</i> », (рубрика «Історична дидактика», «Історичний вебінар \ <i>Historical webinar</i> », Е. Яценко. « <i>Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)</i> »).	навчального процесу усе ще не задовольняє якість підручників та інших навчальних засобів і що з цим робити? Ще раз про умови й ресурси, необхідні для реалізації Концепції: чого бракує в системі (пере)підготовки вчителів?	III – IV, VI.
18.	Історія стародавнього світу	Залетинюк Ольга, к.і.н., стипендіатка, державний університет Уельсу. Сполучене Королівство. <i>Історичний вебінар / Historical webinar</i> , (рубрика «Стародавній Схід. Єгиптологія»), «Історичний вебінар \ <i>Historical webinar</i> », Е. Яценко. « <i>Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)</i> »).	Гендер та війна: роль цариль у воспії історії стародавнього Єгипту.	I – IV
19.	Історія середніх віків України	Волошук М.М., д.і.н., професор кафедри всевітньої історії Прикарпатського національного університету, фахівць з історії середньовічної Русі, держави Романовичів і Руського Королівства, киеворуської спадщини. « <i>Історичний вебінар / Historical webinar</i> », рубрика « <i>Mediaevalia</i> ».	Руські поселенці в землях П'ястів (X – XIV ст.).	II – IV

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

	<p><i>Ducatus Poloniae et Regnum Poloniae. Кисворська спадщина». В. Яценко. «Kharko Historico-Philological Society (м. Харків)».</i></p> <p><i>Михайловський В.М., д.і.н., професор Київського університету імені Бориса Грінченка, медієвіст і ранньомодерник, дослідник удільних князівств і воєводств в Україні за Великого Князівства Литовського, королівства Польського, Речі Посполитої Обох Народів. «Історичний вебінар / Historical webinar», рубрика «Книжковий огляд». В. Яценко. «Kharko Historico-Philological Society (м. Харків)».</i></p>	<p>І - IV</p>
<p>20. Нова історія України</p>	<p>Студії і матеріали з ранньомодерної і нової історії Центрально-Східної Європи</p>	
<p>21. Нова історія України (Історична географія України)</p>	<p>Велике Поділля. Утворення нового історичного регіону у (другій половині XIV - XV ст.).</p>	<p>II - IV</p>
<p>22. Нова історія України (ранньомодерна, модерна доба)</p>	<p>Льоблінський сейм 1569 року. Унія з перспективи руських воєводств польського королівства.</p>	<p>I - IV</p>

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

23.	Нова історія України	Гончарук Т., д.і.н., професор кафедри історії України ОНУ імені І. І. Мечникова. «Відділ соціокультурної діяльності ООУНБ імені М.С. Грушевського. (м. Одеса)».	Кочубів – Халдибей – Одеса. До 607-ї річниці першої письмової згадки міста.	I – IV
24.	Нова історія України	Политарик В., к. і. н., доцент кафедри історії України ОНУ імені І. І. Мечникова. «Відділ соціокультурної діяльності ООУНБ імені М.С. Грушевського. (м. Одеса)».	Історія Конституції	I – IV
25.	Нова історія України	Федорук А.В., фахівець з мілітарної історії ранньомодерної доби, к.і.н., науковий співробітник відділу археології історії середніх віків та нової історії краю Чернівецького обласного краєзнавчого музею. «Історичний вівбар Historical webbar», рубрика «Ранньомодерна доба. Річ Посполита Обох Народів». В. Яценко. «Kharkiv Historical-Philological Society (м. Харків)».	Елефантерія Османа II під Хотиним (1621 р.): гіпотези, факти, пам'ять.	I – III
26.	Археологія, Нова історія України	Бондар К.М., доктор геологічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії теоретичної та прикладної геофізики (Національний університет імені Тараса Шевченка, ГО «Фонд Великий Львів»), Відкритий університет Острозької академії.	Де похований гетьман Петро Сагайдачний? Результати георадарного сканування.	I – IV
27.	Нова історія України	Волов А., к.і.н., Національний заповідник ХОРТИЦЯ – Khortytsia National Reserve.	Козацькі льодки.	I – IV
28.	Нова історія України	Грибовський В.В., дослідник заповідного козацтва, ногайців і Кримського ханату, к.і.н., старший науковий співробітник Інституту Української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського	«Ханська Україна»: козацький анклав у межах Османської імперії та Кримського ханства.	I – IV

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

		НАН України. «Історичний вебінар / Historical webinar», рубрика «Ранньомодерна доба. Кримський ханчак». В. Яценко. «Klarkko Historico-Philological Society (м. Харків)».		
29.	Нова історія України	Грибовський В.В., дослідник запорозького козацтва, ногайців і Кримського ханату, к.і.н., старший науковий співробітник Інституту Української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України. «Історичний вебінар / Historical webinar», рубрика «Ранньомодерна доба. Кримський ханчак». В. Яценко. «Klarkko Historico-Philological Society (м. Харків)».	Ногайці: останні кочовики південноукраїнського степу.	I-II, IV
30.	Нова історія України	Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця», (м. Батурин).	Екскурсії: Батурин – серце гетьманщини!, Величчя слава гетьманського палацу, Гетьманський Батурин, Садиба Кочубеїв та ін.	III- IV
31.	Нова історія України	Ожєнь Т., наукова співробітниця Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця», м. Батурин.	Поховання гетьмана Кирила Розумовського в Батурині. <i>Лекція присвячена 220-й річниці з дня смерті гетьмана К. Розумовського</i>	IV
32.	Нова історія України	Мірдаченко О. дослідник Запорозького козацтва, к.і.н., Завідувач відділом історії Національного заповідника «Хортиця», «Історичний вебінар / Historical webinar», рубрика «Ранньомодерна доба. Військо Запорозьке низове». В. Яценко. «Klarkko Historico-Philological Society (м. Харків)».	Північні землі Війська Запорозького Низового у (60 – 70-х рр. XVIII ст.): протидія імперському наступу і створення нових паланок.	II – IV
33.	Нова історія України	Мірдаченко О. дослідник Запорозького козацтва, к.і.н., Завідувач відділом історії	Торгівля Запорозьких вольностей у	I; III

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

		Національного заповідника «Хортиця», «Історичний вебнар / <i>Historical webinar</i> », рубрика «Ранньомодерна доба. Військо Запорозьке низовє».	(XVIII ст.): товаробіг, регламентація, обмеження.	
34.	Нова історія України	Гвишко Т. професор, д.і.н., викладач кафедри історії Гуманітарного факультету Українського католицького університету. «Історичний вебнар / <i>Historical webinar</i> », рубрика «Ранньомодерна доба. Військо Запорозьке низовє». В. Яценко. « <i>Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)</i> ».	Вплив Ренесансу на формування правової свідомості міщан руських земель корони польської (XV – XVII ст.).	I – IV
35.	Нова історія України	Міличев В., д.і.н., професор Запорізького національного університету. «Історичний вебнар / <i>Historical webinar</i> », під рубрику «Ранньомодерна доба. Військо Запорозьке низовє». В. Яценко. « <i>Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)</i> ».	Запорізький фактор розвитку гайдамацтва на українських землях у (XVIII ст.).	II – III
36.	Нова історія України	Міличев В., д.і.н., професор Запорізького національного університету. «Історичний вебнар / <i>Historical webinar</i> », під рубрику «Ранньомодерна доба. Військо Запорозьке низовє». В. Яценко. « <i>Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)</i> ».	Соціальний устрій Запорозжя часів Нової Січі.	I – IV
37.	Нова історія України	Замилук Я.В., к.і.н., старший науковий співробітник Національного музею історії України.	Європейське обличчя України козацької доби.	II – IV
38.	Нова історія України	Бобшиця А.М., фахівець з козацького літописання к.і.н., старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України. «Історичний вебнар / <i>Historical webinar</i> », рубрика «Книжковий огляд». В.	«Слово і діло»: політичні злочини та політичний розпук в Гетьманщині (XVIII ст.).	I – III

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

		Яценко. « <i>Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)</i> ».		
39.	Нова історія України	Тірофа-Яковлева Т.Г., українціст, професор, д.і.н. « <i>Історичний вбінар / Historical webinar</i> », рубрика « <i>На службі Като. Книжковий огляд</i> ». В. Яценко. « <i>Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)</i> ».	Мазета і Російська імперія.	I – IV
40.	Нова історія України	Тірофа-Яковлева Т.Г., українціст, професор, д.і.н.	Пилип Орлик і Мазепинці. Джерела.	II – IV
41.	Нова історія України	Трантнер Маріна (Швеція). Ідея для проекту від Музея Української книги - Олена Петрова.	Скарби шведських архівів. Документи з історії України До 350 річчя від дня народження Пилипа Орлика.	II – IV
42.	Новітня історія України	Осташко Т.С., фахівець історії початку ХХ ст. і Української революції (1917-1921 рр.), к.і.н., провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України. « <i>Історичний вбінар / Historical webinar</i> », рубрика: « <i>Модерна доба. На службі Като. Персоналії. Ідеологія</i> ». В. Яценко. « <i>Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)</i> ».	Україна В'ячеслава Липинського	I; IV
43.	Новітня історія України	Кудлицький С. (Інститут історії України НАНУ, Україна), Генрі Абрамсон (Туро Університет, Нью-Йорк, США), Г. Єфименко (Інститут історії України НАНУ, Україна), О. Кузьменко (Інститут народознавства НАНУ, Україна, Українська асоціація усної історії) та ін. Міжнародний онлайн-семинар.	Петлюра і «Пеллюрщина»: де(конструкція) імперського міфу.	III
44.	Новітня історія України	Єфименко Г.Г., к.і.н., старший науковий співробітник відділу історії України 20–30-х	«Пеллюрові», «пеллюрці», «пеллюрщина» у часі та просторі	I – IV

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

			рр. XX ст. <i>Відділ історії України 20–30-х рр. XX ст.</i> Інституту історії України НАН України. <i>Міцичко О.</i> , доктор історичних наук, професор кафедри історії України ОНУ імені І. І. Мечникова.	(до історії поняття). Незламний отаман українців: Симон Петлюра	I – IV
45.	Новітня історія України		рр. XX ст. <i>Відділ історії України 20–30-х рр. XX ст.</i> Інституту історії України НАН України. Четвертий Семінар з міжвоєнної історії України, відділу історії України 20–30-х рр. XX ст. Інституту історії України НАН України.	Сексот «Академік»: причини та обставини співпраці науковця із ДПУ УСРР у (1920-х рр.).	II – IV
46.	Новітня історія України		<i>Юрєва О.Е.</i> , к.і.н., провідний науковий співробітник відділу історії України 20–30-х рр. XX ст. Інституту історії України НАН України.	Онлайн-презентація цифрового архіву листів Д. Бермана, інженера з ПАР, який став мимовільним свідком Голодомору (1932-1933 рр.) в Україні.	III
47.	Новітня історія України	<i>Алісон Маршала</i> , Австралія. Музей Голодомору (Київ).		Чому Голодомор був Геноцидом українців?	II – IV
48.	Новітня історія України		<i>Єфіменко Г.Г.</i> , к.і.н., старший науковий співробітник відділу історії України 20–30-х рр. XX ст. <i>Відділ історії України 20–30-х рр. XX ст.</i> Інституту історії України НАН України.	Демографічні втрати внаслідок Голодомору (1932-1933 рр.).	I – IV
49.	Новітня історія України (історична демографія)		<i>Гладун О.</i> , д.е.н., заступник директора з наукової роботи, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Пугача НАНУ. «Історичний вебінар \ <i>Historical webinar</i> ». <i>В. Яценко</i> . « <i>Khartko Historical Sociological Society (м. Харків)</i> ».	«Деїни» та «кримінальні». Повсякдення в язів у тюрмах міжвоєнної Волині та Галичини: (1918 – 1939 рр.).	II – IV
50.	Новітня історія України		<i>Раєвський О.</i> , фахівець з історії польсько-українських взаємин у першій половині XX ст., к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету		

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

		(ВНУ) ім. Лєси Українки. «Історичний вебінар / Historical webinar», рубрика «Модерна доба. III Річ. Постполіта». В. Яценко. «Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)».		
51.	Новітня історія України	Філас В.М., професор, д.і.н., (Харківська національна академія м. Запоріжжя), «Історичний вебінар / Historical webinar», рубрика «Модерна доба. Друга світова війна. Сталінські злочини». В. Яценко. «Kharkiv Historico-Philological Society (м. Харків)».	Запорізький табір НКВД для польських військовополонених: функціонування та повсякденність.	I - IV
52.	Новітня історія України	Музичко О., доктор історичних наук, професор кафедри історії України ОНУ імені І. І. Мечникова. «Відділ соціокультурної діяльності ООУНБ імені М.С. Грушевського, (м. Одеса)».	Степан Бандера: символ страху наших ворогів.	I - III
53.	Новітня історія України	Подєур Романа, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук, упорядник збірки; Кожин Сергій, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук; Бижин Олег, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук та ін. Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили», Інститут історії України НАН України.	Презентація наукового збірки: Биківня - від території смерті до місця пам'яті.	II - IV
54.	Новітня історія України	Кувачицький С.Б., засновник наукової школи дослідження історії міжвоєнного періоду в	Спотворений світ комунісоціалізму і його метастази в сучасне суспільство.	I - IV

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

		України. Науково-методичний семінар з міжвоєнної історії України. Інститут історії України НАНУ.		
55.	Новітня історія України	Єссєва Т.М., к.і.н., старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України. Семінар з міжвоєнної історії України, відділу історії України 20-30-х рр. XX ст. Інституту історії України НАН України. виступила старший науковий співробітник відділу, кандидат історичних наук Тетяна Єссєва.	Російська революція як релігійна криза: століття до та століття після 1917 року.	II - IV
56.	Новітня історія України	Якубово Л.Д., д.і.н., завідувач відділу історії України 20-30-х рр. XX ст. Інституту історії НАН України, член-кореспондент Національної академії наук України. Семінар з міжвоєнної історії України. Інституту історії України НАН України.	Є у революції початок, нема у революції кінця?	II, IV
57.	Новітня історія України	Якубово Л.Д., доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України, завідувачка відділом історії України 20-30-х рр. XX ст. Інституту історії України НАН України.	Рашизм - феномен епохи глобалізму.	III - IV
58.	Новітня історія України	Невтіляк І., к.і.н., доцент кафедри української літератури ОНУ імені І. Мечникова.	Шістдесятники: хронологія супротиву.	III
59.	Новітня історія України	Мартин-Семєндр Кислий, науковий співробітник відділу XX ст. (НМІУ), к.і.н., (Національний університет «Києво-Могилянська академія»). Історичний форум / Historical webinar, В. Яценко. «Kharkiv Historical Philological Society (м. Харків)».	Довгий шлях додому. Повернення Кримських татар на батьківщину як зворотна міграція.	III - IV

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

60.	Новітня історія України	<p><i>Мотиль О.</i>, д.і.н., американський історик політолог, поет, письменник, перекладач, художник, професор політичних наук в університеті Ратгерса в Нью-Йорку. «<i>Історичний вбійар</i>» / <i>Historical vebnar</i>, рубрика «<i>Історична белетристика</i>». В. Яценко. «<i>Kliarkiv Historico-Philological Society (M. Харків)</i>».</p>	Ostatnia stacja Pituna. Przewrotna powiesc szpiegowska o upadku Rosji.	I – IV
61.	Нова та новітня історія України,	<p><i>Грицак Ярослав</i>, д.і.н., професор УКУ. <i>С. Трубичинів</i> «Етнічна приналежність скіфських племен в уявленнях німецьких істориків першої половини ХІХ ст.», <i>Т. Водотика</i> «Практики пам'яті та підприємство: взаємний вплив та репрезентація у публічному дискурсі. Порівняння України та Німеччини наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.», <i>О. Ходченко</i> «Менонітська громада південноукраїнських земель у вирії війн і конфліктів першої третини ХХ ст.», <i>М. Глибчук</i> «Перша світова війна і Україна: транснаціональний вплив», <i>М. Кравченко</i> «Рузвельт і Україна». Під егідою Німецько-української комісії істориків (DUNK, Exil VHS) Відкритий Університет в Екззлі, <i>Літня академія для істориків</i> 1 день – Глобальна історія України. Із вступним словом виступила представник (DUNK, Exil VHS) Відкритий Університет в Екззлі: Ricarda Vulpius.</p>	Глобальна історія України та війна сьогодення.	III – IV

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

184	Новітня історія України	Грицак Я., д.і.н., професор, Український католицький університет (Львів, Україна). Мартін Шмідце Вессель, Мюнхенський університет Людвіга – Максиміліана (Німеччина). Томаши Старікх, Інститут політичних студій Польської академії наук (Варшава, Польща). Сергій Пасоменік, Латвійський університет (Рига, Латвія) / Університет Джорджа Вашингтона (Вашингтон, США). Деніс Шателов, Prisma Ukraina Fellow / Forum Transregionale Studien (Берлін, Німеччина).	Історика і війна: Україна в історичній політиці Росії: легітимізація агресії. «Historians and the War: Rethinking the Future».	III – IV
63.	Новітня історія України	Маргарит Мак-Мілан, проф. (Великобританія). Модератор семінару професор Ярослав Грицак. Міжнародний семінар.	Історики та війна. Переосмислення майбутнього.	III
64.	Новітня історія України	Сльожкіна О.- Інститут історії України НАН України. С. Лисенко – Інститут історії України НАН України. Каті Струве – Університет Маргіна Лютера, (Галле, Німеччина). Марітін Дін – Меморіальний центр Голокосту «Бабин Яр». Гейнада Грінченко, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна) / Університет м. Вупперталь (Німеччина).	«Історики і війна: переосмислення майбутнього». («Historians and the War: Rethinking the Future», на тему). Переосмислення Другої світової війни під час сучасного вторгнення росії в Україну. Метою семінарів стало обговорення питань, як і наскільки війна в Україні змінює наше сприйняття минулого та професію істориків.	I – IV
65.	Новітня історія України	Турченко Ф., д.і.н., професор, заступач кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету.	Пам'ять як зброя: інститути національної пам'яті в умовах воєнного конфлікту.	I – III

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

		<p><i>Свобода Л., старший науковий співробітник Інституту дослідження тоталітарних режимів (Чеська республіка) та ін.</i> <i>Боряк Г., Лисенко О., Якубова Л., Даниленко В., Улод О., Зашкільняк Л., Віднянській С., Резни О., Куряченко А., Голошко В. та ін. Наукове засідання Інституту історії України НАН України.</i></p>	<p>Війна Росії проти України (2014–2022 рр.): історична ретроспектива і спроби наукової рефлексії.</p>	<p>I – IV</p>
<p>66.</p>	<p>Новітня історія України</p>	<p><i>Андрощук Олександр, Віднянський Степан, Голошко Володимир, Сегада Сергій, Грицюк Валерій, Хлоць Сергій, Улод Олександр, Лисенко Олександр, Падалка Сергій, Шульга Тарас, Дмитрук Володимир.</i></p>	<p><i>Круглий стіл який організований та проведений Інститутом історії України НАН.</i></p> <p>Україна у війні за цивілізовану ідентичність, Євроатлантичний вибір та загальнолюдські цінності. <i>Тема доповідей:</i> Передбачення чи сценарій війни: тема збройного конфлікту на території України в художніх текстах, публіцистиці та аналітиці до 2014 р. Російсько-українська війна: глобальні наслідки та міжнародне співтовариство. Китай та російсько-українська війна: еволюція позиції – від вичикування до мирного плану. Створення територіальної оборони України для відсічі широкомасштабної збройної агресії російської федерації як феномен української військової думки.</p>	<p>I; III</p>
<p>67.</p>	<p>Новітня історія України</p>			

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

			<p>Стратегічний характер Київської оборонної операції 2022 року. Поточні підсумки широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. Війна Росії проти України: перші спроби історіографічного осмислення. «Peak Oil» та економічна і геополітична стратегія Кремля. Наслідки для сільського господарства війни РФ проти України (2022–2023 рр.). Участь конфесійних структур у допомозі ВПО та жертвам війни (2014–2022 рр.). Зміна акцентів і напрямів досліджень кордонів і прикордоння в Україні. Historical Fakes in Russian Media during the First Phase of the Russian Aggression against Ukraine (2014-2016).</p>	<p>I – IV</p>
68.	Новітня історія України	<p>Примаченко Я.Л., к.і.н, старший науковий співробітник відділу історії України 20-30-х рр. XX ст. Інституту історії України НАН України. Visiting Scholar, Department of History, Princeton University. Верти Пол (Paul W. Werth), професор, (Мюнхенський східноєвропейський історичний коледж/ІМ, публічна лекція (Німеччина).</p>		
69.	Новітня історія України (історична географія України)		<p>Russia Beyond, Russia Within: Complications to a History of Russia's Territory Росія за межами, Росія всередині: ускладнення територіальної історії Росії.</p>	<p>I – IV</p>

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

У процесі активного включення студентської спільноти до неформальної освіти було досягнуто низку завдань. Зокрема:

- безпосереднє, особистісне знайомство як з пересічними освітянами-практиками-методистами так і відомими науковцями, істориками;
- новими підручниками з історії;
- новими методами та методиками викладання історії в закладах загальної середньої освіти;
- як викладати історію за новими програмами і підручниками;
- концептуальними засадами реформування шкільної історичної освіти в умовах широкомасштабної агресії РФ проти України;
- сучасним понятійно-категоріальним апаратом суспільних дисциплін, зокрема історії;
- новими відкриттями в історичній науці на прикладі фахових дискусій експертів, презентації статей, монографій, історичних джерел тощо.

Після участі у заходах ми намагалися їх коментувати та аналізувати насамперед із власної точки зору, а також майбутнього фахівця – вчителя історії, агента змін у закладах загальної середньої освіти. В цілому участь у більшості заходів викликало непідробний інтерес і предметну зацікавленість. Як наслідок, здобувачами спеціальності було набуто низку загальних, фахових компетентностей та програмних результатів навчання освітньо-професійної програми яка діє на вказаній спеціальності.

Не зважаючи на труднощі які супроводжували наше товариство необхідно відмітити, що цілі які ставили перед собою учасники освітнього процесу цілком досягнуті, а головне стимулювали в подальшому продовжувати вдосконалювати свій професійний рівень. Разом дійшли до висновку, що неформальна та інформальна освіта є надзвичайно ефективним методом підвищення професійної кваліфікації, особливо в сучасних умовах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про затвердження Порядку визнання у вищій фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти. 16 березня 2022 р. за

№ 328/37664. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text> (дата звернення: 10. 05. 2023 р.).

2. Закон України Про освіту. Ст. 8. Види освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12. 05. 2023 р.).

3. Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Кафедра суспільних дисциплін. Новини кафедри. URL: <https://www.facebook.com/groups/194327742470949> (дата звернення: 09. 05. 2023 р.).

УДК 94(477.43)«2022»

А. М.
Гуменюк, м.
Ярмолинці; Ю.
А. Хоптяр,
м. Кам'янець-Подільський

**ПОДОЛЯНИ, ВІДЗНАЧЕНІ ДЕРЖАВНИМИ НАГОРОДАМИ, ЗА
УЧАСТЬ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ У 2022 Р.
(НА МАТЕРІАЛАХ ЯРМОЛИНЕЦЬКОЇ ГАЗЕТИ «ВПЕРЕД»)**

В статті здійснюється спроба збору основних відомостей про героїв – мешканців та вихідців з Ярмолинеччини, які були відзначені державними нагородами за участь у бойових операціях в ході російсько-української війни, що триває. Матеріали отримані з відкритих джерел та шляхом живого спілкування із нагородженими.

Ключові слова: воїни, військові, відзнаки, державний суверенітет, захист, командування, нагороди, патріотизм, Ярмолинеччина.

Проблеми російсько-української війни сьогодні знаходяться в епіцентрі уваги як народу України, так і усього світу, адже боротьба українського народу – це боротьба за виживання. У зв'язку з тим останнім часом з'являються роботи з усної історії російсько-української війни [1, с. 1].

24 лютого 2022 р. російська армія вторглася на територію України: розпочався широкомасштабний наступ ворога та

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

продовження гібридної війни, розпочатої ще у березні 2014 р.

Військові частини Збройних Сил України, які знаходилися у повній бойовій готовності, одразу почали чинити збройний опір. Однією із таких військових частин була і залишається Третя окрема танкова Залізна бригада з Ярмолинеччини. І якщо останнім часом з історії Ярмолинеччини побачили світ рядпублікацій [4], то про військових ЗСУ із зрозумілих міркувань інформації обмаль.

Понад півстотні військовослужбовців зазначеної бригади вже відзначені державними нагородами: вони стали лицарями орденів, удостоєні медалей. Серед них – Герой України Сергій ПОНОМАРЕНКО. Він дуже швидко став людиною-легендою. Офіцер Третьої окремої танкової Залізної бригади Сергій Пономаренко, підрозділ якого провів успішний бій (6 українських танків проти 20 ворожих!), за особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність Військовій присязі Указом Президента України Володимира ЗЕЛЕНСЬКОГО № 201/2022 від 2 квітня 2022 р. удостоєний звання Героя України з врученням ордена «Золота Зірка». І цей бій – не єдиний звитяжний вчинок мужнього офіцера [2, с. 2].

Указом Президента України № 94/2022 від 2 березня 2022 р. старшому лейтенанту ЧАВАЛАХУ Дмитру Петровичу присвоєно звання Герой України з врученням ордена «Золота Зірка»: «За особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність Військовій присязі». [2, с. 3].

Дмитро Чавалах родом із с. Соколівка. Військова справа – це його вибір з юних років. По закінченню школи вступив до Кам'янець-Подільського військового коледжу сержантського складу. На 2011 р. це був експериментальний навчальний заклад, де готували військовослужбовців за стандартами НАТО. Рік Дмитро навчався у Кам'янці-Подільському, після чого був переведений на навчання до Львівської національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, так як військовий інститут Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, при якому працював коледж закрили. Після закінчення Львівської національної академії

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

молодий лейтенант Д. ЧАВАЛАХ був направлений на службу до м.Білгорода-Дністровського, що на Одещині у понтонний полк. Далі – служба спочатку у м.Ніжині у батальйоні територіальної оборони, а після цього у м. Ізюмі. Перший бойовий досвід юнак отримав ще у 2014 р., він є учасником АТО. Оскільки за фахом Дмитро – інженер, тому завдання виконував досить широкого спектру, починаючи від облаштування позицій і до мінування, розмінування, маскування та інше. Для введення ворога в оману доводилося створювати хибні позиції, збивати з дерева каркаси, що нагадували профілі військової техніки. У АТО спочатку знаходилися у 2-й лінії оборони, а далі, коли почалося зимове загострення та бої в районі Дебальцевого, все частіше висувалися на передові позиції...

Початок повномасштабного вторгнення застав Дмитра на півдні, в районі м. Каланчак. Для зупинки ворога, який просувався, свій бойовий підрозділ на той час уже старший лейтенант спрямував у район між містами Херсон і Чонгар. Далі військові отримали команду відходити у бік Херсона через Антонівський міст який уже контролював ворог. Командир Чавалах прийняв рішення: прориватися через міст, що вдалося зробити під шаленим вогнем; зайняти позиції поблизу мосту і прикривати відхід інших частин ЗСУ по мосту. Під час бою отримав важке поранення у живіт. Далі був важкий період лікування спочатку у херсонській лікарні, а згодом у м.Одеса. Ще у лікарні Дмитро дізнався про присвоєння йому Указом Президента звання «Героя України» за оборону Херсонської області, а саме допомогу підрозділам ЗСУ вийти через міст з оточення. Нині Дмитро – магістрант історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка і мріє стати психологом, щоб у разі потреби, допомагати військовим після повернення з війни [6, с. 2-3].

Щоразу вітаючи наших захисників та захисниць, ми висловлюємо вдячність тим, чия хоробрість дозволила Україні зберегти нашу незалежність і свободу. Пишаємося нашим Героєм!

У серпні 2022 р. командир Третьої танкової Залізної бригади полковник Роман ШЕРЕМЕТ з вдячністю пригадував про взаємодію на фронті з Хмельницькою територіальною обороною, тому

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

земляків нагородив почесними відзнаками «За службу державі», «За участь у боях. Східний фронт», «Незламним героям російсько-української війни», а також грамотами та сувенірами з символікою Залізної бригади. Отримали нагороди і військові медики бригади. Важко переоцінити їх роботу, адже вони рятують життя своїми титанічними зусиллями, проводячи надскладні операції, досвід від яких уже входить у підручники військової медицини. У вересні ряд військових медиків за свою віддану працю та мужність отримали високі нагороди, які вручила старший лейтенант медичної служби Тетяна ГАЙДАМАШКО [3, с. 2].

Указом Президента України № 781/2022 від 17 листопада за особисту мужність і самовіддані дії, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність Військовій присязі було нагороджено орденом «За Мужність» III ступеня майора ШУТЯКА Андрія Васильовича. Андрій Шутяк (Ярмолинецький селищний голова) як офіцер військового оперативного резерву першої черги на початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну був призваний на військову службу і став у лави захисників Вітчизни. У студентські роки Андрій Шутяк пройшов підготовку на військовій кафедрі при університеті «Львівська політехніка». Ще навесні 2014 р., коли росія окупувала АР Крим і почала захоплення територій на сході України, добровольцем пішов у військкомат, був призваний за мобілізацією та брав участь в АТО. Отримав військове звання майора. Щодо теперішньої своєї служби, як досвідчений воїн відповідає стисло: «Виконую бойові завдання» [5, с.2].

21 листопада, у День Гідності та Свободи, а також День Десантно-штурмових військ, Президент України вручив високі нагороди військовослужбовцям, про що повідомляв Офіс Президента України. Серед військових, які були удостоєні відзнак є мешканець с. Соколівка капітан Олександр КОРЧИНСЬКИЙ. Він отримав військову відзнаку Президента України «Хрест бойових заслуг». Нагорода отримана за те, що з 24 лютого 2022 р. підрозділ розвідки під керівництвом капітана О. Корчинського забезпечував якісне виконання бойових завдань. Зокрема, під час наступальних дій на харківському напрямку його підрозділ виконував завдання

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

як на лінії зіткнення з ворогом так і у ворожому тилу. Олександр особисто неодноразово брав участь у бойових діях. Завдяки вдалим розпорядженням капітана було забезпечено швидке та головне без втрат просування основних сил оборони України. О. Корчинський уміло організував повітряну розвідку та якісне корегування вогню артилерії. Також під керівництвом капітана було проведено заходи з мінування ділянок місцевості та маршрутів пересування ворога на підконтрольній йому території. Колектив Соколівського ЗЗСО I- III ступенів, де здобував освіту Олександр, рідні та знайомі мешканці с. Соколівка пишуться своїм земляком – мужнім воїном, який захищає рідну землю [5, с. 2].

Ярмолинецька громада висловлює шану всім землякам, які боронять Україну. Мешканці громади безмірно вдячні і горді, коли в Указах Президента України про відзначення державними нагородами з'являються імена земляків, у тому числі, з Ярмолинеччини. Славні сторінки сучасної історії російсько-української війни пишуть воїни, від командира до рядового солдата ЗСУ, захищаючи нашу землю та народ, вибиваючи ворога з теренів України. Перемога не за горами. Слава Україні! Героям слава!

Список використаних джерел та літератури:

1. Усна історія російсько-української війни (2014-2018) / за ред. В. В. Мороко. Випуск 4. Київ: К.І.С., 2018. 384 с.
2. Гуменюк А. М., Тімков М. В., Романенко І. Л. «3-я окрема танкова бригада в боях за незалежність рідної держави // Газета «Вперед». № 27 (10226) від 7 липня 2022 року.
3. Гуменюк А. М., Тімков М. В., Романенко І. Л. «3-я окрема танкова Залізна бригада в боях за незалежність рідної держави // Газета «Вперед». № 41 (10240) від 13 жовтня 2022 року.
4. Хоптяр Ю. А. Ярмолинеччина від найдавніших часів до сьогодення: монографія / Ю. А. Хоптяр, А. Ю. Хоптяр, А. О. Хоптяр. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2022. 300 с.
5. Гуменюк А. М. Нагороди // Газета «Вперед». № 48 (10247) від 1 грудня 2022 року.

6. Гуменюк А. М. Шлях героя: місто Херсон стало рідним // Газета «Вперед». № 46 (10245) від 17 листопада 2022 року.

УДК 341.8:316.485.26(470/477)

В. М. Ольхова,
м. Хмельницький
М. П. Олійник,
м. Хмельницький

УКРАЇНЬСКА КОНСУЛЬСЬКА СЛУЖБА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто головні напрямки перебудови роботи консульської служби України в умовах повномасштабної агресії росії. Визначено місце консульських установ в протистоянні агресору. Окреслено перспективи розвитку українських консульських установ.

Ключові слова: агресія, війна, консульська служба, вимушені переселенці.

24 лютого 2022 року росія розпочала повномасштабну агресію проти України. Це докорінно змінило звичне життя країни загалом і зовнішньополітичного відомства зокрема. Необхідність формування міжнародної коаліції демократичних країн для допомоги Україні зумовило перетворення дипломатичного фронту в один з найважливіших у протистоянні агресору. Важливою його складовою є консульська служба. Саме на співробітників консульських установ лягла величезна відповідальність за налагодження допомоги, а за потреби і захисту, громадянам України, які були змушені вимушено покинути Батьківщину. Так, за даними ООН, на «середину листопада 2022 року за межами України опинилося 7,6 млн українців, з них – біля 4,5 млн в європейських країнах» [6]. До того ж значна частина з них не мала необхідних документів та дозволів для проживання за кордоном, що лягло додатковим навантаженням на плечі співробітників консульських установ.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Виходячи з цих міркувань та враховуючи відсутність узагальнюючих робіт ми й обрали тему даної статті. Її метою є розкрити особливості роботи консульських установ України в умовах російсько-української війни. Об'єктом – зміни та реформи в консульській службі України. Предмет статті – діяльність консульських установ в умовах війни.

Нагадаємо, що відповідно до Закону України «Про дипломатичну службу» та «Консульський Статут України» консульські установи України «захищають за кордоном права та інтереси України, юридичних осіб і громадян України, сприяють розвиткові дружніх відносин України з іншими державами, розширенню економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних, культурних, спортивних зв'язків і туризму, сприяють вихідцям з України та їх нащадкам у підтримці контактів з Україною» [3]. Однак, з початком в 2014 році збройної агресії росії проти України, виконання зазначених повноважень суттєво ускладнилося. Довелося вносити зміни в діяльність українських консульських установ, зокрема: змінювати місця розташування консульств враховуючи ситуацію на сході України та тимчасову анексію Автономної Республіки Крим; збільшувати кількості консульських послуг за кордоном із зростанням кількості українців, які виїжджають з країни; підвищувати рівень безпеки в консульствах з огляду на зростання загрози з боку росії. Проте, дипломатичні відносини з російською федерацією, хоч і на мінімальному рівні, були збережені. Відтак продовжували здійснювати свої повноваження й консульські установи України в росії.

З початком повномасштабної агресії росії проти України, 24 лютого 2022 р. «Президент України Володимир Зеленський підтримав пропозицію Міністерства закордонних справ України про розрив дипломатичних відносин України з Російською Федерацією» [4]. Разом з тим, відповідно до Віденської конвенції про консульські зносини, яку Верховна Рада України ратифікувала 16 жовтня 1997 р. українські консульства продовжували працювати в російській федерації до 13 березня. Однак з цього моменту були

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

вимушені припинити свої функції в державі-терористі та закликати своїх громадян покинути територію агресора [4].

Із запровадженням воєнного стану в Україні, українські консульства змушені були змінити правила проведення консульських прийомів громадян. Зокрема в Ізраїлі, через загрозу хакерських атак було відімкнено сайт електронної черги МЗС, «тому прийом заявників здійснюється лише у порядку живої черги, а консультації надаються за контактними даними (телефоном або електронною адресою) вказаними на сайті. Тим часом, оформлення закордонного паспорта, довіреностей та надання консульських послуг щодо витребування документів (свідоцтво про народження, свідоцтво про шлюб, свідоцтво про розлучення, свідоцтво про смерть) тимчасово припинено. Однак, громадяни України, які перебувають в Державі Ізраїль можуть продовжити термін дії закордонного паспорта, а також внести інформацію про дітей та вклеїти їхні фотографії, а при втраті закордонного паспорта може бути оформлено сертифікат про підтвердження особи» [7].

Важливе значення для забезпечення прав вимушених переселенців за кордоном мало ухвалення, за пропозицією МЗС, постанови уряду «Про внесення зміни до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 170» якою спростили процедуру продовження терміну дії закордонного паспорта громадянина України та внесення інформації про дітей, якщо вони не мають власного закордонного паспорта. Вона «враховувала неможливість виготовлення паспортних документів в ході бойових дій в Україні та дійсна протягом воєнного стану й рік після його скасування. Наші громадяни, які вимушено перебувають за кордоном через війну в дипломатичних установах, в тому числі і в консульствах, отримали можливість більш оперативно розв'язувати ці питання» [11]. Також, коли у перші тижні повномасштабного вторгнення на кордонах була гуманітарна катастрофа, зумовлена надзвичайно великою кількістю українців, які рятувалися від війни та не мали достатніх документів для перетину кордонів, було погоджено з відповідними органами європейського Союзу та держав-сусідів України дозвіл

пропускати наших громадян навіть за внутрішнім паспортом та свідоцтвом про народження для неповнолітніх дітей, адже на той час сервісні центри не працювали належним чином і людям було б вкрай складно оформити певні документи. Таке послаблення перетину кордону було дійсним до квітня 2022 р., наразі дозволяється користуватися такою послугою лише в обмежених випадках: українці, які евакуюються з районів введення бойових дій та у разі укладення відповідних міждержавних угод (Туреччина). Європейські партнери, враховуючи складні обставини, прийняли українців навіть без біометричних документів або з такими, в яких закінчився термін дії. Всіма цими питаннями займаються консульства на допомогу яким відкриваються сервіси «Документ». Доцільно зазначити, що за обставин втрати, псування чи закінчення строку дії будь-якого паспорта людина має звернутися до українського консульства в країні перебування [11].

Наступне впровадження стосується консульського обліку щодо дітей, які виїхали з території України. У визначених законодавством випадках дорослий, який супроводжує дитину-громадянина України за кордоном, зобов'язаний звернутися до посольства чи консульства України для постановки дитини на тимчасовий консульський облік. Мова йде про дітей, які виїхали за кордон з одним із батьків без письмової згоди другого або в супроводі родича, уповноваженого одним із батьків. Необхідно звернутися до консульства протягом одного робочого дня після прибуття до остаточного пункту призначення. У випадку зміни місця перебування дитини, супроводжуюча особа зобов'язана повідомити про це посольство чи консульство, в якому дитина перебуває на обліку. Якщо нова адреса дитини належить до консульського округу іншої закордонної дипломатичної установи України, супроводжуюча особа має звернутися до цього посольства чи консульства щодо прийняття дитини на тимчасовий консульський облік за новою адресою. Ця процедура є обов'язковою та безкоштовною. Таким чином консульства захищають за кордоном права та інтереси громадян України, адже

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

тільки так можна скоординувати надання допомоги дітям і дорослим, із якими вони перебувають за кордоном [1].

Зазначимо, що лавиноподібне зростання обсягу навантаження, яке лягло на плечі працівників українських консульських установ було б неможливо витримати, без зарубіжної допомоги. Зокрема, «в розвиток меморандуму про взаєморозуміння та співпрацю Міністерства закордонних справ України та найбільшої європейської криптобіржі WhiteBIT українське дипломатичне відомство отримало сім комплектів спеціальних технічних засобів для екстреної допомоги громадянам України, які опинилися у надзвичайних ситуаціях за кордоном. Нове обладнання розширює можливості системи антикризового реагування МЗС». Як підкреслив міністр закордонних справ Дмитро Кулеба: «Комплекти обладнання додадуть МЗС швидкості у виконанні завдань із захисту прав громадян України за кордоном. Працює це так: консул приїхав, розгорнув систему, допоміг людям, склався і поїхав назад. Кожна така валізка – це реально набір рятівника, своєрідна швидка консульська допомога» [2].

Зазначимо, що в умовах воєнного часу повноваження консульських установ були розширені, відповідно постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1487 обов'язком ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних і резервістів:

- «Відповідно до постанови, консульства та посольства України зобов'язані вести облік військовозобов'язаних, осіб призовного віку та резервістів, які перебувають на тимчасовому обліку в посольствах чи консульствах;

- саме консульства та посольства відтепер будуть відповідальними за інформування про початок нового призову громадян України на строкову військову службу осіб, які не звільнені від строкової військової служби, не мають відповідних відстрочок та перебувають на тимчасовій консульській обліку;

- про взяття на консульський облік або зняття з консульського обліку військовозобов'язаних дипломатичні установи зобов'язані протягом 7 днів інформувати відповідні територіальні центри

комплектування та соціальної підтримки, органи СБУ та підрозділи Служби зовнішньої розвідки» [12].

Таким чином, проведений аналіз діяльності українських консульських установ дозволяє зробити висновок, консульська служба України в умовах війни забезпечує повсякчасний контакт між громадянами-вимушеними переселенцями та Батьківщиною, їхнє інформування та надання за потреби різних статистичних даних державі про них та налагодження дружніх зв'язків із державами-партнерами. Отож, ми можемо стверджувати, що саме наша консульська служба має усі шанси стати однією із найкращих у світі через величезний досвід роботи в умовах повномасштабної війни та цифрової трансформації України, що у свою чергу може посприяти у становленні лідерської позиції нашої країни у світі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Діти: консульський облік дітей, які через війну виїхали з України. URL: <https://hamburg.mfa.gov.ua/dlya-shukaiv-timchasovogo-zahistu/diti-konsulskij-oblik-ditej-yaki-cherez-vijnu-viyihali-z-ukrayini>.
2. Дмитро Кулеба: МЗС отримало від WhiteBIT сім «валіз рятівника» для оперативної консульської допомоги українцям за кордоном. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-mzs-otrimalo-vid-whitebit-sim-valiz-ryativnika-dlya-operativnoyi-konsulskoyi-dopomogi-ukrayincyam-za-kordonom>.
3. Закон України Про дипломатичну службу. Редакція від 28.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/%20show/2449-19#Text>.
4. Заява МЗС України щодо розриву дипломатичних відносин з Російською Федерацією. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-rozrivu-diplomatichnih-vidnosin-z-rosijskoju-federacijeyu>.
5. Консульський Статут України. Редакція від 21.05.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text>.
6. Наскільки масштабною буде демографічна криза в Україні і як повернути біженців. Texty.org.ua. 2023. 28 лютого. URL:

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

<https://texty.org.ua/fragments/109074/yakym-ye-masshtab-majbutnoyi-demohrafichnoyi-kryzy-v-ukrayini/>.

7. Особливості консульського прийому громадян в умовах воєнного стану в Україні. URL: <https://israel.mfa.gov.ua/news/osoblivosti-konsulskogo-prijomu-gromadyan-v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini>.

8. Президент України Володимир Зеленський підтримав пропозицію Міністерства закордонних справ України про розрив дипломатичних відносин України з Російською Федерацією URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-rozrivu-diplomatichnih-vidnosin-z-rosijskoju-federacijeyu>.

9. Повідомлення для громадян України в рф. URL: <https://www.facebook.com/UkraineMFA/posts/336687221835083>.

10. Рекомендації громадянам України у зв'язку із останнім рішеннями рф, що грубо порушують суверенітет і територіальну цілісність України URL: <https://tripadvisor.mfa.gov.ua/?p=4702>.

11. Уряд України спротив процедурі проходження терміну дії закордонного паспорта громадянина України та внесення інформації про дітей obligations. URL: <https://mfa.gov.ua/news/uryad-ukrayini-sprotiv-proceduru-prodovzhennya-terminu-diyi-zakordonnogo-pasporta-gromadyanina-ukrayini-ta-vnesennya-informaciyi-pro-ditej>.

12. Military accounting abroad: new duties and obligations. URL: <https://visitukraine.today/blog/1390/military-accounting-abroad-new-duties-and-obligations>.

УДК 356.15(477.43)

Л. А. Яцик,
с. Западинці;
В. О. Лавринчук,
м. Красилів

«КУЛІНАРНИЙ ФРОНТ» ЗАПАДИНСЬКОГО СТАРОСТИНСЬКОГО ОКРУГУ

У даній статті розповідається про волонтерську діяльність жителів сіл Западинці та Баглайки його вплив на виховання у молодого

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

покоління почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадської позиції.

Ключові слова: «Кулінарний фронт», група «Западинці-Баглайки» с. Западинці, с. Баглайки, Мар'яна Ковалюк, смаколики, тара, «сушені борщі».

24 лютого 2022 року повномасштабним вторгненням російської армії розпочався новий етап російсько-української війни. Це – народна війна за незалежність і суверенітет України, яка триває з 2014 року. Це також війна за цивілізаційний вибір: Україна відстоює свою приналежність до європейської цивілізації і водночас – ті засадничі цінності, права і свободи, що лежать в основі Західного світу. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну принесло кровопролиття та перекреслило мрії багатьох українців. Чимало юнаків, дівчат, дорослих чоловіків із зброєю в руках пішли захищати свою країну від російської агресії, долучилися до лав територіальної оборони, також вчаться надавати медичну допомогу пораненим, займаються волонтерством. Неможливо зрозуміти і дії, й ті воєнні злочини, які вчиняє Росія в Україні, без розуміння історичного контексту. Ця війна – перша в історії людства, яка відбувається за часів існування соціальних мереж, мобільних телефонів, з яких можна керувати супутниками, самих супутників, з яких видно все на землі, атомних електростанцій, бойових дронів та інших технологічних складових сучасної цивілізації. Це зовсім інша війна, ніж було будь-коли, і вже перші десять днів агресії дуже промовисто говорять про те, що чекатиме цих та майбутніх агресорів, якщо вони все ж таки з'являться після неминучої поразки Росії.

Війна... Скільки болю, гіркоти, самотності і смерті несе в собі це слово! І тільки сильним людям під силу перетворити кожен свій біль, відчай і страх на силу, міць і відвагу.. Саме в цьому ми, українці, з давніх-давен відрізняємося від інших народів та націй. Зараз в кожному куточку світу можна почути, що українець - «сильна людина». Нам здається, що коли ми чуємо фразу «сильна людина», наша уява малює нам силача, атлета. Насправді ця фраза має ще один сенс — сила волі, сила духу. Хто вона — сильна духом людина?

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

По-перше, сильна людина — та, хто може, попри всі життєві негаразди, продовжувати шлях вперед, до задуманої мети. Погодьтеся, що це досить важко. Багато людей впадають у відчай, коли щось іде не за планом і кидають почату справу на півдорозі. Сильна людина цього не зробить.

По-друге, у такої людини є не тільки відповідальність перед самим собою, а й перед іншими людьми. Вона не кине нікого в біді, прийде завжди на допомогу.

І по-третє, у такої людини є духовна сила, внутрішній стрижень. Коли говорять про духовну чи внутрішню силу людини, мають на увазі силу її характеру. Всі ці риси чудово поєднуються і проглядаються в характері українського народу. І найбільше це стало помітним тоді... 24 лютого ранок... Всі проснулись від повідомлень – війна, ракетні удари... Шок, паніка, і далі що робити? Це страшне відчуття небезпеки, тремтячого переживання за рідних, дітей, близьких і за неньку Україну... Думки про те, щоб покинути село - не було, але роїлись думки, що робити?

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну на теренах Западинського старостату Красилівської територіальної громади відкрився справжній «Кулінарний фронт», де жінки сіл Баглайки та Западінці щоденно готують домашні смаколики для українських військових та бійців територіальної оборони.

Першим їхнім кроком було збір та розфасовка продуктових запасів, який оголосила староста села Валентина Костянтин. Збирали по селу трактором Коваль Ігор, а Ма'ряна Ковальюк (очільниця волонтерського руху) разом з жінками Коваль Марією (помічник вихователя дитячого садочка), Ніколайчук Ларисою (заступник директора школи), Якимчук Надією (бібліотекар), Мостов'юк Ольгою (секретар старостату) також небайдужі жителі села - Яллаєва Людмила та Костюк Світлана. Всю продукцію, що привозилась, фасували в ящики і щільно запаковували.

В понеділок, 28 лютого, господині сіл Баглайки та Западінці вирішили зібратись і почати ліпити вареники. Адже власноруч приготовленні страви – це частина домашнього затишку і своєрідний оберіг від краян, які допоможуть українським бійцям відчутти затишок рідної оселі. Кинули клич в групу «Западінці-

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Баглайки»:«Приходити в їдальню школи, беручи з собою муку, начинку до вареників, інструменти для роботи»... І, на велику радість, людей, бажаних допомогти прийшло багато. Виникла проблема - вареників багато, що з ними робити ?... Тут Мар'яні Іванівні прийшла на допомогу дочка Юля, яка працює в ІТ-сфері (вони мобільніші) і з'єднала її з Анною, яка є волонтером при штабі в ХНУ (Хмельницькому Національному Університеті). Жінки домовились, що через день вони своїм транспортом будуть забирати заморожені вареники та випічку, натомість Анна із своїми знайомими будуть привозити муку і все необхідне для випічки для «Кулінарного фронту». Паралельно також із Мар'яною Іванівною зв'язалась волонтер, Лілія з Старокостянтинова, щоб раз на три дні готувати гарячі обіди (борщ, гречка чи рис з м'ясом, пиріжки з горохом та узвар) для хлопців з військової частини.

Щоб ці замовлення виконувати жінкам із фронту потрібно було все організувати. Морозильна камера у них була одна (діти виграли в проєкті «Підйом-2021»), а ще чотири їм надали Зарічна Руслана, Драчук Тетяна та власниця місцевого магазину Мормолюк Віра. Всі небайдужі люди приносили продукти (картоплю, моркву, цибулю, буряк). Крупи та муку волонтерському руху надали Житниця-Поділля (Гірний Юрій), підприємець Лісовський Володимир та Мормолюк Віра. Потребу в тарі теж вирішили. Власники магазинів передали картонні коробки та пластмасові відра.

«Наші щирі люди збираються майже щодня та у кожного є свої обов'язки: хтось готує їжу, хтось виготовляє маскувальні сітки, інші

– займаються доставкою. Ми працюємо для того, щоб допомогти вистояти українським захисникам у боротьбі з окупантами. Упевнена, що все буде добре, вірю у наші Збройні сили і перемогу України!» - зазначила одна з ініціаторів.

За невеликий проміжок часу із маленьких волонтерських починань створили потужний, дієвий «Кулінарний фронт», де кожен працівник – герой тилу.

Жінки невтомно працювали кожен на «своєму посту». Кухарі Галузінська Валентина та Ларкіна Ліда «стояли біля плити»,

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

готуючи гарячі обіди, а також за потреби (для територіальної оборони, воїнам на фронт...) варили вареники, жарили котлети, відбивні і все це заливали жиром у відерця. Адже так краще відбувається зберігання та транспортування. Кухарям завжди приходили на допомогу техпрацівники Западинської гімназії Лісовська Людмила, Дрозд Тетяна, Драчук Тетяна та Сікорська Тетяна.

Николайчук Лариса та Зарічна Руслана займались забезпеченням «кулінарного фронту» необхідною тарою (банки для тушонок, кришки, пластикова тара). Дрозд Ольга у них незмінний помічник при фасуванні та транспортуванні продукції, а також куратор та активний учасник усього процесу.

Для приготування смачних обідів (а готували жінки приблизно на 100 людей) потрібно мати м'ясо. І саме тут допомогли фермери Дух Василь та Зарічна Руслана. Вони привезли тушки свині.

Налагодили процес з варениками та обідами, домовились з жінками сіл Западинці та Баглайки, які дотримуючись графіка, випікали смачну, ароматну випічку і далі не зупинились на досягнутому. Далі почали в сушарці сушити овочі і фасувати «сушені борщі» (цим процесом займається Коваль Марія), а ще й сушені пасочки та булочки (для далекої відправки, щоб був довгий термін придатності).

«Борщ для українця то - святе. Тому ми, як справжні господині, не можемо залишити наших хлопців-захисників без гарячого обіду. Виготовляємо суху суміш для швидкого приготування борщу. Наш тил надійно захищений і це найменше, чим ми можемо віддячити нашим військовим», - розповідає учасниця фронту Марія Коваль.

У об'єднаних жінок виникла ідея якось називати себе (тобто їхній волонтерський загін). І «Кулінарний фронт» - так назвали свій волонтерський рух жителі сіл Западинці і Баглайки, який очолила вчителька математики і інформатики Западинської гімназії, Ковалюк Мар'яна Іванівна. Кожен день, кожна хвилина вже довгі і напружені більше 400-т днів війни наповнені невтомною працею заради ПЕРЕМОГИ. Окрім, вже стабільної і розпланованої роботи, у невтомних трудівниць були і «позаурочні замовлення»:

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

приготування та консервації м'ясних та рибних тушонок (замовлення від Красилівської міської ради, під керівництвом Островської Ніли).

Господині кажуть, що краса української жінки не тільки зовні. Краса – це те, що в серці та у душі. За їхніми словами, українська жінка – незламна! І зараз, як ніколи, кожна повинна долучитись до громадської діяльності будь-якими шляхами. Вони, як і всі ми, дякують військовим за їхню роботу – захист Батьківщини. І жартома говорять, що всі захисники мають бути нагородовані та здорові. Адже потім їм одружуватись на українських жінках. Та створювати нові покоління сильних та незалежних українців.

У ці важкі дні об'єдналися усі: дорослі і діти. Коли господині-захисниці тримають «гарячий» цех, то діти – невтомно працюють на зборі трав та фруктів. Так і учні Западинської гімназії не стоять осторонь цієї важливої роботи: малюють листівки вдячності, плетуть браслети в жовто-блакитний кольорах, виготовляють обереги для воїнів ЗСУ. А ще, наші учні, під керівництвом вчителя біології і хімії Людмили Дмитрівни, збирають і заготовляють багато сушені (яблука, айва, груша, слива), запашного різнотрав'я та шипшини, з яких потім постійно формують чай та узвар для відправки на фронт.

Віра і небайдужість - це як вірус. бо коли вірить в свою справу один з сім'ї, то і вся сім'я в це вірить.

У селах Западинці та Баглайки є багато сімей, які стараються допомогти хлопцям ЗСУ в різний спосіб. Хтось фінансово, хтось продуктами, а хтось добрим словом і щирою молитвою. Неодноразово потрібно подякувати великій родині Ольги Мантач-Кизленко. Бо всі члени сім'ї, з перших днів війни, активно працюють у кулінарному фронті. Ольга, окрім того, що смачно і оригінально випікає, постійно передає готову продукцію, таку, як квашені помідори та капусту. Також завжди допомагає овочами для сухих борців. Так і хочеться сказати :

«Родина, родина – від батька й до сина

Від матері доні добро передам.

Родина, родина – це вся Україна

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

З глибоким корінням, з високим гіллям».

Також серед найактивніших сімей, які, не покладаючи рук, продовжують боротися і готувати для ЗСУ є прийомна сім'я Тетяни і Юрія Дударчуків та їхніх четверо дітей: Марина, Анатолій, Софія та Галина із села Баглайки Западинського старостинського округу. Мама Тетяна разом із своїми дівчатками, випікає смачні кекси, булочки, рогалики та інші смаколики. Окрім цього, вони ліплять вареники, заготовляють ароматні трави та ягоди на сушіння для чаю і узвару. Ті патріотичні цінності, які батьки прищеплюють своїм дітям – безцінні.

На ящик з продукцією жінки-волонтери почали приклеювати малюнок чи якийсь дитячий виріб. Тому так і виникла ідея - придумати власний логотип для своєї продукції. Тут кулінарному фронту на допомогу прийшла їхня колишня учениця Статкевич Сніжана, яка розробила оригінальний логотип для смачної продукції. Тепер кожну упаковку для відправки жінки та учні ще й підписують. Волонтер Анна пошила для них жовто-блакитний прапор, на якому розмістила логотип фронту та одне з фото роботи жінок.

Замовили також шоколад молочний і чорний з логотипом «кулінарного фронту» та чашки #Разом_ми_сила з логотипом. Придбавши будь-який товар, кожен зможе зробити своє невід'ємне вкладення в перемогу. Адже вилучені кошти підуть на закупки необхідних потреб для хлопців ЗСУ.

Працюючи, господині-волонтерки налагодили процес і кожен виконує свою частину роботи. Жінки, що ліплять вареники, організовано працюють під керівництвом Карнаух Наталі (вихователь дитячого садочка) та Якимчук Надії (бібліотекар). Найчастіше приходиться замішувати тісто Дрозд Тетяні, Сікорській Тетяні (техпрацівниці) та Бечко Надії. Щоб м'ясні консерви були смачні і довго зберігалися, потрібно їх правильно приготувати, і це вміло роблять Яллаєва Людмила та Статкевич Ніна, а в автоклаві запікають сім'ї Федора та Олени Садовські та Олександра та Наталі Андрушко.

«Секрет страв, які готують дівчата – в любові та вірі, які вони вкладають у свою справу. Всі господині готують з душою, за

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

кращими традиціями української щирої нації. В кожному млинці чи варенику є частинка домашнього тепла та турботи, які так необхідні бійцям, що боронять нашу землю», - каже бібліотекар Надія.

Хто не має змоги прийти і допомогти таким чином, то передає волонтерському руху кошти, які вони використовують для закупки необхідних товарів. Серед найактивніших спонсорів колега, колишній вчитель фізкультури Западинської школи, Ішук Олег. Він не лише пересилає кошти для закупки продукції, а й залучає друзів до співпраці. Також, для бажаних фінансово допомогти, відкрито номер рахунку в Монобанку. Куди завжди надходять кошти від добрих людей. Всі надходження та витрати фронту ведуться особистим бухгалтером. Ведеться точний облік того, що виготовляють та куди передають, що та скільки приносять- привозять до них люди. Встигли, невтомні трудівниці налагодити зв'язки з волонтерськими організаціями, Зокрема із ГО «Волонтери Красилівщини», тож уся діяльність кулінарного фронту чітко організована та впорядкована.

«Неймовірно приємно і якимось по особливому «розпирає гордість», коли приходить фінансова допомога від того, хто сам захисник і кому ми в першу чергу повинні допомогти. Щиро дякуємо Івану Ковецькому за підтримку нашого «кулінарного фронту» і за перераховані 2000 грн. Безмежна вдячність Івану за роботу, яку він виконує з перших днів, охороняючи нас з вам і наше мирне сьогодні. Багато людей сьогодні, мимоволі забувають, що у нас війна, що хлопцям потрібна підтримка, що вони потребують нашої допомоги, а не лише ми їхньої», - з трепетом в словах говорить Мар'яна Іванівна.

Також активно працюють вдома (ліплять вареники та випікають) вчителі гімназії: Безбородова Ольга, Шевель Юлія, Булка-Юрченко Людмила та Мазорчук Тетяна та Віктор з перших днів війни та різними способами передають продукцію в їдальню.

Ще необхідно згадати і відзначити невтомну і дуже активну помічницю фронту Панчук Наталію, медичну сестру ЗДО № 10 «Золота рибка». Вона з перших днів ліпить вареники та випікає, знаходить та передає нам необхідну тару (картонні ящики, відра) і

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

навіть організувала збір коштів на закупку м'яса та всього необхідно для роботи кулінарного фронту.

«Дякуємо всім людям, які долучилися роботою і продуктами. Разом — ми сила. Ми здобудемо перемогу, ми будемо вільні, будемо жити у прекрасній розвиненій країні, — додають жіночки — Дуже хочемо подякувати нашим воїнам, нашим ЗСУ. Завдяки їм на нашій території зараз спокій, але там, де йдуть важкі бої, якби не вони, не було б того спокою в нас. Можливо, це дуже страшна ціна, що гинуть солдати, гинуть мирні жителі. Але ми доб'ємося перемоги і свободи».

Окрім продуктової допомоги, наші вчителі Булка-Юрченко Людмила та Мазорчук Тетяна організовували збір коштів на закупку та передачу хлопцям ЗСУ військової амуніції (наколінники, тактичні рукавиці, розгрузки, транспорт). Також Людмила Дмитрівна з перших днів була в числі організаторів по плетінню маскувальних сіток та збору та розфасовці гуманітарної продукції та ліків.

Робота «Кулінарного фронту» систематично висвітлюється в мережі Інтернет. За їхню співпрацю з ХНУ та студентським профкомом ХНУ вони отримують подяку і профком теж висвітлює роботу волонтерського руху на своїх сторінках в мережі.

Кожна почата справа бажає почути добре, мотивуюче слово підтримки.. Ось так і жінки з «кулінарного фронту» підтримали добрим словом і піснею жінки з «співочого фронту». Тому було організовано зустріч. На яку завітав фольклорний колектив «Баглайчаночка». Ці жінки, під незмінним керівництвом Галини Гриндій (директор Будинку культури і дозвілля с. Баглайки) співають душею. Їхня пісня надає сил та впевненості. Ми, українські жінки, споконвіку виконували будь-яку роботу, наспівуючи пісню. Чи то в поле їхали – лунала пісня, чи то шили, пряли і завжди з уст лунала пісня. Ця зустріч була корисною і цікавою для обох сторін. Жінки «кулінарного фронту» показали, яку велику кількість вареників вони ліплять, де і як їх зберігають і куди відправляють. Також вони побачили, як багато жінки приносять випічки, побачили і м'ясні запаси і, родзинкою всього,

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

були «сухі борщі», які Марія Коваль показала та розповіла про процес приготування.

Натомість, «Баглайчаночки» заспівали для них «Ой, у лузі червона калина», а на прощання «Зелене жито, зелене». Після такої теплої і корисної зустрічі колектив «Баглайчаночка» теж долучився до роботи на «Кулінарному фронті». Під гаслом - «Все для фронту, все для ПЕРЕМОГИ» фольклорний колектив готували борщову приправу для ЗСУ. Приготували більше 100 банок.

«Дорогі наші захисники, ми віримо у збройні сили України. Бажаємо вам міцного здоров'я, мирного неба, швидкої ПЕРЕМОГИ. Все буде Україна! СЛАВА УКРАЇНІ!!!», - кажуть одногослоно учасниці колективу.

Таких днів самовідданої праці, безмежної любові до людей і непохитної віри у перемогу в натхненних учасниць кулінарного фронту сіл Западниці-Баглайки – сила-силенна. І як результат - тисячі вареників, сотні кілограмів м'ясних виробів, солодкої випічки, «сухих» борщів (всього й не перерахувати!) для захисників України, для тих, хто у час війни опинився в непростих умовах і має потребу у допомозі. Допомагають продуктами та коштами місцеві жителі, вихідці з навколишніх сіл. Серед тих, хто допомагає кулінарному фронту від початку діяльності крупами, мукою, іншими продуктами – ТОВ «Житниця Поділля».

«Всі ми маємо спільну мету, і кожен робить вклад у загальну справу. Знаємо, що разом ми – сила», - каже натхненниця кулінарного фронту Мар'яна Ковалюк. Вражає найбільше, як же невтомно, свідомо та віддано господині-захисниці працюють. Збираються декілька разів щотижня і разом варять, печуть, заготовляють, що не встигають разом, - те доробляють вдома. Без нарікань та повторних запрошень, відкладаючи особисті справи і беручи з собою дітей. Бо робити разом потрібну справу – це вже місія заради спільної мети.

У переддень професійного свята (дня вчителя) у Западинську гімназію завітали представники Красилівської міської ради. Також були раді зустрічі із депутатом Верховної ради України Оленою Копанчук та її командою.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Ніла Василівна вручила подяки виконавчого комітету Красилівської міської ради за сумлінну працю, зразкове виконання службових обов'язків, активну волонтерську діяльність та з нагоди Дня працівників освіти:

Драчук Тетяні Володимирівні – працівнику по обслуговуванню;

Дрозд Тетяні Петрівні – технічному працівнику;

Лісовській Людмилі Зінов'ївні – технічному працівнику;

Садовській Тетяні Миколаївні – технічному працівнику;

Статкевич Ніні Василівні – помічнику кухаря.

Олена Копанчук у своєму виступі зазначила, що є на Хмельниччині мудрі жінки, що змогли започаткувати ціле виробництво, на благо наших воїнів. І саме це легендарне село Западинці, жителі, якого від початку повномасштабного вторгнення активно працюють на «КУЛІНАРНОМУ ФРОНТІ». Тому що від початку війни вони об'єдналися, щоб забезпечити наших захисників смаколиками та щодня випікають, ліплять, смажать, коптять, варять, сушать.

Найбільше вразило гостей різноманіття трав, які пакують на передову для заварювання ароматних чаїв. Людмила Булка- Юрченко започаткувала цю роботу і розповіла про всі цілючі якості кожної рослини. Також вона показала і розповіла, що тут виготовляють свічки в окопи. Місцеві віряни приносять віск, жителі села металеві банки з під консерви, підприємці - коробки з гофрованого картону. І так щодня.. Приємно, що діти бачать труд своїх вчителів та односельчан та беручи приклад, також активно долучаються до всіх процесів. Той випадок, коли вчителі навчають не лише на слові, а власним прикладом.

На території Красилівської громади оголошено акцію зі збору матеріалів для виготовлення окопних свічок. До акції долучилися багато односельчан Западинського старостату та настоятелів храмів. Вони привезли і передали багато свічок та воску. Також з матеріалами допомогли небайдужі та віддані своїй справі волонтери Сергій Боровик та Богдан Кукліновський. Цією відповідальною і корисною справою займається вчитель Людмила Дмитрівна разом із учнями старших класів, які чудово і вправно

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

виконують послідовність та технології виробництва свічок. А ще ці щирі та працьовиті учні зібрали кошти, за які змогли придбали 6 кг парафіну. Кожен із учнів знає, що окопна свічка допоможе українському воїну освітити бліндаж або укриття, підсушити одяг, зігрітися чи приготувати їжу. Також свічка може врятувати життя людей у підвалах, які залишилися без електро- та газопостачання. Їх важко загасити вітром, вони не бояться вологи, а ще їх можна запалювати не один раз. З допомогою свічки можна розпалити багаття навіть з мокрої деревини. Одна така свічка в бляшанці може горіти близько трьох годин. Окопні свічки разом із стравами

«кулінарного фронту» теж передають і надсилають захисникам на фронт.

«Краще один раз побачити, ніж сто разів почути», – каже народна мудрість.

Саме такого принципу дотримуються і учасники волонтерського руху, які постійно співпрацюють із ГО «Волонтери Красилівщини». До Западинської гімназії Красилівської міської ради завітали Богдан Кукліновський та Сергій Боровик, які є волонтерами цього громадського об'єднання "Волонтери Красилівщини" Юрія Дельфарта та з перших днів війни роблять все можливе і навіть неможливе, щоб хлопці, які на передовій мали все їм необхідне. Під час зустрічі Людмила Булка-Юрченко познайомила гостей і відзначила, що кожен учень, який приймає участь у зборі фруктів та трав і їх сушінні та сортування, теж частиночка волонтерського руху. Наголосили, що робота, яку роблять учні гімназії дуже важлива, бо все починається в житті з малого і кожен своїми діями наближає день перемоги. У дітей була можливість написати на Прапорі побажання для наших воїнів, а далі Прапор Богдан Кукліновський передав хлопцям на передову. Наше майбутнє в наших дітях. Все, що ми робимо сьогодні, вони повторять завтра. Якщо ми вчитимемо їх любові та підтримці, то вони понесуть це далі. Так будемо їм гідним прикладом, тому що їм є на кого рівнятися. Чудовий сюрприз і подарунок привіз з собою, з першого погляду суворий бородань, але з дуже добрими очима, Богдан Кукліновський. Учні залишились дуже задоволені та вмотивовані. На завершення, всі разом заспівали гімн.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

До спільної корисної праці, яка наближає перемогу долучились також настоятель Свято-Троїцького храму с. Марківці та Свято-Покровського с. Печеське протоієрей Михайло Фурман та жителі та прихожани с. Печеське. Безмежно дякують учасники «кулінарного фронту» за щедру передачу овочів (моркву, буряк та цибулю), які вони перероблять. Частина овочів буде на борщову заправку, а інша – висушиться в сушарці на «сухі борщі». На допомогу для розфасовки і розміщення цих овочів прийшли маленькі помічники Мельник Євген, Немой Дарина та Слободянюк Анна.

Із сіл Западинці та Баглайки на війні зараз перебувають мужні і відважні захисники-односельчани. «Кулінарний фронт» постійно передає для них теж різні страви, випічку, сушені борщі, чаї та узвари. Хлопці, натомість, завжди дякують своєму надійному тилу і присилають фотозвіти. А ще говорять, що така щира і віддана смакота дає додаткові сили удобрювати проклятимися ворогами українську землю.

Коли відважні воїни-односельчани приїжджають додому у відпустку, то завжди приходять в Западинську гімназію. Де їх чекають і зустрічають з любов'ю. Герої розповідають педагогам і здобувачам освіти про себе, про свій загін, про ситуацію на фронті, про поразки ворога і сміливу відвагу українських збройних сил. Учні з цікавістю, гордістю та переживанням уважно слухають, безмежно дякують, фотографуються і дарують військовим свої аплікації та малюнки. Так проходять уроки мужності в Западинській гімназії. Саме такі нові зустрічі, нові знайомства спонукають творити добрі справи. Сумні, але світлі очі воїнів дарують впевненість та віру в перемогу. Мужній погляд та щира посмішка. Тремтіння рук та сльози радості за підростаюче покоління. Ось так коротко про зустріч, лише емоції, які переповнюють. Радість та гордість за таких мужніх та відважних воїнів, виховує патріотизм у кожного учня нашої гімназії. Коли до нас приїжджають ось такі Люди, діти заряджаються таким позитивом, що їх неможливо стримати. Вся робота, яку вони можуть виконати. А саме нарізання фруктів, збирання різнотрав'я,

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

виготовлення окопних свічок, малювання малюнків, виготовлення оберегів, «горить» в їхніх руках.

Однією із таким теплих і приємних зустрічей була зустріч з випускником. Він військовий 109 гірсько-штурмового батальйону. Його щира посмішка та суровий погляд, любов в очах та тихий голос говорять, про те наскільки він є мужнім та відданим нашої державі, незламній Україні. Він чітко знає своє призначення та покликання - командир мінометного розрахунку. При зустрічі розповів, що згадує уроки математики, фізики та астрономії. Отримані знання використовує в своїх розрахунках. Також Михайло наголосив нашим учням, що вони майбутнє і міць України. Адже їм відбудувати і берегти свободу, волю і землі нашої держави. Він щиро радіє зустрічі з друзями та можливості побути вдома. Домашній затишок та комфорт, про який мріють в окопах, такі потрібні. Кілька днів тиші та домашніх клопотів дають можливість відновити сили. Виділена вільна хвилинка для учнів та вчителів нашої гімназії підбадьорює та втілює віру в завтрашній день. Учні дякували герою за розповідь і солодкий сюрприз.

Ось таке добре поєднане та вдале виробництво відбувається в цих мальовничих українських селах Баглайки та Западінці. На даний момент все так і працює. З кожним днем наближає всіх нас до бажаної перемоги. В цих патріотів великі серця, наповнені турботою, вірою і любов'ю.

Війна — це подія, яку треба не тільки пережити, але й осмислити. Вона не тільки руйнує, але часто веде до згуртування народу, до емоційного, культурного, морального, етичного сплеску. Вона об'єднує людей у єдиному пориві проти спільного ворога.

Кулінарний фронт Западінці-Баглайки – це велика і міцна родина, у якої зараз, звичайно, майже всі дні – це праця, праця, праця. І своєю діяльністю наші українки роблять його ближчим. Бо вони – з Україною в серці, бо тепло їхніх долонь - для перемоги.

Наші українські воїни – гордість всього світу. Вкотре показують наскільки сильна українська нація. «Кулінарний фронт» виконує свою місію. І його робота продовжується. Приємно те, що люди (звісно не всі) з часом не втрачають ентузіазм

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

та віру і розуміють, що хлопцям на передовій дуже потрібно знати, що у них надійний тил. Учасниці волонтерського руху наголошують і запевняють, що до останнього подиху будуть пліч-о-пліч із нашими захисниками. Та ще й на день Перемоги накриють святковий стіл!

«Разом ми сила» - такими словами починається кожен пост «Кулінарного фронту». Всі вони роблять загальну і потрібну справу. Тому щоденно потрібно висловлювати величезну вдячність таким людям за те, що мають дуже активну громадську позицію. Ні краплі сумніву в справі, яку роблять крок за кроком до ПЕРЕМОГИ! Віра і дія! Дві рушійні сили. Віра в наших захисників ЗСУ і дія – допомога їм на кулінарному фронті. Разом ми рушійна сила розвитку та можливостей. Жінки-волонтери не втрачають можливість бути корисними у важкі часи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Римар Л. М. Дітям про державну та народну символіку України / [упоряд. Л. М. Римар]. – Харків: Вид. гр. «Основа», 2004. – 257 с.

2. Михайленко Л. В. Найцікавіше про Україну: ілюстроване енциклопедичне видання. / [Михайленко Л. В., Реброва І. М., Сушко В. А., Лагунова Т. І.] – Харків : Торнадо, 2007. – 78 с.

3. Всім серцем свою Україну любіть! : [сценарії] // Позакл. час. – 2011. – № 4. – С. 19–26.

4. Серцем покликані до милосердя: волонтерський рух в Україні та світі. Електронний ресурс – Режим доступу:

<http://www.tsatu.edu.ua/biblioteka/sercem-poklykani-domyloserdja/> Назва з екрану.

5. Про волонтерство простими словами. Електронний ресурс – Режим доступу:

<https://platforma.volunteer.country/posts/pro-volonterstvo-prostuty-slovamy> Назва з екрану.

6. Група «Западинці - Баглайки» Електронний ресурс – режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/984782208639146>. Назва з екрану.

УДК 338.48-44(477.43)

В. А. Яценцюк,
м. Дунаївці

НОВІ ВІХИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ДУНАЄВЕЧЧИНІ

На сьогодні одним із пріоритетних напрямків розвитку громад в Україні є туризм. Завдяки наявності історико-культурних і природних пам'яток, мальовничої природи багатой на ріки і цілючі джерела та сприятливому клімату Дунаєвецька міська територіальна громада має значний потенціал для розвитку туризму. Про що йдеться нижче у статті.

Ключові слова: туризм, маршрут, пам'ятка, путівник, продукт, реклама, проект.

Дунаєвеччина – дивовижний край з багатою історією, унікальними пам'ятками культури, привабливими краєвидами, самотнім побутом та привітними мешканцями. Щедрий туристично-рекреаційний потенціал краю сприяє розвитку туризму.

Саме тому працівниками комунального закладу Дунаєвецької міської ради «Станція юних туристів» спільно з управлінням культури, туризму та інформації Дунаєвецької міської ради, яке очолювала Беца Алла Вікторівна, були розроблені туристичні маршрути громадою та 3-4 травня 2019 року вперше відкрито туристичний сезон на Дунаєвеччині. Під час відкриття туристичного сезону було презентовано 4 туристичних маршрути, які пролягають Дунаєвецькою міською територіальною громадою: «Маленьке місто з великою душею» (м. Дунаївці), «Повернення до витоків» (м. Дунаївці - с. Голозубинці - с. Лисець - с. Сокілець), «На межі епох» (м. Дунаївці - с. Миньківці - с. Притулівка - с. Отроків), «20 кілометрів витривалості, вражень та драйву» (м. Дунаївці - с. Рахнівка - с. Кривчик). Універсальність та інноваційність маршрутів дає можливість здійснювати тур за індивідуальним маршрутом на вибір: пішки, на велосипеді чи автомобілі, отримуючи щоразу нові враження та надзвичайно яскраві емоції.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

3 травня 2019 року підписано Меморандум про співпрацю з питань популяризації туристичної привабливості громади між: міськими радами (Дунаєвецькою, Старокостянтинівською та Городоцькою), селищними радами (Меджибізькою, Новоушицькою, Чемеровецькою, Сатанівською, Староушицькою, Дунаєвецькою, Маківською, Смотрицькою), Жванецькою сільською радою, Державним історико-архітектурним заповідником «Хотинська фортеця», Державним історико-культурним заповідником «Самчики», Кам'янець-Подільським державним історичним музеєм-заповідником, Національним історико-архітектурним музеєм «Кам'янець».

У 2019 році завдяки участі у конкурсі «Неймовірні села України» село Лисець отримало від Посольства Королівства Нідерландів в Україні зелені насадження для облаштування пагорба біля водоспаду Бурбун. Також цього року за рахунок коштів громадського бюджету реалізовано проект «Облагородження святого джерела «Томашева криничка» (с. Сокілець).

2 червня 2020 року у зв'язку з карантинними обмеженнями, пов'язаними з COVID-19, відкриття туристичного сезону відбулося в онлайн-форматі.

В результаті підписаного меморандуму про співпрацю з Дунаєвецькою селищною територіальною громадою представлено новий туристичний маршрут «Малієвецька спадщина» (м. Дунаївці – с. Підлісний Мукарів – с. Маліївці).

На сайті Дунаєвецької міської ради створено розділ «Туристу», де розміщено інформацію про туристичні маршрути громади, історико-архітектурні та природні пам'ятки, заклади харчування, місця ночівлі тощо. Також представлена інтерактивна карта туристичних маршрутів. 3 липня 2020 року створено групу в Facebook «Мандруй Дунаєвчиною», де регулярно висвітлюється інформація про туристично привабливі місця громади, історію населених пунктів, культуру, громадських діячів тощо. Особлива увага звертається на рекламу туристичних продуктів.

Біля міської ради розміщено інформаційний стенд з QR-кодами туристичних об'єктів міста. QR-коди отримали п'ять

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

найпопулярніших об'єктів Дунаївців: лютеранська кірха, мурований костел св. Михаїла Архангела, палац Красінських, монастир капучинів та палац Завойка.

9 липня 2020 року у Дунаївцях засновано Туристично-краєзнавчий центр, який є структурним підрозділом управління культури, туризму та інформації Дунаєвецької міської ради. Основним напрямом діяльності якого є туристсько-краєзнавчий, що передбачає залучення молоді (у позаурочний та позанавчальний час) та жителів громади до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, оволодіння практичними вміннями та навичками зі спортивного туризму та краєзнавства, організацію змістовного дозвілля.

7 травня 2021 року на Дунаєвеччині втретє відкрито туристичний сезон. Через карантинні обмеження, як і торік, відкриття відбулося в онлайн-форматі, де презентовано вже діючі туристичні маршрути та створений новий туристично-патріотичний маршрут «стежками ОУН і УПА». Він знайомить з героїчними сторінками нашого минулого, які розповідають про нелегку боротьбу за волю. Розроблення нового маршруту присвячене 30-річчю Незалежності України. Туристично-патріотичний маршрут із м. Дунаївці пролягає через села Нестерівці та Зеленче, де був головний осередок ОУН і УПА на Дунаєвеччині.

В рамках співпраці центру з Барською та Вінницькою міськими радами в 2021 році реалізовано проєкт «Camino Podolico: Подільський шлях святого Якова», завдяки якому у місті встановлено стенди та вказівник біля пам'яток (палацу Красінських та костелу св. Михаїла Архангела) за рахунок коштів Українського культурного фонду.

З початком російсько-української війни у 2022 році всі сфери життєдіяльності зазнали змін. Не залишилась осторонь і сфера туризму. Тому 15 травня 2022 року під час відкриття туристичного сезону не було масштабних подій. Проводилися лише туристично-патріотичні заходи. Ближче до літа почав відновлюватися попит на туристичні поїздки.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Розробка туристичних маршрутів, створення відпочинкових зон, облагородження територій біля пам'яток архітектури та природи, реклама туристичного продукту – все це дало неабиякий поштовх для розвитку туризму в громаді. Проте на туристичну галузь громади, яка тільки почала набирати обертів, негативно вплинули протиепідемічні обмеження, пов'язані з COVID-19 та російсько - українська війна.

УДК 338.46-6(477.43)

*О. А. Романюк,
м. Дунаївці*

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТУРИЗМ РОДОМ ІЗ МАЛІЇВЕЦЬ

У статті представлена розповідь про зародження волонтерського туризму на прикладі порятунку Малієвецького палацу Орловських ХVІІІ ст. Маємо чудовий доказ сили громади і людського гурту спільників. Нам приємно, що серед здебільшого байдужої реальності серед нас є люди, які здатні об'єднати навколо себе однодумців для доброї справи, витрачаючи для цього власні кошти і сили. Цей приклад волонтерського руху на теренах нашого регіону є однією із ознак національно-культурного відродження України.

Ключові слова: Маліївці, Орловські, толока, волонтерський туризм, обласний історико-культурний музей.

Маліївці розташовані на річці Ушка, на Дунаєвеччині. Можливо, це найцікавіше місце у цьому регіоні [1, с. 23]. Резиденцією Яна Онуфрія Орловського та його нащадків дивувалися ще на початку ХІХ ст. Поет Раймунд Корсак написав про: «О, доме, сину радісного мистецтва, де ніжно люблять друзів», натомість Вавжинець Марчинський описав палац як «прекрасний», «нововибудований», а розташування його як «вдале». Подібне захоплення виявляли також пізніші автори [3, с. 194]. Палац у Маліївцях є перлиною неокласичної архітектури, але справжнім скарбом і пам'яткою є Малієвецький лісопарк, який, за словами

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Міхала Собанського, мав бути набагато більшим за своїм початковим дизайном. Розташований у мальовничому яру, з великою кількістю проточної води та дендропарком, він вказує на майстерного творця парку [4].

Все почалося взимку 2020 року. На той час, більш ніж пів віку хранителем палацу був спеціалізований дитячий санаторій «Світанок», який підтримував, навіть реставрував частину інтер'єрів. Однак санаторій попав під так звану «оптимізацію». За зиму опалювальна система могла вийти з ладу, будинок почне «хворіти» і будівля палацу могла поповнити список «архітектурних трупів». Палац, щоб зберегти від конденсату, плісняви і грибків, треба опалювати. Поруч - закиданий поваленими деревами парк. За справу взяли волонтери. 8 грудня 2020 року від очільниці ГО

«Малівецька спадщина» Анастасії Донець прозвучав досить чіткий сигнал – потрібно декілька бензопил. Фейсбук платформа проінформувала громадськість і допомогла зібрати 28 тис. гривень, яких вистачило на пилки.

День порятунку чудового парку і казкового палацу призначили на 18 грудня. До справи долучилося 83 особи. Волонтери приїхали з Кам'янця-Подільського, Дунаївець, Хмельницького, а одна дівчина - з Києва. Були й місцеві люди, персонал санаторію. Загалом більше півсотні людей, озброєних сімома бензопилами, десятком сокир, за участі трьох тракторів зробили неймовірне. За результатами дружньої роботи вдалося запарувати дровами на час роботи котельної та непогано прибрати парк. Згадує Анастасія Донець: «Організатори виснажені, втомлені. Але щасливі й емоційно, як ніколи, спокійні і впевнені. У головах, на дивовижу - все по полицках. А чого ще хотіти, коли ми живемо у світі таких людей? Які за вечір беруть і вирішують проблему. І пилки в цій історії - не головне. Головне - це потужне відчуття, що цей парк і палац потрібні людям. Коли придбання цих пил стає справою ледь не на всю країну, коли про палац дізнаються сотні людей, люди, які поряд з тобою, але давно зневірились... Тоді у мрії нема кордонів, а у відповідальності нема страху».

Згодом питання збереження пам'ятки розглядалось на найвищому рівні – нарада в заступника голови обласної ради

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Володимира Гончарука, згодом – у голови обласної адміністрації Сергія Гамалія. Постійне спілкування з депутатами обласної ради та головою Новодунаєвецької ОТГ Антоном Камінським. Робота з Валентиною Лукашук - відділ охорони пам'яток - справжнім професіоналом своєї справи. Ось такий резонанс викликала історія «з дровами». Крім великих стратегічних планів, з'явився план маленьких кроків - покупки мотокоси - вона знадобиться на весну, акцій з прибирання сміття в парку, з розчистки парку від бузини і шипшини. Облаштування території біля водоспаду - перила і обгородження. В січні волонтери вирубували самосівні хащі бузини, прибирали повалені дерева і сміття. Акції стали регулярними. Так починалося нове життя Палацу Орловських.

На 15-16 травня пролунало запрошення в Маліївці на цвітіння бузку. Був оголошений мистецький травень, який подарував можливість милуватися перським бузком під мелодії класичної музики ХVIII-ХХ ст. у виконанні ансамблю «Домінанта» НВК № 9 ім. А. М. Трояна м. Кам'янець-Подільський. Художній пленер, виставки, незвична і надзвичайно цікава подія - пленер флористів - лендарт - пройшов у Маліївцях вперше. Флористи з різних міст України створювали в парку фотозони, інтегровані в природній простір парку. Вестибюль палацу майстрині задекорували квітковими композиціями з хризантем і яблунь. А ще, екскурсії, інтелектуальна гра «Сова», лекції з паркознавства. Класична музика в палаці і весняний спів птахів у парку зробили справжній подарунок душі! А до того вже були: камерний концерт класичної і сучасної музики, перша художня виставка «Два крила», художня виставка дипломник робіт студентів-реставраторів К-ПНУ ім. Івана Огієнка, краєзнавча зустріч, на якій була розгадана загадка старого фото, флористи, дизайнери, кінокомісія, котра визначила можливість пропонувати кіностудіям локації маєтку для зйомок... А 8 квітня 2021 року на засіданні 4 сесії Хмельницької обласної ради було прийнято рішення про створення Комунального закладу «Малієвецький обласний історико-культурний музей».

За рік Малієвецький обласний історико-культурний музей вже міг показати перші наукові здобутки у вигляді виставки «Маліївці. Історія в документах і фото» (спільно з Державний архів

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Хмельницької області) та першої науково-краєзнавчої конференції «Шляхетна Україна: матеріальна і духовна культура», яка зібрала близько трьох десятків науковців і дослідників історії [6].

І до сьогодні волонтерська спільнота продовжує збиратись на толоки – адже 17 га старовинного, вкрай занедбаного парку, потребують рук і великої праці, щоб розчистити хащі та повалені дерева, відновити втрачені серпантинні стежки, повернути парку отой вишуканий і романтичний вигляд, закладений колись відомим ландшафтним архітектором Діонісієм МакКлером [5].

Так показали себе Маліївці в дикому оточенні і представили все, що людські руки керуючись вишуканим смаком могли створити [2]. Малівецький маєток, який колись берегли Орловські, як пам'ятку своїх предків, у наші часи з трепетом тримають у своїх руках небайдужі до нашої спадщини люди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Antony Urbanski . *Z czarnego szlaku i tamtych rubiezy.* Warszawa, 1927.
2. Karol Stefan Orłowski. *ORŁOWSCY historia jednej rodziny.* Warszawa : «AgArt», 2002. 294 s.
3. Roman Aftanazy. *Materialy do dziejow rezydencji Tom IX a.* Warszawa, 1992.
4. <http://sergekot.com/malievtsy-vpechatleniya-pol-skij-yazy-k/> Wrażenia z Malejowiec. Kasper Krasicki, prawnuk ostatniego faktycznego pana na Malejowcach i Jarmolincach, hrabiego Xawerego Lubicz-Orłowskiego. Warszawa, 12. 02. 2012.
5. <https://mikmuseum.com.ua/news/volonterskyi-turyzm-jednaje/> Малівецький Історико-культурний музей.
6. <https://www.facebook.com/admkm.gov.ua> Хмельницька обласна державна адміністрація.

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

УДК 329.78:356.15(477.43)

*Ю. І. Блажевич,
О. І. Блажевич,
Н. Ю. Ващук,
м. Хмельницький*

**ЮНІ ВОЛОНТЕРИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: ПЛІЧ-ОПЛІЧ З
ДОРΟΣЛИМИ ТРИМАЮТЬ ТИЛ І ДОПОМАГАЮТЬ ФРОНТУ**

В статті на широкому документальному матеріалі висвітлено питання дитячого волонтерства на Хмельниччині, на кількох яскравих прикладах їх благодійних акцій показано незламність духу і стремління до перемоги не тільки дорослих, а й маленьких патріотів великої України, які проводять свої акції для фронту, для перемоги, для свого

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

майбутнього.

Ключові слова: Хмельниччина, дитяче волонтерство, повномасштабна війна рф проти України, фронт і тил – єдині, перемога і мир.

Більше року в нашій Україні ведеться неоголошена страшна війна проти українського народу з боку північно-східного агресора – путінської росії. На боротьбу з ненависним ворогом піднялися дорослі й діти, на нашій стороні весь прогресивний світ. В цій статті особлива увага звернута на висвітлення проблеми дитячого волонтерства, їх безпосередньої участі в боротьбі за переможний кінець цієї кривавої бойні.

Не секрет, що війна змінила мрії дітей, зробила їх не за роками дорослими та мудрими. В усіх куточках України маленькі патріоти мобілізувалися на непереможному дитячому волонтерському фронті. Вони плетуть маскувальні сітки, підтримують переселенців, донатять на потреби військових, своєю творчістю допомагають Збройним Силам України. Так, наприклад, вже звичними стали благодійні ярмарки, які періодично відбуваються в школах та дитсадках, в закладах позашкільної освіти, профтехучилищах. Нині учні, а також і дошкільнята, не гірше від дорослих добре орієнтуються на армійській амуніції, а це бронжилети, шоломи, прилади нічного бачення, рації, дрони, різновиди автівок, зарядні станції, окопні свічки тощо. Так з початку навчального року, тобто з вересня, від ярмарків, що влаштовувалися в освітніх закладах обласного центру, на потреби війська зібрано і передано волонтерам понад 300 тисяч гривень. Про це повідомили у Благодійному фонді «Волонтери Поділля». Варто зазначити, що в такі дні освітні заклади нагадували гамірний мурашник: діти, батьки, вчителі, гості – всі ярмаркували, купували- продавали одні в одних солодощі-смаколики, особливо користувалися попитом сувеніри ручної роботи: іграшки, стрічки та резинки для волосся, браслети, різноманітні обереги та амулети, малюнки тощо [1, с. 7].

Водночас багато школярів Хмельниччини виготовляють для військових речі в домашніх умовах, самотійно або при допомозі дорослих, своїх братів і сестер, однокласників. Так, хмельничанин

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Денис Мевх (школа № 7) разом із двома сестрами- двоюрідною Аллою та рідною Ангеліною навчилися виготовляти окопні свічки. Останнім часом вони вже відправили через волонтерів три партії таких свічок. Старші учні, Денис і Алла, збирають і підготовляють бляшанки, нарізають картон і складають його в бляшанки, заливають розтопленим парафіном, п'ятирічна Ангеліна, яка тільки навчилася писати, старанно виводить на аркушах паперу «Слава Україні!» та «Смерть ворогам!». Вона розповідає, що допомагає ламати парафінові свічки для переплавки, пише тексти і наклеює їх на бляшанки. До речі, їм спочатку допомагали батьки, а потім долучилися вчителі та учні школи №7, почали допомагати їм матеріалами, а невеличку майстерню із виготовлення окопних свічок розгорнули прямо на подвір'ї і якщо дозволяє погода то намагаються використовувати цей час [2].

Шестирічна хмельничанка Софія Подолянчук під враженням збройної агресії росії проти України розпочала в такому ранньому віці писати казки. З початком цієї війни вона разом з мамою виїхала до Італії, але згодом повернулася до Хмельницького. Софійка любила дивитися передачі по телебаченню «Єдині новини», особливо про волонтерську діяльність дорослих і дітей. Вона постійно мріяла чимось допомогти українським воїнам. Так, наприклад, у неї було бажання звернутися до президента США Джо Байдена, аби той допоміг їй купити ракетний комплекс HIMARS. А коли такі комплекси дійсно появилися в ЗСУ, то хмельницька школярка написала патріотичного листа Папі Римському. Як засвідчила мама: «Вона написала, щоб Папа Римський помолвився за Україну, за неї, за її сім'ю і родину. А ще, щоб вивести усіх росіян із території України». Сама ж дівчинка каже, щоб її найзаповітніше бажання – аби війна пошвидше закінчилася і вже не потрібно було б збирати гроші на зброю. Однак, поки страшна війна продовжується, Софійка почала писати казки і при допомозі батьків видавати та продавати їх у парках, на благодійних ярмарках та у соціальних мережах. Гроші від продажу збирає у скриньку, «хто скільки дасть». За останній час вона написала і видала вже дві казки. Перша – «Мопсюня-мандрівниця, яка постійно бешкетувала» про пригоди песика, а друга –

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

«Безголосий друг» про загадку тінь».

Як вже зазначалось, родина власним коштом видає по 50-100 примірників книжок, а зібрані Софійкою кошти віддають волонтерам Благодійного фонду «Армія SOS». Маленька казкарка вже збрала 12 400 гривень. На ці гроші було придбано кровоспинні джгути, термобілизну та усякі смаколики для військових. Дівчинка сподівається, що знайдуться спонсори, які згодяться допомогти їй у видавництві книжок, кошти від реалізації яких підуть на підтримку ЗСУ. А ще вона мріє за підтримки меценатів зібрати гроші на ракетний комплекс HIMARS і передати його військовим [3].

Восьмикласник із Хмельницького Олександр Посвістак передав волонтерам ГО «Захист – об'єднання волонтерів» 70 тисяч гривень на придбання дрона для морських піхотинців. 25 тисяч він назбирав самотужки, а 45 тисяч гривень йому дали батьки, які підтримали бажання сина допомогти ЗСУ. До речі, хлопець давно мріяв про свій дрон, гроші збирав понад два роки, планував знімати мальовничі краєвиди рідної землі, але прийшла війна і Олександр відклав свою мрію до перемоги. Водночас, переглядаючи в ютубі відео про те, як пересічні українці, серед яких немало й дітей, допомагають та підтримують свою армію, Олександр вирішив сам купити дрон для ЗСУ, щоб це стало його маленьким внеском у майбутню велику перемогу. Як вже зазначалось, це рішення сина щиро підтримали батьки Оксана і Анатолій, справедливо вважаючи, що це допоможе врятувати не одне життя на фронті. А Сашко впевнений, що після перемоги у нього буде свій дрон, з якого він зніматиме краєвиди відбудованої мирної України і потім обов'язково покаже їх всьому світові [4]. До цієї інформації необхідно додати, що 13 лютого 2023 року голова Хмельницької обласної ради Віолета Лабазюк подякувала юному хмельничанину Олександру Посвістаку за активну волонтерську діяльність та патріотичну позицію щодо підтримки нашої військових на фронті, вручивши йому Подяку обласної ради та цінний подарунок [24].

Десятирічна Ксенія Сердюк під час війни змушена була переїхати з міста Покровська (Донецька область) разом з сім'єю в Хмельницький. Спочатку дівчинка відвідувала у Гончаренко –

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

центрі уроки англійської мови, а згодом й сама запропонувала проводити там майстер-класи з бісероплетіння. Маленька майстриня ще у Покровську захоплювалася цією творчою роботою, а тепер у Хмельницькому вирішили займатися з дорослими і дітьми і збирати кошти на допомогу ЗСУ. Її активно підтримали батьки. Маленька майстриня вміло плете з бісеру патріотичні прикраси, брелоки, іграшки тощо. Своєю працею дівчинка заробила та передала українським воїнам 20 тисяч гривень. Частина цих грошей пішла на придбання антидроновної рушниці, частина – коптера, частина – на теплі речі для військових. На своїй сторінці в істаграм вона продає власні роботи, а деколи й на різних ярмарках і під час проведення майстер-класів, а всі зароблені гроші відносить у волонтерські штаби на допомогу воїнам. А під час занять Ксенія ставить на стіл власноруч зроблену скриньку з написом «На ЗСУ», куди відвідувачі за можливості кидають грошові внески для допомоги фронтовикам. Як стверджує маленька майстриня: «Найбільше мені не вистачає рідного дому та миру в країні. Я буду допомагати ЗСУ, поки ми непереможемо» [5].

Лапінський з Хмельницького займається боксом. Семирічний хлопчик мріє стати олімпійським чемпіоном. Влітку 2022 року він від мами почув історію про те, що житель міста Хмельницького, олімпійський чемпіон з веслування на байдарці, який зараз на пенсії, Сергій Нагорний, хоче продати свої золоту та срібну медалі, завойовані ним на Олімпійських іграх в Монреалі (Канада), щоб придбати два дрони для військового підрозділу, де зараз служить його син-доброволець. Ціна лише одного такого квадрокоптера – 110 тисяч гривень.

Після того, як Сергій Нагорний оголосив аукціон, хмельничани почали вмовляти олімпійця не продавати нагороди та почали в соціальних мережах кампанію про перерахування добровільних внесків на підтримку купівлі квадрокоптерів для сина – воїна Сергія Нагорного без продажу медалей. Макар Лапінський також приніс чемпіону гроші зі своєї скарбнички – 6190 гривень. Коли хлопчик передавав олімпійському чемпіону ці гроші, у того на очах навернулися сльози: «З такими людьми, з такими дітьми ми обов'язково переможемо». Макар подарував

олімпійцю також свій малюнок, на якому зобразив два квадрокоптери і солдата, який пультом керував ними. Чемпіон, в свою чергу, подарував хлопчику статуетку богині Перемоги, медаль Національного олімпійського комітету, магніт з руським кораблем та поставив автограф у книжці про олімпійських чемпіонів різних років з Хмельниччини на своїй фотографії, де вони з напарником по байдарці – двійці Володимиром Романовським стоять на п'єдесталі пошани у Монреалі [6].

Дев'ятеро дітей віком від 4 до 13 років з села Антонівка Чорнострівської громади Хмельницької області організували дитячий блокпост. У «військовій» формі зі «зброєю» в руках зупиняли машини на в'їзді в село, розпитували водіїв, звідки та куди вони прямують, і пропонували задонатити на ЗСУ, скільки не шкода. До речі, кожного водія вони перевіряли, чи знає він українську мову, чи українець. Віталися з ним: «Слава Україні!», і якщо він відповідав «Героям слава!» і міг чисто сказати слово «паляниця», то розуміли, що він свій і пропускали далі.

Варто зазначити, що діти власноруч побудували укріплення, облаштували блокпост всім необхідним. Блокпост мав свій графік роботи з десятої години ранку до сьомої вечора. Обід тривав півгодини, їли по черзі. У кожного вартового була своя амуніція та «новітня зброя» - у кого дерев'яна, у кого металева, а в кого із пластику. Були і свої «джавеліни» й «байрактари», переносні гранатомети, кулемети та гвинтівки. Також для добровільних внесків діти виготовили спеціальну скриньку, для себе грошей не брали, тільки на військо. Батьки своїм маленьким патріотам не заважали, лише здалеку, по черзі, за ними наглядали.

Командиром у них був дванадцятирічний Данило Батурко, допомагав його ровесник Артем Нікіпчук. Блок пост проіснував півтора місяці влітку 2022 року, доки діти не пішли до школи. Хлопчики і дівчатка з Антонівки зібрали 10 тисяч 205 гривень 50 копійок. Вони вирішили всі гроші перерахувати у фонд Сергія Притули на дрони для українських військових. Квитанцію діти зберігають, як пам'ять, донині [7].

Зі своїх чотирнадцяти вісім років Аліна Стебло займається волонтерством. Саме стільки років в її рідній Україні триває війна.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Дівчинка разом з мамою та сестрою волонтерять з 2014 року. Під час повномасштабної війни дев'ятикласниця після уроків плете маскувальні сітки, розносить волонтерам їжу, працює у соціальному центрі для внутрішніх переселенців «Доброзахист». Нині Аліна навчається у художній школі. Задля підтримки української армії дівчинка приєдналася до волонтерського напрямку «Захист. Діти». Металеві шоломи з її авторськими малюнками реалізують волонтери, а кошти з продажу спрямовують на придбання необхідного спорядження для бійців на фронті. До речі, 35 робіт Аліни Стебло було передано партнерами і друзями на аукціони до США, Франції, Австрії та Іспанії.

Школярка – волонтерка з гімназії № 1 малює картини про війну. У День Святого Миколая вона відкрила у Хмельницькому свою першу персональну виставку «Війна, що нас змінила». Відкриття відбулось у Хмельницькому обласному науково-методичному центрі культури і мистецтва. Кошти від благодійного вернісажу підуть на підтримку ЗСУ [8].

Випускники Ярмолинецької школи № 2 2022 року також вирішили долучитися до волонтерства для військових. Вони ініціювали акцію «Замість випускного – дрон для захисників України». Юнаки та дівчата замість святкового вбрання та ресторану вирішили використати свої кошти на користь ЗСУ. Батьки їх підтримали. Коли постало питання куди саме спрямувати кошти – усі разом вирішили, що це має бути якась конкретна допомога певному військовому підрозділу. Одноголосно обрали 3-ю танкову бригаду. Адже в її складі захищають незалежність України батьки багатьох учнів цієї школи (танкова бригада базувалась на території Ярмолинець). Зв'язатися з військовими на фронті та погодити, чого саме бракує захисникам, діти попросили вчительку закладу Лілію Прокопчук. Її чоловік – Олексій Прокопчук – офіцер бригади якраз в той час перебував на бойових позиціях. Коли вона взнала про потреби військових, то зрозуміла, що зібраних коштів не вистачить, і вирішила звернутись про добровільну допомогу від небайдужих людей. Для цього в соціальних мережах інтернету вона розповіла про учнівську

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

ініціативу та оголосила всенародний збір коштів на дрон. Вона казала, що не очікувала такої вагомості і негайної підтримки. Відгукнулись знайомі і не знайомі, однокласники і однокурсники, друзі з інших міст, знайомі знайомих, одним словом, за тижень часу необхідну суму вдалось зібрати, а дрон замовили з допомогою волонтерів за кордоном, а на решту коштів придбали ще деяку військову амуніцію.

А коли постало питання доставки «пташки» - дрона на бойові позиції, то тут на допомогу прийшли самі військові і Лілія Іванівна змогла власноруч передати усе придбане нашим захисникам, а також зустрітися з чоловіком, якого не бачила з початку війни. Воїни ж гідно оцінили вчинок школярів- випускників та їхніх батьків, усіх, хто долучився до цієї доброї справи та попросили землячку передати їм всім слова найщирішої та найсердечнішої подяки за таку необхідну надану допомогу. В свою чергу, це надихнуло Лілію Прокончук, яка також займалася пасічництвом зі своїми синами, влаштовувати акції із продажу меду та бджолопродуктів на користь військових. Як вже зазначалось, підтримали маму її сини – Сергій, який теж є офіцером ЗСУ та розпочав службу в одному з військових підрозділів, та Богдан, який є студентом. Тож добра справа, започаткована випускниками, знайшла своє продовження в нових дронах, які незабаром відправляться на фронт [9].

Анастасія, Аріна та Катерина – троє маленьких хмельничанок з Озерної вирішили й собі долучитися до благодійних зборів для військових. Їх підтримали батьки – Жаркові та Володченки, а пізніше до них приєднався й Артем. До пізньої ночі діти малюють патріотичні плакати, плетуть різні вироби тощо, допомагають матерям готувати різні смаколики, придумують нові ідеї аби заробити 100 тисяч гривень на «Байрактар» і перевести ці кошти у фонд Сергія Притули. Юні волонтерки розташувалися в мікрорайоні Озерна, неподалік від магазину «Азалия». Свої ярмарки вони організовують на вихідних і навіть в дощ не залишають благодійну місію [10].

Упродовж декількох тижнів на літніх канікулах школярі Ізяславщини збирали благодійні внески на імпровізованих

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

«блокпостях»: спершу чергували на декількох локаціях тільки в Ізяславі, а згодом до них приєдналися маленькі патріоти сусідніх сіл Лютарки, Ріпок, Сахнівців. Спільними зусиллями юні волонтери зібрали 96 100 гривень. Ці гроші діти збирали на дрон для підрозділу військового-земляка та передавали на збереження отцю Володимиру, представнику Православної Церкви України, який в свою чергу, передав зібрану суму громадській організації «Захист – об'єднання волонтерів». До цих зібраних дітьми-волонтерами коштів благодійна організація доклала необхідну суму і дрон було доставлено на фронт.

Овочі для військових вирощував учень Федірківської гімназії, що на Волочищині, Назар Крулик. Сам сіяв, ростив, приєднавшись до Всеукраїнської кампанії «Сади Перемоги». А вирости - передав бійцям територіальної оборони [13].

Благодійний концерт на підтримку ЗСУ біля готелю «Горинь», що в Нетішині, влаштували юні бандуристи під керівництвом наставниці Наталії Боднар. Талановиті діти-волонтери з Ганнопільської громади Устим Закусіло, Ярослав Оксенюк, Уляна Адашинська, Ірина Віннік та Софія Чувпенюк наспівали й нагнали 4 678 гривень. Усі кошти вони передали Штабу допомоги ЗСУ в Нетішині. Там зазначили, що ці гроші підуть на закупку теплих флісових кофт для наших мужніх захисників [14].

Учні 2 класу Нетішинського ліцею № 2 власноруч створених голубів з тіста та інших смаколиків і разом з своїми дитячими малюнками і листами відправили на фронт нашим славним захисникам. Подільські штурмовики 128-ї бригади дарунки отримали і щиро подякували юним волонтерам за смаколики та листи з малюнками, а випечені голуби для них стали своєрідними оберегами, які надають їм сили та енергії та наближують перемогу [16].

В рамках ініціативи «Тепло дитячих сердець українським військовим» в Чорнострівській громаді дітки розписували пряники та декорували окопні свічки.

Владислава Тику добре знають у рідному селищі Сатанів, а останнім часом – на Хмельниччині і в Україні. В цьому році він закінчує Сатанівську школу мистецтв в ранзі співака-вокаліста.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Кропітка багаторічна праця принесла свої результати: тепер він переможець і лауреат різних музичних конкурсів, які відбувалися в Хмельницькому, Одесі, Києві. Відчувши успіх під час участі в музичних турнірах, хлопець мріяв організувати власний сольний концерт. Та в Україні розпочалась збройна агресія РФ проти нашої незалежності і Владислав почав організовувати благодійні концерти, волонтерити, а зібрані кошти понад дев'ять тисяч гривень надіслав до Благодійного фонду Сергія Притули, значну частину коштів направив у військову частину на фронт, де служив його батько. За його прикладом благодійністю стали займатись учні Сатанівської музичної школи [17].

Про діяльність волонтерського загону «Родина» Кам'янець-Подільського ліцею № 16 розповіла координатор загону Галина Шевченко. З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну волонтери і весь колектив ліцею включилися в благодійну діяльність. Приходили після дистанційних уроків в школу допомагали плести маскувальні сітки, кікімори, готувати гарячий чай для переселенців, так як наша школа була пунктом прийому ВПО, сортувати гуманітарну допомогу. Волонтери започаткували благодійну акцію – скринька доброти «Кожна гривня може врятувати чиєсь життя» до якої долучились учні та батьки ліцею. В ході акції (протягом грудня місяця) зібрано майже 10 тисяч гривень. За зібрані кошти закуплено теплі носки, рукавиці, стельки, засоби гігієни, солодоці, медичні засоби. Зібрані посилки відправлено на східний фронт (район Бахмута) де воюють кам'ячани.

У цьому навчальному році організували благодійну акцію «Подаруй посмішку і часточку тепла свого серця своїм рідним» до якої долучились учнівські колективи ліцею № 16. Акція передбачає проведення благодійних заходів по збору коштів для придбання і відправки на фронт необхідних речей, солодоців. В ході акції проводили ярмарки, виготовляли обереги, малювали малюнки, писали листи і відправляли на фронт де перебувають рідні за що отримують з фронту подяки від рідних та їх побратимів (через соціальні мережі). Частину зібраних коштів 3410 гривень перерахували у Благодійний фонд Сергія Притули для придбання

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

дронів.

Кожен, хто проходив восени по вулиці Соборній у Летичеві, зупинявся біля дівчаток-школярок, які займаються у Центрі творчості дітей та юнацтва на базі Летичівської дитячої бібліотеки, де юні майстрині-волонтерки навчаються шиттю і плетиву. Тут, на вулиці, вони розкладали свої вироби на невеличкому столику і пропонували перехожим браслетики, оздоблені бісером та намистинками, прикраси для волосся, плетені сумочки та інші витвори дитячих рук сестричок-близнючок Ангеліни та Каріни Данилюків, Софії Заболотної, Насті Трусь та Каріни Федчишиної. Зароблені кошти дівчатка передають волонтерам на потреби ЗСУ [18, с. 4].

Різдвяний благодійний ярмарок на підтримку Збройних Сил України та спільна коляда в січні 2023 року відбулась в Красиліві, в яких взяли участь викладачі та учні школи мистецтв, вихованці вокального гуртка Будинку творчості дітей та юнацтва, народні ансамблі пісні та танцю, які на потреби ЗСУ зібрали 88 554 гривні [19, с. 2]. 17 січня 2023 року в Центрі культури та дозвілля «Перлина» цими ж колективами було проведено благодійний захід «Моя Україна – незламна! Єдина!», спрямований на підтримку ЗСУ та Героїв-земляків. Було зібрано 11 547 гривень [20, с. 3].

Активно діє в Кам'янці-Подільському волонтерський центр «Розмай», де постійно працюють над плетінням сіток для фронту студенти будівельного коледжу та вихованці театру-студії

«Мельпомена» Центру дитячої та юнацької творчості шкіл міста, які зібрали за кілька вистав 13 тисяч гривень на потреби ЗСУ [23, с. 1, 3]

З першого по вісімнадцяте квітня в місті Хмельницькому проходив Великодній ярмарок, на якому поряд з дорослими ярмаркували й школярі обласного центру, які виготовляли різні прикраси, смаколики тощо, брали участь в народних забавах, веснянках та гаївках, учасники яких відтворили дійство закликання Весни. Учні шкіл також брали активну участь в творчих пошуках в майстер-класах, які підготували працівники Центру національного виховання учнівської молоді. Діти створювали вироби власними руками, а головне – волонтерили і збирали кошти на потребу ЗСУ

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

в благодійні скриньки. До речі, всі учасники та учасниці великодніх ярмарків також не менше 15 відсотків виручки віддавали для українських захисників [25, с. 6].

22 квітня 2023 року в обласному центрі відбувся благодійний забіг «Сталевий кордон» на підтримку бойових підрозділів 15-го мобільного прикордонного загону «Гвардії наступу», який організовували та проводили благодійні організації, обласна і міська влади, Національна академія Держприкордонслужби України. Активну участь в цьому забігу взяли учні та студенти навчальних закладів міста.

Усіх об'єднала спільна мета – збір коштів на тепловізори, Starlink, монітори та планшети для захисників зі «Сталевого кордону», які мають завдання відсічі агресорам, а також проведення штурмових заходів щодо відновлення територіальної цілісності України. Юні волонтери і цього разу не підвели [26, с. 10].

Протягом лютого 2023 року у Центрі позашкільної освіти міста Дунаївці вихованці зразкового художнього колективу лялькового театру «Капітошка» під керівництвом Тетяни Ференс збирали кошти для потреб ЗСУ своїми благодійними виставами. Всього вихованцями Центру – учнями 5 та 7 класів Дунаєвецького ліцею № 2 було зібрано 29 000 гривень [21, с. 5]. До речі, 14 лютого 2023 року в цьому ж Центрі відбувся концерт на підтримку ЗСУ, який був організований учнями та батьками і вчителями Дунаєвецького ліцею № 1. Спільними зусиллями було зібрано 62372 грн [22, с. 5].

На жаль, обмеженість в рамках цієї статті, не дає можливості повністю висвітлити дитяче волонтерство на Хмельниччині. Однак, варто зазначити, що після завершення цієї страшної збройної навали рашистів-путіністів і нашої довгоочікуваної перемоги буде можливість повністю охопити цю діяльність дітей шкільного віку і віддати їм належну шану і повагу. Адже найголовніше, що об'єднує цих хлопців і дівчат – незламна віра в наші Збройні Сили та розуміння, що перемога над агресором є справою кожного, тому що на фронті є рідні і знайомі, а декого, на жаль, уже спіткала тяжка втрата близької людини на війні.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

На знак подяки за активну громадянську позицію, патріотизм, відданість своїй Батьківщині, вагомий особистий внесок у розвиток волонтерського руху, зокрема й дитячого, та з нагоди відзначення Міжнародного дня волонтера в обласній військовій адміністрації були нагороджені відзнаками ОДА низка юних волонтерів з усіх регіонів Хмельниччини.

Серед них: Блінчук Валерія – учениця 9 класу Кам'янець-Подільського ліцею; Борей Олексій – учень 5 класу Славутської гімназії № 7; Воловик Марина – учениця 8 класу Западинської гімназії Красилівської міської ради; Галачинський Артем – учень 8 класу Дунаєвецького ліцею Новодунаєвецької селищної ради; Гуменюк Софія – учениця 9 класу Ізяславського ліцею № 1 імені Мирослава Поповича; Івчук Поліна – учениця Нетішинського ліцею №1 Шепетівського району; Каращенко Каріна – учениця 6-Б класу Нетішинського ліцею № 3 Шепетівського району; Каращенко Крістіна – учениця 6-Б класу Нетішинського ліцею № 3 Шепетівського району; Ковальчук Єва – учениця 6 класу Нетішинського ліцею № 1 Шепетівського району; Ковальчук Мирослава – учениця 5-Б класу Летичівського ліцею № 1; Козюра Анна – учениця 11-А класу Нетішинського ліцею № 3 Шепетівського району; Кривець Аліса – учениця 6-Б класу ЗОШ І- III ступенів № 1 м. Славуті; Марчук Серафім – учень 4-Б класу ЗОШ І-III ступенів № 1 м. Славуті; Посвістак Олександр – учень 8 класу НВК № 10 м. Хмельницького; Самолюк Жанна – учениця 6- В класу Нетішинського ліцею № 3; Скляр Софія – учениця 9 класу Кам'янець-Подільського ліцею; Шаповал Давид – учень 7 класу Чепелівської гімназії імені Петра Шемчука Красилівської міської ради; учнівський колектив 6-Б класу Городоцького ліцею № 1; учнівський колектив Опорного закладу Городоцького ліцею № 2; волонтерський загін «Патріот» Рихтівської гімназії Кам'янець-Подільської міської ради; учнівський колектив Кузьминського ліцею Щиборівської сільської ради Хмельницького району [11].

Як бачимо, на жаль, війна вкрала у наших дітей безтурботне дитинство й показала, як виглядає смертельна небезпека. Вони спільно з дорослими зустрічають загиблих Героїв, спільно з дорослими волонтерять, водночас творячи непереможний

дитячий волонтерський фронт. В цій статті висвітлено лише невелику кількість фактів дитячого волонтерства на Хмельниччині, однак це буде досліджено, проаналізовано і аргументовано викладенно в наступних статтях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Слободян Т. Ярмаркують для героїв. *Проскурів. 15 грудня 2022 р., № 38.*

2. Сідова Н. Хмельничанин Денис з двома сестрами виготовляють вдома окопні свічки. – Фейсбук: *Suspilne.media* (суспільне Хмельницький).

3. Пише казки та збирає гроші на допомогу ЗСУ. – Фейсбук: *Suspilne.media* (суспільне Хмельницький).

4. Передав 70 тисяч на придбання дрона. – Фейсбук: *Suspilne.media* (суспільне Хмельницький).

5. Бісероплетінням допомагає ЗСУ. – Фейсбук: *Suspilne.media* (суспільне Хмельницький).

6. Врятував золоту медаль олімпійця. – Фейсбук: *Suspilne.media* (суспільне Хмельницький).

7. Дитячий блокпост збирає гроші на ЗСУ. – Фейсбук: *Suspilne.media* (суспільне Хмельницький).

8. Паляниця Н. Вісім років у волонтерстві. – Фейсбук: *Suspilne.media* (суспільне Хмельницький).

9. «Пташка» для 3-ї танкової. – Фейсбук: *vsim.ua*.

10. Кошерська О. Ціль – «Байрактар»: на Озерній маленькі волонтери збирають гроші на ЗСУ. – Фейсбук: *vsim.ua*.

11. Гамалій вручив відзнаки дітям –волонтерам Хмельниччини. – Фейсбук: *vsim.ua*.

12. Ковальчук В. 98 100 гривень на дрон від дітей Ізяславщини. – Фейсбук: *vsim.ua*.

13. Овочі для військових. – Фейсбук: *vsim.ua*.

14. 4678 гривень від юних бандуристів з Шепетівщини. – Фейсбук: *vsim.ua*.

15. Голуби від маленьких нетішинців. – Фейсбук: *vsim.ua*.

16. Дітлахи з Старокостянтинова зібрали більше 40 тисяч гривень для ЗСУ. – Фейсбук: *Армія.Inform*.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

17. Василів С. Талановитий юнак допомагає ЗСУ // Подільські вісті, 12. 01. 2023 р., № 2.

18. Севастьянова Т., Дубінська С. Дитяча творчість на підтримку воїнів // Подільські вісті, 08. 09. 2022 р., № 36.

19. Різдвяний благодійний ярмарок на підтримку ЗСУ та Спільна Коляда 2023 р. // Красилівський вісник, 12. 01. 2023 р., № 2.

20. Новини Красилівської громади // Красилівський вісник, 20. 01. 2023 р., № 4.

21. Казка двері відкриває – ЗСУ допомагає // Дунаєвецький вісник, 02. 03. 2023 р., № 3.

22. Допомагає Армії разом // Дунаєвецький вісник, 23. 02. 2023 р., № 2.

23. Коротенко-Молдован. Маленька допомога для великої Перемоги // Край Кам'янецький, 02. 02. 2023 р., № 6.

24. Віолета Лабазюк подякувала юному хмельничанину за активну волонтерську діяльність // Інтернет-ресурс: oblrada.gov.ua 02. 03. 2023 р.

25. Руса Т. «Дякуємо ЗСУ за Великдень!» // Проскурів, 06. 04. 2023 р., № 13.

26. Ковтун Є. Хмельчан кличуть на благодійний забіг // Проскурів, 13. 04. 2023 р., № 14.

УДК 37.014.5:341.324 (470)

А. Н. Вермінська,
м. Хмельницький

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ РФ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Сфера освіти, як і всі сфери життя українського суспільства, зазнала суттєвих змін в умовах воєнного стану. Щодня учасники освітнього процесу змушені долати виклики війни. У статті здійснено спробу проаналізувати та розкрити суть освітньої політики окупаційної влади країни-агресора рф на території України у 2022-2023 рр., яка призводить до «розмивання» та знищення української нації на окупованих територіях.

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Ключові слова: широкомасштабне вторгнення, освітня політика, окупаційна влада, гуманітарний геноцид, знищення освітніх закладів, індоктринація українського населення, міжнародне право.

24 лютого 2022 року рф здійснила широкомасштабне вторгнення на територію України. Агресор не вперше вбиває наших найкращих людей, намагається знищити українську мову, ідентичність, самоусвідомлення і культуру. Окупанти на нашій землі озвіріло дивуються, чому ми не такі, як вони, чому опираємося і не асимілюємося? Президент рф неодноразово говорив у своїх зверненнях, зокрема у статті «Про історичну єдність росіян та українців», опублікованій 12 липня 2021 р., що українці та росіяни один народ, що означає – українців як таких і нема зовсім [12]. У своїх тезах Путін повертається до імперських наративів, до самодержавства, тобто – «один народ, одна віра, один самодержець» – ментальна історична традиція Золотої Орди, спадкоємцями якої насправді і є російська федерація. Один «великий русский народ» є, церква на боці влади як її релігійна легітимація є, один великий повелитель є. Типова азійська, Східна парадигма за якої відсутні поняття свободи, на відміну від Західної [б. с. 255-275.].

І зараз весь світ є свідком чергового цілеспрямованого геноциду українського народу, який здійснює рф. Агресор стверджує, що наносить удари виключно по військовим об'єктам України. Проте численні факти та аргументи спростовують це твердження. Окупаційні війська рф знищують цивільну інфраструктуру, в тому числі заклади освіти – школи, університети, дошкільні заклади і дитячі будинки. Міністерство освіти та науки України створило інтерактивну мапу, на якій відображені зруйновані та знищені заклади освіти. Дані оновлюються щодня, станом на сьогодні 3259 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів. 3-поміж них 1500 закладів середньої освіти, більше 910 – дошкільної, 530 – вищої освіти. 260 – зруйновані повністю [2].

З метою оприлюднення злочинів країни-агресора щодо пошкодження та руйнації освітніх закладів, у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії підготовлено видання Книги

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

пам'яті «Освіта України в умовах війни (2022 р.)» Книга пам'яті складається з двох частин – «Пошкоджені та зруйновані заклади освіти» і «Освітні хаби Хмельниччини».

Під керівництвом кафедри суспільних дисциплін здобувачі Спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) академічної групи (I – 41) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти працювали над підготовкою першої частини книги пам'яті, а саме: Вермінська Анастасія Нарцисівна, Кобилянська Ольга Олегівна, Коврига Лілія Вікторівна, Камінський Василь Олександрович здійснили системну, кропітку пошуково-аналітичну роботу по дослідженню злочинів країни агресора рф щодо освітніх закладів України. Завдання яке ставила перед собою група дослідників – це ідентифікація зруйнованих закладів освіти з прив'язкою до конкретної місцевості та електронним посиланням до кожного випадку окремо. Тому, в результаті дослідження було виявлено та встановлено 101 конкретний випадок злочинів агресора рф проти Держави Україна в гуманітарній освітній сфері – злочинів проти людства [5].

Не менш важливим питанням є освітня політика окупантів на окупованих територіях, яка має всі ознаки «індоктринації» – наповнення свідомості широких мас українського населення вигідним для росіян змістом масової свідомості в соціальному, ідеологічному, політичному й психологічному плані у формі системи переконань, образів, установок і стереотипів [10].

Ще не встигнувши окупувати територію, як у тимчасово окупованому Криму так звана «влада» створила «табори перекваліфікації» для вчителів з Херсонської та Запорізької областей. Викрадених українських дітей змушують проходити «мовні курси» з вивчення російської мови. Окрім «перекваліфікації» українських вчителів, окупанти ввозять своїх вчителів для викладання на окупованих територіях України. Керівників закладів освіти зобов'язують здійснювати навчання російською мовою за освітніми програмами рф. Дітям нав'язують «рашистську» ідеологію. Зокрема, у захопленому окупантами Мелітополі Запорізької області дітей змушують одягати «георгіївські» стрічки та декламувати пропагандистські вірші про

війну, малювати тематичні малюнки. Такі дії вчиняють директори шкіл, які співпрацюють з окупаційними військами – повідомляє уповноважена Верховної Ради України з прав людини Людмила Денісова [1]. Проте, більшість українських учителів та керівників відмовляються від будь-якої співпраці з окупантами та звільняються, за що піддаються тортурам, утримуються у підвалах, викрадаються [15]. Особливо упереджено російські військові ставляться до освітян-істориків. Вчителька історії з села Берестове, що у Бердянському районі Запорізької області, Вікторія Зіброва розповідає: «Перший комендант з нами з усіма говорив (вчителями школи), а далі сказав залишитись вчителю історії, хотів зі мною поговорити. Його цікавили моменти Волинської трагедії 1943 року, і взагалі в них там дуже велика зазомбованість і в нашому населеному пункті коменданти попадались дуже ідеологічні. Ставиш якийсь історичний факт, ще щось, вони його або заперечують або говорять, що все це брехня. І озвучують ті наративи, які вони завчили» [4].

Чи не перше, що розпочала робити російська армія на захоплених нею територіях, – вилучення української історичної та художньої літератури, яка не збігається з постулатами кремлівської пропаганди. Окупанти мають цілий перелік заборонених до згадування імен відомих українських діячів. Серед них: Іван Мазепа, Симон Петлюра, Степан Бандера, Роман Шухевич, В'ячеслав Чорновіл та багато інших. Відомі випадки вилучення збірки документів «Справи Василя Стуса» Вахтанга Кініані [11]. Книжки присвячені історії, політиці, діяльності ОУН, УПА, державній символіці України релігійним діячам, історії Майданів, АТО/ООС вилучають, знищують на місці або вивозять у невідомому напрямку [3].

Індоктринація українського населення на окупованих територіях відбувається в тому числі через московські підручники з різних предметів. З 2023 року запроваджений єдиний шкільний підручник з історії Росії, до якого включені блоки про так звану СВО, санкції «Заходу» та про «входження нових регіонів до складу рф» [13].

Проаналізувавши зміст підручників, можна зробити висновок, що окрім численних перекручувань фактів і подій на користь рф, підручник має сформувані у дітей почуття боргу щодо виконання

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

«обов'язку» служби у російській армії. В умовах відсутності доступу до альтернативної інформації підручники таким чином стають ще одною міцною зброєю рф на окупованих територіях – особливо в світлі заяв міністра освіти рф Сергея Кравцова, який заявив про повне забезпечення шкіл окупованих частин Запорізької і Херсонської областей російськими підручниками [14].

Підручники окупантів детально відображають картинку, яку рф регулярно демонструє всім українським дітям в школах на окупованих територіях та дітям, яких депортували до рф. Наративи, які містяться у підручниках можна охарактеризувати так:

1) українська дитина є частиною російського народу та має російську ідентичність (російська мова, культура тощо);

2) рф є носієм історичної та культурної спадщини на території сучасної України;

3) рф є Батьківщиною української дитини;

4) українська дитина має бути патріотом рф, що порівнюється із любов'ю до батьків та безкорисливого служіння рф;

5) військовий обов'язок перед рф – священний для населення окупованої території, яке вважається носієм російської ідентичності;

6) колонізація нових територій за межами кордонів – спосіб існування рф, що не повинен засуджуватись;

7) розпад СРСР – трагедія для всіх його народів в межах відновлених самостійних держав;

8) втручання у внутрішні справи сусідніх із рф держав, у тому числі військовим шляхом – важливий елемент національної політики рф;

9) дії США, НАТО та ЄС просувають ідею «однополярного світу», що несе світові загрозу, у тому числі рф як державі [14].

Окрім того, рф застосовує на окупованих територіях безліч освітніх практик, які спрямовані на мілітаризацію цивільного населення, формування позитивного ставлення до рф та агресивного проти власної держави – України: «Юнармія», дитячі табори, кадетські школи, позаурочні заняття «Розмови про

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

важливе», військово-патріотичні змагання, пропагандистські кінострічки тощо [9].

Перелік наративів говорить сам за себе. В перспективі окупанти планують на виході зі школи отримати вже не українську дитину, а свідомого російського громадянина, який опікується розширенням «своєї нової держави», готовий долучитися до цього особисто і покласти своє життя в Чечні, Молдові, Грузії, Україні чи деінде.

Російська освітня політика порушує низку норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, зокрема принцип «належної освіти», права дітей на збереження власної ідентичності, культурної самобутності та заборони пропаганди

війни, право батьків на забезпечення освіти свої дітей відповідно до власних світоглядних переконань. Освіта виступає елементом сприяння вчиненню воєнному злочину за ст. 8(2)(a)(v) та ст. 8(2)(b)(xv) Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду – призов, мобілізація та залучення до військових операцій цивільного населення на окупованих територіях [8].

Верховна Рада Україна займає позицію, відповідно до якої поміщення українських дітей в умови російської освітньої політики є самостійним актом геноциду. Міжнародні кримінальні трибунали ще не оцінювали таку інтерпретацію ст. 6(e) Римського статуту, але не можна виключати можливості міжнародного права відреагувати на відповідний злочин, адже довгострокова освітня політика РФ призводить до знищення української національної групи на окупованих територіях Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської областей та АР Крим.

Гуманітарна сфера освіти України зазнала суттєвих змін в умовах воєнного стану. Учасники освітнього процесу змушені щодня долати виклики війни. Широкомасштабне вторгнення погіршило доступ до освіти, поглибило наявні освітні проблеми, негативно вплинуло на якість освітнього процесу. Тому перед нами стоїть завдання не лише зберегти систему освіти, але й покращити та удосконалити її всіма наявними зараз силами. Це залежить від дій як і української влади, так і від кожного вчителя, викладача, учня, студента. Відповідні кроки уже робляться.

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

Зокрема у сфері

шкільної історичної освіти, яка відіграє ключову роль у формуванні світогляду та є базовим елементом національної безпеки держави. 2022 року в Україні кардинально переглянуто навчальні програми з історичних дисциплін для закладів загальної середньої освіти. Концептуально переформатовано зміст цілих історичних періодів, переосмислено й увиразнено наскрізні сюжетні лінії з минулого, що дають змогу якнайкраще пояснити сучасність і прогнозувати майбутнє. Водночас стала абсолютно зрозумілою невідкладність упровадження в життя Концептуальних засад реформування шкільної історичної освіти. З цією метою наказом МОН України від 2 грудня 2022 р. № 1090 створено Робочу групу у складі академічних науковців, досвідчених педагогів-методистів та вчителів-практиків [7].

Велику вагу становлять вебінари, семінари, конференції, які проводяться науковцями, дослідниками, вчителями-практиками. На таких заходах розглядаються актуальні проблеми освітньої сфери та шляхи їхнього вирішення, презентуються наукові відкриття. Зокрема 24-25 травня 2023 року відбувся Тринадцятий всеукраїнський методичний семінар для освітян – «Шкільна історична освіта в часи російсько-української війни». Серед питань які обговорювалися були: яких змін потребує шкільна історична освіта України? Війна рф проти України в новітніх академічних дослідках та оновлених навчальних програмах з історичних дисциплін. Концептуальні засади реформування шкільної історичної освіти: виклики та відповіді на них [16].

Попри низку викликів для сучасної системи освіти, які постали внаслідок російської агресії проти України, вона має реальні шанси на розвиток та удосконалення. Головне вчасно виявляти проблеми, загрози та виробляти механізми для їх вирішення. Політика окупантів у сфері освіти в Україні має бути засуджена міжнародним співтовариством, а винні понести справедливе покарання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дітям на Запоріжжі нав'язують рашистську ідеологію.
URL: <https://osvita.ua/school/86413/> (дата звернення: 24. 05. 2023).

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

2. Інтерактивна мапа МОН URL: <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення: 05. 04. 2023).

3. Окупанти масово нищать бібліотеки та українські книги. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2022/05/25/okupanty-masovonyshchat-biblioteku-ta-ukrainski-knyhu> (дата звернення: 15. 05. 2023).

4. Освіта на півдні під тиском окупантів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovu-a-1-veresnya-okupatsiya-kherson-osvita/32005468.html> (дата звернення: 20. 05. 2023).

5. Освіта України в умовах війни (2022 р.): Книга пам'яті / укладачі: І. Шоробура, О. Галус, Б. Кришук, В. Адамський, В. Островий, Н. Підгурська. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2023. 131 с.

6. Островий В. М. Історична правда та історична освіта: чинники національної безпеки України. Феномен безпеки: соціально-гуманітарні виміри / за заг. наук. редакцією Віталія Мудракова. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2022.

7. Про утворення та затвердження складу групи з розроблення концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-utvorennya-ta-zatverdzhennya-skladu-robochoyi-grupi-z-rozroblennya-konceptualnih-zasad-reformuvannya-istorichnoyi-osviti-v-sistemi-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 15. 04. 2023).

8. Римський статут міжнародного уголовного суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10. 05. 2023).

9. Російські окупанти створили на Херсонщині відділення руху «Юнармія» URL: https://lb.ua/society/2022/11/05/534932_rosiyski_okupanti_stvorili_h_tml (дата звернення: 30. 04. 2023).

10. Словник іншомовних слів URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=8393&action=show> (дата звернення: 25. 04. 2023).

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

---

11. *Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР, уклад. В. Кініані, Х. (Віват), 2019, 688 с.; іл. – (Серія «Історія та політика»).*

12. *Статья Владимира Путина «Об историческом единстве россиян и украинцев».* URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjq0t2S9tH3AhVH-yoKHdLZCV0QFnoECAAwQAQ&url=http%3A%2F%2Fkremlin.ru%2Fevents%2Fpresident%2Fnews%2F66181&usq=AOvVaw1SRHQtmr2OFpCXMkwNanfy> (дата звернення: 10. 04. 2023).

13. *У російських школах з'явиться підручник з історії з розділом про війну в Україні* URL: https://lb.ua/world/2023/01/30/544155_rosiyskih_shkolah_zyavitsya.html (дата звернення: 15. 04. 2023).

14. *«Шкільна освіта: прихована зброя РФ проти України»/ Н. Васьківська, К. Корнієнко, Д. Підгорна, М. Петровець. Київ: ГО «ЦГП» «Альмеда», 2023. 92 с.*

15. *Як російське вторгнення завдає шкоди українській культурі* URL: <https://chytomo.com/iak-rosijske-vtorhnennia-zavdaie-shkody-ukrainskij-kulturi/> (дата звернення: 25. 04. 2023).

16. *Holodomor Research and Education Centre.* URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0ZdL6yJcEuRqRMkuF7H3ef14HTHM3Tmo9FrJ7WsD44NsBRSWw6QBjksBgrVUJjqPJI&id=100064621032225&sfnsn=mo (дата звернення: 24. 05. 2023).

УДК 141.319.8:37.015

А. М. Гуменюк,
м. Хмельницький

РЕКОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРАЦЯХ ІРИНИ ПРЕДБОРСЬКОЇ

У статті розкрито евристичний потенціал філософсько-освітніх ідей Ірини Предборської для реконцептуалізації сучасної вищої освіти в Україні. Відома українська філософія здійснює переосмислення вищої освіти на засадах постнекласичної освітньої парадигми. Постнекласична

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

методологія створює новий контекст для конструювання змісту вищої освіти, вибору методів викладання та засобів навчання.

Ключові слова: вища освіта, філософія освіти, постнекласична парадигма освіти, нелінійна методологія, критичне мислення.

«У кожній людині є сонце. Тільки дайте йому світити...»

Сокра

т Наведений вислів античного філософа Сократа яскраво відображає філософську та освітянську позицію однієї з найвидатніших постатей у сучасній філософії освіти, філософії історії, соціальній філософії, гендерній філософії та соціології, доктора філософських наук, професора, Ірини Михайлівни Предборської. Ірина Михайлівна – філософиня зі світовим іменем, соціолог та педагог, що стояла біля витоків сучасної філософії

освіти, гендерної педагогіки.

В численних наукових працях філософині відбувається тотальна реконцептуалізація змісту сучасної вищої освіти на засадах постнекласичної методології. Велика частина наукових праць написана іноземними мовами і видані в Англії, Іспанії, Греції, Канаді, Китаї, Польщі, Туреччині, Італії. Ірина Михайлівна була учасницею Всесвітніх філософських конгресів. Наразі є членом Українського синергетичного товариства, Європейської соціологічної асоціації, Північно-Американського товариства соціальної філософії. У 1998 р. була стипендіатом НАТО в рамках міжнародних наукових досліджень, проходила стажування в Греції (Афіни, Національний центр соціальних досліджень). У 2000- 2003 рр. – регіональний керівник Міжнародного дослідницького проекту за підтримки INTAS «Молодь України, Грузії та Вірменії в перехідний період».

Робота на посаді професора кафедри соціальної філософії і філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова створила можливості для реалізації філософсько-освітнього потенціалу ідей І. Предборської. Під керівництвом Ірини Михайлівни захищено численні кандидатські та докторські дисертаційні дослідження, що репрезентують абсолютно новий вектор розуміння вищої освіти та освітніх

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

процесів.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Ідеї філософині знаходять відображення в наукових дослідженнях представників її наукової школи: Н. Савчук, Г. Гамрецької, І. Слоневської, А. Гуменюк, О. Гончаренко, О. Калашніка, С. Ганаби, О. Прус та ін.

Постнекласична нелінійна методологія, що принципово змінює розуміння освіти, вбачаючи в ній відкрити, нелінійну, номадичну самоорганізовану систему, відкриває можливості постановки нових освітніх цілей, переосмислення змісту, методів, форм взаємодії учасників освітнього процесу.

В філософсько-освітніх працях Ірини Предборської відбувається деконструкція суб'єкт-об'єктного наративу на користь нового типу освітніх відносин, заснованого на діалогічній взаємодії, співпраці та фасилітації. На думку дослідниці, сьогодні виникає потреба в особистості, яка є не лише накопичувачем певної суми знань, умінь і навичок, необхідних для професійної діяльності, а володіє способами здобуття необхідних знань та стратегіями життєдіяльності в суспільстві.

Філософія наголошує на необхідності реорганізації освітнього процесу відповідно до модернізаційних стратегій, серед яких: перехід від репродуктивно-інформаційних і предметно-диференційованих до інтегрованих знань, відмова від авторитарного стилю викладання на користь встановлення нового типу освітніх відносин, що заснований на діалогічній співпраці та взаємодії, а також використання відкритих, нелінійних методів навчання, що стимулюють саморозвиток особистості суб'єктів освітнього процесу.

Парадигмальні зрушеннями в сучасній освіті вимагають від педагога спроможності: долати стереотипи; адекватно сприймати швидкозмінювану реальність; аналізувати процеси і явища за доби лімінальності, коли руйнуються традиційні цінності, а нові ще не з'явилися, відбувається хаотизація соціокультурного простору, наростання невизначеності буття, стохастичності і можливості ризиків; приймати адекватні рішення в умовах нестандартної ситуації, здійснювати свідомий вибір шляхів і методів освітньої діяльності та досягати визначених нею цілей. Такий стиль діяльності зумовлює необхідність становлення критичного

мислення педагога, що дозволяє розглядати складніші, багатовимірні, нерівноважні системи, до яких відноситься й освіта.

Потреба у подібній переорієнтації спричинена появою нового типу особистості – номадичної, що відкрита до взаємодії, знаходиться у процесі постійного творчого пошуку, самоструктурування та самовибудовування.

За таких умов потребують перегляду й функції педагога: він виступає не лише транслятором соціального досвіду, а й фасилітатором, який допомагає у виборі можливих шляхів розвитку особистості, залучається до співучасті у процесі її становлення [2; 3].

Значну увагу І. Предборська та її наукова школа приділяють становленню когнітивних стратегій педагога. Зокрема, критичне (нелінійне) мислення педагога визначається як таке, що: розглядає освіту і людину як відкриті, складні, ризоморфні системи, що перебувають у стані іманентної рухомості та реалізації креативного потенціалу самоорганізації; передбачає відповідні стратегії життєдіяльності і моделі поведінки у швидкозмінюваному світі; визнає важливість особистісного вибору – самоконфігурування засобами освіти.

Даний тип мислення характеризується інноваційністю, цілісністю, інтегративністю, прогностичністю, трансгресивністю, плюралістичністю, можливістю, ризоматичністю, критичністю, відкритістю, масштабністю, готовністю до діяльності в ситуаціях нестабільності, доповнюваністю, спрямованістю на виникаюче ціле. Механізм самоорганізації такого мислення може бути представлений як заповнення прогалін в мережі знання, самовибудовування когнітивної структури, самозбірка цілісного образу [2; 3].

Можливості нелінійного мислення для сучасного педагога, що передбачають: переорієнтацію у розумінні освітнього процесу на засадах нелінійної методології, відмову від нерелевантних, застарілих підходів і форм взаємодії учасників освітнього процесу, удосконалення його навчально-методичного забезпечення.

Важливим є переосмислення цілей сучасної вищої освіти. Дослідниця пропонує формулювання мети освіти як створення

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

умов, які допоможуть людині у виборі можливих шляхів саморозвитку, розкритті власного потенціалу в процесі самопізнання та самостановлення. Відповідно до такої мети виникає необхідність у реорганізації освітнього процесу, що полягає у застосуванні інноваційних технологій навчання, побудованих на нелінійному підході [2; 3].

Щодо напрямів реорганізації процесу підготовки майбутніх педагогів, І. Предборська наголошує на необхідності відмови від формуючого підходу в освітньому процесі, який характерний для класичної освітньої парадигми, на користь співпраці, взаємодії між його учасниками; використання нелінійних методів навчання; переосмислення змісту навчальних програм, сучасних підручників та посібників на засадах нелінійної методології.

Значну увагу дослідниця приділяє феномену відчуження знань. Відчуження знань розглядається як процес переродження, викривлення природи основних функцій освіти, порушення первинної єдності між основними елементами освітньої системи [1, с. 159]. З метою подолання зазначеного феномена, І. Предборська пропонує зробити освітні компоненти релевантними до інтересів та спеціальностей студентів, урізноманітнити методи викладання, підвищити професіоналізм викладання [1, с. 165].

Ідеї І. М. Предборської є на сьогодні актуальними для переосмислення сутності освіти, її змісту, мети, методів і засобів навчання, особливо в сучасних кризових умовах, коли освіта стає ключем до пошуку цінностей та екзистенційних орієнтирів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гайдено В., Предборська І. Відчуження знання як проблема філософії освіти: теорії, практики, парадокси, політики та перспективи. Філософія освіти. Вип 1. К., 2005.
2. Філософські абрисы сучасної освіти: Монографія / Авт. кол. [Предборська І., Вишинська Г., Гайдено В., Гамрецька Г., та ін; за заг. ред. І. Предборської.]. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 226 с.
3. Гуменюк А. Становлення нелінійного мислення педагога в умовах модернізації вищої педагогічної освіти: автореф. дис. на

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук: спец. 09.00.10
«Філософія освіти»/ А. М. Гуменюк. - К., 2010. 18 с.

УДК 903.2(477.44) «11»«12»:903.01В.Якубовський

**С. О. Семенчук,
м. Хмельницький**

**МОНОГРАФІЯ ВАСИЛЯ ЯКУБОВСЬКОГО «БОЛОХІВСЬКА
ЗЕМЛЯ XII-XIII СТ.: ІСТОРІЯ, МАТЕРІАЛЬНА
КУЛЬТУРА, ЕКОНОМІКА»**

У публікації автор намагається анотувати фундаментальну працю відомого дослідника Болохівської землі Василя Якубовського та його особистий внесок в українську археологічну науку. Вершиною його творчого здобутку стала монографія «Болохівська земля XII–XIII ст. Історія, матеріальна культура, економіка», яка вийшла друком у 2020 році.

Ключові слова: Василь Якубовський, Болохівська земля, археологія, монографія, укріплений центр.

19 вересня 2020 року в історико-культурному центрі-музеї «Старий Костянтинів» відбулася презентація монографії «Болохівська земля XII–XIII ст. Історія, матеріальна культура, економіка» [5]. Презентував книгу її автор – Василь Іванович Якубовський (кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1984–2017 рр.), завідувач кафедри гуманітарної підготовки та туризму ПВНЗ «Хмельницький економічний університет» (серпень 2017 – серпень 2019 рр.). Василь Іванович – відомий вчений-археолог, дослідник Болохівської землі [6, с. 12-28], історик та музеєзнавець, людина з багаторічним досвідом науково-педагогічної діяльності. Виявленню та дослідженню старожитностей історичної Болохівської землі він присвятив більше 50 розвідкових та широкомасштабних польових археологічних сезонів [1. с. 5-17, 2, 3, 4].

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

На знімку: Василь Муляр, завідувач відділу культури, туризму та охорони культурної спадщини виконавчого комітету Старокостянтинівської міської ради та Василь Якубовський під час презентації книги.

У монографії «Болохівська земля XII–XIII ст. Історія, матеріальна культура, економіка» на основі комплексного аналізу літописних джерел, археологічного, нумізматичного, генеалогічного, геральдичного, топонімічного матеріалів вивчено ступінь історичного розвитку мешканців літописної Болохівської землі. У праці розглянуто історіографію та історію археологічного вчення основних поселенських структур та могильників в регіоні, а також висвітлено стан військової справи, економіки, культури та рівень писемності мешканців, які проживали на території болохівських земель.

На теперішній час це чи не єдина фундаментальна праця про Болохівську землю. Структурно вона складається із вступу,

Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція

п'яти

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

розділів, ілюстрацій, каталогу болохівських старожитностей, списку використаних джерел та літератури, двох додатків та умовних скорочень.

У вступі автор окреслює важливість археологічних матеріалів ХІІ–ХІІІ ст., здобутих у процесі археологічних досліджень давньоруських пам'яток на території історичної Болохівської землі. Зосереджено увагу на територіальних особливостях Болохівщини, що розташована в зоні лісостепу, кліматичних умовах та історичних процесах. Автор також звертає особливу увагу щодо дискусійності серед дослідників відносно територіальної приналежності та загибелі Болохівських міст, загальнює різні аспекти історії Болохівської землі.

Перший розділ «Історіографія та історія досліджень археологічної спадщини Болохівської землі» поділено на три історіографічних періоди, які висвітлюють історію досліджень пам'яток Болохівської землі від 40-х рр. ХІХ ст. до 20 років ХХІ ст.

Другий розділ під назвою «Ознаки існування Болохівської землі» висвітлює наукову інформацію про літописну історію, територію, археологічні пам'ятки, городища, класифікацію городищ за ознакою їх території, селища та сільськогосподарську округу, могильники, питання хронології пам'яток.

У третьому розділі «Економічний розвиток населення регіону» на основі археологічних джерел окреслено сільськогосподарське виробництво та промисли, рільництво, розвиток тваринництва, ремісничу діяльність населення регіону, залізодобувне ремесло, ковальську справу, керамічне виробництво, ювелірну справу, деревообробне ремесло, торгівлю, внутрішню, регіональну та зовнішню торгівлю.

У четвертому – «Військова справа, духовна культура населення регіону» зосереджено увагу на зброї та захисних обладунках, зброї далекого та ближнього бою, спорядженні вершника та верхового коня, військово-оборонних спорудах, духовній культурі та духовному світові населення регіону, парадних ювелірно- костюмних уборах, поширенні писемності.

У п'ятому розділі «Болохівська земля в контексті підсумкових зауважень» дослідник доводить, що Болохівська земля була

порівняно невеликим князівством на південно-західній окраїні Давньоукраїнської держави. Зазначає кількісно літописні болохівські поселення, які були центрами та мали великі й добре укріплені городища, що в історико-соціальному плані відповідали статусові феодальних міст. Автор безсумнівно стверджує, що це політичне утворення лише частково постраждало в часи феодальних усобиць XIII ст. Найбільше Болохівська земля зазнала руїни у період навали монголо-татарського нашестя у 1241 році [5, с. 131-133].

Особливої уваги заслуговує ілюстративний матеріал, який містить графічні малюнки, картосхеми та кольорові фотосвітлини, що налічує 111 рисунків.

Каталог болохівських старожитностей містить наукову інформацію про 114 археологічні об'єкти Болохівської землі. У списку використаних джерел та літератури містяться 506 посилань на архівні джерела, наукові видання, монографії і статті, автореферати дисертацій й дисертації, довідкову та енциклопедичну літературу, електронні ресурси.

Додатки містять унікальні результати металографічного аналізу ковальських виробів із розкопок Болохівських міст Божська та Городця та визначення механічного складу глини із валу давньоруського городища біля с. Городище (м. Божськ). Робота містить також перелік умовних скорочень.

Отже, монографія виконана на високому професійному та науково-методичному рівні, а її автор Василь Якубовський заслуговує щирої подяки та високої оцінки наукової громадськості та українського суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. За покликом серця: до 75 річчя від дня народження і 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка В. І. Якубовського / Упоряд., автор вступної статті А. Г. Філінюк; відповід. за вип. Завальнюк О.М.; оформл. обкладинки: В. І. Якубовський – фотокопія картини хмельн.

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття**

художника В. М. Корнієнка. Олія, 1995 р. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. 106 с.

2. Семенчук С. О. Досліднику Болохівської землі Василю Якубовському – 80 // *Подільські Вісті*. 2020. № 8. (20 лютого). С. 4.

3. Семенчук С. О. Науково-педагогічна діяльність В. І. Якубовського – вченого-археолога, дослідника Болохівської землі // *Старокостянтинівщина та національно-визвольні змагання (100-річчю Української національної революції 1917- 1921 рр. присв.): науковий збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Старокостянтинів. 7-8 червня 2019 р. / редкол.: Л. В. Баженов, докт. іст. наук, проф. (голова). О. М. Завальнюк, докт. іст. наук, проф. (співголова) та ін. Старокостянтинів: ФОП Словіцький М. Я., 2019. С. 400-407.*

4. Семенчук С. О., Шпаковський С. М. Пам'яткоохоронна діяльність В. І. Якубовського – вченого-археолога, дослідника Болохівської землі // *«Археологія & Фортифікація України». Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції / [редкол.: О. О. Заремба відп. ред.] та ін. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2016. С. 349-353.*

5. Якубовський В. І. Болохівська земля XII-XIII ст. Історія, матеріальна культура, економіка. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2020. 352 с.

6. Якубовський В. І. Скарби Болохівської землі: Наукове видання. Кам'янець-Подільський: «МЕДОБОРИ» (ПП Мошак М. І.), 2003. 159 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член НСКУ.

Блажевич Ольга Іванівна – старший викладач кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент, голова Хмельницької міської організації НСКУ.

Ващук Надія Юріївна – кандидат педагогічних наук.

Вермінська Анастасія Нарцисівна – здобувач академічної групи І-41 Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Гуменюк Алла Миколаївна – директорка ПП «Редакція газети «Вперед».

Гуменюк Анна Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Завальнюк Костянтин Вікторович – кандидат історичних наук, головний спеціаліст відділу інформації та використання документів ДАВіО, член НСЖУ та НСКУ.

Завальнюк Олександр Михайлович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, член НСКУ.

Зелінський Руслан Мар'янович – співробітник Державного архіву Вінницької області, член НСКУ.

Комарніцька Людмила Миколаївна – кандидат філологічних наук, вчений секретар НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, член НСКУ.

Комарніцький Олександр Борисович – доктор історичних наук, професор, заступник декана історичного факультету з наукової роботи та міжнародних зв'язків, професор кафедри історії України, член НСКУ.

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

Коржик Світлана Анатоліївна – вчитель-методист Летичівського ліцею № 1 Летичівської селищної ради Хмельницького району Хмельницької області, голова Летичівської територіальної організації НСКУ.

Лавринчук Віталій Олександрович – методист з туристсько-краєзнавчої роботи Будинку творчості дітей та юнацтва Красилівської міської ради.

Олійник Микола Петрович – доктор історичних наук, доцент кафедри міжнародної комунікації та політології Хмельницького національного університету.

Ольхова Вікторія Миколаївна – студентка факультету міжнародних відносин та права Хмельницького національного університету.

Островий Володимир Михайлович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член НСКУ.

Прокопчук Віктор Степанович – доктор історичних наук, професор, почесний краєзнавець України.

Рекрут Валерій Пилипович – кандидат історичних наук, член НСКУ.

Романюк Олександр Анатолійович – співробітник Туристично-краєзнавчого центру управління культури, туризму та інформації Дунаєвецької міської ради.

Свідерська Оксана Мирославівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Семенчук Сергій Олександрович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член НСКУ.

Синиця Надія Миколаївна – учений секретар Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки, заслужений працівник культури України, член НСКУ.

Слободянюк Петро Якович – кандидат історичних наук, екс-голова Хмельницького обласного відділення Українського фонду культури імені Б. Олійника, член НСКУ.

Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття

Трембіцький Анатолій Михайлович – доктор історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач Хмельницьким міським відділом Центру дослідження історії Подділля при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, член НСКУ.

Хоптяр Юрій Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, член НСКУ.

Шоробура Інна Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член НСКУ.

Яцентюк Василина Анатоліївна – спеціаліст Туристично-краєзнавчого центру управління культури, туризму та інформації Дунаєвецької міської ради.

Яцик Лілія Андріївна – вчителька початкових класів Западинської гімназії Красилівської міської ради.

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

ЗМІСТ

<i>Шоробура І. М. Вітальне слово учасникам міждисциплінарної науково-практичної конференції ....</i>	3
<i>Коржик С. А. Єврейські погроми на Летичівщині в кінці XIX – на початку XX століття .....</i>	4
<i>Зелінський Р. М. Святий з Кулиги .....</i>	23
<i>Трембіцький А. М. Українська революція 1917–1921 рр. на Проскурівщині у спогадах її учасників .....</i>	27
<i>Завальнюк К. В. Літинчани в борні за Україну .....</i>	36
<i>Рекрут В. П. Нові штрихи до життя та діяльності</i>	46
<i>Александровича Юрія (Георгія) Семеновича (1884–1952)..</i>	
<i>Адамський В. Р. Перший Подільський губернський український з'їзд 1917 року: скликання, дискусії, ухвалені рішення .....</i>	63
<i>Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський вілту 1919 року: визволення від більшовиків і організація</i>	75
<i>діяльності та захисту державно-політичного центру УНР</i>	
<i>Свідерська О. М. Вплив державницьких заходів на розвиток сільськогосподарського виробництва Поділля і Південно-Східної Волині в роки непу (1921–1929 рр.) .....</i>	103
<i>Комарніцький О. Б., Комарніцька Л. М. Антирелігійна робота серед молоді прикордонних округів Поділля наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр.: на матеріалах газет «Комсомолец Прикордоння» і «Студент Прикордоння» .....</i>	109
<i>Прокопчук В. С. Реформування загальноосвітньої школи в умовах хрущовської «відлиги» (1956–1964) .....</i>	116
<i>Левандовська Л. М. Становище римо-католицьких парафій на Ярмолинеччині у радянський період .....</i>	128
<i>Слободянюк П. Я. Всеукраїнська благодійна організація «Український фонд культури імені Бориса Олійника» на Хмельниччині (спогади очільника Хмельницького обласного відділення) .....</i>	140
<i>Синиця Н. М. Становлення Хмельницької ОУНБ як</i>	

**Хмельниччина в контексті модернізаційних та
трансформаційних процесів XX – початку XXI століття**
регіонального інформаційного центру 152

**Всеукраїнська міждисциплінарна науково-
практична конференція**

<i>Островий В. М. Особливості викладання та використання неформальної освіти під час організації освітнього процесу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія) першого бакалаврського рівня вищої освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії в умовах широкомасштабної агресії рф проти України ....</i>	160
<i>Гуменюк А. М., Хоптяр Ю. А. Подоляни, відзначені державними нагородами, за участь у російсько-українській війні у 2022 р. (на матеріалах Ярмолинецької газети «Вперед») .....</i>	188
<i>Ольхова В. М., Олійник М. П. Українська консульська служба в умовах повномасштабної російсько-української війни .....</i>	193
<i>Яцик Л. А., Лавринчук В. О. «Кулінарний фронт» Западниського старостинського округу .....</i>	199
<i>Яценчук В. А. Нові віхи розвитку туризму на Дунаєвеччині .....</i>	214
<i>Романюк О. А. Волонтерський туризм родом із Маліівцеь .....</i>	217
<i>Блажевич Ю. І., Блажевич О. І., Ващук Н. Ю. Юні волонтери Хмельниччини: пліч-опліч з дорослими тримають тил і допомагають фрноту .....</i>	221
<i>Вермінська А. Н. Освітня політика окупаційної влади рф на території України .....</i>	235
<i>Гуменюк А. М. Реконцептуалізація вищої освіти в працях Ірини Предборської .....</i>	243
<i>Семенчук С. О. Монографія Василя Якубовського «Болохівська земля XII-XIII ст.: Історія, матеріальна культура, економіка» .....</i>	248

---

*Міністерство освіти і науки України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Кафедра суспільних дисциплін*

Наукове видання

**ХМЕЛЬНИЧЧИНА В КОНТЕКСТІ
МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

**Матеріали всеукраїнської міждисциплінарної
науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 26 травня 2023 р.)**

*Художнє оформлення Сергій Колісник
Комп'ютерна верстка Богдан Кришук*

*За достовірність фактів назв, дат, посилань на літературні джерела
тощо відповідальність несуть автори.*

Підписано до друку 30.06.2023. Формат 60x84 1/16.

Папір офсетний. Гарнітура Book Antiqua.

Ум. друк. арк. 13,2.

Тираж 100 прим. Зам. № 42/2023

Видано та виготовлено з готового оригінал-

макету ФОП Стрихар А. М.

м. Хмельницький, вул. Чорновола, 37.

Тел. моб. 096-709-11-10.